

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК
ІМЕНІ ГЕТЬМАНА ПЕТРА САГАЙДАЧНОГО

ВІЙСЬКОВО-НАУКОВИЙ
ВІСНИК
ВИПУСК 45

Львів
Національна академія сухопутних військ
2026

УДК 94(477+100)(082)
ББК 63.3(4 УКР)
В 53

Збірник внесений до переліку наукових фахових видань України категорії «Б» (Наказ Міністерства науки і освіти України від 17.03.2020 року № 409).

Спеціальність: В9 Історія та археологія

Індексується в наукометричних базах Bielefeld Academic Search Engine (BASE), CrossRef, Google Scholar, Ulrich's Periodicals Directory (Ulrichsweb), Erih Plus, WorldCat.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Національної академії сухопутних військ
(протокол від 26.02.2026 року № 12)

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (вул. Героїв Майдану, 32, м. Львів, 79026, nasv@post.mil.gov.ua, (032) 238-65-34).

Рішення про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації – № 543 від 29 лютого 2024 року. Ідентифікатор медіа – R30-02278.

Тел.: (032) 258-44-76 (науково-організаційний відділ)

Офіційний сайт видання: <https://vnv.asv.gov.ua/>

E-mail: nasv_vnv@post.mil.gov.ua

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Харук Андрій, доктор історичних наук, професор (головний редактор); Щеглов Андрій, кандидат історичних наук (заступник головного редактора); Кривизюк Леонід, кандидат історичних наук, доцент; Трофимович Лілія, кандидат історичних наук, доцент; Трофимович Володимир, доктор історичних наук, професор; Соляр Ігор, доктор історичних наук, професор; Сіромський Руслан, доктор історичних наук, професор; Артимишин Павло, кандидат історичних наук, старший дослідник; Йокубаускас Вітаутас, доктор гуманітарних наук, старший науковий співробітник (Литва); Копитін Ігор, доктор філософії (Естонія).

В 53 Військово-науковий вісник. Випуск 45. Львів: НАСВ, 2026. 300 с.
ISSN № 2313-5603

45-й випуск «Військово-наукового вісника» містить статті з історії України і всесвітньої історії, історії війни за Незалежність України, історії озброєння та військової техніки, а також наукові огляди й рецензії.

Для науковців, викладачів, студентів, курсантів і всіх, хто цікавиться історією.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від компанії Plagiat.pl.

УДК 323.1:94(477)"1917/1921":355.082(092)

ДЕМ'ЯНЮК О. Й.

<https://orcid.org/0000-0002-0034-5768>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.45.2026.3-17>

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ В ПРАЦЯХ ВІЙСЬКОВИХ І ПОЛІТИЧНИХ ДІЯЧІВ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 – 1921 РОКІВ

У статті проаналізовано публікації учасників визвольних змагань доби Української революції 1917 – 1921 років. Увагу зосереджено на позиції авторів щодо формування української національної ідеї в 20-х роках ХХ століття. Перебуваючи в еміграції, представники різних українських політичних сил та рухів із позицій власної ідеології й самосвідомості аналізували причини поразки, здебільшого звинувачуючи в цьому політичних опонентів чи зовнішніх ворогів. Політики й військові діячі, яким вдалося стати вище політичних амбіцій, намагалися реалістично оцінити тодішній стан національної ідеї, її сприйняття різними прошарками українського суспільства за кордоном. Більшість своїх думок щодо перспектив розвитку української національної (державницької, консолідуційної) ідеї висловлювалися на сторінках їхніх праць чи періодичних видань української діаспори. З огляду на обсяг статті, нами розглянуто наукові та публіцистичні публікації трьох діячів цієї доби.

У працях В'ячеслава Липинського (політика і, певною мірою, військового), зокрема у «Листах до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму», обґрунтовується концепція «територіального патріотизму», де визначальну роль покликана відігравати нація, яку необхідно сформувати.

Дмитро Донцов (політик і публіцист) на сторінках досліджень «Підстави нашої політики» та «Націоналізм» виступав за побудову української національної держави на засадах консенсусу широких народних мас, що передбачало наповнення української ідеї «цілком новим духом», який асоціюється з націоналізмом.

У статтях Всеволода Петріва (генерал-хорунжий, автор військово-історичних досліджень), насамперед у «Досвіді минулого (спогад на часі)», «Про значіння селянства в житті держави» та «Споминах з часів української революції (1917 – 1921)» проглядається переконання автора щодо важливості селянства та інтелігенції для реалізації національної ідеї й побудови держави.

Обраний напрямок дослідження дозволяє визначити відмінності в позиціях цих українських діячів щодо наповнення змістом поняття української національної ідеї.

Ключові слова: національна ідея, національна ідеологія, Українська революція, військово-політичний діяч, військовий, політик.

Постановка проблеми та її актуальність. Сталий інтерес до української національної ідеї спонукає дослідників час від часу

Дем'янюк Олександр Йосипович, доктор історичних наук, професор, професор кафедри педагогіки та психології, Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти, м. Луцьк.

© Дем'янюк О. Й., 2026.

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

ISSN 2313-5603

звертатися до інтелектуальної спадщини попередніх поколінь державних, політичних, військових діячів. Вони, набувши поважний життєвий досвід, намагалися в своїх виступах, спогадах, працях викласти своє бачення української ідеї крізь призму боротьби, роздумів, аналізу.

Погоджуючись з цією тезою Національна ідея – «це своєрідна «філософія життя» народу, система його поглядів і загальних принципів життєдіяльності, уявлень про основну мету, до якої він прагне у своєму історичному поступі ці принципи базуються на спільному історичному досвіді, спільній території, культурі, мові, побуті, традиціях і звичаях» (*Авер'янова, 2008:41*), зауважимо, що саме такі прояви та вираження української ідеї відшукували в працях учасників Української революції 1917 – 1921 років.

Військово-політичні обставини у 20-х роках ХХ століття склалися таким чином, що українцям не вдалося реалізувати основну мету своєї національної ідеї – побудувати самостійну державу. При цьому трьом європейським націям – польській, чеській та фінській вдалося вибороти державну незалежність. Українська національна ідея на цьому етапі переділу кордонів європейських держав виявилася незавершеною.

Пізніше в еміграції представники різних українських політичних сил, з позицій власної ідеології, аналізували причини поразки, здебільшого звинувачуючи в цьому політичних опонентів. Політики й військові діячі, яким вдалося опанувати політичні амбіції, намагалися реалістично оцінити тогочасний стан національної ідеї, її сприйняття різними станами українського суспільства за кордоном. Більшість своїх думок щодо перспектив розвитку української національної (державницької, консолідаційної) ідеї висловлювалися на сторінках їхніх праць чи періодичних видань української діаспори.

Аналіз навіть невеликої частини цієї інтелектуальної спадщини дозволить наблизитися до розуміння ідей політичних і військових діячів доби Української революції, навіяних боротьбою за встановлення української державності.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Знайомство з науковою та публіцистичною спадщиною учасників Української революції 1917 – 1921 років дозволяє обумовити наукову доцільність дослідження проблеми формування та наповнення інтелектуальним змістом української національної ідеї в 20-х роках ХХ століття. Заявивши про аналіз робіт обраних військових і політичних діячів доби визвольних змагань, відповідно, сформуємо й джерельну базу. Це праці В'ячеслава Липинського «Листи до

братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму» (1995, 2010), Дмитра Донцова «Підстави нашої політики», «Націоналізм» (1921, 2017), Всеволода Петріва «Досвід минулого (спогад на часі)», «Спомини з часів української революції (1917 – 1921)» (2002, 2004) тощо. Крім того, використано праці попередніх дослідників цієї проблеми, зокрема: В. Муляр (2024), В. Пержуна (2011), Н. Авер'янової (2008), О. Поцюрка (2012), власні напрацювання.

Мета та завдання дослідження. Вважаємо за доцільне зосередити дослідницьку увагу на літературній (науковій, публіцистичній) спадщині трьох діячів доби Української революції 1917 – 1921 років, які репрезентували різні прошарки суспільства тієї доби й були носіями різних політичних думок та ідеологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Доба української революції засвідчила наявність різноманітних поглядів не лише на побудову української державності, але й на формування, інтелектуальне обґрунтування і втілення національної ідеї. Більшість учасників визвольних змагань 1917 – 1921 років, які залишили після себе наукові, публіцистичні чи мемуарні публікації, так чи інакше торкалися проблем національної ідеї, висловлюючи своє бачення щодо її наповнення, використання в боротьбі чи державотворенні.

З-поміж широкого пласту тих праць зосередимося на спадщині трьох діячів доби Української революції: В'ячеслава Липинського, офіцера та політичного діяча; Дмитра Донцова, публіциста й урядовця; Всеволода Петріва, генерала і дослідника військово-історичного спрямування.

В'ячеслав Липинський (1882 – 1931) був активним учасником Української революції, зокрема на другому її етапі – Гетьманаті «Українська Держава». Під час Першої світової війни служив прапорщиком у 4-му драгунському Новотроїцько-Єскатинославському полку, звідки через хворобу був переведений у резервну частину. Після початку революції долучився до українізації військових підрозділів у Полтаві, де тоді проходив службу. Про цей період він пізніше згадував у праці «Листи до братів-хліборобів». Разом із Миколою Міхновським та іншими однодумцями В. Липинський долучився до створення Української Демократичної Хліборобської партії (УДХП). У політичній програмі партії, написаній ним, обґрунтовувалася ідея національного суверенітету України.

У добу Гетьманату Павла Скоропадського В. Липинський погодився на посаду посла в Австрії, обіймаючи її ще деякий час після антигетьманського повстання – за доби Директорії УНР. Потому проживав на еміграції, де займався політичною, науковою, соціологічною

та публіцистичною діяльністю. Праці його, здебільшого, були присвячені монархізму та консерватизму, зокрема обґрунтуванню монархічно-гетьманської концепції державного розвитку України.

Під час військово-політичних подій 1917 року В. Липинський у своїх політичних поглядах починає більше тяжіти до монархічної форми правління, обмеженої демократичними інституціями хоча монархічну ідею В. Липинський запропонував ще в 1911 році на нарадах українських самостійників, переконуючи, що гетьманат як різновид монархічної держави на території України є об'єктивним і закономірним явищем (*Поцюрко, 2012:345*). Така позиція політика ґрунтувалася на сприйнятті тогочасних суспільно-політичних подій, які подекуди межували з анархією та занепадом державницької ідеї, як таких, що потребують сильного державницького управління.

Детально концепцію українського монархізму (гетьманату), власні погляди на українську державу та аналіз діяльності в Україні соціал-демократичних партій під час Української революції В. Липинський виклав у написаному ним у 1919 – 1926 роках політичному трактаті «Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму».

В. Липинський протиставляв націоналістичній та соціалістичній доктринам національну ідею, яка по суті переґукувалася з іншими складовими його вчення – «нацією» та «національною елітою». Провідною серед його національної ідеї була проблема держави і влади. Він розглядав національну ідею як чинник консолідації та розвитку української нації. Саме державотворення визначав стрижнем формування модерної нації. Адже В. Липинський вважав, що здатність до життя і відмирання кожної держави залежать від форми її організації, устрою, що, своєю чергою, визначається рівнем взаємовідносин між елітою та народом.

Зміст української національної ідеї наповнювався територіальним патріотизмом, позаяк нація «мусить сотворити свою державу, свою одну національну державну ідею таку, яку в формі національно-державної незалежності мають Москалі, Поляки, Чехи, Угри, не кажучи вже про всі інші великі культурні нації, – й одну національну культуру таку, що об'єднує кожну націю на цілім світі в одно тіло» (*Липинський, 1995:43–44*).

Він вважав, що Українська держава, з одного боку, має стати синтезом культурних досягнень Заходу і Сходу, а з іншого – зберегти традиційні основи свого існування. Вже перебуваючи в еміграції, політик обґрунтовував ідею територіального патріотизму української нації, що повинен був розвиватися через пробудження

почуття солідарності та єдності всіх постійних мешканців української землі незалежно від їх етнічного походження, класової приналежності, віросповідання, соціально-культурного рівня, національної свідомості. За задумом політика, Україна мала стати батьківщиною для усіх її мешканців – як прибічників не залежності держави, так і її противників. З-поміж іншого, він робить і такий висновок: «Позаяк в Україну українотворчі елементи приходять з Європи, а не з Азії, і позаяк ціле українство, як рух державно-національний, єсть дитиною культури європейської, не азійської, то щоб зреалізуватись, народитись, воно мусить перш за все одрізати пуповиння од своєї матері: Заходу і Польщі» (Липинський, 2010: 115).

Аналізуючи діяльність демократичних інститутів доби Української Центральної Ради та Директорії УНР, В. Липинський дійшов висновку, що саме українська еліта, а це представники української демократичної інтелігенції, виявила політичну неспроможність збудувати самостійну українську державу. На відміну від діячів УНР, які вбачали причини поразки Української революції у відсутності державної свідомості в українського народу, В. Липинський відшукував винуватців поразки в середовищі національних провідників соціал-демократичного спрямування. Він був переконаним, що українська національна демократія, що прийшла до влади на революційній хвилі, не спромоглася трансформувати революційний запал пересічних українських громадян, які демонстрували високий рівень національної свідомості у свідомість державницьку (Дем'янюк, 2013:11). Тому й заявляв: «Побили себе ми самі. Ідеї, віри, легенди про одну єдину, всіх Українців об'єднуючу, вільну й незалежну Україну провідники нації не сотворили, за таку ідею не боролись і тому розуміється така Україна здійснитись, приборати реальні живі форми не змогла. Натомість сотворила українська інтелігенція ідею про залежну від перемоги тієї чи іншої сторонньої сили і з ціми сторонніми силами об'єднану, а всередині роз'єднану й непримириму в собі Україну, і таку розпорошену, здеморалізовану націю українську ми тепер маємо» (Липинський, 2010: 163).

Національна ідея, на думку Н. Авер'янової, серед багатьох найістотніших моментів включає в себе передусім мету існування національної спільноти, що проявляється на різних рівнях обґрунтування і проявів – від емоційних до науково виважених і ґрунтовно прорахованих (Авер'янова, 2008:41). Ці ж думки знаходимо у В. Липинського: «Коли відродження націй відбувається без національного ідеалізму, без любови до цілої нації в усіх її класах

і групах, без того ідейного національного пафосу, того романтичного захоплення образом нової волі й незалежності нації, що йшло в парі з відродженням усіх європейських народів, то внаслідок того з самого поняття нації викидається весь його живий творчий зміст» (Липинський, 2010:161).

Рушієм боротьби за національну ідею В. Липинський вважав хліборобську верству, адже був переконаний, що доля самостійної України пов'язана з реальними інтересами хліборобського класу, який він вважав основою української нації. Саме хлібороби, що міцно прив'язані до землі, найбільше зацікавлені в існуванні власної незалежної держави.

Українська інтелігенція не вірила, що долю української незалежної держави можна пов'язати з хліборобським класом, і в перші місяці революції не зуміла використати моральне піднесення всіх класів для об'єднання їх навколо ідеї незалежної держави (Поцюрко, 2012:344). У нерозумінні цього він неодноразово звинувачував демократичну інтелігенцію та партії: «Експропріювати нам українським хліборобам нашу національну свідомість і нашу приналежність до великої української нації, буде нашим демократичним українським партіям мабуть тяжче, чим експропріювати нам нашу предківську рідну землю» (Липинський, 2010:179).

Щодо суспільно-політичного устрою, то тут В. Липинський обґрунтовував концепцію української монархічної держави на базі дідичного гетьманату, спираючись на ідеологію українського консерватизму (Кирик, 2008:40). Він вважав, що «тільки при гетьмансько-монархічній формі українського державного ладу український клас хліборобський зможе об'єднатись, зорганізуватись і придбати ту внутрішню силу, без якої не може бути об'єднана Українська нація і не може бути збудована Українська Держава» (Липинський, 2010:192).

Дмитро Донцов (1883 – 1973) на початковому етапі Української революції перебував за кордоном, де очолював Спілку визволення України (СВУ). Пізніше гетьман Павло Скоропадський запросив його до співпраці в своїй адміністрації. Публіцист очолив Бюро преси при Міністерстві внутрішніх справ Гетьманату «Українська Держава», ставши директором Української телеграфічної агенції. На інші посади в цій державі він так і не погодився. Після втрати влади гетьманом Павлом Скоропадським Д. Донцов виїхав за кордон. За деякий час він погодився на співпрацю з Директорією УНР, ставши у 1919 році керівником Українського пресового бюро при дипломатичній місії УНР у Берні (Швейцарія).

Д. Донцов був автором низки праць з проблем української самоідентифікації, державницької та національної ідеї, націоналізму. Частина з них з'явилася в міжвоєнний період і стала наслідком переосмислення досліджень європейських філософів і публіцистів різноманітних проблем переважно європейських націй. Серед най ґрунтовніших розвідок Д. Донцова тієї доби – «Історія розвитку української державної ідеї» (1917), «Підстави нашої політики» (1921), «Націоналізм» (1926), «Дух нашої давнини» (1943) тощо, які з'явилися «в період глибокої й затяжної політично-організаційної та світоглядної кризи української нації після падіння щойно відновленої української державности 1917-20 рр.» (Сосновський, 1974:17).

У цих та інших працях він заявляє, обґрунтовує, переконує, що вирішення наріжних питань українського суспільства лежить у площині формування нації, національного духу, національної свідомості, національної ідеї, національної державності. Аналізуючи український рух напередодні революційних подій, Д. Донцов визнає, що «весь український рух, розуміється, зовсім не був чисто культурним, але також і політичним» (Донцов, 1991:30), саме тому на початку ХХ століття він викликав занепокоєння у вищих урядових колах імперії. Чинниками тогочасного розвитку української національної свідомості публіцист вважав українську пресу, українські просвітні товариства та земства.

Тому й критикує світоглядні позиції М. Драгоманова й М. Грушевського щодо ідеї об'єднання української нації: «Цей свого роду «світогляд» відбивався і в цілій зигзагуватій політиці українства, вся вона була наскрізь просякнута драгоманівською вірою в силу розуму і переконання... Вся вона властиво виходила з положення, що непримиренне ворогування між народами – байка, щось штучне, що дасться усунути взаємним порозумінням; вся вона не раз апелювала до драгоманівського порівняння «пса і kota», аби «переконати», кого треба, в «безглузді» їх неприєднаного до нас відношення, та в можливості, в обопільних інтересах *modus'a viverdi* між народами, мріючи про «автономії», українські Швейцарії та інші утопії» (Донцов, 2017:34) або ж «для провансальців самостійність краю здійснюється ніколи *contra*, лише *cum*, лише з поміччю ворожих сил, ніколи *vi*, а завжди *consilio*» (Донцов, 2017:72).

На початку Української революції такі погляди М. Грушевського поділяли його соратники – В. Винниченко, С. Петлюра, С. Єфремов, Д. Дорошенко, В. Прокопович та інші. На жаль, тодішній Грушевський: «не прагнув незалежності України, вважаючи, що вона має стати федеративним утворенням у складі демократичної Росії. І

лише наступ більшовиків у січні 1918 року змусив Грушевського та його соратників проголосити незалежність» (Кралюк, 2016). Вочевидь, таку позицію не міг толерувати Д. Донцов. По завершенню революційних спроб, аналізуючи недавнє минуле, він зазначив, що Українська Центральна Рада, очолювана М. Грушевським «рвати з російським урядом вона не хотіла, бо до самостійности відносилася так само неприхильно, як і Росіяни. Ще менше хотіла вона «ослабити єдиний революційний фронт» (Донцов, 1921:155).

Саме тоді Д. Донцов бачив інші прагнення пересічних громадян і зібрань різного штибу (селянський, військовий та інші з'їзди), на що в 1921 році вказав у праці «Підстави нашої політики»: «Такі домагання, як творення національного війська, скликання Українських Установчих Зборів, ставлені організованими українськими масами, були виразом волі нації створити з Києва осібний центр політичної волі, незалежний від Росії, подруге – створивши сей центр самовільно, не оглядаючись на петербургський уряд, котрий ще до того сидів дуже не міцно, загрожений всякими заповідженими і незаповідженими револьтами. Для політика, що будував свою тактику на тенденціях хвилини, завдання, здається, було ясне: поглиблювати розбуджений «національний шовінізм» і вести назріваючий конфлікт в рамках конфлікту Україна-Росія, зв'язуючи міцно політичні і соціальні гасла національної революції» (Донцов, 1921:155).

З погляду Донцова, українська влада не хотіла дати державної підтримки національній ідеї, яка набирала сили з-поміж різних верст населення, і ця ідея незалежної від Росії України гальмувалася гаслами автономії, за які до останнього трималися політики, що сповідували провансальський світогляд, насамперед гуманізм і толерантність щодо північних сусідів. Не допоміг і Перший військовий з'їзд, який зібрався в травні 1917 року в Києві попри всілякі заборони з боку російського уряду. Українська Центральна Рада тим часом все роздумувала, як використати (чи не використати) заяви і настрої, які там прозвучали. Центральна влада продовжувала виявляти обережність, розраховуючи на поступовість процесу легітимізації національних Збройних сил й обмеження їхньої кількості. За таких обставин солдати-українці заклики Української Центральної Ради до гуртування сприймали із захопленням, однак, водночас, виявляли нетерпіння, ставали на шлях стихійного створення українських військових формувань. Свою роль у цьому відіграла поширювана у середовищі військових самостійницька ідеологія, що вимагала негайного оголошення України самостійною державою з власними національними Збройними силами.

Конфлікт між владою та військовими загострився настільки, що «полуботківців відправлено на фронт, а Рада вживала всего, «аби не внести серйозного заколоту уряду демократії», аби стлумити новий порив до формування національної української армії. Тай се було цілком льогічно» (Донцов, 1921:159). Д. Донцов чітко вказував на українське військо як важливу складову реалізації української національної ідеї – побудову самостійної Української держави. Він був переконаний, що «самочинна організація армії, самовільна політика в справі миру і отверте опертя на революційні маси проти цілком захитаного вже і підмінюваного уряду – ось була тактика, що сама накидалася бігом подій. Се була тактика національно-революційна, і тому власне Рада її – не вибрала. Замість національної тактики вона мала соціальну, замість революційної – угодову» (Донцов, 1921:159). Подібними вадами, на думку Д. Донцова, була наділена й Директорія.

Дещо інші оцінки публіцист виставив Гетьманату «Українська Держава». Загалом доволі позитивно оцінюючи реалізацію національної ідеї за П. Скоропадського, він визнавав, що «особа гетьмана здавалась найбільш придатною до сеї спроби. Він мав особисту відвагу, з професії належав до стану, в котрого все виходили давні гетьмани, не лякав ся почуття відповідальности. Як многі йому подібні історичні діячі, був він homo novus, але з другої сторони, овіяний всіми традиціями старого українського імені, міг він своєю особою нав'язати перетягу нитку між обома Українами: старою і новою» (Донцов, 1921:166). Таким чином Д. Донцов не лише проводив історичні паралелі, але й шукав спадкоємність національної ідеї в козацькій добі.

Рефлексує про українську національну ідею, рушійну силу та шляхи її реалізації, Д. Донцов вказує, що «тільки до здійснення незалежности нації конечна річ, щоби самостійницька інтелігенція, що стоїть на ґрунті селянської ідеології, знайшла формулу великого народного руху на Україні і виразно намітила його мету» (Донцов, 1921:209). У пізніших працях він розвиває цю ідею та приходять до висновку, що «раси й ідеї, які хочуть грати ролю в історії, мають гукати не до світової «справедливости», а лише до своєї волі і здібностей – пхнути історію наперед, працюючи для «поступу» та «право сильних рас організувати людей і народи для зміцнення існуючої культури й цивілізації» (Донцов, 2017:199).

Тому Д. Донцов свідомий того, що українська національна ідея потребує оновлення: «те, що бракує українській ідеї, це «цілком новий дух». Наша мандрівка по пустелі ще не скінчилася тому, що

були в нас тисячі воль замість однієї, і сотки туманних, замість однієї яскравої думки, що лучила б усіх в одну цілість. Бо що є нація, коли не скупчення мільйонів воль довкола образу спільного ідеалу?» (Донцов, 2017:210). Вчений наголошує на тому, що необхідно проводити цілеспрямоване виховання національно виснажених людей, які б визнавали етичним і моральним лише те, що утверджує націю (Муляр, 2024:178).

Д. Донцов вважав, що українство повинно об'єднатися спільною, загальнонаціональною ідеєю, інакше воно ніколи не вийде зі стану провінції. Якщо цього не станеться, то чужа ідея може знищити різноманітні національні ідеї, розколовши суспільство. Тому, за Д. Донцовим: «Коли Україна хоче вийти зі стану провінції, мусить витворити в собі, крім волі до влади, ту велику всеобіймаючу ідею, ідею опанування духовного, економічного і політичного нації» (Донцов, 2017:226).

Всеволод Петрів (Петров) (1883 – 1948) був кадровим військовим, учасником Першої світової війни (полковник російської імператорської армії з березня 1917 року). Від початку Української революції брав активну участь в українізації військових підрозділів на Західному фронті. Зокрема в листопаді 1917 року організував і очолив полк імені кошового Костя Гордієнка, з яким пройшов рейдом до Києва через території, зайняті збільшовиченими частинами. Впродовж революційної доби обіймав різні посади, найвищими з-посеред яких були: командувач Волинської групи Дієвої армії УНР, начальник Генерального штабу УНР, військовий міністр УНР. У 1922 році звільнився в запас із армії УНР у званні генерал-хорунжого.

Перебуваючи в еміграції, В. Петрів займався викладацькою, громадською, дослідницькою, письменницькою діяльністю, консультував із військових питань, вивчав та аналізував українську військову історію, готував військово-історичні праці, на сторінках яких висловлював своє бачення ролі війська у становленні Української держави, ролі різних верств у формуванні української ідеї, війська, політики, державності,

Так, обґрунтовуючи роль селянства у житті держави, він визначав основою світогляду різних категорій населення їхню залежність від особистої праці для забезпечення фізичного існування. Обираючи між селянами і робітниками (пролетаріатом), В. Петрів віддавав перевагу першим, зазначаючи: «для творби кожної самостійної держави, кожної підвалини існування окремого будь-якого народу, необхідно мати якнайширшу групу людей світогляду, опертому на власну базу існування на землю, якою людина має право диспонувати для

себе, але разом таких, що розуміли би інтереси ширшого загалу своїх співгромадян. Це, як бачимо, є повною протилежністю гаслу, що пролетарії не мають батьківщини й тому мають право поширювати свою батьківщину аж на цілий світ» (Петрів, 2004b:88).

Об'єднувальну роль у державотворчих процесах В. Петрів відводить національній інтелігенції, економічно незалежній від політичних партій та окремих політиків, вказуючи на те, що вона «може бути справжнім провідником народніх мас й якщо вона буде у будь-якої партії, то не з мотивів спекулятивних – власного заробітку, але з мотивів переконання у добрі чи злі певної партії для цілого народу» та резюмуючи: «Словом, все те, що має базу в землі, є основою незалежного існування цілого народу, основою його моці й сили» (Петрів, 2004b:89).

Подібні твердження можна побачити в інших працях В. Петріва. У «Споминах з часів української революції (1917–1921)» він писав, що «народні маси по всім цим уривочним спостереженням ще досі не знайшли своєї влади, яка би їх цілковито задовольнила, тому таке відірвання кермування та збройної сили від мас шкідливе, зокрема в період процесу шукання чи то популярної, чи то бодай "твердої влади"» (Петрів, 2002:484).

В еміграції, роздумуючи про революційні події в Україні 1917 – 1921 років, В. Петрів повертався до проблеми поразки України, відсутності ідеї, яка би змогла об'єднати українців у боротьбі за власну державність. Він висуває кілька причин, з-поміж яких і зовнішній, насамперед, «східний» («більшовицький») фактор. Основою цього фактора стала більшовицька пропаганда, яка була щедро пересіяна неправдивими, а часто-густо і брехливими вкидами. Подібно як сьогодні росіяни ведуть інформаційну війну проти України.

Отож, початок революції, на думку В. Петріва, був перспективним: «Прийшла революція 1917 р. з привабливими гаслами самовизначення народів й обіцянкою закінчити війну, що нищила життя та нерви, революція з оманю кращого нового життя у новій констеляції народів. Прокинулося приспане національне почуття, пройшли величаві маніфестації російських вояків української народности. Захоплюючі гасла солідарности «українців як українців для захисту прав українського народу» дали підстави для відбудови власного життєвого ладу» (Петрів, 2004a:310).

У державотворчий процес відразу втрутилися російські демократи, а невдовзі – більшовики, роблячи все, аби українська національна ідея не набирала прихильників, а державотворча

праця занепадала, бо «більшевицьким "сусідонькам найближчим, вороженькам найгіршим" це було не до вподоби, вони зараз же почали розкладати цю національну спільноту, що народжувалася. Українські вояки, що мали боронити Україну, підпали більшевицьким розкладовим впливам і пішли домів... в ім'я особистого спокою й надії на "хату з краю"» (Петрів, 2004a:311).

Про важливість національних Збройних сил В. Петрів писав часто й не випадково, адже мав величезний досвід військової служби та бойової роботи. Тому мав повне право стверджувати, що «всупереч волі всіх чужих і ворожих нам сил, зуміли ми зорганізувати збройні частини, які стали до боротьби за волю України», що «ніхто з українських вояків Великого Зриву не шукав чужих правд, не вважав важливішим те, де буде стояти нпр. стільчик у своїй хаті, лишень думав про те, щоб над своєю хатою спорудити спільний усім дах. Тоді була спільна мета, за здійснення якої ставав до боротьби кожний з нас, хто почував себе відповідальним за долю Батьківщини» (Петрів, 1945).

Висновки. Проаналізовані праці вказують на широкий політичний спектр учасників Української революції 1917 – 1921 років. Звісно, що їх обрано не випадково, адже всі вони віддзеркалюють різні позиції щодо української національної ідеї, різні за своїми політичними поглядами, професіями, дольовою участю в національних визвольних змаганнях 20-х років ХХ століття.

В'ячеслав Липинський (політик і офіцер, учасник Першої світової війни) послідовно відстоював концепцію «територіально-го патріотизму», де головним важелем виступає нація; обґрунтовував консервативну державну модель (гетьманат). Дмитро Донцов (політик та ідеолог націоналістичних ідей) виступав за побудову держави за консолідації широких народних мас, наповнення української ідеї «цілком новим духом», вказував на роль національної інтелігенції, селянства, українського війська. Всеволод Петрів (генерал-хорунжий, військовий історик), аналізуючи перебіг визвольних змагань, вказував на важливість селянства й інтелігенції для реалізації національної ідеї та побудови держави.

У майбутньому було би доцільно розглянути праці інших учасників Української революції щодо їхніх поглядів на реалізацію української ідеї.

Використані посилання

Авер'янова Н. (2008). Українська національна ідея в творчості В'ячеслава Липинського та її роль в сучасному державотворенні. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Українознавство. Вип. 12. С. 40–43.

Дем'янюк О. (2013). Державна організація українців: погляд В. Липинського. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Локачинський район і Затурці в історії України та Волині. Наук. зб. Вип. 46. Луцьк : «Волинські старожитності». С. 10–13.

Донцов Д. (1921). Підстави нашої політики. Відень : Видавництво Донцових. 212 с.

Донцов Д. І. (1991). Історія розвитку української державної ідеї. Київ: [б.в.] 43 с.

Донцов Д. І. (2017). Націоналізм. Київ : ФОП Стебляк. 256 с.

Кирик Л. Еволюція концепції українського державотворення в історико-політологічній спадщині В'ячеслава Липинського. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Українознавство. Вип. 12. С. 38–40.

Кралюк П. (2016). Трагічне русофільство Михайла Грушевського. URL:<https://www.radiosvoboda.org/a/28010816.html> (дата звернення: 29.01.2026).

Липинський В. (1995). Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. Повне зібрання творів, архів, студії. Київ; Філадельфія. Т. 6. Кн. 1. 470 с.

Липинський В. (2010). Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. В'ячеслав Липинський та його доба: Кн. 1. Київ : Темпора. С. 92–214.

Муляр В. (2024). Дмитро Донцов: до питання про національну ідею. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. Вип. 52. С. 175–182.

Пержун В. В. (2011). Ідеологія «чинного націоналізму» Дмитра Донцова: історія та сучасність. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. № 1. С. 26–30.

Петрів В. (1945). Во ім'я дорогої ідеї. Український шлях. 1 квітня.

Петрів В. (2002). Спомини з часів української революції (1917–1921). Військово-історичні праці. Спомини. Київ : Поліграфкнига. С. 237–623.

Петрів В. (2004,а). Досвід минулого (спогад на часі). Військово-історичні праці. Листи. Київ : Українська Видавнича Спілка. С. 310–313.

Петрів В. (2004,б). Про значіння селянства в житті держави. Військово-історичні праці. Листи. Київ : Українська Видавнича Спілка. С. 86–91.

Поцюрко О. Ю. (2012). Ідея національної свободи у творчій спадщині В'ячеслава Липинського. Гілея: науковий вісник. Вип. 64. С. 342–347.

Сосновський М. (1974). Дмитро Донцов. Політичний портрет: з історії розвитку ідеології українського націоналізму. Нью-Йорк; Торонто: Trident International. 479 с.

References

Averianova, N. (2008). The Ukrainian National Idea in the Works of Viacheslav Lypynskyi and Its Role in Contemporary State-Building. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Ukrainian Studies*, Issue 12, pp. 40–43 (ukr.).

Demianiuk, O. (2013). The State Organization of Ukrainians: V. Lypynskyi's Perspective. *The Past and Present of Volyn and Polissia. Lokachyn District and Zaturtsi in the History of Ukraine and Volyn. Scholarly Collection*, Issue 46. Lutsk: Volynski Starozhytnosti, pp. 10–13 (ukr.).

Dontsov, D. (1921). *The Foundations of Our Politics*. Vienna: Dontsov Publishing House. 212 p. (ukr.).

Dontsov, D. I. (1991). *The History of the Development of the Ukrainian State Idea*. Kyiv: [n.p.]. 43 p. (ukr.).

Dontsov, D. I. (2017). *Nationalism*. Kyiv: FOP Stebliak. 256 p. (ukr.).

Kyryk, L. (n.d.). The Evolution of the Concept of Ukrainian State-Building in the Historical and Political Legacy of Viacheslav Lypynskyi. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Ukrainian Studies*, Issue 12, pp. 38–40 (ukr.).

Kraliuk, P. (2016). The Tragic Russophilism of Mykhailo Hrushevskyi. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/28010816.html> [Date accessed 29.01.2026] (ukr.).

Lypynskyi, V. (1995). *Letters to the Brothers-Farmers: On the Idea and Organization of Ukrainian Monarchism. Complete Works, Archive, Studies*. Kyiv; Philadelphia, Vol. 6, Book 1. 470 p. (ukr.).

Lypynskyi, V. (2010). *Letters to the Brothers-Farmers: On the Idea and Organization of Ukrainian Monarchism*. In *Viacheslav Lypynskyi and His Era*, Book 1. Kyiv: Tempora, pp. 92–214 (ukr.).

Muliar, V. (2024). Dmytro Dontsov: On the Question of the National Idea. *Bulletin of Lviv University. Series: Philosophical and Political Studies*, Issue 52, pp. 175–182 (ukr.).

Perzhun, V. V. (2011). The Ideology of “Active Nationalism” of Dmytro Dontsov: History and Modernity. *Bulletin of NTUU “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”*. Political Science. Sociology. Law, No. 1, pp. 26–30 (ukr.).

Petriv, V. (1945). In the Name of a Dear Idea. *Ukrainskyi Shliakh*, April 1 (ukr.).

Petriv, V. (2002). *Memoirs from the Times of the Ukrainian Revolution (1917–1921)*. In *Military-Historical Works. Memoirs*. Kyiv: Polihrafknyha, pp. 237–623 (ukr.).

Petriv, V. (2004a). *The Experience of the Past (A Timely Reflection)*. In *Military-Historical Works. Letters*. Kyiv: Ukrainian Publishing Union, pp. 310–313 (ukr.).

Petriv, V. (2004b). *On the Significance of the Peasantry in the Life of the State*. In *Military-Historical Works. Letters*. Kyiv: Ukrainian Publishing Union, pp. 86–91 (ukr.).

Potsiurko, O. Yu. (2012). The Idea of National Freedom in the Intellectual Legacy of Viacheslav Lypynskyi. *Hileia: Scientific Bulletin*, Issue 64, pp. 342–347 (ukr.).

Sosnovskyi, M. (1974). *Dmytro Dontsov. A Political Portrait: From the History of the Development of the Ideology of Ukrainian Nationalism*. New York; Toronto: Trident International. 479 p. (ukr.).

Demianiuk O.

THE UKRAINIAN NATIONAL IDEA IN THE WORKS OF MILITARY AND POLITICAL FIGURES OF THE UKRAINIAN REVOLUTION OF 1917–1921

The article analyzes the publications of participants in the national liberation struggle during the Ukrainian Revolution of 1917–1921. Particular attention is paid to the authors’ views on the formation of the Ukrainian national idea in the 1920s.

While in emigration, representatives of various Ukrainian political forces and movements, guided by their own ideological positions and national self-awareness, analyzed the causes of defeat, most often attributing responsibility to political opponents or external enemies. At the same time, those politicians and military leaders who managed to rise above narrow political ambitions sought to provide a more realistic assessment of the state of the national idea at that time and of its perception by different social strata of Ukrainian society abroad. The majority of their reflections on the prospects for the development of the Ukrainian national (state-building, consolidating) idea were articulated in their scholarly works and in periodicals of the Ukrainian diaspora.

The article examines the scholarly and journalistic writings of three prominent figures of this period – Viacheslav Lypynskiy, Dmytro Dontsov, and Vsevolod Petriv. Although they held different political views and had diverse experiences of military and political activity during the Ukrainian Revolution, certain aspects of the Ukrainian national idea resonate across their works.

In the writings of Viacheslav Lypynskiy (a politician and, to some extent, a military figure), particularly *Letters to the Brothers-Farmers: On the Idea and Organization of Ukrainian Monarchism*, the concept of “territorial patriotism” is substantiated, in which the decisive role is assigned to the nation as a community that must be consciously formed.

Dmytro Dontsov (a politician and publicist), in his studies *The Foundations of Our Politics and Nationalism*, advocated the construction of a Ukrainian national state on the basis of consensus among broad popular masses, which required endowing the Ukrainian idea with a “fundamentally new spirit” associated with nationalism.

In the articles by Vsevolod Petriv (a general-khorunzhyi and author of military-historical studies), most notably *The Experience of the Past (A Timely Reflection)*, *On the Significance of the Peasantry in the Life of the State*, and *Memoirs from the Times of the Ukrainian Revolution (1917–1921)*, the author’s conviction regarding the crucial role of the peasantry and the intelligentsia in the realization of the national idea and state-building is clearly articulated.

The chosen research focus makes it possible to identify differences in the positions of these Ukrainian thinkers regarding the substantive content of the concept of the Ukrainian national idea.

Keywords: national idea, national ideology, Ukrainian Revolution, military-political figure, military leader, politician.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.01.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 09.02.2026

Дата публікації: 24.04.2026

**ВІЙСЬКОВІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ В УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЯХ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПЕРШІ ДЕСЯТИЛІТТЯ ХХ ст.):
РОЗВИТОК ТА ВИКЛИКИ**

У статті здійснено дослідження становлення, розвитку та трансформації військових навчальних закладів, що функціонували на території українських губерній у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Проаналізовано особливості організації військової освіти в умовах пізньої Російської імперії, зокрема освітні реформи 1910 року, які суттєво вплинули на зміст і структуру підготовки офіцерських кадрів. Визначено, що нові навчальні програми передбачали посилення ролі тактичної, топографічної та інженерної підготовки, а також удосконалення системи виховання майбутніх командирів відповідно до потреб модернізованої армії. Значну увагу приділено впливу Першої світової війни на функціонування військових училищ і кадетських корпусів. Показано, що воєнні умови зумовили різке скорочення термінів навчання, запровадження прискорених курсів та зміну методів підготовки, що позначилося на якості освіти й кадровому забезпеченні армії. Окремий блок дослідження присвячено діяльності військових навчальних закладів у період Української революції 1917 – 1921 рр. Простежено процеси зміни їхнього правового статусу та підпорядкування в умовах переходу під юрисдикцію урядів Української Народної Республіки, Української Держави гетьмана П. Скоропадського та радянської влади. Проаналізовано вплив політичних трансформацій і соціальних змін на організаційну структуру, кадровий склад і ідеологічне спрямування військових шкіл. Зроблено висновок, що попри часті реорганізації та зміну владних режимів військові навчальні заклади зберігали важливу роль у підготовці національних військових кадрів і стали одним із чинників формування збройних сил України в подальший історичний період.

Ключові слова: військові училища, кадетські корпуси, військова освіта, Перша світова війна, Українська революція.

Постановка проблеми. Початок ХХ століття став періодом глибоких суспільно-політичних і військових трансформацій, які визначили подальшу долю не лише Російської імперії, а й українських земель, що входили до її складу. Зміни в характері збройних конфліктів, зростання ролі технічних засобів у війні та розвиток нових військових спеціальностей зумовили потребу у вдосконаленні системи військової освіти. В українських губерніях, де функціонувала мережа кадетських корпусів, юнкерських училищ і спеціалізованих шкіл, саме початок ХХ ст. став періодом певного розквіту військової освіти, але водночас і нагромадженням суперечностей, що проявилися під час Першої світової війни та революційних подій 1917 – 1921 рр.

Нижніков Дмитро Ігорович, аспірант кафедри історії Східної Європи, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків.

© Нижніков Д. І., 2026.

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

ISSN 2313-5603

Військові навчальні заклади відігравали важливу роль не лише у формуванні кадрового потенціалу імперської армії, але й у підготовці офіцерів, які згодом стали основою українського війська доби визвольних змагань. Вони були простором соціалізації майбутніх командирів, поєднуючи професійну підготовку з ідеологічним вихованням у дусі відданості монархії. Водночас саме в цих закладах формувалися покоління молодих людей українського походження, які наприкінці 1910-х років переосмислили свою національну ідентичність і зробили свідомий вибір на користь служіння українській державності.

Дослідження діяльності військових навчальних закладів в українських губерніях у другій половині ХІХ – перших десятиліттях ХХ ст. дає змогу простежити процес поступової еволюції від імперської до національної моделі військової освіти. Воно дозволяє виявити як досягнення в організації навчально-виховного процесу, так і системні проблеми – кадрові, матеріальні, соціальні, ідеологічні. Звернення до цієї теми є актуальним у контексті сучасних завдань осмислення історичних традицій української військової освіти, а також розуміння витоків формування власної офіцерської школи. Крім того, дослідження історії військових навчальних закладів в українських губерніях сприяє поглибленню історіографічного розуміння процесу формування української військової еліти, яка відіграла помітну роль у державотворчих подіях 1917 – 1921 рр. Аналіз системи підготовки офіцерських кадрів дозволяє осмислити закономірності переходу від імперської до національної моделі військової освіти, а також з'ясувати соціально-культурні чинники, що впливали на становлення військових професіоналів українського походження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження, присвячені розвитку військової освіти, почали з'являтися ще наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Серед них варто згадати праці В. Ф. Грекова (*Греков, 1910*), М. С. Лалаєва (*Лалаев, 1880*) та В. О. Бернацького (*Бернацкий, 1913*). Попри наявність значної джерельної бази ці праці здебільшого мають описовий характер і позбавлені глибокого аналітичного осмислення. Радянська історіографія теми представлена насамперед роботами П. О. Зайончковського (*Зайончковский, 1952; 1973*) та Л. Г. Бескровного (*Бескровный, 1970*), у яких узагальнено матеріал з історії військової освіти ХІХ – початку ХХ ст. Водночас наукову вартість цих досліджень знижує їхня ідеологічна заангажованість, що позначилася на неупередженості висновків. Лише в сучасній українській історіографії історія військових

навчальних закладів почала отримувати належне висвітлення. Зокрема, у працях А. Дроздовського (*Дроздовский, Краснова, 2012*), Є. Мельникова (*Мельников, 2016*), О. В. Перцова (*Перцов, 2022*), О. Л. Скрябіна (*Скрябін, 2014*) та Н. О. Химиці (*Химиця, 2008*) розглянуто окремі аспекти функціонування військових навчальних закладів, а також особливості освітнього процесу в них.

Попри наявність низки праць, присвячених історії військової освіти в Російській імперії та окремим аспектам функціонування військових навчальних закладів на українських землях, слід констатувати, що ця проблематика досі залишається недостатньо розробленою. У науковому обігу практично відсутні комплексні дослідження, присвячені розвитку військових навчальних закладів саме в українських губерніях протягом другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Недостатньо з'ясованими залишаються питання організаційно-структурних змін у системі військової освіти, впливу соціально-політичних трансформацій доби Першої світової війни та революційних подій 1917 – 1921 рр. на її діяльність. Саме розв'язанню цих аспектів присвячено цю статтю, в якій зроблено спробу комплексно проаналізувати розвиток військових навчальних закладів у межах українських губерній у другій половині ХІХ – перших десятиліттях ХХ ст., окреслити основні тенденції, визначити чинники, що впливали на їхню еволюцію, та виявити ключові виклики, перед якими вони постали.

Метою статті є висвітлення основних тенденцій розвитку військових навчальних закладів в українських губерніях Російської імперії у другій половині ХІХ – перших десятиліттях ХХ ст., визначення їхніх досягнень, проблем та викликів, що постали перед системою військової освіти в умовах глибоких політичних і суспільних змін.

Виклад основного матеріалу. Протягом ХІХ ст. система військово-навчальних закладів у Російській імперії постійно розширювалася. Можна виокремити два основних періоди розвитку цих навчальних інституцій – до реформ 1860-х років і після них. Після поразки в Кримській війні 1853 – 1856 рр. військовий міністр Д. О. Мілютін у січні 1862 р. представив імператорові Олександрові ІІ доповідь, яка лягла в основу майбутніх військових реформ. Уже в лютому він підготував «Записку щодо питання про перетворення військово-навчальних закладів», у якій наголошував, що чинна система військової освіти не узгоджується з принципом розмежування загальної та спеціальної підготовки. На думку Мілютіна, випускники навчальних закладів не мали достатнього рівня фахової підготовки і

не могли повною мірою задовольнити потреби армії (Соколов, 1902: 4). Крім того, було визнано необхідним присвоювати офіцерське звання лише тим, хто здобув спеціальну військову освіту у навчальних закладах. Для цього вирішили, що всі охочі добровольці, юнкери та унтер-офіцери, які раніше могли отримати офіцерське звання безпосередньо у військових частинах після певного терміну служби, мають проходити навчання у таких закладах. Оскільки цей контингент, як правило, мав нижчий рівень загальної освіти, ніж випускники військових гімназій, для них були створені спеціальні училища зі спрощеною програмою – так звані юнкерські училища (Соколов, 1902: 25). Таким чином, у ході реформ 1860 – 1870-х років система військової освіти Російської імперії зазнала структурних змін. Було запроваджено поділ військово-навчальних установ на три основних рівні: загальноосвітні середні (семикласні військові гімназії та чотирикласні прогімназії), середні спеціальні (військові і юнкерські училища) та вищі (військові академії).

Як результат цих змін, військові прогімназії посіли важливе місце в інституційній структурі військової освіти, виконуючи роль підготовчої ланки для вступу до юнкерських училищ. Їхнє створення стало етапом еволюції системи підготовки військових кадрів, що прийшла на зміну мережі початкових військових шкіл. Термін навчання у військових прогімназіях становив чотири роки, протягом яких вихованці здобували необхідні базові знання для подальшої професійної військової освіти. Військові гімназії, своєю чергою, формували освітній місток до військових училищ. Вони організовувалися переважно на базі ліквідованих загальноосвітніх класів кадетських корпусів і мали на меті забезпечити системну гуманітарну та природничо-наукову підготовку майбутніх офіцерів. Освітній процес у таких закладах ґрунтувався на розширеній загальноосвітній програмі, з якої було виключено елементи надмірної фізичної або стройової підготовки, що вважалися «виснажливими» для вихованців (Лалаев, 1880: 143). На теренах українських губерній функціонувало 2 кадетські корпуси: Петровський Полтавський кадетський корпус, заснований у 1840 р., та Київський Володимирський кадетський корпус, відкритий 1852 р. Обидва кадетські корпусу були реорганізовані в ході реформ 1860 – 1870-х років у військові гімназії (Завадский, 1908: 35).

Внаслідок військових реформ Д. Мілютіна виникла гостра потреба у підготовці професійних офіцерських кадрів для зміцнення командного складу Київського та Одеського військових округів. З цією метою з 1865 р. на території українських губерній

почали засновувати юнкерські училища, які стали важливою складовою структурної трансформації системи військової освіти Російської імперії. Саме тоді відкрили три піхотних навчальних заклади – Київське юнкерське училище імені великого князя Костянтина Костянтиновича (з 1897 р. – Київське військово-училище), а також Одеське і Чугуївське юнкерські училища. Кожен військовий заклад освіти мав власний профіль підготовки, який визначав майбутню спеціалізацію випускників та рід військ, у якому вони надалі служили. З 1865 р. на українських землях функціонувало ще Єлисаветградське кавалерійське училище, що готувало офіцерів для кавалерійських підрозділів і поповнювало офіцерський корпус військових округів Російської імперії, розташованих в Україні (*Мельников, 2016: 65*).

Освітній процес у юнкерських училищах був організований на високому методичному рівні та передбачав поєднання загальноосвітньої і спеціальної військової підготовки. У молодших класах основну увагу зосереджували на засвоєнні загальноосвітніх дисциплін, зокрема Закону Божого, російської мови, математики, історії, географії та військових статутів. Старші курси орієнтувалися на формування професійних компетентностей майбутніх офіцерів, що охоплювали вивчення тактики, озброєння, військової адміністрації, організації навчання підлеглих, питань військової медицини, військового судочинства та кримінального законодавства. Додатково слухачі опановували основи артилерії, польової фортифікації та топографії. Поряд із цим програма включала практичні заняття з верхової їзди, музики й танців, що сприяло всебічному розвитку вихованців. Навчання здійснювалося на безоплатній основі та тривало два роки. Після завершення першого курсу юнкери проходили стажування у військових частинах, що дислокувалися поблизу училища. Практична підготовка старших курсантів передбачала виконання польових завдань, зокрема топографічних знімачь, розмітки та прокладання оборонних укріплень (*Краснова, Дроздовский, 2012: 109*).

У 1869 р. для військових прогімназій було затверджено спеціальну інструкцію з військової частини, яка регламентувала організацію освітнього процесу, визначаючи загальні методи викладання, специфіку навчання з кожного предмета, а також перелік рекомендованих підручників і навчальних посібників. Відповідно до цієї інструкції навчання у військових прогімназіях набуло більшої системності та уніфікації. Починаючи з 1874 р., навчальні програми зазначених закладів були переглянуті з

урахуванням необхідності забезпечення тісного зв'язку між рівнями військової освіти. Їхній зміст став орієнтуватися на подальшу підготовку вихованців до вступу в юнкерські училища. Водночас, на відміну від цивільних гімназій, у військових прогімназіях не передбачалося вивчення іноземних мов, що відображало їхню прикладну, професійно-військову спрямованість (Перцов, 2022: 410).

30 травня 1882 р. військовим міністром було подано доповідь про систему загальної та спеціальної військової освіти у військово-навчальних закладах. Це започаткувало велику реформу військово-навчальних закладів. Як наслідок частину військових гімназій було ліквідовано, інші ж перетворено на кадетські корпуси. До кадетських корпусів було закрито доступ для різночинців, тобто дітей селян, дрібних службовців тощо. Навчальна програма була скорочена (Бернацкий, 1913: 57). У 1899 р. в межах українських губерній Російської імперії було відкрито ще два важливих військово-навчальних заклади – Одеський кадетський корпус та Сумський Михайлівський кадетський корпус. Їхнє заснування стало частиною загальнодержавної програми з розширення системи військової освіти, спрямованої на підготовку висококваліфікованих кадрів для офіцерського корпусу армії. Обидва заклади поєднували класичну загальноосвітню підготовку з інтенсивним військовим вихованням, що забезпечувало формування дисципліни, патріотизму та професійної компетентності майбутніх офіцерів.

Наприкінці ХІХ ст. стало очевидним, що становище випускників юнкерських училищ – підпрапорщиків до моменту отримання офіцерського звання – було досить складним як у матеріальному, так і в моральному плані. Воно формувалося через постійні суперечності: з одного боку, їх зараховували до лав офіцерів, а з іншого – фактично прирівнювали до нижчих чинів. Такий стан потребував змін. Ця обставина, а також вимога обов'язкової річної служби у військах у статусі вільновизначеного перед вступом до училища, ускладнювали комплектування юнкерських училищ підготовленою молоддю.

На початку ХХ ст. відбувався процес модернізації частини юнкерських училищ, які поступово перетворювалися на військові. Підґрунтям для цих змін стало запровадження ще у другій половині 1880-х років військово-училищного курсу нових навчальних програм. Основною метою реформи було усунення різнорідності в офіцерському складі та підвищення якості підготовки майбутніх офіцерів. У зв'язку з цим у 1901 р. було запроваджено дві важливі зміни: по-перше, дозволено приймати

до юнкерських училищ осіб із вищою або середньою освітою без попередньої служби у військах; по-друге, випускникам училищ надавалося офіцерське звання одразу після завершення навчання, як і випускникам військових училищ. Випускники першого розряду (із середнім балом не менше 10) отримували старшинство на один рік, другого розряду (із середнім балом не менше 7) – старшинство з дня випуску. Ті, хто закінчив училище за третім розрядом, випускалися у чині унтер-офіцерів і могли бути підвищені без іспиту на вакансії за розсудом командування, але не раніше ніж через рік (*Сборник, 1901: 127*).

28 липня 1910 р. в межах системи військової освіти Російської імперії були затверджені нові навчальні програми для військових училищ по всій території держави (*Военная энциклопедия, 1911: 355*). Цей крок став складовою ширшого процесу модернізації російських збройних сил, який розпочався після поразки у російсько-японській війні 1904 – 1905 рр. Зазначена війна виявила численні проблеми в організації, технічному забезпеченні та кадровій підготовці армії, особливо серед молодших офіцерів. Відсутність належної тактичної підготовки, слабе знання топографії та невміння приймати самостійні рішення у бойових умовах зумовили потребу у глибокій реформі військової освіти.

Згідно з постановою від 28 липня 1910 р. навчальні програми всіх військових училищ зазнали системного оновлення. Основний акцент робився на тактичну підготовку і військову топографію, а також на розвиток практичних навичок командування підрозділами в польових умовах. У програму тактичної підготовки було введено нові курси з тактики малих підрозділів, організації оборони й наступу, планування бойових дій у різних типах місцевості. Велика увага приділялася аналізу історичних бойових прикладів і практичним польовим заняттям. Освітній процес передбачав імітацію реальних бойових ситуацій, що мало сприяти розвитку ініціативності й уміння швидко ухвалювати рішення. Особливе місце у програмі посіла підготовка з топографії та орієнтування на місцевості. Курсанти вивчали правила роботи з картами, методи визначення відстаней, прокладання маршрутів і складання планів місцевості (*Сборник, 1910: 378*). Таке навчання мало забезпечити офіцерам здатність діяти автономно, без постійного керівництва старших командирів. Польові заняття проводилися в реальних умовах – у лісах, на відкритій місцевості, біля водойм, що сприяло розвитку просторового мислення. Нововведенням стало обов'язкове вивчення основ інженерної справи – будівництва укріплень, мостів,

окопів, а також засад телеграфного і телефонного зв'язку. Це відповідало потребам модернізованої армії, яка дедалі більше покладалася на технічні засоби комунікації. У нових програмах було збільшено кількість годин на стройову, гімнастичну та спортивну підготовку. Попри посилення військової складової, програми зберегли вивчення загальноосвітніх предметів – історії, географії, математики, іноземних мов.

Реформа 1910 р. мала вагоме значення для розвитку військової освіти на теренах Російської імперії, включно з українськими землями, де діяли Київське, Одеське, Полтавське та інші військові училища. Вона сприяла підвищенню професійного рівня офіцерського корпусу напередодні Першої світової війни; уніфікації освітніх стандартів і запровадженню єдиних навчальних вимог; формуванню практично орієнтованої системи підготовки, що поєднувала теорію з польовою практикою; зміцненню наукових засад військової справи через впровадження аналітичних і тактичних методів навчання. Водночас незважаючи на значні позитивні зміни повна реалізація реформи до початку Першої світової війни не відбулася. Причинами цього стали обмежене фінансування, бюрократичні перешкоди та нестача часу для переоснащення училищ відповідно до нових вимог. Проте навіть часткове впровадження оновлених програм дало змогу суттєво поліпшити якість підготовки офіцерів, що проявилось в підвищенні рівня організованості військових дій у 1914 – 1917 рр.

У межах реформи навчальної програми згідно з наказом Військового відомства № 243 з 1 вересня того ж року Одеське піхотне юнкерське училище було реорганізовано в Одеське військове училище без змін у чинному штатному розкладі. Тим самим наказом передбачалося реформування й Чугуївського військового училища (Мельников, 2016: 67).

Наказом по військовому відомству Російської імперії № 395 від 28 липня 1912 р. було оголошено про заснування в Одесі артилерійського училища. Відповідно до наказу військового міністра В. О. Сухомлинова № 99 від 13 березня 1913 р., училищу було надано ім'я на честь представника царської родини – почесного командира, великого князя Сергія Михайловича, – і воно отримало назву «Сергіївське артилерійське училище». Заклад мав вузьку спеціалізацію і готував фахівців з важкої (облогової) артилерії. Училище підготувало чимало офіцерів, які брали участь у боях на фронтах Першої світової війни. Водночас жоден випуск не відбувся у звичайному режимі – усі вони були прискореними, а дванадцятий випуск узагалі не завершив навіть скороченого курсу навчання, оскільки у січні 1918 р. училище було закрито новою владою.

З початком Першої світової війни у липні 1914 р. система військової освіти Російської імперії зазнала докорінних змін, продиктованих воєнними потребами. У зв'язку з величезними людськими втратами на фронті та нагальною потребою у великій кількості молодших офіцерів, військове міністерство було змушене переглянути усталений порядок підготовки кадрів. Найпомітнішою зміною стало різке скорочення терміну навчання у військових училищах. Якщо до 1914 р. підготовка юнкерів тривала у середньому два роки (а в деяких училищах – і до трьох), то з початком бойових дій цей термін було зведено спочатку до чотирьох місяців, а вже з осені 1914 р. – до тримісячного курсу (Стеців, 2024: 185). Таке рішення мало на меті якомога швидше поповнити лави армії офіцерами, здатними командувати взводами й ротами на передовій. Юнкери, які вступили до училищ восени 1914 р., уже в грудні того ж року завершували прискорений курс підготовки. Замість традиційного випускного іспиту вони проходили короткі польові збори з основ тактики, стрілецької справи та командування підрозділами. Після цього їх одразу направляли на фронт.

До війни першим офіцерським чином у Російській імперії був підпоручик, однак під час війни система присвоєння звань була змінена. Випускники скорочених курсів отримували чин прапорщика, який став фактично першим офіцерським званням періоду війни. Це пояснювалося як скороченням навчання, так і спрощенням структури командного складу. Чин підпоручика зберігся лише для юнкерів набору 1913 р., які на момент початку війни вже пройшли понад рік навчання за старою програмою. Таким чином, у 1914 – 1917 рр. військові училища випускали виключно прапорщиків, що значно змінило кадрову структуру армії.

Паралельно з реформуванням військових училищ по всій імперії почали відкриватися спеціальні школи прапорщиків, які також мали прискорений цикл підготовки – від двох до чотирьох місяців. Вони створювалися переважно на базі діючих військових частин або запасних батальйонів і мали на меті швидко підготувати командирів взводів без повного курсу юнкерської освіти. Навчання в цих школах зосереджувалося на практичних дисциплінах: польовій тактиці, управлінні підрозділом, стрілецькій справі, саперній підготовці та зв'язку. Переважна більшість викладачів були фронтовими офіцерами з бойовим досвідом, що робило навчання максимально наближеним до реалій фронту (Сборник, 1915: 240). Хоча скорочення навчальних програм дозволило швидко заповнити брак офіцерських кадрів, якість підготовки значно знизилася.

Молоді прапорщики часто не мали достатніх знань з тактики, топографії та організації підрозділів, що призводило до великих втрат на фронті. Водночас багато хто з них проявляв неабияку ініціативу, здобуваючи бойовий досвід безпосередньо в польових умовах. Ця ситуація призвела до появи феномену «військових прапорщиків» – офіцерів без класичної академічної підготовки, але з реальним бойовим досвідом. До кінця війни саме вони становили основу командного складу молодшого рівня в російській армії.

У 1914 р. на території українських губерній було створено Миколаївське (друге Київське) військове училище, де освітній процес розпочався у жовтні 1915 р. До його складу було переведено кілька рот із Київського військового училища. Того ж року в Києві відкрили Олексіївське інженерне училище – перший заклад освіти такого типу на українських землях. Тривалість навчання в ньому становила лише вісім місяців (*Мельников, 2016: 66*).

У цілому реорганізація військової освіти під час Першої світової війни мала подвійний ефект: з одного боку, вона дозволила швидко забезпечити армію офіцерами, необхідними для ведення масштабних бойових дій; з іншого боку, скорочення термінів навчання знизило рівень теоретичної та стратегічної підготовки молодших командирів, що стало однією з причин низької боєздатності російської армії в останні роки війни.

Після Лютневої революції 1917 р. система військової освіти Російської імперії, зокрема на території України, зазнала суттєвих змін, пов'язаних із політичною нестабільністю та економічними труднощами. Кадетські корпуси було передано під юрисдикцію Міністерства народної освіти, після чого вони були реорганізовані у гімназії. У такому статусі навчальні заклади продовжували своє існування і за часів Української Народної Республіки (УНР). Цей період характеризувався подвійним підпорядкуванням – до Києва надходили розпорядження як із Петрограда, так і від української влади, що створювало суперечності у функціонуванні навчальних закладів. Згідно з наказом Військового Генерального Секретарства УНР від 2 грудня 1917 р., виданим на підставі Універсалу Української Центральної Ради від 7 листопада 1917 р., усі військові школи, що діяли на території Української Народної Республіки, мали повністю підпорядковуватися виключно українським органам влади – Українській Центральній Раді та Генеральному секретаріату військових справ. У наказі зазначалося, що будь-які розпорядження, отримані з боку урядових інституцій поза межами України, не підлягають виконанню, а освітній процес має продовжуватися у взаємодії з

українськими військовими структурами (Булгакова, 2013: 134). 15 грудня 1917 р. Чугуївське військове училище було повністю розформовано. Під час Української революції 1917 р. на базі колишнього Першого Київського Костянтинівського військового училища урядом Української Народної Республіки було створено Першу Військову юнацьку школу імені гетьмана Богдана Хмельницького (також відому як Перша українська юнацька школа ім. Б. Хмельницького). У січні 1918 р., під час наступу більшовицьких військ на Київ, юнкери цієї школи взяли активну участь у бойових діях проти червоногвардійців, зокрема – у битві під Крутами, де вони героїчно обороняли підступи до столиці та захищали Українську Центральну Раду (Гончаренко, 1938: 147).

Після повалення Української Центральної Ради та встановлення влади Гетьмана Павла Скоропадського у травні 1918 р. було здійснено спробу повернути колишню структуру військової освіти. Гетьман, негативно оцінюючи передачу кадетських корпусів до Міністерства народної освіти та їх перетворення на гімназії, видав розпорядження про відновлення корпусної системи в Україні. Відповідно до цього наказу Київський кадетський корпус знову отримав статус військового навчального закладу. Крім того, у Києві, Полтаві, Одесі та Кам'янці-Подільському було організовано нові військові школи, у яких навчання велось українською мовою, а дисципліна базувалася на принципах патріотичного виховання (Євтимович, 1937: 10-11).

Після падіння Гетьманату та встановлення влади Директорії УНР у грудні 1918 р. військові училища пережили чергову реорганізацію. Частина закладів була евакуйована з Києва, інші опинилися на лінії фронту. В умовах війни за незалежність головна увага приділялася підготовці молодших командирів і старшин, тому створювалися скорочені курси військової підготовки (наприклад, у Кам'янці-Подільському та Житомирі). У 1919 р. при Головному отаманові було утворено Військову академію УНР, яка мала стати центром підготовки штабних офіцерів, однак через воєнні дії вона фактично не розгорнула повноцінної роботи. Після остаточного встановлення радянського контролю над більшістю територій України система військової освіти була інтегрована у структуру РСЧА (Червоної армії). Колишні кадетські корпуси ліквідовувалися, а на їхній базі створювалися червоні командні школи, які готували кадри для радянських військових частин (Булгакова, 2013: 135-136). Таким чином, українська національна військова освіта, започаткована у 1917 – 1918 рр., була фактично згорнута.

Висновки. У перші десятиліття ХХ століття військові навчальні заклади, що функціонували на території українських губерній Російської імперії, відігравали важливу роль у формуванні офіцерських кадрів та зміцненні обороноздатності держави. На початку століття їх діяльність базувалася на імперських стандартах, які забезпечували високий рівень дисципліни, технічної підготовки та тактичної грамотності. Запровадження у 1910 р. нових навчальних програм, що передбачали посилення уваги до топографії, військової інженерії та практичної тактики, стало відповіддю на потреби модернізації армії в умовах технологічного прогресу та зростання військових загроз. Період Першої світової війни приніс суттєві зміни у функціонуванні військових училищ: тривалість навчання була скорочена, а випускники отримували спрощені військові чини (переважно прапорщиків). Така прискорена підготовка дозволила оперативно поповнювати командний склад армії, проте негативно вплинула на якість освіти та рівень професійної підготовки майбутніх офіцерів. Разом із тим, масовий характер мобілізації сприяв залученню нових соціальних груп до військової служби, що частково демократизувало офіцерський корпус. Події Української революції 1917 – 1921 рр. стали переломним етапом для системи військової освіти на українських землях. Вони супроводжувалися дезорганізацією імперських інституцій, спробами створення власної української військової школи та численними адміністративними реформами. Українська Центральна Рада, а згодом уряд Гетьмана Павла Скоропадського і Директорія УНР намагалися закласти основи національної військової освіти, зорієнтованої на потреби державотворення. Попри складні політичні обставини, брак ресурсів і часту зміну влади, саме в цей період сформувалися перші концептуальні підходи до організації військової підготовки на українських засадах. Отже, розвиток військових навчальних закладів у перші десятиліття ХХ ст. відбувався у складних умовах політичних трансформацій, воєн і соціальних змін. Система військової освіти пройшла шлях від стабільної імперської структури до спроби формування національної моделі, що стала важливим чинником становлення української державності. Незважаючи на численні виклики саме цей період заклав підвалини для подальшого відродження українських військових освітніх традицій у ХХ – ХХІ ст.

Використані посилання

Бернацкий В.А. (1913). *Пятидесятилетие Главного управления военно-учебных заведений. 1863-1913.* СПб. 93 с.

Бескровный Л.Г. (1970). *Военное образование в России в XIX веке. Доклад на секции сравнительной военной истории XIII Межд. конгресса ист. наук.* Москва. 13 с.

Булгакова Т. О. (2013). Історія розвитку Київського Володимирського кадетського корпусу (за документами Державного архіву м. Києва). *Архіви України*. Вип. 3 (285): травень–червень. С. 127–137.

Военная энциклопедия / Под ред. К. И. Величко, В. Ф. Новицкого, А. В. Шварца и др. (1911). СПб.: Изд-во И. В. Сытина.

Гончаренко А. (1938). Бій під Крутами. *За державність*. Варшава. Зб. 9. С. 145–153.

Греков Ф.В. (1910). *Краткий исторический очерк военно-учебных заведений: 1700-1910*. М.: Тип. Вильде. 192 с.

Євтимович В. (1937). Початки українського військового шкільництва в 1917-1918 рр. *Літопис Червоної Калини*. Ч.12. С. 7–11.

Завадский Н. (1908). *Владимирский Киевский кадетский корпус. 1851-1901 г. Исторический очерк*. Киев. 145 с.

Зайончковский П.А. (1952). *Военные реформы 1860 – 1870-х гг. в России*. М.: Изд-во Московского ун-та. 371 с.

Зайончковский П.А. (1973). *Самодержавие и русская армия на рубеже XIX – XX столетий. 1881 –1903*. М.: Мысль. 351 с.

Краснова Е., Дроздовский А. (2012). Одесское пехотное юнкерское училище. *Альманах*. № 48. С. 106 - 121 <https://odesitclub.org/old/index.php/almanah/242-almanakh-48>

Лалаев М. С. (1880). *Исторический очерк военно-учебных заведений, подведомственных Главному их управлению с 1700 по 1880 гг.* В 3-х ч. СПб.: Типография М. Стасюлевича. Ч. 2. 283 с.

Мельников Е. (2016). Діяльність військових училищ Російської імперії в межах військових округів на українських землях на початку ХХ ст. *Схід*. № 6. С. 65 – 69. [https://doi.org/10.21847/1728-9343.2016.6\(146\).84075](https://doi.org/10.21847/1728-9343.2016.6(146).84075)

Перцов О. В. (2022). Створення та діяльність військових закладів на Єлисаветградщині у 1859–1886 рр. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Вип. 207. С. 406 – 411. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-207-406-411>. С. 410.

Сборник приказов по Военному Ведомству за 1901 год. (1901). СПб.: Военная типография.

Сборник приказов по Военному Ведомству за 1910 год. (1910). СПб.: Военная типография.

Сборник приказов по Военному Ведомству за 1915 год. (1915). СПб.: Военная типография.

Скрябін О. Л. (2014). *Підготовка вихованців у військових гімназіях та кадетських корпусах на теренах України (1865-1917 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02*. Київ. 16 с.

Соколов Н. А. (1902). *Столетие Военного Министерства. 1802-1902*. Т. X: Главное Управление военно-учебных заведений. Исторический очерк. Часть 3. 224 с.

Стеців Я. (2024). *Старшини-артилеристи українських армій періоду Української революції (1917-1921): просопографічний портрет*: дис. ... д-ра філософії / Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. Львів, 267 с.

Химиця Н. О. (2008). Українізація військових навчальних закладів та становлення національної військової системи освіти у 1917 - 1918 рр. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. № 634. С. 51 – 55.

Цитович В. В. (1906). *Одесский (Великого Князя Константина Константиновича) кадетский корпус за первые семь лет его существования*. Одесса. 231 с.

References

Bernatskii V.A. (1913). *Piatidesiatiletie Glavnogo upravleniia voenno-uchebnykh zavedenii. 1863–1913*. SPb. 93 s.

Beskrovnyi L.G. (1970). *Voennoe obrazovanie v Rossii v XIX veke. Doklad na sekcii sravnitel'noi voennoi istorii XIII Mezhdunarodnogo kongressa istoricheskikh nauk*. Moskva. 13 s.

Bulhakova T.O. (2013). Istoriiia rozvytku Kyivskoho Volodymyrskoho kadetskoho korpusu (za dokumentamy Derzhavnoho arkhivu m. Kyieva). *Arkhivy Ukrainy*. Vyp. 3 (285): traven–cherven. S. 127–137.

Voennaia entsiklopediia / Pod red. K.I. Velichko, V.F. Novitskogo, A.V. Shvartsa i dr. (1911). SPb.: Izd-vo I.V. Sytina.

Honcharenko A. (1938). Bii pid Krutamy. *Za derzhavnist*. Varshava. Zb. 9. S. 145–153.

Grekov F.V. (1910). *Kratkii istoricheskii ocherk voenno-uchebnykh zavedenii: 1700–1910*. M.: Tip. Vil'de. 192 s.

Yevtyimovych V. (1937). Pochatky ukrainskoho viiskovoho shkilnytstva v 1917–1918 rr. *Litopys Chervonoï Kalyny*. Ch. 12. S. 7–11.

Zavadsky N. (1908). *Vladimirskii Kievskii kadetskii korpus. 1851–1901 g. Istoricheskii ocherk*. Kiev. 145 s.

Zaionchkovskii P.A. (1952). *Voennye reformy 1860–1870-kh gg. v Rossii*. M.: Izd-vo Moskovskogo un-ta. 371 s.

Zaionchkovskii P.A. (1973). *Samoderzhavie i russkaia armiia na rubezhe XIX–XX stoletii. 1881–1903*. M.: Mysl'. 351 s.

Krasnova E., Drozdovskii A. (2012). Odesskoe pekhotnoe iunkerskoe uchilishche. *Al'manakh*. № 48. S. 106–121. <https://odesitclub.org/old/index.php/almanah/242-almanakh-48>

Lalae M.S. (1880). *Istoricheskii ocherk voenno-uchebnykh zavedenii, podvedomstvennykh Glavnomu ikh upravleniiu s 1700 po 1880 gg. V 3-kh ch.* SPb.: Tipografiia M. Stasiulevicha. Ch. 2. 283 s.

Melnykov E. (2016). Diialnist viiskovykh uchylyshch Rosiiskoi imperii v mezhakh viiskovykh okruhiv na ukrainskykh zemliakh na pochatku XX st. *Skhid*. № 6. S. 65–69. [https://doi.org/10.21847/1728-9343.2016.6\(146\).84075](https://doi.org/10.21847/1728-9343.2016.6(146).84075)

Pertsov O.V. (2022). Stvorennia ta diialnist viiskovykh zakladiv na Yelysavethradshchyni u 1859–1886 rr. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky*. Vyp. 207. S. 406–411. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-207-406-411>.

Sbornik prikazov po Voennomu Vedomstvu za 1901 god. (1901). SPb.: Voennaia tipografiia.

Sbornik prikazov po Voennomu Vedomstvu za 1910 god. (1910). SPb.: Voennaia tipografiia.

Sbornik prikazov po Voennomu Vedomstvu za 1915 god. (1915). SPb.: Voennaia tipografiia.

Skriabin O.L. (2014). *Pidhotovka vykhovantsiv u viiskovykh himnaziakh ta kadetskykh korpusakh na terenakh Ukrainy (1865–1917 rr.): avtoref. dys. kand. ist. nauk*. Kyiv. 16 s.

Sokolov N.A. (1902). *Stoletie Voennogo Ministerstva. 1802–1902. T. X: Glavnoe Upravlenie voenno-uchebnykh zavedenii. Istoricheskii ocherk*. Chast' 3. 224 s.

Stetsiv Ya. (2024). *Starshyny-artylerysty ukrainskykh armii periodu Ukrainskoi revoliutsii (1917–1921): prosopohrafichniy portret: dys. d-ra filosofii*. Natsionalna akademiia sukhoputnykh viisk im. Petra Sahaidachnoho. Lviv. 267 s.

Khymytsia N.O. (2008). Ukrainizatsiia viiskovykh navchalnykh zakladiv ta stanovlennia natsionalnoi viiskovoi systemy osvity u 1917–1918 rr. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnikha"*. № 634. S. 51–55.

Tsytovykh V.V. (1906). *Odesskii (Velikogo Kniazia Konstantina Konstantinovicha) kadetskii korpus za pervye sem' let ego sushchestvovaniia*. Odessa. 231 s.

Nyzhnikov D.

**MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN UKRAINIAN PROVINCES
(SECOND HALF OF THE 19TH – EARLY DECADES OF THE 20TH
CENTURY): DEVELOPMENT AND CHALLENGES**

The article examines the establishment, development, and transformation of military educational institutions operating in the Ukrainian provinces during the second half of the 19th – first decades of the 20th century, focusing on the complex interplay between imperial, national, and revolutionary contexts. The 1910 educational reforms of the Russian Empire were analyzed. These reforms redefined officer training curricula by emphasizing tactical competence, topographical literacy, and practical field exercises as essential components of professional military education. The study explores how these reforms sought to modernize the officer corps in response to technological changes and growing geopolitical challenges. The article further highlights the dramatic impact of World War I, when military schools adopted accelerated three-month training courses to meet urgent wartime demands, producing ensigns instead of lieutenants and transforming traditional academic institutions into centers of rapid mobilization.

Particular attention is devoted to the period of the Ukrainian Revolution of 1917–1921, when the structure and subordination of the cadet corps underwent profound reorganization. Their transition under the authority of successive governments — the Ukrainian People's Republic, the Hetmanate of Pavlo Skoropadsky, and later Soviet administrations — reflected the broader struggle for control over the military apparatus and for the creation of a distinctly Ukrainian officer elite. The research traces how political instability, social upheaval, and competing ideological influences affected the continuity of educational standards and the patriotic orientation of training.

The conclusion of the research was that, despite administrative disruptions, the military educational institutions in Ukraine retained their intellectual and professional potential, serving as key centers for the formation of national military traditions and for the consolidation of the officer corps that would later contribute to the defense and state-building processes of modern Ukraine.

Keywords: military schools, cadet corps, military education, World War I, Ukrainian Revolution.

Дата першого надходження рукопису до видання: 03.12.2025

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 27.01.2026

Дата публікації: 24.04.2026

УДК 94(477) «1943/1945»

ТРОФИМОВИЧ В. В.

<http://orcid.org/0000-0003-0083-0437>

ТРОФИМОВИЧ Л. В.

<https://orcid.org/0000-0003-2393-9128>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.45.2026.33-56>

СПЕЦСЛУЖБИ ОУН(Б) І УПА У ПЕРІОД ПРИФРОНТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА АДАПТАЦІЇ ДО НОВИХ УМОВ БОРТЬБИ (1943 – 1945)

На основі численного фактичного матеріалу, вагома частина якого уперше введена в науковий обіг, автори охарактеризували діяльність спецслужб ОУН(б) та УПА в 1943 – 1945 рр. У статті підкреслено, що це був найскладніший період у їх розвитку, оскільки швидке наближення лінії німецько-радянського фронту змусило українське підпілля терміново пристосуватися до боротьби в нових умовах. Показано, що значні зусилля спрямовувалися на нарощування його матеріальної бази, у чому важливу роль відіграла Служба безпеки (СБ). З'ясовано, що, використовуючи фронтовий хаос, її боївки захоплювали у містах потрібне для підпілля майно. Накопичуючи «золотий запас», СБ брала участь у зборі з духовенства та населення матеріальних цінностей, контролювала конспірацію побудови підземних складів та житлових криївок. Продовжуючи збройну боротьбу з німецькими окупантами, вона вела переговори з їхніми союзниками, які не бажали далі воювати, отримуючи від них зброю, боєприпаси та амуніцію. Доведено, що за умов посилення конспірації вплив Служби безпеки на підпілля істотно зріс. З'ясовано, що структура її референтур продовжувала будуватися за територіальним принципом, однак штат кожної ланки залежав від багатьох обставин і мав регіональні особливості. Акцентовано на тому, що у зв'язку з необхідністю збереження людського ресурсу для запланованого анти-радянського повстання влітку 1944 р. вона здійснювала заходи зі зриву мобілізації до Червоної армії. Простежено нову хвилю реформувань спецслужб у 1945 р., коли значна кількість підпільників і повстанців переводилася на легальне становище.

Ключові слова: ОУН(б), УПА, Служба безпеки, референтура, спецслужба, розвідка, агентура.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Спеціальні служби ОУН(б) і УПА відіграли важливу роль у двофронтовій боротьбі підпільно-повстанського руху у 1943 – 1945 рр. В умовах сучасної широкомасштабної війни актуальним залишається творче і критичне використання низки аспектів їхнього досвіду у двобої з російським агресором за збереження української державності.

Трофимович Володимир Васильович, доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії ім. проф. М. П. Ковальського, Національний університет «Острозька академія», м. Острог.

Трофимович Лілія Володимирівна, кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри історії, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Трофимович В. В., Трофимович Л. В., 2026.

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

ISSN 2313-5603

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Після проголошення незалежності України істотний внесок у вивчення певних аспектів вказаної теми здійснили вітчизняні науковці Я. Антонюк, Г. Биструхін, Д. Веденєєв, П. Гнида, В. Засекін, О. Клименко, В. Ковальчук, М. Коц, І. Марчук, В. Огороднік, М. Романюк та інші. Серед діаспорних авторів слід виокремити С. Мудрика-Мечника.

Мета статті: охарактеризувати діяльність спецслужб ОУН(б) і УПА в 1943 – 1945 рр.

Виклад основного матеріалу. Стрімке наближення наприкінці 1943 р. лінії фронту до Західної України спонукало СБ швидко реалізувати низку підготовчих заходів.

Одним із них було поповнення матеріальних ресурсів підпілля. За її участі проводився збір матеріальних цінностей у населення та духовенства (*ГДА СБУ 6: 34*). Так лише на території Порицького р-ну вона реквізувала золоті та срібні речі у церквах сіл Будятичі, Стара Лішня, Морозовичі, Бортнів та Поромів (*Стецюк, 1992: 96–97*). Здобуте під час акцій її боївками передавалося господарчим або референтурі Українського Червоного Хреста (*ДАРО 4: 96*). Наприклад, у ніч на 3 грудня 1943 р. районна боївка СБ викрала з Шацька аптеку для потреб повстанського шпиталю (*Ковальчук, 2006: 230*). Особливо активна діяльність у згаданому напрямку відбувалася під час «фронтового хаосу» (*ДАРО 1: 271*). Зокрема, 17 січня 1944 р. підрайонна боївка СБ та підрозділ УПА здійснили напад на м. Острог, заволодівши залишеним угорцями складом палива та мотоциклів (*ДАРО 2: 166*). Боївка СБ Почаївського р-ну захопила в м. Кременець друкарню (*АУСБУ у ТО 2: 123*).

Осіб, які розкрадали схованки запасів підпілля, есбісти суворо карали. Наприклад, восени 1943 р. боївка Гусятинського р-ну розстріляла за це в с. Ставки Краснянські на Тернопільщині двох симпатиків ОУН (*ГДА СБУ 17: 68*).

Будь-які офіційні взаємини керівників підпілля ОУН та УПА з німцями у цей час категорично заборонялися. За порушення цього наказу 7 березня 1944 р. Військовою СБ був страчений командир загону УПА імені Богуна Порфирій Антонюк («Сосенко») (*ГДА СБУ 20: 16*), а також керівник боївки при референтурі зв'язку Проводу ОУН «Орел». За перемовини з окупантами суворо догану отримав командир УПА-Південь Василь Кук («Леміш»). Лише значні заслуги перед ОУН врятували його від більш суворого покарання (*ГДА СБУ 10: 114*).

Полонених німецьких офіцерів УПА надалі передавала до СБ. Після допиту деяких з них страчували, а частину обмінювали на

ув'язнених оунівців. Так після нападу 20 лютого 1944 р. повстанського куреня «Наливайка» на м. Збараж (Тернопільщина) до надрайонної СБ було передано трьох німецьких офіцерів та двох підофіцерів (*ГДА СБУ 4: 59*). На початку серпня 1944 р. поблизу с. Ясенка-Стецьова Турківського р-ну на Дрогобиччині сотня «Різуна» захопила в полон німецький загін, що відступав. До його складу входило понад 100 вояків. Серед них чимало представників народів Кавказу та Середньої Азії. Забравши зброю та боєприпаси, «Різун» наказав їх відпустити. Після цього щодо рішення командира сотні референтом СБ Володимиром Лівим («Митарем») було розпочато слідство. За його результатами рішення у справі повинен був винести Револьюційний трибунал (*ГДА СБУ 9: 59*).

Продовжувалася боротьба СБ із агентурою Гестапо. У березні 1944 р. був арештований референт СБ Львівського обласного Проводу ОУН «Кривий», який розмістив боївки біля Бродів, де їх обстріляли німці (*ГДА СБУ 6: 197*). Навіть ще у червні 1944 р. СБ Тернопільського обласного Проводу ОУН допитувало захоплених агентів Гестапо (*ГДА СБУ 18: 56–57*).

Однак гітлерівська армія, що відступала уже не становила для УПА небезпеки (*Патриляк, Боровець, 2010: 386–387*). Тому підпілля намагалось уникати із нею сутичок (*ГДА СБУ 9: 104*). При цьому увагу приділяли налагодженню співпраці із союзними їй угорцями, румунами, словаками тощо. Важливу роль у цьому відіграла дипломатична референтура ОУН, яка тісно взаємодіяла із СБ (*ГДА СБУ 10: 5*). Союзні німцям підрозділи укладали з повстанцями таємні угоди про нейтралітет. Обмінювали зброю, боєприпаси та інше військове майно на можливість вільно пройти підконтрольними УПА теренами (*Літопис Української Повстанської Армії, 1989: 154*). Одні із таких перемовин з угорськими військовиками відбулися 6 січня 1944 р. в с. Працюки Дубровицького р-ну на Поліссі. Сторону ОУН на них представляли: шеф СБ округи Михайло Серета («Шворний»), дипломатичний референт Анатолій Татура («Третій») та сотенний «Галайда». Спілкування відбувалося німецькою мовою. В обмін на зброю та боєприпаси угорцям гарантували коридор для виходу з оточення (*ГДА СБУ 12: 274–275*). Наприкінці червня 1944 р. подібні переговори відбулися поблизу м. Любомля. За їх результатами референт СБ Ковельської округи Іван Демчук («Гонта») отримав віз боєприпасів, 15 автоматів, 25 кулеметів системи «Дегтярьова» та 110 напівавтоматичних гвинтівок СВ (*ГДА СБУ 16: 26*).

Переговори з гітлерівцями допускалися лише за посередництва третіх осіб. Переважно вони стосувалися звільнення арештованих

оунівців. Так 13 червня 1944 р. у Львові за сприяння гестапівця Голуба було визволено з в'язниці референта пропаганди Проводу ОУН Олександра Луцького («Андрієнка»). Після звільнення він кілька тижнів був відсторонений від роботи та проходив перевірку (*ГДА СБУ 9: 13*).

Одночасно із заходами щодо поповнення ресурсів підпілля здійснювалося спорудження та обладнання підземних схронів (*Засєкін, Коц, 2010: 20–22*). При цьому важливу роль у конспірації робіт відіграла СБ.

Для побудови криївок залучали лише перевірених людей (*ДАРО 4: 280*). Місця їх знаходження були організаційною таємницею (*ДАРО 3: 124*). Документи, гроші, бібліотеки, господарські предмети, технічне приладдя та продукти передбачалося зберігали окремо від житлових криївок («*За край і волю, за нації долю!*»..., *2017: 145–146*). Для збереження архівів СБ переважно використовували металеві бідони, які герметично опечатували воском. Хоча траплялися й винятки. Зокрема, архів СБ Вижницького надрайону зберігався у дерев'яному ящику, обшитому залізом (*ГДА СБУ 13: 177*).

Осіб, які видавали місця знаходження схронів або їх розкрадали, суворо карали (*Антонюк, 2013: 33*). Під наглядом СБ перебувало переміщення та зберігання стратегічного для підпілля майна. Так 12 грудня 1943 р. боївка СБ «Голуба» забрала сховану поблизу будинку мешканця с. Мокротин на Жовківщині Миколи Сквири друкарню та перевезла її у надійне місце (*ГДА СБУ 30: 22*).

Паралельно із господарською роботою відбувалося створення запасної мережі ОУН. Передбачалося, що її учасники перебуватимуть на легальному становищі. У випадку знищення ворогом діючих ланок підпілля вони швидко займуть їх місце (*ГДА СБУ 6: 37*). За участі СБ будувалася легальна мережа у суворій конспірації за принципом «трійок». Будь-які їхні зв'язки з діючим підпіллям мінімізувалися (*ГДА СБУ 23: 21*).

За умов реорганізації та посилення конспірації вплив есбістів на упівців істотно зріс. Щодо цього вийшла низка наказів. Від 14 січня 1944 р. інструкції СБ для УПА стали обов'язковими (*Літопис УПА, 1999: 44*). Посилювався контроль за перебіжчиками від ворожих формувань на бік останньої. Передбачалася їх ретельна перевірка та утримання окремо від повстанських підрозділів (*Літопис УПА, 1999: 82*). Учасникам УПА заборонялося без нагальної потреби залишати свої підрозділи (*Літопис УПА, 1999: 81–82*). Для прикладу, командир кінної сотні Олексій Брись («Остап») був за це 22 січня 1944 р. арештований Військово-польовою жандармерією

(ВПЖ). На момент його перебування вдома підконтрольний терен зайняли радянські партизани (*ГДА СБУ 22: 72*).

Зусиллями ВПЖ здійснювалися заходи з посилення дисципліни в повстанських підрозділах. З огляду на рішення її судів Групи «Заграва» основна частина покарань продовжувала стосуватися дезертирів та вояків, які заснули на варті. Більшість із них були доволі суворими включно до розстрілу (*Ковальчук, 2008: 79*). Дисциплінарних покарань СБ зазнавали й керівники повстанської армії. Так 21 березня 1944 р. за панікерство та відмову виконати наказ про передислокацію на Полісся було розстріляно командира куреня «Погром» Григорія Кузьму («Мо-роза») (*Літопис УПА, 2010: 116*).

Складним завданням для УПА став перехід лінії фронту. З метою мінімізації людських втрат більшу частину підрозділів тимчасово розпустили. Передбачалося, що за необхідності вони знову зберуться (*Літопис УПА, 2006: 13*). Повстанцям, які переходили на легальне становище, заборонялося займати посаду у радянських установах та організаціях. Вважалося, що цим вони привернуть до себе увагу органів НКВС (*Літопис УПА, 1999: 81–82*).

Частина підрозділів УПА з Волині та Полісся перейшла на Закерзоння, де розгромила формування Армії Крайової (АК) та посилила вплив українців (*В'ятрович, 2011: 194*). Активну участь у цьому брала СБ. Так, на Перемишльщині обласний референт «Осип» сформував окрему сотню з її боївок, яка вела наступ на поляків (*Галаса, 2005: 52*).

Інші направилися у Карпати (*Беземський, 1999*) або до Пінських боліт (*Содоль, 1995: 67*). Важливу роль у цих операціях відіграла СБ. Зокрема, шеф її Волинського обласного проводу ОУН Анатолій Козяр («Гай») відповідав за перехід лінії фронту поблизу Кобрини керівництвом Групи «Тури» (*Андрій, 2004: 109 – 110*).

Станичні та кущові розвідники СБ на час руху фронту залишалися на своїх місцях. При цьому уважно стежити за усіма важливими подіями: переміщенням військ, їхньою чисельністю, озброєнням, настроями солдатів та офіцерів тощо (*АУСБУ ВО 3: 348*). Ковельський окружний комендант СБ Михайло Середа («Шворний») наказав кущовим розвідникам посилити антирадянську агітацію серед червоноармійців. Для цього рекомендував використовувати жінок з інформаційної мережі Служби безпеки (*АУСБУ РО 1: 36–37*).

Більшість її референтів також не покидали своїх теренів. На час руху фронту чимало з них переховувалися у надійних людей. Так

керівниця розвідки Ковельської округи Галина Коханська («Орися») видавала себе за доньку однієї із селянок, хвору на запалення легень (Коханська, 2008: 213).

Незважаючи на важкі втрати, завдяки посиленню впливу у підпіллі, СБ вдалося швидко відновити свою мережу. Продовжувалася її робота у підрозділах УПА. Згідно з наказом коменданта Військової округи «Богун» (південна Рівненщина та північна Тернопільщина) від 18 травня 1944 р. до «почоту» командирів куреня і сотні включали співробітника Військової СБ (ВСБ). За свою роботу він звітував перед її вищим керівництвом (*Літопис УПА, 2006: 370 – 371*).

У підрозділі УПА співробітник ВСБ знаходився на правах бойового старшини. Тому поточне місце його перебування (в бою, марші, постої тощо) визначав відповідний командир УПА. Головним завданням цього співробітника була боротьба з ворожою розвідкою (*ДАРО 1: 247*).

Структура референтур СБ залежала від багатьох обставин та мала свої особливості у кожному регіоні. Наприклад, до складу референтури Здолбунівського надрайону входили: 1) комендант; 2) заступник; 3) суддя; 4) двоє слідчих; 5) шеф зв'язку; 6) секретар (*АУСБУ РО 2: 40–41*). Натомість надрайонне СБ Закерзонського краю мало у своєму складі: 1) референта; 2) «справове звено» (3–5 слідчих); 3) боївку (10–15 вояків) (*Степан Бандера у документах радянських органів..., 2009: 29*).

На Львівщині весною 1944 р. бойову референтуру при Крайовому проводі приєднали до СБ. Розширилися функції її повітових та районних боївок. За погодженням відповідного територіального провідника ОУН їм дозволили страчувати ворожих агентів (*ГДА СБУ 6: 194, 196*).

Окружна боївка на Львівщині мала 15–20 вояків, політвиховника та кількох розвідників; повітові боївки – по 10–12 вояків та власних розвідників. За необхідності їх структура могла змінюватися. Обов'язковими одиницями у їхньому складі були референт, заступник із розвідки, комендант боївки з жандармами, слідчі та архіваріус. Типовим озброєнням повітової боївки СБ були 2 ручні кулемети, автомати, гвинтівки, пістолети та гранати (*Літопис УПА, 2013: 14*).

Восени 1944 р. у Галичині зосередилися близько 80% підрозділів УПА (*ГДА СБУ 26: 37*). Відтоді на цих теренах активно розвивається ВПЖ. Будувалася вона за територіальним принципом. Первинною ланкою на рівні районів були дільничні жандарми (*АУСБУ ЛО: 77–78*).

Кількість підпорядкованих їм підпільників різнилася відповідно до певного терену. Наприклад, дільничний ВПЖ 1-го Перегінського р-ну Станіславщини Дмитро Бичковський («Хмара») мав по два жандарми у кожному селі (*АУСБУ ІФО 1: 21*). Натомість ВПЖ 2-го Войнилівського р-ну Станіславщини «Бурового» нараховувала у січні 1945 р. лише чотири жандарми та перебувала на етапі формування (*АУСБУ ІФО 2: 17*). До їхніх завдань, крім поліційно-виконавчих функцій, входив збір у населення військового майна. Так на початку лютого 1945 р. в с. Берлоги Перегінського р-ну дільничний ВПЖ вилучав гвинтівки, шинелі, взуття та ковдри (*АУСБУ ІФО 1: 12*).

Далі, вище районного ВПЖ, йшли окружний – обласний комендант – командир військової округи УПА. До функцій обласного коменданта входило: 1) керування роботою територіальних ланок жандармерії нижчих рівнів; 2) розслідування справ щодо дезертирства та ухиляння від служби в УПА; 3) винесення вироків на власний розсуд. Наприклад, упродовж листопада 1944 р. – травня 1945 р. охороною коменданта ВПЖ Станіславської обл. Дмитра Вітовського («Андрієнка») було розстріляно 37 упівців. У той же час підрозділи ВПЖ нижчого рівня стратили 240 осіб (*ГДА СБУ 14: 13*).

У жовтні 1944 р. окружна ВПЖ на Львівщині входила до складу відповідного територіального проводу ОУН № 115. Тоді до її завдань в УПА входило: 1) забезпечення мобілізації населення; 2) збір зброї та боєприпасів; 3) упередження розкладницької пропаганди серед повстанців; 4) затримання дезертирів та передача їх до суду; 5) арешт повстанців, запідозрених у зв'язках з радянськими спецслужбами. Після закінчення слідства матеріали та арештованого передавали СБ. Остання повторно перевіряла звинувачення. Також усі слідчі матеріали окружна ВПЖ надсилала відповідному окружному проводу ОУН (*АУСБУ ЛО: 77–78*).

Приблизно у той же час при УПА-Північ створювалися бригади. До складу штабу кожної з них входив референт ВСБ із власною «чотою» (30 бійців), а до командування загону – з власним «роєм» (10 бійців) (*ГДА СБУ 29: 11–12*).

На фоні боїв між Червоною армією та німцями розпочалися нові зміни у підпіллі (*Літопис УПА, 2006: 13*). При цьому у розділених фронтах Крайових проводах Північно-західних українських земель (ПЗУЗ) та Західних українських земель (ЗУЗ) вони відбувались автономно. 15 липня 1944 р. біля с. Недільна Старосамбірського р-ну на Львівщині було проголошено створення Української Головної Визвольної Ради (УГВР).

Важливу роль на всіх рівнях мережі СБ відігравала розвідка. Вона надавала детальні звіти про усі події, що відбувалися на момент зміни влади.

Так 27 липня 1944 р. підрозділи Червоної армії вступили до Львова. Збором інформації щодо цієї події одразу зайнялася СБ. Завдяки донесенням агентури було встановлено настрої місцевого населення та червоноармійців. Охарактеризовано прибулих чиновників. Встановлено адреси місць розташування радянських органів влади, НКВС, НКДБ та міліції. З'ясовано їхні перші заходи. Впродовж вересня 1944 р. СБ у Львові збирала інформацію за двома напрямками відносно: 1) співробітників органів держбезпеки та міліції, виявлення їхньої агентури, оточення, місця проживання, способу життя, особисті якості, робочі графіки тощо; 2) чиновників радянських та партійних органів, викладачів вузів, роботи залізниці, підприємств тощо (*ГДА СБУ 6: 40–41*).

Щодо львівських поляків, міська СБ звітувала, що вони радісно зустрічали Червону армію. Проте, невдовзі їхні настрої кардинально змінилися. Дізнавшись, що Львів планують включити до складу УРСР, вони почали створювати підпільні антирадянські організації. Значна частина поляків була налаштована залишити місто. Крім того, через агентуру СБ дізналася про придушення 2 жовтня 1944 р. німцями Варшавського повстання та втрату у листопаді львівським осередком АК зв'язку з еміграційним урядом у Лондоні (*ГДА СБУ 6: 38*). Загалом розвідувальна мережа СБ у Львові виявила впродовж 1944 р.: 15 офіційних співробітників органів НКВС і НКДБ; 300 осіб, запідозрених у зв'язках із радянською розвідкою; близько 120 осіб, арештованих органами радянської влади; 80 учасників польських націоналістичних організацій. Крім того, складено список із 80-ти українців, убитих поляками у перші дні звільнення Львова (*ГДА СБУ 7: 230*).

У другій половині 1944 р. на теренах Крайового проводу ОУН на ЗУЗ, крім крайових, обласних, окружних та повітових, створюються районні боївки СБ. Здійснювати ліквідацію радянської агентури та активістів їм дозволялося лише з санкції повітового референта (*АУСБУ ТО 3: 20–21*). Основою цих боївок стали вояки самооборонних кущових відділів (СКВ), які мали освіту не менше 7 класів (*Гнида, 2016: 23–24*). Так, до складу боївки Бродівського повітового проводу ОУН на чолі з комендантом Антоном Дубасом («Оріхом») входили 13 вояків, секретар і кулеметник. Крім того, у його підпорядкуванні були районні боївки: 1) Бродівська (12 вояків і кулеметник); 2) Підкамінська (9 вояків); 3) Олеська

(4 вояки та кулеметник); 4) Пониковицька (5 вояків і кулеметник) (Романюк, 2004: 99–108). На території Сокальської округи ОУН діяло 12 районних (кожна по 10 – 12 вояків) і 3 надрайонні боївки (по 20 – 25 вояків) (ГДА СБУ 8: 55). Тобто загальна чисельність учасників боївок СБ округи на Галичині в цей час становила близько 200 вояків.

Переважна більшість їхніх учасників були місцевими жителями. Зокрема, боївка Глинянського р-ну Володимира Макаровського («Чайки») на 90% складалася із мешканців с. Задвір'я (Гнида, 2016: 118).

Незважаючи на прифронтову нестабільність, продовжувалися короткотермінові вишколи СБ. Упродовж 16 січня 1944 р. в с. Мостина на Здолбунівщині пройшов вишкіл керівного складу. Його очолював шеф СБ Микола Арсенич («Михайло»). Читання лекцій про методи виявлення агентурних мереж НКВС поєднувалося із практичними заняттями – допитами заарештованих (ГДА СБУ 15: 19). Інший вишкіл відбувався у березні 1944 р. в с. Сільце Божиків Підгаєцького р-ну на Тернопільщині. Для десятиденних курсів окружний референт СБ Василь Магдій («Жар») підібрав «басольвентів» (випускників) Бережанської гімназії. Вони вивчали форми і методи діяльності органів НКВС, німецьких спецслужб і польського підпілля. У квітні – травні на хуторі Погрибиське Стратинського р-ну на Станіславщині відбулося продовження цього вишколу. Цього разу вивчали оперативну та слідчу справу (Клименко, 2017: 159). Нерідко для проведення вишколів використовували періоди затишшя. У квітні 1944 р. боївка СБ Бродівського р-ну ОУН очікувала поблизу с. Ражнів на Львівщині прибуття свого коменданта та проводила заняття (Романюк, 2004: 98). На початку жовтня 1944 р. триденні курси відбулися у Завидівському лісі Порицького р-ну на Волині (ГДА СБУ 2: 31).

Для підготовки написання лекцій вишколів здійснювався збір необхідної навчальної літератури. Наприклад, за наказом окружного референта СБ Миколи Войтовича («Зенона») від 24 жовтня 1944 р. у примусовому порядку вилучали в населення «всі книжки, вишкільні матеріали військового характеру, незалежно на якій мові друковані або писані». Серед них, крім розвідки, контррозвідки та криміналістики, згадуються детективи, підручники з психології, статuti піхоти, кавалерії, артилерії, військові й адміністративні карти (ДАРО 3: 58).

Упродовж весни – літа 1944 р. СБ розгорнула в Західній Україні акцію зі зриву мобілізації місцевого населення до Червоної армії (Антонюк, 2012а: 189). Очікувалося, що найближчим часом

розпочнеться масштабний конфлікт між англо-американськими військами та Радянським Союзом. У цей час підпілля планувало підняти в більшовицькому тилу масштабне повстання (*ГДА СБУ 11: 39*). За тих обставин важливим було зберегти для його здійснення людські резерви (*АУСБУ ВО 7: 17*).

Зрив мобілізації до Червоної армії відбувався різними шляхами: подачею фальшивих списків, масовою неявкою у військкомати, організацією втеч призовників та розповсюдженням агіток (*Стародубець, 2006: 296*). Так 10 березня 1944 р. на приміщенні сільради с. Сильно Ківерцівського р-ну Волинської обл. боївка СБ залишила відозву до населення. У ній молоді заборонялося з'являтися на призовні пункти (*ДАВО: 3*). Референт СБ Микола Мандзюк («Олег») дозволив йти у Здолбунівський районний військкомат лише старим та інвалідам (*ДАРО 5: 15*). Восени 1944 р. лоївка Федора Пасальського («Орли-ка») поблизу с. Горячів Володимир-Волинського р-ну Волинської обл. розігнала групу призовників. З них шістьох забрали до себе (*АУСБУ ВО 4: 311*). Водночас агентура СБ поширювала серед місцевого населення чутки, що «західників» відправляють на передову, щоб там їх якнайшвидше винищити (*ГДА СБУ 11: 39*). Внаслідок дій СБ заходи із проведення мобілізації у Рівненській обл. до 1 вересня 1944 р. вдалося виконати лише на 56% (*Мотука, 2005: 438*). Подібна ситуація була й у Волинській обл. (*ДАВО: 2*).

Наприкінці 1944 р. розпочалася нова хвиля реформувань у підпіллі ОУН та УПА. Через зміну тактики величезна кількість людей виявилася «баластом», який приносив більше шкоди, ніж користі. Передбачалося залишити лише ідейних, перевірених роботою, добре підготовлених і законспірованих підпільників. Інших переводили у ранг «симпатиків» та відсторонювали від організаційних таємниць (*ГДА СБУ 5: 36–37*). Відбувалося скорочення референтур у проводах усіх рівнів. Починаючи з надрайону і нижче, діяли лише чотири з них: 1) організаційна (їй підпорядковувався зв'язок і господарча підреферентура; 2) військова; 3) політична (у складі відділів: технічний, видавничий, пропагандистський та інформаційний); 4) СБ (із розширеними повноваженнями) (*Марчук, 2009: 125*).

Значних реорганізацій зазнала військова СБ. Від 22 січня 1945 р. структури розвідки УПА та СБ об'єднали в одну організаційну одиницю – «Розвідувальна референтура» (під керівництвом СБ) (*Огороднік, 2009: 133–134*). Впродовж березня – травня розформувалися підрозділи ВПЖ в УПА-Захід (*ГДА СБУ 14: 12*). Її функції переходили до СБ відповідного територіального проводу ОУН.

У вересні 1945 р. було розпущено бригади УПА, а залишки поділено на відділи особливого призначення (ВОП) (по 20–40 вояків) та диверсійні групи (*ГДА СБУ 29: 84*). Планувалося закріплення кожного з них за певними районами (*ГДА СБУ 21: 7*). Проте через значні втрати повністю здійснити цього не вдалося (*ГДА СБУ 29: 33*). В оперативному відношенні вони підлягали СБ. Однак, на відміну від боївок останньої (10–20 осіб), не мали слідчо-каральних функцій, а здійснювали виключно диверсійно-бойові операції (*Літопис УПА, 2006: 23*). Крім того, ВОПи здійснювали охоронні функції. Наприклад, один із них під керівництвом «Гамалії» пильнував у Стиденському лісі (Костопільщина) склад і шпиталь УПА (*ГДА СБУ 25: 21зв.*).

Поступово посилювалася бойова роль СБ. Інтенсивність її діяльності залежала від сезону. В особливо важкі періоди боївки розбивалися на невеликі групи по 2-3 особи і тимчасово припиняли діяльність (*ЩДАГОУ: 13*). Влітку їхня бойова активність посилювалася, а взимку зменшувалася (*Політичний терор і тероризм в Україні..., 2002: 749*). За необхідності вони об'єднувались і утворювали більш чисельні формування. У лютому 1945 р. об'єднані боївки здійснили напад на райцентр Вербу Волинської обл. (*ГДА СБУ 16: 169*). На початку того ж місяця боївка Володимир-Волинського р-ну Йосипа Собчака («Бойка») з 15-ти бійців намагалася захопити коней у підсобному господарстві прикордонного загону НКВС у с. Підгайці (*ГДА СБУ 1: 51*). Боївка Рокитненського р-ну Федора Зозюка («Рогача») здійснювала весною 1945 р. рейди на Житомирщину (*ГДА СБУ 2: 82*).

Із полоненими, захопленими під час бойових акцій, СБ вчиняла б залежно від провин конкретної особи. Частина страчували, інших звільняли. Цінних для підпілля фахівців забирали з собою. Зокрема, таким чином боївка Владислава Соболя («Славути») вчинила із захопленим лікарем Путильського раймедвідділу Поляковим, якого відправили до куреня УПА «Перебийноса» (*АУСБУ ЧО: 150*).

Ефективною тактикою збройної протидії ворогу були індивідуальні теракти щодо представників радянських силових органів і високопоставлених чиновників. У більшості випадків спочатку їх намагалися попередити погрозливими записками. Якщо це не діяло, приступали до підготовки та виконання теракту. Виконавців рекомендувалося вербувати серед добровольців, невиліковно хворих і підпільників із серйозними провинами (*Антонюк, 2012б: 4–9*). Інколи шляхом виконання теракту підозрюваний проходив перевірку благонадійності (*АУСБУ ВО 5: 44*). Так організаційний

референт ОУН у Перемишлі «Спольський» звертався з листом до керівництва СБ: «Щоб виправдати себе та спокутувати свою ганьбу, зобов'язуюсь вбити генерала чи полковника НКДБ. Зачекаю як вони виходитимуть з будинку та кину гранату. На револьвер надії менше...» (*ГДА СБУ 31: 340*).

Нерідко для виконання завдання агент занурювався у вороже середовище. За вказівкою референта СБ Олександра Нікітіча («Вороного») підпільниця Галина Січкарук («Тіна») влаштувалася домробітницею до начальника Турійського райвідділу НКВС Антона Гаркуши. Обравши 8 лютого 1945 р. зручний момент, вона його застрілила та перейшла на нелегальне становище (*Антонюк, 2015: 257–261*). У квітні того ж року завдання вийти з повинною та вбити капітана НКВС Разделкіна отримала від референта СБ Володимир-Волинського р-ну Михайла Мороза («Богдана») оунівка Зоя Куляк («Завзята») (*АУСБУ ВО 1: 33*).

На основі співпраці у ліквідації радянських чиновників та силовиків налагодилися взаємини СБ із підпіллям АК. Весною 1945 р. такі переговори відбулися в с. Нова Гута Монастириського р-ну Тернопільської обл. (*АУСБУ ТО 3: 53–57*). За узгодженням із представниками АК есбісти зобов'язувалися ліквідувати поляків, які пішли на співпрацю з радянською владою – агентів, чиновників, активістів, бійців винищувальних батальйонів. Щодо кожного ліквідованого складався протокол. У випадку не обхідності перевірки підстав каральних дій СБ щодо поляків їх надавали представнику АК. Повною мірою співпраця так й не розгорнулася. Причиною цьому став обмін населенням між УРСР та Польщею. Після виїзду поляків з Тернопільщини контакти між СБ та підпіллям АК на цих теренах припинилися (*ГДА СБУ 27: 356–358*).

Наприкінці 1944 р. СБ розпочала розбудову розвідувальної мережі у винищувальних батальйонах (*Антонюк, 2009: 355–357*). В інструкції ОУН зазначалося: «Необхідно ближче підійти до істрибків, їх зброю обернути проти ворога, підбирати таких, які б виконували теракти над активними більшовіками, це змусить більшовиків зменшити їх кількість. Вони можуть, коли знайдемо чесних, бути нашим мечем там, де не можливо підступити... Шукати серед них наших прибічників і при їх допомозі знищувати активних начальників і дільничних уповноважених міліції» (*ГДА СБУ 29: 198–199*).

Інколи для ефективності виконання завдань з бійців винищувальних батальйонів і винищувальних груп створювали агентурні диверсійно-терористичні групи СБ. Зокрема, референт СБ

Ковельського р-ну Іван Дмитрук («Бунтар») поставив одній з таких груп завдання спалити будівлі підсобного господарства військової частини і молокоприймальний пункт (*АУСБУ ВО 2: 44*).

Особливо цінною була агентура серед керівництва «істрибків». Так командир винищувального батальйону Торчинського райвідділу МВС Іван Семенюк неодноразово передавав референту СБ Панасу Ковальчуку («Залісному») плани операцій проти підпілля ОУН (*АУМВСУ ВО: 2*).

Головною причиною успіху у вербуванні агентури з «істрибків» був їх тісний зв'язок із місцевим населенням. Чимало бійців винищувальних груп і батальйонів мали в підпіллі ОУН своїх родичів, друзів, односельчан, знайомих. Частина з них самі в минулому були повстанцями.

Набуття агентури серед співробітників НКВС мало значно скромніші результати. Більшість із них погоджувалася працювати на основі компромату. Наприклад, старшину та рядового із запасного полку НКВС завербували, коли ті ходили на вечорниці до місцевих дівчат (*АУСБУ ВО 6: 138*). Дехто мав родичів серед місцевого населення. Наприклад, дільничний уповноважений НКВС Вишневецького р-ну Тернопільської обл. Добровольський, який з зими 1945 р. працював на районного референта СБ Юрія Бойчука («Зірку») (*Клименко, 2017: 161*). Ініціатива співробітників в НКВС до співпраці з ОУН викликала в СБ підозри. Згаданих кандидатів у агенти ретельно перевіряли. Зокрема, такий випадок трапився весною 1945 р. у Межиріцькому р-ні Рівненської обл. (*ГДА СБУ 5: 40–41*). Більшість агентури в середовищі НКВС-НКДБ вербували поміж технічного персоналу, який набирался з місцевого населення. Їхнім завданням був збір усієї цінної для підпілля інформації: 1) персональних даних оперативних співробітників; 2) планів службових приміщень, слідчих ізоляторів тощо; 3) копіювання або викрадання таємних документів; 4) фіксування даних щодо радянської агентури (*ДАРО 1: 186–189*). Так агентом референта СБ Великоборківського р-ну Івана Сеника («Верби») був фірман місцевого райвідділу НКДБ Бутковський (*АУСБУ ТО 1: 67*). При Меденицькому райвідділі НКВС Дрогобицької обл. до грудня 1945 р. працювала інформаторкою СБ «Марійка» (*Веденєєв, Биструхін, 2007: 91–93*). Точні дані про співробітників НКВС та розміщення їхніх кабінетів була потрібна есбістам для з'ясування, де проводився допит та ким (*ГДА СБУ 19: 60–61*).

Посилилась розвідувальна робота СБ у містах. У інструкції керівникам надрайонів від 12 листопада 1945 р. зазначалося: «Здобувати міста. Навіть коштом послаблення роботи по селах» (*Національні відносини в Україні у ХХ ст., 1994: 285*). Головним чином її розбудовували референти надрайонних та окружних проводів. До міської розвідувальної мережі намагалися залучити: 1) робітників підприємств промислового та військового значення; 2) службовців; 3) учнів і студентів; 4) священиків (*ГДА СБУ 28: 303*).

Високий рівень оперативної майстерності СБ того часу засвідчує складна оперативна гра, яку вдалося провести референту СБ ОУН на ПЗУЗ Миколі Козаку («Вівчару») (*Історія органів державної безпеки на Волині, 2012: 98*).

На початку 1945 р. досвідчений співробітник НКДБ УРСР Сергій Карін-Данилеко подав ідею створення легендованого «Проводу ОУН на СУЗ» (охоплював Білоцерківську, Конотопську, Дніпропетровську, Криворізьку та Миколаївську округи). Головним його завданням було налагодження контактів з оунівським підпіллям у Західній Україні та просуванням до складу керівництва власної агентури. На чолі цієї легендованої структури вирішено було поставити досвідченого агента Михайла Захаржевського, а його заступником – Катерину Маньковську. До них долучили перевербовану учасницю Київського осередку ОУН Людмилу Фою («Оксану») (*Веденєєв, Биструхін, 2007: 93–94*). Ця агентурна група отримала сфабриковані чекістами підпільні документи. Серед них «лист українських націоналістів» з погрозами на адресу письменника Максима Рильського (*Боярчук, 1995*).

Реалізуючи операцію НКДБ УРСР, 6 травня 1945 р. радянські агенти Людмила Фоя та Ніна Калуженко («Ірина») прибули до Луцька та під виглядом представників Проводу ОУН на СУЗ намагалися вийти на зв'язок з оунівцями. Цим вони привернули до себе увагу СБ. Після чотирьох днів спостереження їх таємно схопила районна боївка Петра Тихнюка («Михася»). Під час допитів «Оксана» надала детальні свідчення про свої агентурні завдання. Натомість «Ірина» заперечувала свій зв'язок з органами НКДБ та була розстріляна. Надалі Л. Фоя погодилася взяти участь в оперативній грі з НКДБ УРСР (*Білас, 1994: 363–364*).

За завданням М. Козака 19 липня 1945 р. вона повернулася до Луцька, де тимчасово зупинилася у сестри Калуженко – Анастасії Зисько та намагалася відновити зв'язок з НКДБ. Через кілька днів Л. Фоя зустріла на вулиці майора держбезпеки та повідомила йому, що знаходиться на Волині із таємним завданням. Однак не може повернутися до Києва, адже її пропуск прострочений на два місяці.

На що офіцер порадив їй звернутися до дорожньо-транспортного відділу. Завдяки цій пораді вона відновила втрачений зв'язок (Іванченко, 2009: 29).

23 липня 1945 р. Л. Фоя із значною кількістю оунівської літератури повернулася до Києва (Веденєєв, Биструхін, 2008: 212). Зустрілася на конспіративній квартирі з представниками центрального апарату НКДБ – генерал-лейтенантом Дроздецьким, Йовенком і Тенельзоном. Доповідала про успіх операції та переконувала для її закріплення направити до Луцька «Тараса» з «Євгенією». Недооцінка керівниками НКДБ УРСР можливостей СБ ОУН та певна ейфорія від «успіхів» призвели до чергового провалу (Веденєєв, Биструхін, 2006: 198).

5 серпня 1945 р. М. Захаржевський та Л. Фоя прибули до Луцька та одразу були схоплені СБ (ГДА СБУ 24: 32–34). На допитах досвідчений резидент НКДБ дотримувався відпрацьованої легенди. Однак на очній ставці почав «сипатися» та погодився написати лист до Києва із пропозицією викликати К. Маньковську. До нього есбісти додали запрошення прибути на нараду Проводу ОУН. Л. Фоя знову 8 вересня 1945 р. успішно відвезла документи до Києва та через 11 днів повернулася разом з К. Маньковською (Веденєєв, Биструхін, 2007: 93–94).

Про провал операції керівництво НКДБ дізналося лише у квітні 1946 р. (Іванченко, 2009: 37). За «порятунок організації на ПЗУЗ» М. Козак був нагороджений рішенням УГВР від 8 жовтня 1945 р. Золотим Хрестом Заслуги (Веденєєв, Биструхін, 2007: 94).

Висновки. Таким чином, період з кінця 1943 – кінця 1945 рр. був найскладнішим у розвитку спецслужб ОУН та УПА. Швидке наближення лінії фронту спонукало підпілля швидко пристосуватися до боротьби в нових умовах. Значні зусилля спрямовувалися на посилення матеріальної бази підпілля. У цьому напрямку важливу роль відігравала СБ. Використовуючи фронтовий хаос, її боївки захоплювали у містах необхідне для підпілля майно. Створюючи «золотий запас», есбісти брали участь у зборі з духовенства та населення матеріальних цінностей. Слідкували за конспірацією побудови підземних складів та житлових криївок. Продовжуючи збройну боротьбу з німцями, вели переговори з їхніми союзниками, які не бажали далі воювати. Від останніх вони отримували зброю, боєприпаси та амуніцію.

Майже одночасно у липні 1944 р. на розділених лінією фронту теренах ЗУЗ та ПЗУЗ паралельно виникли УГВР та НВРО. Остання розробляла реформу мережі СБ. Однак уже восени того ж року її створення визнали помилковим, а її діяльність згорнули.

За умов посилення конспірації вплив СБ на підпілля значно зріс. На усіх рівнях відбулося скорочення керівних центрів ОУН та УПА. Надлишкові кадри переводилися на легальне становище. На теренах Волині та Полісся поступово зникали підрозділи ВПЖ. Натомість у Карпатському краї вона, навпаки, активно розбудовувалася.

Під час переходу лінії фронту більшість есбістів залишалися на місцях та стежили за усіма важливими подіями. Чимало з них переховувалися у надійних людей, які підтримували діяльність ОУН. Незважаючи на значні втрати, їм вдалося не лише швидко відновити свою мережу, а навіть її посилити. Починаючи від сотні УПА, на правах бойових старшин, продовжували свою діяльність військові есбісти.

Структура референтур СБ загалом повторювала попередній період. Вона продовжувала будуватися за територіальним принципом, починаючи від станиць. Однак штат кожної ланки залежав від багатьох обставин та мав регіональні особливості. На теренах Галичини зберігався повітовий поділ мережі СБ, а її районні боївки з'явилися лише у другій половині 1944 р.

Незважаючи на нестабільність ситуації продовжувалися короткотермінові вишколи СБ. Для підготовки навчального матеріалу здійснювався збір книг про військову справу, психологію, принципи ведення слідства, роботу розвідки та контррозвідки.

У зв'язку із необхідністю збереження людського ресурсу для запланованого повстання влітку 1944 р. СБ проводила заходи із зриву мобілізації до Червоної армії. Шляхом агітації та погроз забезпечувала масову неявку на призовні пункти. Розганяла колони мобілізованих. Частину призовників забирала у підпілля.

На початку 1945 р. розпочалася нова хвиля реформувань. Значну кількість підпільників та повстанців переводили на легальне становище. ВПЖ в УПА-Захід, а також розвідку УПА розформували та приєднували до місцевої мережі СБ. Після цього жандармерія продовжувала діяти лише при підрозділах УПА на Закерзонні. На теренах Волині та Полісся з розформованих повстанських підрозділів створювалися відділи особового призначення, які в оперативному відношенні підпорядковувалися СБ. Посилювався розвідувальний напрямок роботи, особливо у щодо набуття агентури в середовищі винищувальних груп та винищувальних батальйонів. Завдяки агентурі у ворожому середовищі здійснювали індивідуальні теракти щодо керівників органів НКВС-НКДБ, винищувальних батальйонів, а також радянсько-

партійного активу. Зростав фаховий рівень есбістів, що дозволяв їм проводити складні оперативні ігри з досвідченими співробітниками НКДБ. Поступово уніфікувалася структура СБ, методика роботи та завдання її підрозділів.

Використані посилання

Андрій М. (2004). Спогади. Повертаючись думками... 60 років тому. *Визвольний шлях*. Кн. 8. С. 107–112.

Антонюк Я. (2009). Агентура СБ ОУН(б) у винищувальних батальйонах Волині (1944–1954 рр.). *Матеріали XXX Всеукраїнської науково-практичної історико-краєзнавчої конференції [Минуле і сучасне Волині та Полісся: Сторінки воєнної історії краю]*, (м. Луцьк, 24–25 березня 2009 р.). Луцьк. С. 355–357.

Антонюк Я. (2012а). Взаємовідносини Служби безпеки ОУН(б) з Червоною армією на території Волині та Полісся (1944–1945 рр.). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: «Історичні науки»*. Острог. Вип. 19. С. 187–196.

Антонюк Я. (2012б). Індивідуальний тероризм Служби безпеки ОУН(б) проти співробітників радянських силових органів на території Волині та Полісся (1945–1951). *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк. № 10. С. 4–9.

Антонюк Я. (2013). СБ ОУН(б) на Волині та Західному Поліссі (1946–1951 рр.). Луцьк: Надстир'я-Ключі. 228 с.

Антонюк Я. (2015). Самопожертва та трагедія підпільниць ОУН: Галина Січкарук. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Місто Володимир-Волинський та Побужжя у світовій та українській історії: матеріали Всеукраїнської наук. історико-краєзн. наук. конф., присвяченої 1000-річчю пам'яті київського князя Володимира Великого та 860-й річниці початку будівництва Успенського собору, 23 жовтня 2015 р., м. Володимир-Волинський*. Луцьк, Вип. 54. С. 257–261.

АУМВС ВО – Архів управління внутрішніх справ України у Волинській області. Ф. ОС. Спр. 4271.

АУСБУ ВО 1 – Архів Управління Служби безпеки України у Волинській області (АУСБУ ВО). Ф. 4. Спр. 920.

АУСБУ ВО 2 – АУСБУ ВО. Ф. 4. Спр. 1530.

АУСБУ ВО 3 – АУСБУ ВО. Ф. 4. Спр. 4109.

АУСБУ ВО 4 – АУСБУ ВО. Ф. 4. Спр. 4282. Т. 1.

АУСБУ ВО 5 – АУСБУ ВО. Ф. 4. Спр. 4287.

АУСБУ ВО 6 – АУСБУ ВО. Ф. 4. Спр. 4947.

АУСБУ ВО 7 – АУСБУ ВО. Ф. 4. Спр. 6115. Т. 2.

АУСБУ ІФО 1 – Архів Управління Служби безпеки України в Івано-Франківській обл. (АУСБУ ІФО). Ф. 3. Спр. 8366.

АУСБУ ІФО 2 – АУСБУ ІФО. Ф. 3. Спр. 10888.

АУСБУ ЛО – Архів Управління Служби безпеки України у Львівській обл. Ф. 56. Спр. 29690.

АУСБУ РО 1 – Архів Управління Служби безпеки України у Рівненській обл. (АУСБУ РО). Ф. 4. Спр. 7782.

АУСБУ РО 2 – АУСБУ РО. Ф. 4. Спр. 67427.

АУСБУ ТО 1 – Архів Управління Служби безпеки України у Тернопільській обл. (АУСБУ ТО). Ф. 6. Спр. 18620.

АУСБУ ТО 2 – АУСБУ ТО. Ф. 6. Спр. 19401.

- АУСБУ ТО 3 – АУСБУ ТО. Ф. 6. Спр. 27359.
- АУСБУ ЧО – Архів Управління Служби безпеки України у Чернівецькій обл. Ф. 5. Спр. 209. Т. 2.
- Беземський Г. (1999). Школа «Лісових чортів». *Волинь* (Луцьк). 23 січня.
- Білас І. (1994). Репресивно-каральна система в Україні (1917–1953). У 2 кн. Кн. 1. К.: Либідь. 686 с.
- Боярчук П. (1995). Як волинські бандерівці Рильського врятували. *Волинь* (Луцьк). 15 червня.
- Веденєєв Д., Биструхін Г. (2006). Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА (1920–1945): монографія. Київ: Генеза, 408 с.
- Веденєєв Д., Биструхін Г. (2007). Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945–1980-ті роки: монографія. Київ: К.І.С. 568 с.
- Веденєєв Д., Биструхін Г. (2008). «Повстанська розвідка діє точно й відважно...». Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення Організації українських націоналістів та Української повстанської армії. 1940–1950-ті роки: монографія. Київ: К.І.С. 568 с.
- В'ятрович В. (2011). Друга польсько-українська війна. 1942–1947. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія». 288 с.
- Галаса В. (2005). Наше життя і боротьба. Спогади. Львів: видавництво «Мс». 272 с.
- ГДА СБУ 1 – Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ). Ф. 5. Спр. 2796.
- ГДА СБУ 2 – ГДА СБУ. Ф. 5. Спр. 5660.
- ГДА СБУ 3 – ГДА СБУ. Ф. 5. Спр. 6081.
- ГДА СБУ 4 – ГДА СБУ. Ф. 5. Спр. 25020.
- ГДА СБУ 5 – ГДА СБУ. Ф. 5. Спр. 48139.
- ГДА СБУ 6 – ГДА СБУ. Ф. 5. Спр. 50970. Т. 1.
- ГДА СБУ 7 – ГДА СБУ. Ф. 5. Спр. 50970. Т. 2
- ГДА СБУ 8 – ГДА СБУ. Ф. 5. Спр. 67416.
- ГДА СБУ 9 – ГДА СБУ. Ф. 5. Спр. 67418. Т. 1.
- ГДА СБУ 10 – ГДА СБУ. Ф. 5. Спр. 67418. Т. 2.
- ГДА СБУ 11 – ГДА СБУ. Ф. 5. Спр. 67426.
- ГДА СБУ 12 – ГДА СБУ. Ф. 5. Спр. 67430.
- ГДА СБУ 13 – ГДА СБУ. Ф. 5. Спр. 67443. Т. 1.
- ГДА СБУ 14 – ГДА СБУ. Ф. 5. Спр. 67449.
- ГДА СБУ 15 – ГДА СБУ. Ф. 5. Спр. 67640.
- ГДА СБУ 16 – ГДА СБУ. Ф. 5. Спр. 67815.
- ГДА СБУ 17 – ГДА СБУ. Ф. 5. Спр. 67825. Т. 2.
- ГДА СБУ 18 – ГДА СБУ. Ф. 5. Спр. 68211. Т. 1.
- ГДА СБУ 19 – ГДА СБУ. Ф. 5. Спр. 68245. Т. 2.
- ГДА СБУ 20 – ГДА СБУ. Ф. 5. Спр. 68246.
- ГДА СБУ 21 – ГДА СБУ. Ф. 5. Спр. 76047.
- ГДА СБУ 22 – ГДА СБУ. Ф. 6. Спр. 8054.
- ГДА СБУ 23 – ГДА СБУ. Ф. 6. Спр. 67439. Т. 2.
- ГДА СБУ 24 – ГДА СБУ. Ф. 6. Спр. 71184.
- ГДА СБУ 25 – ГДА СБУ. Ф. 6. Спр. 75132.
- ГДА СБУ 26 – ГДА СБУ. Ф. 6. Спр. 751333.
- ГДА СБУ 27 – ГДА СБУ. Ф. 7. Спр. 4.

- ГДА СБУ 28 – ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 21.
ГДА СБУ 29 – ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 57.
ГДА СБУ 30 – ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-7442.
ГДА СБУ 31 – ГДА СБУ. Ф. 71. Спр. 99.
Гнида П. (2016). Боївка «Чайки». Львів: ПП Видавництво «Бона». 144 с.
ДАВО – Державний архів Волинської області. Ф. Р-1. Спр. 11.
ДАРО 1 – Державний архів Рівненської обл. (ДАРО). Ф. Р-30. Спр. 16.
ДАРО 2 – ДАРО. Ф. Р-30. Спр. 22.
ДАРО 3 – ДАРО. Ф. Р-30. Спр. 24.
ДАРО 4 – ДАРО. Ф. Р-30. Спр. 32.
ДАРО 5 – ДАРО. Ф. Р-2771. Спр. 1349.
«За край і волю, за нації долю!»: дослідження, документи, свідчення (2017).
Національний музей України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс, Інститут історії України НАН України. К.: Аеростат. 324 с.
Засекін В., Коц М. (2010). Схорони (бункери) Волині. Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня». 84 с.
Іванченко В. (2009). Квітка у червоному пеклі: життєвий шлях Людмили Фої. Торонто; Львів: Літопис УПА. Т. 8 (Серія: Події та люди). 128 с.
Історія органів державної безпеки на Волині: документально-публіцистичне видання. (2012). Луцьк: Ініціал. 240 с.
Клименко О. (2017). СБ ОУН(б) на Тернопільщині 1942–1952 рр. *Український національно-визвольний рух у ХХ ст.: історія, теорія, практика: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, приуроченої до 75-річчя утворення Української Повстанської Армії*. Тернопіль. С. 155–166.
Ковальчук В. (2006). Діяльність ОУН(б) і Запілля УПА на Волині й південному Поліссі (1941–1944 рр.). Львів; Торонто: Літопис УПА. Т. 7. (Серія «Бібліотека»). 512 с.
Ковальчук В. (2008). Протоколи допитів у системі документообігу Організації Українських Націоналістів ОУН(б) і Української Повстанської Армії (1940 – 1944 рр.). *Воєнна історія*. Вип. 5. С. 75–80.
Коханська Г. (2008). Озброєні честю. Спогади розвідниці ОУН-УПА. Луцьк: ВМА «Герен». 376 с.
Літопис Української Повстанської Армії. Основна серія. Т. 1: Волинь і Полісся. Німецька окупація. Книга перша: Початки УПА: документи й матеріали. (1989). Торонто: Літопис УПА. 256 с.
Літопис УПА. Нова серія. Т. 2: Волинь і Полісся: УПА та Запілля. 1943–1944: Документи і матеріали. (1999). Київ; Торонто. 724 с.
Літопис УПА. Нова серія. Т. 8: Волинь, Полісся, Поділля: УПА та запілля. 1944–1946: Документи і матеріали. (2006). Київ; Торонто. 1448 с.
Літопис УПА. Нова серія. Т. 14: УПА і запілля на ПЗУЗ. 1943–1945: Невідомі документи. (2010). Київ; Торонто. 640 с.
Літопис УПА. Нова серія. Т. 23: Золочівська округа ОУН: Документи і матеріали референтури СБ 1944–1954. (2013). Київ; Торонто. 1320 с.
Марчук І. (2009). Командир УПА-Північ Дмитро Клячківський – «Клим Савур». Рівне: видавець Олег Зень. 168 с.
Національні відносини в Україні у ХХ ст.: збірник документів і матеріалів (1994). Київ: Наукова думка. 558 с.
Огороднік В. (2009). Підготовка кадрів у референтурах СБ ОУН(б) у 1941–1951 рр. Дис. к.і.н. КНУ імені Т. Шевченка. 281 с.

Патриляк І., Боровець М. (2010). Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М. 590 с.

Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ–ХХ ст. Історичні нариси. (2002). К.: Наукова думка. 952 с.

Романюк М. (2004). Причинки до історії референтури СБ Бродівського повітового Проводу ОУН у 1944–1946 роках. *Визвольний шлях*. Кн. 1. С. 96–108.

Содоль П. (1995). Українська Повстанча Армія, 1943–1949. Нью-Йорк: Пролог. 199 с.

Стародубець Г. (2006). Українське повстанське запілля (друга пол. 1943 – поч. 1946 років): монографія. Тернопіль: Підручники і посібники. 527 с.

Степан Бандера у документах радянських органів державної безпеки (1939–1959). (2009). Т. 2. К.: ПП Сергійчук М. І., 640 с.

Стецюк Г. (1992). Чорні дні Волині. 1941 – 1944 або непоставлений пам'ятник: спогади колишнього зв'язкового обласного проводу ОУН. Володимир-Волинський: Світязь. 128 с.

ЦДАГОУ – Центральний державний архів громадських організацій України. Ф. 1. Спр. 1693.

Motyka G. (2006). *Ukrainska partyzantka 1942–1960. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, Oficyna Wydawnicza RYTM. 719 s.

References

Andrii M. (2004). Memories. Returning in my thoughts... 60 years ago. *Vyzvolnyi Shliakh*. Book 8. P. 107–112. (ukr.).

Antoniuk Ya. (2009). OUN(b) Security Service agents in the extermination battalions of Volhynia (1944–1954). *The Past and Present of Volhynia and Polissia: Pages of the Military History of the Region: materials of the XXX All-Ukrainian Scientific and Practical Historical and Local History Conference, March 24–25, 2009*. Lutsk. P. 355–357. (ukr.).

Antoniuk Ya. (2012a). Relations between the Security Service of the OUN(b) and the Red Army in Volhynia and Polissia (1944–1945). *Scientific Notes of the National University "Ostroh Academy." Series: "Historical Sciences"*. Ostroh. No 19. P. 187–196. (ukr.).

Antoniuk Ya. (2012b). Individual terrorism of the Security Service of the OUN(b) against employees of Soviet law enforcement agencies in Volhynia and Polissia (1945–1951). *Scientific Bulletin of Lesia Ukrainka Volhynian National University*. Lutsk. No. 10. P. 4–9. (ukr.).

Antoniuk Ya. (2013). The Security Service of the OUN(b) in Volhynia and Western Polissya (1946–1951). Lutsk: Nadstyria-Kliuchi. 228 p. (ukr.).

Antoniuk Ya. (2015). Self-sacrifice and tragedy of OUN underground members: Halyna Sichkaruk. *Past and present of Volhynia and Polissya. The city of Volodymyr-Volynskyi and Pobuzhzhia in world and Ukrainian history: materials of the All-Ukrainian scientific and regional studies conference dedicated to the 1000th anniversary of the memory of Kyiv Prince Volodymyr the Great and the 860th anniversary of the beginning of the construction of the Assumption Cathedral, October 23, 2015, Volodymyr-Volynskyi, Lutsk*. No 54. P. 257–261. (ukr.).

ADIAU VR – Archive of the Department of Internal Affairs of Ukraine in Volyn region. F. OS. C. 4271.

AASSU VR 1 – Archive of the Administration of the Security Service of Ukraine in Volyn region (AASSU VR). F. 4. C. 920.

AASSU VR 2 – AASSU VR. F. 4. C. 1530.

AASSU VR 3 – AASSU VR. F. 4. C. 4109.

AASSU VR 4 – AASSU VR. F. 4. C. 4282. Vol. 1.

AASSU VR 5 – AASSU VR. F. 4. C. 4287.

AASSU VR 6 – AASSU VR. F. 4. C. 4947.

AASSU VR 7 – AASSU VR. F. 4. C. 6115. Vol. 2.

AASSU IFR 1 – Archive of the Administration of the Security Service of Ukraine in Ivano-Frankivsk region (AASSU IFR). F. 3. C. 8366.

AASSU IFR 2 – AASSU IFR. F. 3. C. 10888.

AASSU LR – Archive of the Administration of the Security Service of Ukraine in Lviv region. F. 56. C. 29690.

AASSU RR 1 – Archive of the Administration of the Security Service of Ukraine in Rivne region (AASSU RR). F. 4. C. 7782.

AASSU RR 2 – AASSU RR. F. 4. C. 67427.

AASSU TR 1 – Archive of the Administration of the Security Service of Ukraine in Ternopil region (AASSU TR). F. 6. C. 18620.

AASSU TR 2 – AASSU TR. F. 6. C. 19401.

AASSU TR 3 – AASSU TR. F. 6. C. 27359.

AASSU CR – Archive of the Administration of the Security Service of Ukraine in Chernivtsi region. F. 5. C. 209. Vol. 2.

Bezemskyi H. (1999). The School of "Forest Devils". *Volyn* (Lutsk). January 23. (ukr.).

Bilas I. (1994). The repressive-punitive system in Ukraine (1917–1953). Kyiv: Lybid. 686 p. (ukr.).

Boiarchuk P. (1995). How Volyn Bandera supporters saved Rylsky. *Volyn* (Lutsk). June 15. (ukr.).

Vedenieiev D., Bystrukhin H. (2006). The Sword and the Trident. Intelligence and Counterintelligence of the Ukrainian Nationalist Movement and the UPA (1920–1945): monograph. Kyiv: Geneza. 408 p. (ukr.).

Vedenieiev D., Bystrukhin H. (2007). A fight without compromise. Confrontation between OUN Special Forces and Soviet Special Operations Forces. 1945–1980s: a monograph. Kyiv: KIS. 568 p. (ukr.).

Vedenieiev D., Bystrukhin H. (2008). "Insurgent intelligence acts accurately and bravely...". Documentary Heritage of the Special Forces of the Organization of Ukrainian Nationalists and the Ukrainian Insurgent Army. 1940s–1950s: a monograph. Kyiv: KIS. 568 p. (ukr.).

Viatrovych V. (2011). The Second Polish-Ukrainian War. 1942–1947. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy Publishing House. 288 p. (ukr.).

Halasa V. (2005). Our Life and Struggle. Memoirs. Lviv: Ms Publishing House. 272 p. (ukr.).

GDA SBU 1 – Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine (GDA SBU). F. 5. C. 2796.

GDA SBU 2 – GDA SBU. F. 5. C. 5660.

GDA SBU 3 – GDA SBU. F. 5. C. 6081.

GDA SBU 4 – GDA SBU. F. 5. C. 25020.

GDA SBU 5 – GDA SBU. F. 5. C. 48139.

GDA SBU 6 – GDA SBU. F. 5. C. 50970. Vol. 1.

GDA SBU 7 – GDA SBU. F. 5. C. 50970. Vol. 2.

GDA SBU 8 – GDA SBU. F. 5. C. 67416.

GDA SBU 9 – GDA SBU. F. 5. C. 67418. Vol. 1.
GDA SBU 10 – GDA SBU. F. 5. C. 67418. Vol. 2.
GDA SBU 11 – GDA SBU. F. 5. C. 67426.
GDA SBU 12 – GDA SBU. F. 5. C. 67430.
GDA SBU 13 – GDA SBU. F. 5. C. 67443. Vol. 1.
GDA SBU 14 – GDA SBU. F. 5. C. 67449.
GDA SBU 15 – GDA SBU. F. 5. C. 67640.
GDA SBU 16 – GDA SBU. F. 5. C. 67815.
GDA SBU 17 – GDA SBU. F. 5. C. 67825. Vol. 2.
GDA SBU 18 – GDA SBU. F. 5. C. 68211. Vol. 1.
GDA SBU 19 – GDA SBU. F. 5. C. 68245. Vol. 2.
GDA SBU 20 – GDA SBU. F. 5. C. 68246.
GDA SBU 21 – GDA SBU. F. 5. C. 76047.
GDA SBU 22 – GDA SBU. F. 6. C. 8054.
GDA SBU 23 – GDA SBU. F. 6. C. 67439. Vol. 2.
GDA SBU 24 – GDA SBU. F. 6. C. 71184.
GDA SBU 25 – GDA SBU. F. 6. C. 75132.
GDA SBU 26 – GDA SBU. F. 6. C. 751333.
GDA SBU 27 – GDA SBU. F. 7. C. 4.
GDA SBU 28 – GDA SBU. F. 13. C. 372. Vol. 21.
GDA SBU 29 – GDA SBU. F. 13. C. 376. Vol. 57.
GDA SBU 30 – GDA SBU. F. 65. C. C-7442.
GDA SBU 31 – GDA SBU. F. 71. C. 99.

Hnyda P. (2016). *The Chaika Combat Unit*. Lviv: Bona Publishing House. 144 p. (ukr.).

DAVO – State Archive of the Volyn region. F. R-1. C. 11.

SARR 1 – State Archive of Rivne region (SARR). F. R-30. C. 16.

SARR 2 – SARR. F. R-30. C. 22.

SARR 3 – SARR. F. R-30. C. 24.

SARR 4 – SARR. F. R-30. C. 32.

SARR 5 – SARR. F. R-2771. C. 1349.

"For the Land and Freedom, for the Nation's Destiny!": Research, Documents, Testimonies (2017). *National Museum of Ukraine in World War II. Memorial Complex, Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine*. Kyiv: Aerostat. 324 p. (ukr.).

Zasiekin V., Kots M. (2010). *Shelters (Bunkers) of Volhynia*. Lutsk: Volhynia Regional Printing House. 84 p. (ukr.).

Ivanchenko V. (2009). *A Flower in Red Hell: The Life of Liudmyla Foia*. Toronto; Lviv: Chronicle of the UPA. Vol. 8 (Series: Events and People). 128 p. (ukr.).

History of State Security Agencies in Volhynia: Documentary and Journalistic Publication. (2012). Lutsk: Initsial. 240 p. (ukr.).

Klymenko O. (2017). SB OUN(b) in Ternopil Region, 1942–1952. *Ukrainian National Liberation Movement in the 20th Century: History, Theory, Practice: Materials from the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference dedicated to the 75th anniversary of the formation of the Ukrainian Insurgent Army*. Ternopil. P. 155–166. (ukr.).

Kovalchuk V. (2006). *Activities of the OUN(b) and Zapillya UPA in Volhynia and Southern Polissya (1941–1944)*. Lviv; Toronto: Chronicle of the UPA. Vol. 7. (Library series). 512 p. (ukr.).

Kovalchuk V. (2008). Interrogation Protocols in the Document Management System of the Organization of Ukrainian Nationalists OUN(b) and the Ukrainian Insurgent Army (1940–1944). *Military History*. Issue 5. P. 75–80. (ukr.).

Kokhanska H. (2008). Armed with Honor. Memoirs of an OUN-UPA Scout. Lutsk: VMA "Teren". 376 p. (ukr.).

Chronicle of the Ukrainian Insurgent Army. Main series. Vol. 1: Volhynia and Polissia. German occupation. Book One: The Beginnings of the UPA: Documents and Materials. (1989). Toronto: Chronicle of the UPA. 256 p. (ukr.).

Chronicle of the UPA. New Series. Vol. 2: Volhynia and Polissia: UPA and Zapillya. 1943–1944: Documents and Materials. (1999). Kyiv; Toronto. 724 p. (ukr.).

Chronicle of the UPA. New Series. Vol. 8: Volhynia, Polissia, Podillia: The UPA and Zapillya. 1944–1946: Documents and Materials. (2006). Kyiv; Toronto. 1448 p. (ukr.).

Chronicle of the UPA. New series. Vol. 14: The UPA and the Rear in the PZUZ. 1943–1945: Unknown Documents. (2010). Kyiv; Toronto. 640 p. (ukr.).

Chronicle of the UPA. New series. Vol. 23: Zolochiv District of the OUN: Documents and materials of the Security Service 1944–1954. (2013). Kyiv; Toronto. 1320 p. (ukr.).

Marchuk I. (2009). Commander of the UPA-North Dmytro Kliachkivskyi – "Klym Savur". Rivne: Publisher Oleg Zen. 168 p. (ukr.).

Materials and Documents of the Security Service of the OUN(b) in the 1940s. (2003). Kyiv: Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine. 254 p. (ukr.).

National Relations in Ukraine in the 20th Century: Collection of Documents and Materials (1994). Kyiv: Naukova Dumka. 558 p. (ukr.).

Ohorodnyk V. (2009). Training of personnel in the reference departments of the Security Service of the OUN(b) in 1941–1951. Dissertation for the degree of Candidate of Historical Sciences, Taras Shevchenko Kyiv National University. 281 p. (ukr.).

Patryliak I., Borovets M. (2010). Ukraine during World War II: An Attempt at a New Conceptual Approach. Nizhyn: M. Lysenko. 590 p. (ukr.).

Political Terror and Terrorism in Ukraine. 19th–20th Centuries. Historical Essays. (2002). Kyiv: Naukova Dumka. 952 p. (ukr.).

Romaniuk M. (2004). Contributions to the history of the security service of the Brody district leadership of the OUN in 1944–1946. *Vyzvolnyi Shliakh*. Book 1. P. 96–108. (ukr.).

Sodol P. (1995). Ukrainian Insurgent Army, 1943–1949. New York: Prologue. 199 p. (ukr.).

Starodubets H. (2006). Ukrainian Insurgent Rear (second half of 1943 – early 1946): monograph. Ternopil: Textbooks and manuals. 527 p. (ukr.).

Stepan Bandera in the Documents of the Soviet State Security Agencies (1939–1959) (2009). Kyiv: M. Serhiichuk Vol. 2. 640 p. (ukr.).

Stetsiuk H. (1992). The Dark Days of Volhynia. 1941–1944, or the Unbuilt Monument: Memoirs of a Former Liaison Officer of the Regional Leadership of the Organization of Ukrainian Nationalists. Volodymyr-Volynskyi: Svitiaz. 128 p. (ukr.).

CSAPOU – Central State Archive of Public Organizations of Ukraine. F. 1. C. 1693.

Motyka G. (2006). Ukrainian Partisans 1942–1960. Activities of the Organization of Ukrainian Nationalists and the Ukrainian Insurgent Army. Warsaw: Institute of Political Studies of the Polish Academy of Sciences, RYTM Publishing House. 719 p. (pol.).

Trofymovych V., Trofymovych L.

**SPECIAL SERVICES OF THE OUN(B) AND UPA DURING THE PERIOD
OF FRONT-LINE ACTIVITIES AND ADAPTATION TO NEW CONDITIONS
OF STRUGGLE (1943 – 1945)**

Based on substantial factual material, a significant part of which is being introduced into scientific circulation for the first time, the authors characterize the activities of the special services of the OUN(b) and UPA in 1943–1945. The article emphasizes that this was the most difficult period in their development, as the rapid approach of the German-Soviet front forced the Ukrainian underground to urgently adapt to fighting in new conditions. It has been shown that significant efforts were directed toward expanding its material base, in which the Security Service (SB) played an important role. It has been established that, taking advantage of the chaos on the front lines, its combat units seized property needed for the underground in cities. Accumulating a “gold reserve”, SB participated in the collection of material assets from the clergy and the population and controlled the secrecy of the construction of underground warehouses and residential hideouts. It has been noted that while continuing the armed struggle against the German occupiers, it conducted negotiations with their allies who did not want to continue fighting, receiving weapons, ammunition, and supplies from them. It is proven that, under conditions of increased secrecy, the influence of the Security Service on the underground significantly increased. It has been established that the structure of its departments continued to be based on a territorial principle, but the staff of each unit depended on many circumstances and had regional characteristics. It is emphasized that, due to the need to preserve human resources for the planned anti-Soviet uprising, in the summer of 1944, measures were taken to disrupt mobilization into the Red Army. A new wave of reforms of the special services in 1945 was traced, when a significant number of underground activists and insurgents were transferred to legal status. In particular, intelligence work was strengthened, agents were recruited among fighter battalions (VB), and complex operational games were carried out with NKVD employees.

Keywords: OUN(b), UPA, Security Service, reference, special service, intelligence, intelligence agency.

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.01.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 01.02.2026

Дата публікації: 24.04.2026

УДК 355.48.01(477:470-651.1)"2022/2023"

ГУЛА Р. В.

<https://orcid.org/0000-0003-1830-0629>

ПЕРЕДЕРІЙ І. Г.

<https://orcid.org/0000-0001-7473-5868>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.45.2026.57-77>

КОНЦЕПЦІЯ "ТЕРОРИСТИЧНОЇ ВІЙНИ" ТА ЇЇ ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ В УКРАЇНУ (у період 11 вересня 2022 р. – 12 березня 2023 р.)

Досліджено сутність та основні складники, що сформували сутність концепції «терористичної війни» рф в період агресії Росії проти України, їх розвиток та певну трансформацію на основі результатів військово-політичної та оперативної ситуації. Автори статті мали на меті розкрити зміст складових терористичної війни рф, зокрема енергетичного терору, спрямованого на знищення критичної інфраструктури, а також використання політично мотивованих злочинців у лавах приватних військових компаній (ПВК) у воєнних операціях у період з 11 вересня 2022 р. по 12 березня 2023 р. Методологія дослідження базується на принципах історизму, систематичності, верифікації. Автори використовували проблемно-пошуковий, проблемно-тематичний, хронологічний та міждисциплінарний методи. На основі методу контент-аналізу внутрішнього інформаційного простору та продуктів центральних і регіональних засобів масової інформації та комунікації мо рф, використовуючи критичний і аналітичний підхід, було визначено та розглянуто основні напрямки інформаційно-пропагандистської роботи ЗСУ і зс рф. Наукова новизна полягає в тому, що вперше в українській історіографії зроблено спробу проаналізувати зміст поняття «терористична війна» під час повномасштабного збройного вторгнення рф в Україну в конкретних хронологічних рамках. На основі вивчення різних джерел обґрунтовано факт і причини радикальних, змін у змісті інформаційно-пропагандистської підтримки воєнних операцій армії агресора. У висновках наголошується, що ракетні удари РФ по критичній інфраструктурі держави, цивільному населенню є воєнними злочинами. Ця радикальна зміна парадигми збройного протистояння об'єктивно призвела до зміни характеру бойових дій у формі енергетичного терору та широкого залучення злочинців у лавах ПВК до бойових дій країни-агресора.

Ключові слова: терористична війна, енергетичний терор, інформаційно-пропагандистське забезпечення, приватні військові компанії, засоби масової інформації та комунікації.

Гула Руслан Володимирович, доктор історичних наук, професор; професор кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, м. Харків.

Передерій Ірина Григоріївна, доктор історичних наук, професор; завідувач кафедри українознавства, культури та документознавства Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава.

© Гула Р. В., Передерій І. Г., 2026.

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

ISSN 2313-5603

Актуальність. Російська армія не досягнула на початку повномасштабного вторгнення заявлених кремлем цілей і завдань. Процеси хаотичної побудови нової системи управління збройними силами в зоні «СВО», зміни пріоритетності операційних напрямків бойових дій не могли не викликати суттєвої трансформації загальної парадигми збройного протистояння з боку рф, яка дедалі більше стала відповідати змісту та сутності концепції «терористичної війни». Її невід'ємним складником для рф стала організація тотального енергетичного терору та знищення об'єктів критичної інфраструктури в Україні, намагання підризу основ логістичного забезпечення Сил оборони України, спроби дестабілізації внутрішньополітичної обстановки в українській державі та морально-психологічного стану її суспільства й армії внаслідок зруйнування української економіки. Саме це актуалізує тему дослідження. Одночасно її актуальність визначається тим, що зазначені вище цілі, зокрема, пов'язані з енергетичним терором, залишаються пріоритетними для ворога й на сучасному етапі війни, особливо в умовах екстремальних сезонних температур літнього та зимового періодів.

Постановка проблеми полягає в інтенсифікації цілеспрямованих масованих атак росії на критичну енергетичну інфраструктуру України з метою знищення енергосистеми, позбавлення українців світла, тепла та води, особливо взимку, та завдання удару по моральному духу населення, що є формою гібридної війни, яка спричиняє гуманітарну кризу та масштабні руйнування, як-то блекауту, пошкодження ГЕС та інших об'єктів, що вимагає постійного відновлення і захисту. Використання ПВК (приватних військових компаній) росією у війні проти України полягає у розмиванні відповідальності, використанні найманців (зокрема, ув'язнених) з низькою підготовкою, відсутністю міжнародного правового статусу комбатантів, що тягне за собою неможливість отримання статусу військовополонених, та приховуванні реального масштабу втрат, водночас використовуючи їх для найбруднішої роботи та злочинів.

Метою статті є розкриття змісту та сутності складників російської концепції «терористичної війни» й особливостей інформаційно-пропагандистського забезпечення бойових дій з рф у досліджуваній період під час повномасштабного вторгнення в Україну з 11 вересня 2022 р. по 12 березня 2023 р. на основі контент-аналізу вітчизняного інформаційного простору та центральних і регіональних засобів масової інформації та комунікації мо рф.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науці після початку повномасштабної збройної агресії РФ з'явилася низка публікацій, у яких різні аспекти енергетичного терору держави-агресора є предметом аналізу таких учених, як Н. Горло (Горло, 2024), О. Салюк-Кравченко (Салюк-Кравченко, 2023), Т. Жовтенко (Жовтенко, 2022). У цих розвідках належна увага приділяється вивченню загроз енергетичній безпеці, у тому числі тих, які пов'язані з військовими діями. Проте, оскільки енергетичний терор як комплексне явище розвинувся саме у період повномасштабної фази російсько-Української війни, ця проблематика ще не стала предметом поглибленого та всебічного наукового аналізу, щоби враховувало всі його аспекти.

Особливості зміни геополітичної та воєнно-політичної обстановки у театрі воєнних дій, проблем логістичного забезпечення та результатів і наслідків оборонних та наступальних операцій Збройних сил України розглянуті в ґрунтовних наукових працях вітчизняних дослідників А. Харука (Харук, Харківська, 2023; Харук, Слободжанська, 2023), О. Остапчука та В. Новікової (Остапчук, Новікова, 2024), В. Задунайського (Задунайський, 2024), М. Крета (Крет, 2023) тощо.

У зарубіжних наукових працях аналіз бойового застосування приватних військових компаній у бойових діях російсько-Української війни подано у працях А. Боуена (Bowen, 2023) та К. Спіріна (Spearin, 2024). Дослідники зосередилися на питаннях вивчення соціального складу цих формувань, особливостей їх використання в штурмових діях, порівнянні російської і західної моделей створення, функціонування та принципів контролю й використання приватних і охоронних компаній при їхній взаємодії з інституціями воєнної організації держави.

Щодо використання російських джерел, автори цієї статті вдаються до їх фрагментарного цитування винятково з аналітичною метою – для критичного осмислення ворожих наративів, виявлення джерел концептуальних запозичень та відстеження їхнього впливу на воєнну практику РФ. Такий підхід узгоджується з рекомендаціями МОН України від 25.10.2024 р., які передбачають обережне й верифіковане використання ворожих джерел із метою протидії інформаційним маніпуляціям та забезпечення наукової обґрунтованості дослідження.

Виклад основного матеріалу. Провал путінського «бліцкригу» в лютому-березні 2022 р., часткова втрата стратегічної ініціативи ворогом, швидкі й суттєві за площею територіальні відвоювання ЗСУ внаслідок Харківської та Херсонської наступальних операцій

спровокували суттєву трансформацію стратегії зс рф. Домінуючими тенденціями ведення бойових дій з боку агресора стали постулати концепції «терористичної війни», які були сформульовані колишнім начальником Головного штабу Сухопутних військ зс рф генерал-лейтенантом С.І. Скоковим упродовж 2010 – 2012 рр. й апробовані у ході воєнної операції рф в Сирії. Сутність цього нового способу ведення війни включала використання «дешевої» масової сили, найманої на місці та в суміжних країнах, і практику тотального знищення об'єктів критичної інфраструктури держави-противника у формі енергетичного терору (*Hula, Diatlova, 2021*). Це поняття визначається нами як комплекс заходів тотального насильства, спрямований проти населення країни-супротивника, що полягає у спробах знищення чи серйозного ураження критичної інфраструктури, насамперед, в енергетичній сфері, з боку державних акторів рф з метою деморалізації населення та подальшого впливу на владу через вияви громадянської непокори, політичні виступи тощо.

Соціальною базою терористичних армій є переважно політично й економічно мотивований криміналітет у лавах «добровольчих» незаконних збройних формувань (*Тлисова, 2015*). З початком широкомасштабного вторгнення цей механізм комплектування взяли на озброєння приватні військові компанії. Наприклад, за відкритими даними засобів масової інформації та комунікації, під час вербування до групи «Вагнера» восени 2022 р. перевагу віддавали ув'язненим, схильним до насильства та засудженим за тяжкими статтями Кримінального кодексу, як-от «убивство», «грабїж», «розбій», «заподіяння тяжких тілесних ушкоджень», а також рецидивістам (*Рофе, 2022*). У липні 2023 р. джерела в самій ПВК «Вагнер» повідомляли, що через це формування пройшло 78 тис. бійців, із них 49 тис. – колишні ув'язнені (*Близкий, 2023*).

З високим ступенем ймовірності можна вважати російські ПВК аналогом «терористичних армій» – об'єднань озброєних людей, які створюються, утримуються та застосовуються терористичними режимами, організованими злочинними угрупованнями, кримінальними бізнес-структурами з метою забезпечення їхніх основних інтересів шляхом застосування збройного насильства та ведення терористичної війни.

Отже, терористична війна – це форма асиметричних бойових дій із застосуванням іррегулярних формувань у складі, насамперед, асоціального маргіналітету з метою підтримання перманентного стану війни для досягнення дестабілізації, руйнування та паралічу політичних, соціальних і економічних інститутів держави та суспільства, проти яких ведеться війна.

Фактично теоретичні положення концепції «терористичної війни», на наше переконання, й визначили зміст цього періоду збройного протистояння.

8 вересня 2022 р. відбулося призначення командувачем Об'єднаного угруповання військ (сил) «СВО» генерала армії С. В. Суворікіна (*Назначен командуючий, 2022*). З одного боку, це було наслідком спроби централізації військового управління після організаційного хаосу початку війни, а з іншого – домінування фантастичних уявлень про дієвість енергетичного тиску та руйнування системи життєзабезпечення повсякденного життя мирних мешканців у свідомості російського військово-політичного істеблішменту, особливо після тотального застосування цих методів під час операції зс рф у Сирії.

Власне після призначення командувачем російського угруповання С.В. Суворікіна ракетні та комбіновані удари по об'єктах критичної інфраструктури набули характеру масштабного перманентного енергетичного терору.

Особливостями цього виду систематизованого насильства з боку рф були:

визначення цілей знищення об'єктів критичної інфраструктури з одночасним фарисейським публічним проголошенням «турботи» про життя мирного населення;

відверте пропагандистське перебільшення результатів комбінованих повітряних атак і свідоме приниження реалізованих бойових можливостей зенітного ракетного озброєння ППО ЗСУ та іноземних зенітних ракетних комплексів, які інтегровані у відповідну систему України;

очікування погіршення духовного потенціалу та консолідації українського суспільства у протистоянні ворогу і морально-психологічного стану ЗСУ;

звинувачення України в «терористичних акціях» і трактування енергетичного терору як актів «відплати».

Слід зазначити, що перший масований удар по енергетиці України ворог завдав 11 вересня 2022 р. Було здійснено 12 пусків крилатих ракет «Калібр» та Х-101. Росіянам вдалось обстріляти Зміївську ТЕС та три підстанції високої напруги, унаслідок чого були знеструмлені 40 підстанцій різної напруги, відімкнено 2 повітряні лінії в 750 кВ, 5 повітряних ліній у 330 кВ (*Романенко, 2022*). Характерно, що друковані органи мо рф жодним чином не прокоментували цю «акцію». Фактично, можна вести мову про те, що ця ракетна атака виконала функцію своєрідного «пробного каменю» для подальшого розгортання терористичних дій.

Але відлік системного та цілеспрямованого енергетичного терору можемо вести з 10 жовтня 2022 р., коли «володимир путін повідомив, що вранці цього дня на пропозицію Міноборони росії та за планом Генерального штабу зс рф було завдано масованого удару високоточною зброєю великої дальності повітряного, морського та наземного базування по *об'єктах енергетики, військового управління та зв'язку України*» (курсив Авт.) (Semyonov, 2022). Як кінцевий результат проголошено, що «Збройні Сили росії завдали *високоточних ударів по об'єктах енергетики України*. Унаслідок таких ударів, за твердженням російських військових джерел, у регіонах України було порушено подачу електроенергії, що в найближчому майбутньому «вплине на забезпечення українських військ і вже вплинуло на їхній моральний стан... це деморалізує *військовослужбовців противника та ту частину цивільного населення, яка на передовій та в тилу підтримує його*» (курсив Авт.) (Тихонов, У киевского режима, 2022: 1).

Упродовж 10 – 18 жовтня 2022 р. внаслідок комплексного використання ракет і дронів-камікадзе ворог пошкодив 408 об'єктів критичної інфраструктури, із них понад 45 об'єктів енергетики, після чого з 20 жовтня 2022 р. національний оператор НЕК «Укренерго» запровадив планові вимкнення електрики для споживачів (3 20 жовтня, 2022). Цей факт із садистським задоволенням прокоментував друкований орган мо рф: «Удари високоточною зброєю великої дальності повітряного та морського базування продовжують скорочувати енергетичні потужності України» (Тихонов, Ракеты, 2022: 1).

Другий масований удар був завданий 22 жовтня 2022 р., коли 15 ракет (з 33) влучили по важливих енергетичних спорудах Кіровоградщини, Одеської області та м. Рівне. Російські військові пропагандисти знову підтвердили факт завдання ударів «високоточною зброєю великої дальності повітряного базування по системах військового управління та енергетики України», але без конкретизації геолокації об'єктів (Тихонов, Ресурси, 2022: 1).

Уранці 31 жовтня 2022 р. відбувся третій масований ракетний удар по енергетичній інфраструктурі України. Уперше запроваджена тактика здійснення кількох хвиль ракетних атак і було пошкоджено 18 об'єктів (переважно енергетики) у 10 областях (Масовані, 2022). Це варварство було своєрідно прокоментовано в оцінках міністра оборони рф с.к. шойгу. У ході селекторної наради з керівним складом зс рф 1 листопада 2022 р. він «зазначив, що ударами високоточної зброї збройні сили росії

продовжують ефективно уражати об'єкти військової інфраструктури, а також об'єкти, що впливають на зниження військового потенціалу України». Що це, як не свідоме розмиття термінології? І традиційно віддана данина фарисейській турботі про мирних мешканців і мантрам про «злочинний київський режим»: «При цьому вживаються вичерпні заходи щодо недопущення загибелі українських громадян. У свою чергу, київський режим продовжує здійснювати терористичні акції щодо знищення мирного населення та руйнування соціальних об'єктів» (Тихонов, *Решаєм*, 2022: 1). Отже, ворог, здійснюючи акції терору, традиційно звинувачував у тероризмі противника.

15 листопада 2022 р. відбувся четвертий масований ракетний удар по енергетичних спорудах України. За кількістю випущених ракет (близько 100 одиниць) він перевершив обстріл 10 жовтня з 84 ракетами (*Росія випустила*, 2022). Було тимчасово виведено з ладу майже половину енергосистеми України (*Майже половину*, 2022).

Аналіз висвітлення цієї події з боку російського пропагандистського апарату, зокрема, їхнім головним військовим спікером С. Конашенковим не вніс нічого нового в уже усталений «поганий тон» російських агресорів. Підсумовуючи наслідки ракетної атаки 15 листопада, він зазначив, що «мети удару досягнуто – всі випущені ракети потрапили точно в призначені цілі, всі об'єкти уражені» (Тихонов, *Продолжаєм*, 2022: 1). Натомість прес-центр Повітряних сил ЗСУ (ПС ЗСУ) спростував ці «переможні реляції» та довів, що «силам протиповітряної оборони України вдалося збити 75 з 96 випущених крилатих ракет повітряного та морського базування (Х-101, Х-555, «Калібр»), дві керовані авіаційні ракети Х-59, а також 10 БПЛА іранського виробництва «Shahed 136/131», один БПЛА «Оріон» та один «Орлан-10»» (*Росія вчора*, 2022).

23 листопада 2022 р. ворог здійснив п'ятий масований удар по об'єктах енергетичної інфраструктури України. Було випущено 70 ракет Х-101/Х-555 та «Калібр». Ці удари призвели до запровадження аварійних вимкнень електричної енергії по всій території України, відбулося автоматичне знеструмлення енергоблоків на Рівненській, Південноукраїнській та Хмельницькій АЕС. Наслідки обстрілу спочатку були оцінені багатьма ЗМІ як блекаут, але пізніше керівник «Укренерго» В. Кудрицький спростував таку оцінку, назвавши їх системною аварією, адже блекаут – це стан, коли енергосистема повністю виведена з ладу по всій країні. Однак тоді в Україні нічого подібного не сталося, хоча аварійні вимкнення світла відбулися в усіх регіонах країни (*23 листопада*, 2022).

І знов, як завжди, С. Конашенков прозвітував про те, що всі цілі української енергосистеми, по яких завдали удар, були знищені. При цьому акцент був зроблений на тому, що «українські та ... західні комплекси протиповітряної оборони зарекомендували себе далеко не найкращим чином. Її вкотре здолали наші ракети» (Тихонов, *Нарушена*, 2022: 1). Але в офіційній заяві Повітряних сил ЗСУ на основі даних об'єктивного контролю міститься інформація про те, що «силам протиповітряної оборони вдалося збити 51 ракету та ще 5 баражувальних боєприпасів "Ланцет" (*Повітряні сили збили*, 2022).

5 грудня 2022 р. завдано шостого масованого ракетного удару по енергетичній інфраструктурі України. Усього було запущено понад 70 ракет Х-101/Х-555, «Калібр», Х-22, Х-59 (Мазуренко, 2022). Причому особливістю цієї «акції відплати» була реакція на вдалу атаку українських бпла вранці 5 грудня 2022 р. на об'єкти російських аеродромів «Енгельс» та «Дягілево» з виведенням з бойового складу кількох стратегічних ракетноносців (*Вибухи на аеродромах*, 2022). Ось як це прокоментував армійський пропагандистський апарат ворога: «... близько 15.00 години (мск) по системі військового управління та пов'язаними з нею об'єктах оборонного комплексу, вузлів зв'язку, енергетики та військових частин України завдано масованого удару високоточною зброєю повітряного та морського базування. Мета удару досягнута, усі призначені 17 об'єктів уражені» (Тихонов, *Будем*, 2022: 1). За офіційними повідомленнями командування ПС ЗСУ, українські підрозділи ППО збили понад 60 ракет (*Під час*, 2022).

Слід зазначити, що цей обстріл продемонстрував і високі адаптивні можливості енергосистеми України до швидкого відновлення. За свідченнями представників «Укренерго», «унаслідок завданих ушкоджень об'єктам інфраструктури довелось застосувати аварійні вимкнення електричної енергії, однак енергосистема України зберегла цілісність та працювала синхронно з Європейською електромережею» («*Ukrenerho*», 2022).

Черговий масований ракетний удар по енергетичній інфраструктурі України був завданий 16 грудня 2022 р. Окупанти за добу випустили 98 ракет (60 з яких збили сили ППО України) і здійснили понад 65 обстрілів з ракетних систем залпового вогню (*Російські*, 2022). Було завдано пошкодження близько 9-ти станціям та підстанціям енергосистеми північного, південного та центрального регіонів України. В «Укренерго» оголошено надзвичайну ситуацію в енергетиці. Підкреслено, що ... «знадобиться більше часу на

відновлення пошкодженої енергосистеми» (*Нова ракетна, 2022*). У масових зруйнуваннях об'єктів енергетики мо рф традиційно звинуватило Україну: «внаслідок непрофесійних дій українських розрахунків ППО завдано шкоди цивільній інфраструктурі на землі, – зазначив офіційний представник російського військового відомства» (*Тихонов, Действиєм, 2022: 1*).

Комбіновані удари 29 і 31 грудня 2022 р. дронами-камікадзе, крилатими ракетами з кораблів і стратегічних бомбардувальників, зенітними керованими ракетами С-300 російські пропагандисти не коментували (вірогідно внаслідок новорічних свят). Можна віднести цей факт також і до успішної роботи української ППО (*Повітряні сили повідомили, 2022; Квасневська, 2022*).

Незважаючи на зміну командування російськими силами вторгнення в Україну (призначення начальника російського генштабу в.в. герасимова командувачем об'єднаного угруповання військ (сил) 11 січня 2023 р.) (*Новая структура, 2023*) розкручений маховик енергетичного терору не знижував обертів.

14 січня 2023 р. в масованому ракетному ударі були застосовані крилаті ракети повітряного базування Х-101/Х-555,

Х-22, крилаті ракети морського базування «Калібр» та керовані авіаційні ракети Х-59. Уперше зафіксовано факт бойового застосування зенітних керованих ракет зенітного ракетного комплексу С-400 з Брянської області (*Росія застосувала, 2023*). Унаслідок ракетних ударів було пошкоджено 9 блоків ТЕС, 3 магістральні підстанції та повітряну лінію, зруйновано турбінну залу енергоблока теплоелектростанції компанії ДТЕК. Загалом енергосистема зберегла цілісність та стійкість, але через значний дефіцит генерації знов довелось застосувати аварійні відключення (*Zharykova, 2023*). Цей факт залишився поза увагою інформаційно-пропагандистського забезпечення воєнно-політичного апарату російської армії, який був зосереджений на оспівуванні захоплення Соледару (*Малыгин, 2023*).

У масованому ракетному обстрілі України 26 січня 2023 р. були застосовані крилаті ракети Х-101, Х-555, Х-59, «Калібр» та гіперзвукові Х-47 «Кинджал». Силами і засобами ППО ПС ЗСУ було збито 47 ракет із 55 (*РФ ударила, 2023*). Найбільше від ударів росіян постраждали об'єкти енергетики Київської, Одеської та Вінницької областей. І знову, за твердженням «Красной звезды», усі цілі досягнуті, об'єкти уражені (*Тихонов, От высокоточного, 2023: 1*).

16 лютого 2023 р. росія випустила по Україні 36 ракет. ППО України знищила 16 із них. Але це не змінило ситуацію в

енергосистемі, яка навіть після ракетного удару продовжувала працювати без лімітів споживання електроенергії (*Повітряна атака, 2023*). Тому риторика російських пропагандистів трохи змінилася. «Що дало нам ураження цих об'єктів? ... Унаслідок удару порушено постачання угруповань ЗСУ паливом, значно скорочені можливості виробництва в Україні вибухових речовин, порохів та твердого ракетного палива». І очікуваний «висновок»: «Безумовно, цей факт позитивно впливає на морально-психологічну обстановку в угрупованнях наших військ і одночасно деморалізує супротивника» (*Тихонов, Запас, 2023: 1*).

Період безглузлого та нещадного ракетного терору завершився 9 березня 2023 р. атакою по об'єктах критичної інфраструктури України. Загалом було випущено 81 ракету різного типу і базування (серед них 6 ракет Х-47М2 «Кинджал»). Силами та засобами ППО ПС ЗСУ у взаємодії з підрозділами інших складових Сил оборони України було знищено 34 крилаті ракети, а також 4 безпілотники та 8 дронів-камікадзе (*Ракетний удар, 2023*). Російський військовий пропагандистський офіціоз визначив це як «відповідь, масований удар відплати збройних сил росії на організовані 2 березня київським режимом терористичні акції у Брянській області» (ішлося про те, що військові російського добровольчого корпусу на короткий відрізок часу зайняли села Сушани та Любечани Брянської області. – Авт.) (*Тихонов, «Кинжалы», 2023: 1*).

Варварські удари по енергетичній інфраструктурі були кваліфіковані Україною та багатьма державами світу саме як терористичні дії. Власне, вже після інтенсифікації ракетно-авіаційних ударів по енергетичній інфраструктурі України 13 жовтня 2022 р. Парламентська асамблея Ради Європи нарешті ухвалила резолюцію про визнання росії терористичним режимом (*Nouvelle escalade, 2022*). У «Заяві Верховної Ради України щодо енергетичного тероризму російської федерації» (1 грудня 2022 р.) зазначено, що, відбувся перехід від шантажу до тероризму – фізичного знищення енергетичної інфраструктури України (*Про заяву, 2022*).

В аналізі складників концепції «терористичної війни» можна виокремити низку характерних особливостей комбінованого бойового застосування ворогом регулярної армії та приватних військових формувань у рамках збройного протистояння на Південно-Донецькому операційному напрямку протягом досліджуваного періоду. До них слід віднести:

- фактичне визнання провалу досягнення оголошених на початку цілей «СВО» у вигляді указу в. путіна від 21.09.2022 р.

про «часткову» мобілізацію «громадян» РФ призвело до процесу масової еміграції призовного контингенту російських громадян (до 1 млн осіб), що змусило мініборони рф застосувати використання «механізму найманства» приватних військових компаній (в рф їх нараховувалося приблизно 40);

- в умовах кризового стану регулярної армії, коли номерні та зведені частини стало важко відновлювати за рахунок «часткової мобілізації», найманці і «добровольчі формування дозволяють обійти ці обмеження (набір до ПВК є варіантом прихованої мобілізації) (Сотников, 2023);

- приватні військові компанії склали противагу регулярній армії та мали можливість діяти за межами її бюрократичної системи і сформованих управлінських практик;

- відсутність чітко визначеного правового статусу ПВК дозволяло використовувати їх у діях, які знаходяться за межами вимог міжнародного гуманітарного права;

- бойове застосування найманців створювало механізми уникнення відповідальності для політичного керівництва та військового командування за потенційно можливі військові злочини з боку цих вояків;

- за допомогою ПВК російська держава отримала можливість скоротити витрати на підготовку та утримання великих контингентів збройних сил;

- історичний досвід доводить, що при застосуванні ПВК уряди обходять необхідність повідомляти суспільству про ціну ведення воєн (у тому числі, в людських життях), що також використовує наразі росія (Hula R., Perederii, I., 2025).

Роль приватних військових компаній стала більш помітною приблизно з середини 2022 р., після того, як російська регулярна армія не змогла досягти поставлених ключових цілей і зазнала суттєвих втрат особового складу. Наприклад, сумнозвісна ПВК «Вагнер» спочатку надавала невеликі групи відносно добре підготовленого й так само добре оснащеного персоналу для підтримання операцій російських військових. Але через те, що зс рф продовжували не справлятися зі своїми завданнями, ПВК «Вагнер» розширила свою діяльність уже в рамках відносно широко-масштабних операцій, зокрема, з метою захопити українське м. Бахмут (Bowen, 2023).

Згідно з оглядом структур розвідки Мініборони Великої Британії, що датується січнем 2023 р., у бойових діях в Україні лише ПВК «Вагнер» задіяла 50 тис. бійців і, таким чином стала

ключовим компонентом особового складу військової кампанії рф в Україні (*Defense Intelligence, 2023*). У грудні 2022 р. схожу оцінку навів координатор стратегічних комунікацій Ради нацбезпеки США Дж. Кірбі. За його словами, 40 із 50 тис. бійців компанії «музикантів» – це колишні ув'язнені. Формування вагнерівців використовувалися в атаках за тактикою «людських хвиль» у підрозділах, які були сформовані, як правило, з ув'язнених і зазнали численних бойових втрат. За даними відкритих джерел західних ЗМІ, ПВК «Вагнер» втратила вбитими і пораненими в Україні до середини лютого 2023 р. понад 30 тис. осіб (*More than 30,000, 2023*).

Масові жертви у «м'ясних штурмах» є наслідком російської моделі побудови ПВК. Використання ПВК США та Заходом відображає переважно оборонну орієнтацію їх застосування у бойових діях з максимальним контролем за дотриманням обмеження зразків озброєння цих підрозділів. Також існує чіткий нормативний правовий розподіл функціоналу між військовою організацією держави та приватними військовими й охоронними компаніями. Путінський же монстр був сформований на підвалинах атакувальних, штурмових, агресивних практик з наявністю та використанням широкої лінійки озброєнь і військової техніки, яка включала авіацію, танки, бойові броньовані машини, зенітні ракетні комплекси малої дальності тощо (*Spearin, 2024*). Надання настільки широкого комплексу преференцій ПВК створювало підґрунтя неадекватного сприйняття дійсності керівництвом «Вагнера». Тому загострення протистояння між ПВК і мо рф було лише питанням часу, апофеозом якого став сумнозвісний «пригожинський заколот» 23–24 червня 2023 р.

Висновки. Отже, ракетні атаки рф, спрямовані проти критичної інфраструктури країни, цивільного населення та цивільних об'єктів, безсумнівно, є воєнним злочином, до якого можна застосувати термін «енергетичний терор». Однак за підсумками реалізованих росією акцій енергетичного терору у досліджуваній період воєнно-політичному керівництву рф не вдалося виконати жодного із поставлених завдань. Енергетична система України довела свою здатність адаптуватися до екстремальних умов функціонування. Система ППО України показала гідний результат у захисті повітряного простору. І нарешті, ніякого «омріяного» падіння морально-психологічного стану українського суспільства та особового складу Збройних Сил не відбулося.

У ході цього періоду в діяльності приватних військових компаній ворога проявився цілий комплекс ризиків, який був наслідком «розмитості» їхнього правового статусу та функціоналу при відсутності

дієвого контролю з боку державних інституцій. Квінтесенцією цих ризиків став «пригожинський бунт» у червні 2023 р.

Загалом, у цей період незважаючи на тактичні прорахунки і втрати (які об'єктивно виникають в умовах інтенсифікації бойових дій такого масштабу) держава, суспільство, Сили Оборони України із завданнями організації ефективного опору ворогу впоралися.

В умовах інтенсифікації спроб припинення активної фази ведення бойових дій в Україні у рамках перемовного процесу ключових акторів міжнародної політики тема захисту об'єктів критичної інфраструктури (ідея «енергетичного перемир'я») має **перспективу подальшого дослідження** проблеми «терористичної війни» з урахуванням аналітичного матеріалу дослідження особливостей енергетичного терору в період з 11 вересня 2022 р. по 12 березня 2023 р.

Використані посилання

Близкий к «Вагнеру» (2023) канал сообщил о гибели 22 тысяч наёмников в Украине. *Радио Свобода*. Июль, 19. URL: <https://www.svoboda.org/a/blizkiy-k-chvk-vagner-kanal-soobschil-o-gibeli-22-tysyach-nayomnikov-v-ukraine-32510720.html> (Дата звернення: 18 січня 2026).

Вибухи (2022) на аеродромах – один з найбільш стратегічно значущих провалів Росії. *Texty.org.UA*. 12 червня. URL: <https://texty.org.ua/fragments/108402/vybuch-u-na-stratehichnyh-aerodromah-odyn-z-najbilsh-stratehichno-znachushyh-provaliv-rosiyi/> (Дата звернення: 18 січня 2026).

Горло Н.В. (2024) Енергетичний шантаж і енергетичний тероризм як загрози національній безпеці України. *Національні інтереси України*. Київ, № 2. С. 494–504. [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2024-2\(2\)-494-504](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2024-2(2)-494-504)

Гула Р.В., Передерій І.Г. (2022) Трансформація процесів морально-психологічного забезпечення російської армії в контексті підготовки до збройного вторгнення в Україну (2013 – початок 2022 рр.). *Український історичний журнал*. Київ, № 4. С. 116–128. <https://doi.org/10.15407/uhj2022.04.116> (Дата звернення: 18 січня 2026).

Жарикова А. (2023) Остання російська атака пошкодила 9 блоків генерації електроенергії – Шмигаль. *Економічна правда*. 17 січня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/01/17/696056/> (Дата звернення 18 січня 2026).

Жовтенко Т. (2022) Гібридна війна: анатомія інструментарію й перемоги. Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва». 3.11. URL: <https://dif.org.ua/article/gibridna-viyna-anatomiya-instrumentariyu-u-peremogi> (Дата звернення: 18 січня 2026).

З 20 жовтня (2022) по всіх регіонах України запровадять тимчасові відключення електропостачання. *Про Букви*. 19 жовтня. URL: <https://bykvu.com/ua/bukvy/z-20-zhovtnia-po-vsikh-rehionakh-ukrainy-zaprovadiat-tymchasovi-vidkliuchennia-elektropostachannia/> (Дата звернення: 18 січня 2026).

За ранок (2022) росіяни випустили по Україні ракет на \$300 млн, 18 з них збили. Пошкодження енергооб'єктів можуть перевищувати атаки 10 – 12 жовтня. *Forbes Ukraine*. 22 жовтня. URL: <https://forbes.ua/news/za-ranok-rosiyani-vipustili-po-ukraini-raket-na-300-mln-18-z-nikh-zbili-poshkodzhennya-energoobektiv-mozhut-perevishchuvati-ataki-10-12-zhovtnya-22102022-9228> (Дата звернення: 18 січня 2026).

Задунайський В. (2024). Стратегіми українських і російських військ під час боїв на Чернігівщині (лютий – квітень 2022 р.). *Старожитності Лукомор'я*. Миколаїв, № 1. С. 133–141. <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2024.1.255>

За тиждень (2022) росіяни атакували понад 400 об'єктів інфраструктури. *Укрінформ*. 18.10. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3595835-za-tizden-rosiani-atakuvali-ponad-400-obektiv-infrastrukturi.html> (Дата звернення: 18 січня 2026).

Крет М. (2023) Особливості постачання державами–партнерами бронетанкового озброєння та його експлуатації у бойових умовах Силами оборони України (2022–2023 рр.). *Воєнно-історичний вісник*. Київ: НУОУ, Том 49. № 3. С. 14–25. <https://doi.org/10.33099/2707-1383-2023-49-3-14-25>

Квасневська Д. (2022) У повітряному просторі України перебувають приблизно 20 ракет, – глава Хмельницької ОВА. *24tv*. 31 грудня. URL: https://24tv.ua/povitryanomuprostoru-ukrayini-perebuvaют-priblizno-20-raket_n2228356 (Дата звернення: 18 січня 2026).

Майже половину (2022) енергетичної системи виведено з ладу через ракетні удари РФ –мигаль. *Цензор.нет*. 18 листопада. URL: <https://censor.net/ua/n3381555>

Мальгин М. (2023) Связь времён: от Сталинграда до Соледара. *Военный вестник Юга России*. Ростов-на-Дону. 30.01.5.02. № 4. (24614). С. 1-2.

Масований обстріл (2022): росіяни атакували 10 регіонів України та пошкодили 18 об'єктів. *Texty*. 31 жовтня. URL: <https://texty.org.ua/fragments/108113/masovani-ataku-na-obyekty-enerhosystemy-rosiyany-vupustyly-desyatku-raket-vvodyatsya-ekstreni-vidklyuchennya-elektroenerhiyi/> (Дата звернення 18 січня 2026).

Мазуренко А. (2022) По всій Україні повітряна тривога: ворог випустив ракети. *Українська правда*. 5 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/12/5/7379318/> (Дата звернення: 18 січня 2026).

Назначен командуючий (2022) ОГВ(с) в зоні СВО. *Военный вестник Юга России*. Ростов-на-Дону. № 40 (24600). 10–16 октября. С. 2.

Нова ракетна атака РФ по Україні, ЄС погодив дев'ятий пакет санкцій проти Росії. 296 день війни. Онлайн (2022). *Суспільне. Новини*. 16 грудня. URL: <https://suspilne.media/339628-rf-moze-gotuvati-novij-nastup-es-pogodiv-devatij-paket-sankcij-proti-rosii-296-den-vijni-onlajn/> (Дата звернення: 18 січня 2026).

Новая структура (2023) командования. *Военный вестник Юга России*. Ростов-на-Дону, 9–15 января. № 1 (24611). С. 1.

Остапчук О., Новікова В. (2024) Міжнародна військово-технічна допомога Україні перед початком літнього контрнаступу Сил оборони України у 2023 році. *Воєнно-історичний вісник*. К.: НУОУ, Том 51. № 1. С. 70–77. <https://doi.org/10.33099/2707-1383-2024-51-1-70-77>

Під час (2022) ракетної атаки українські сили збили більше 60 ракет – Повітряні сили. *Military*. 5 грудня. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/pid-chas-raketnoyi-ataku-ukrayinski-syly-zbyly-bilshe-60-raket-povitryani-syly/> (Дата звернення: 18 січня 2026).

Повітряна атака (2023) ворога не змінила ситуацію в енергосистемі країни, що стабілізувалася, – голова “Укренерго”. *Interfax. Ukraine*. 16.02. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/891728.html> (Дата звернення 18 січня 2026).

Повітряні сили повідомили (2022), чим Росія атакувала Україну 29 грудня. *Radio Svoboda*. 29 грудня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rosia-raketna-ataka/32199016.html> (Дата звернення: 18 січня 2026).

Повітряні сили збили (2022) 51 з 70 ракет, випущених по Україні. *Military*. 23 листопада. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/povitryani-syly-zbyly-51-z-70-raket-vurpushhenyh-po-ukrayini/> (Дата звернення: 18 січня 2026).

Про Заяву (2022) Верховної Ради України щодо енергетичного тероризму російської федерації 1 грудня 2022 року № 2788-ІХ. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2788-20#Text> (Дата звернення: 18 січня 2026).

Ракетний удар (2023) по Україні: 81 ракета, в тому числі 6 Х-47 «Кинжал» – ПС ЗСУ. *Militaryni*. 9 березня. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/raketnyj-udar-po-ukrayini-81-raketa-v-tomu-chysli-6-h-47-kynzhal-ps-zsu/> (Дата звернення: 18 січня 2026).

РФ ударила (2023) по Україні “Кинджалом” – Залужний. *Militaryni*. 26 січня. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/rf-udaryla-po-ukrayini-kynzhalom-zaluzhnyj/> (Дата звернення: 18 січня 2026).

Рофе Ж. ЧВК Вагнера принудительно набирает заключённых на войну (2022). *Deutsche Welle*. 17 септембля. URL: <https://www.dw.com/ru/cvk-vagnera-prinuditelno-nabiraet-zaklucennyh-na-voynu-s-ukrainoj/a-63159773> (Дата звернення: 18 січня 2026).

Романенко В. Один із наймасовіших обстрілів РФ енергетичної інфраструктури: міністр розповів про наслідки (2022). *Українська правда*. 12 вересня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/12/7367098/> (Дата звернення: 18 січня 2026).

Росія вчора атакувала Україну 96 крилатими ракетами, ракетами Х-59 та дронами – уточнені дані ЗСУ (2022). *Слово і діло*. 16 листопада. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/16/novyna/bezpeka/rosiya-vchora-atakuvala-ukrayinu-96-krylatymu-raketamy-raketamy-x-59-ta-dronamy-utochneni-dani-zsu> (Дата звернення: 18 січня 2026).

Росія випустила по Україні близько 100 ракет – Повітряні сили (2022). *Укрінформ*. 15.11. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3615027-rosia-vipustila-po-ukraini-blizko-100-raket-povitrani-sili.html> (Дата звернення: 18 січня 2026).

Росія застосувала по Києву ракети ЗРК С-400 – Залужний (2023). *Militaryni*. 14 січня. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/rosiya-zastosovala-po-kyeuvu-rakety-zrk-s-400-zaluzhnyj/> (Дата звернення: 18 січня 2026).

Російські війська за добу випустили 98 ракет, здійснили 65 обстрілів із РСЗВ – Генштаб (2022). *Radio Svoboda*. 17 грудня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-henshtab-rosia-rakety/32180821.html> (Дата звернення: 18 січня 2026).

Салюк-Кравченко О.О. (2023) Інструментарій механізмів публічного управління у забезпеченні енергетичної безпеки країни в умовах сучасних викликів. *Публічне урядування*. Київ, № 4 (37). С. 60–68. [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2023-4\(37\)-8](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2023-4(37)-8)

Семёнов Д. (2022) Возмездие неотвратимо. *Красная звезда*. Москва, 12.10. № 114. (27 886). С. 1.

Сотников Д. (2023) Помимо «Вагнера»: какие еще ЧВК из России воюют в Украине. *Deutsche Welle*. 26.06. URL: <https://www.dw.com/ru/pomimo-vagnera-kakie-ese-cvk-iz-rossii-vojut-v-ukraine/a-66003911> (Дата звернення 18 січня 2026).

Тихонов А. Будем (2022) действовать с большей эффективностью. *Красная звезда*. Москва, 07.12. № 137 (27 909) С. 1, 4.

Тихонов А. Действуем (2022) искусно, бьем без промаха. *Красная звезда*. Москва, 19.12. № 142 (27 914). С. 1, 3.

Тихонов А. «Кинжалы» (2023) для киевских шестерок Вашингтона. *Красная звезда*. Москва, 10.03. № 26 (27 945). С. 1, 3.

Тихонов А. Нарушена (2022) переброска резервов ВСУ. *Красная звезда*. Москва, 25.11. № 132 (27 904). С. 1, 4.

Тихонов А. От высокоточного (2023) оружия не укроешься. *Красная звезда*. Москва, 30.01. № 10 (27 929). С. 1, 2.

Тихонов А. Продолжаем (2022) уничтожать систему военного управления Украины. *Красная звезда*. Москва, 18.11. № 129 (27 901). С. 1, 3.

Тихонов А. Ракеты (2022) в России не кончатся никогда. *Красная звезда*. Москва, 19.10. № 117 (27 889). С. 1, 5.

Тихонов А. Ресурсы (2022) противника сокращаются с каждым днем. *Красная звезда*. Москва, 24.10. № 119 (27 891). С. 1, 5.

Тихонов А. Решаем задачи (2022) государственной важности. *Красная звезда*. Москва, 02.11. № 123 (27 895). С. 1–2.

Тихонов А. У киевского режима (2022) беспросветное будущее. *Красная звезда*. Москва, 12.10. № 114. (27 886). С. 1, 5.

Тихонов А. Запас ракет (2023) у нас никогда не иссякнет. *Красная звезда*. Москва, 20.02. № 19 (27 938). С. 1, 4.

Тлисова Ф. (2015) Криминалитет – оружие России в «гибридной войне» против Украины. *Голос Америки*. Февраль, 24. URL: <https://www.golosameriki.com/a/ukrainian-organized-crime-interview-with-galeotti/2655782.html> (Дата звернення: 18 січня 2026).

«Укрэнерго»: Ситуація складна, але контрольована – енергосистема України зберегла свою цілісність (2022). *Вукву*. 5 грудня. URL: <https://bukvu.com/ua/bukvu/ukrenerho-sytuatsiia-skladna-ale-kontrolovana-enerhosystema-ukrainy-zberehla-svoiu-tsilisnist/> (Дата звернення: 18 січня 2026).

Харук А. (2023) Харківська оборонна операція (24 лютого –14 травня 2022 р.). *Український історичний журнал*. Київ, № 5 (572), С. 23–34. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.05.023>

Харук А. (2023) Слобожанська наступальна операція: передумови і перший етап (6–12 вересня 2022 р.). *Український історичний журнал*. Київ, № 1. С. 5–19. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.01.005>

23 листопада був не блекаут, а системна аварія: головне з інтерв'ю очільника «Укрэнерго» (2022). URL: <https://www.village.com.ua/village/city/city-news/333361-23-listopada-buv-ne-blekaut-a-sistemna-avariya-golovne-z-interv-yu-ochilnika-ukrenergo> (Дата звернення: 18 січня 2026).

Bowen Andrew S. (2023) Russia's Wagner Private Military Company (PMC). *Congressional Research Service* (CRS). August 1. URL: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF12344> (Дата звернення: 18 січня 2026).

Defense Intelligence. Update on Ukraine (2023). 20 January. <https://x.com/DefenceHQ/status/1616323761392812033/photo/1> (Дата звернення: 18 січня 2026).

Hula R., Diatlova I. (2021). Terroristic wars and private military companies in era postmodern (from the experience of local conflicts of the XXI century). XVII міжнародна наукова конференція Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба «Новітні технології – для захисту повітряного простору»: тези доповідей, 14–15 квітня 2021 року. Х.: ХНУПС ім. І. Кожедуба, С. 649.

Hula R., Perederii, I. (2025). Criminality as a mobilization resource in the Armed Forces of Great Britain and Russia during the First World War: a historical-comparative analysis. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Історія. Вип. 54. Збірник наукових праць / За заг. ред. О. А. Мельничука. Вінниця: ВДПУ, С. 85–95. <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2025-54-85-95>

More than 30,000 (2022) Wagner fighters have been wounded or killed in Ukraine, US estimates. *CNN*. February 17. URL: https://edition.cnn.com/europe/live-news/russia-ukraine-war-news-2-17-23#h_a21a4198e8d6ba18d87d128cf0605524 (Дата звернення: 18 січня 2026).

Spearin C. (2024). Wagner Group: Comparing and Contextualizing the Russian Monster. *Comparative Strategy*. Philadelphia, VoL. 43, No. 3: 153–163. <https://doi.org/10.1080/01495933.2024.2340946>

References

Air Force reports on Russia's attack on Ukraine on 29 December (2022). Radio Svoboda. 29 December. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rosia-raketna-ataka/32199016.html> (access date: 18.01.2026) (ukr.).

A channel close to Wagner reported the death of 22,000 mercenaries in Ukraine (2023). Radio Liberty. July 19. URL: <https://www.svoboda.org/a/blizkiy-k-chvk-vagner-kanal-soobschil-o-gibeli-22-tysyach-nayomnikov-v-ukraine-/32510720.html> (access date: 18.01.2026) (rus.).

Almost half of the energy system is out of commission due to Russian missile strikes (2022). Shmyhal. *Tsenzor.net*. 18 lystopada. URL: <https://censor.net/ua/n3381555> (access date: 18.01.2026) (ukr.).

Appointed Commander of the GGT(f) in the SMO zone (2022). *Military Gazette of Southern Russia*. Rostov-na-Donu. No.40 (24600) 10–16 oktyabrya: 2. (rus.).

Bowen Andrew S. (2023). Russia's Wagner Private Military Company (PMC). *Congressional Research Service* (CRS), August 1. URL: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF12344> (access date: 18.01.2026) (eng.).

Bowen Andrew S. (2023) Russia's Wagner Private Military Company (PMC). *Congressional Research Service* (CRS). August 1. URL: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF12344> (access date: 18.01.2026) (eng.).

Defense Intelligence. Update on Ukraine (2023). 20 January. URL: <https://x.com/DefenceHQ/status/1616323761392812033/photo/1> (access date: 18.01.2026) (eng.).

During the missile attack, Ukrainian forces shot down more than 60 missiles – Air Force (2022). *Militarnyi*. 5 December. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/pid-chas-raketnoyi-ataky-ukrayynski-syly-zbyly-bilshe-60-raket-povitryani-syly/> (access date: 18.01.2026) (ukr.).

From 20 October, temporary power cuts will be introduced in all regions of Ukraine (2022). *About Letters*. 19 October. URL: <https://bykvu.com/ua/bukvy/z-20-zhovtnia-po-vsikh-rehionakh-ukrainy-zaprovadiat-tymchasovi-vidkliuchennia-elektropostachannia/> (access date: 18.01.2026) (ukr.).

Further escalation of the Russian Federation's aggression against Ukraine. Resolution 2463 (2022). *Parliamentary Assembly of the Council of Europe*. URL: <https://pace.coe.int/fr/files/31390/htm> (access date: 18.01.2026) (fren).

Horlo N.V. (2024). Energy blackmail and energy terrorism as threats to Ukraine's national security. *National interests of Ukraine*. Kyiv, No. 2. Pp. 494–504. [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2024-2\(2\)-494-504](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2024-2(2)-494-504) (ukr.).

Hula R., Diatlova I. (2021). Terroristic wars and private military companies in era postmodern (from the experience of local conflicts of the XXI century). XVII mizhnarodna naukova konferentsiia Kharkivskoho natsionalnoho universytetu Povitrianykh Syl imeni Ivana Kozheduba «*Novitni tekhnolohii – dlia zakhystu povitrianoho prostoru*»: tezy dopovidei, 14–15 kvitnia 2021 roku. Kharkiv: KhNUPS im. I. Kozheduba, S. 649. (eng.; ukr.).

Hula R., Perederii I. (2022). Transformation of the Processes of Moral and Psychological Support of the Russian Army in the Context of Preparation for an Armed Invasion of Ukraine (2013 - Early 2022). *Ukrainian Historical Journal*. Kyiv, 4(565): 116–128. <https://doi.org/10.15407/uhj2022.04.116>. (ukr.).

Hula R., Perederii, I. (2025). Criminality as a mobilization resource in the Armed Forces of Great Britain and Russia during the First World War: a historical-comparative analysis. *Scientific Notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubinsky*.

Series: History. Issue 54. Collection of scientific works / Edited by O. A. Melnychuk. Vinnytsia: VSPU, pp. 85–95. <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2025-54-85-95> (eng.).

In the morning, the Russians launched \$300 million worth of missiles at Ukraine, 18 of which were shot down. Damage to energy facilities may exceed that caused by the attacks on 10–12 October (2022). *Forbes Ukraine*. 22 October. URL: <https://forbes.ua/news/za-ranok-rosiyani-vipustili-po-ukraini-raket-na-300-mln-18-z-nikh-zbili-poshkodzheniya-energoobektiv-mozhut-perevishchuvati-ataki-10-12-zhovtnya> -22102022-9228 (access date: 18.01.2026) (ukr.).

Kharuk A. (2023). Kharkiv Defence Operation (24 February - 14 May 2022). *Ukrainian Historical Journal*. Kyiv, 5 (572): 23–34. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.05.023> (ukr.).

Kharuk A. (2023). Slobzhanska Offensive: Preconditions and First Stage (6-12 September 2022). *Ukrainian Historical Journal*. Kyiv, 1(568): 5–19. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.01.005> (ukr.).

Kret M. (2023). Peculiarities of the supply of armoured weapons by partner states and their operation in combat conditions by the Defence Forces of Ukraine (2022-2023). *Military History Journal*. Kyiv: NUOU, Vol. 49. No. 3: 14–25. <https://doi.org/10.33099/2707-1383-2023-49-3-14-25> (ukr.).

Kvasnevska D. (2022). There are about 20 missiles in the airspace of Ukraine, - the head of the Khmelnytsky Regional Military Administration. *24tv*. 31 hrudnia. URL: https://24tv.ua/povitryanomu-prostori-ukrayini-perebuyayut-priblizno-20-raket_n2228356 (access date: 18.01.2026) (ukr.).

Malygin M. (2023). Svyaz vremyon: ot Stalingrada do Soledara [Connection of Times: from Stalingrad to Soledar.]. *Military Gazette of Southern Russia*. Rostov-na-Donu. 30.01.– 5.02. 4. (24614): 1–2. (rus.).

Massive shelling: Russians attacked 10 regions of Ukraine and damaged 18 facilities (2022). *Texts*. 31 zhovtnia. URL: <https://texty.org.ua/fragments/108113/masovani-ataky-na-obyekty-enerhosystemy-rosiyany-vypustyly-desyatky-raket-vvodyatsya-ekstreni-vidklyuchennya-elektroenerhiyi/> (access date: 18.01.2026) (ukr.).

Mazurenko A. (2022). Air alert across Ukraine: enemy fires missiles. *Ukrainian pravda*. 5 hrudnia. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/12/5/7379318/> (access date: 18.01.2026) (ukr.).

Missile strike on Ukraine: 81 missiles, including 6 Kh-47 Kinjal missiles – Armed Forces of Ukraine (2023). *Militarnyi*. 9 March. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/raketnyj-udar-po-ukrayini-81-raketa-v-tomu-chysli-6-h-47-kynzhal-ps-zsu/> (access date: 18.01.2026) (ukr.).

More than 30,000 Wagner fighters have been wounded or killed in Ukraine, US estimates (2022). *CNN*. February 17. URL: https://edition.cnn.com/europe/live-news/russia-ukraine-war-news-2-17-23#h_a21a4198e8d6ba18d87d128cf0605524 (access date: 18.01.2026) (eng.).

New Russian missile attack on Ukraine, the EU agrees on the ninth package of sanctions against Russia.(2022). 296th day of the war. Online]. *Suspilne. Novyny*. 16 hrudnia. URL: <https://suspilne.media/339628-rf-moze-gotuvati-novij-nastup-es-pogodiv-devatij-paket-sankcij-proti-rosii-296-den-vijni-onlajn/> (access date: 18.01.2026) (ukr.).

New command structure (2023). *Military Gazette of Southern Russia*. Rostov-na-Donu, 9–15 yanvary. 1 (24611): 1. (rus.).

On the Statement of the Verkhovna Rada of Ukraine on the energy terrorism of the Russian Federation on 1 December 2022 No. 2788-IX (2022). *Official web portal of the Parliament of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2788-20#Text> (access date: 18.01.2026) (ukr.).

Ostapchuk O., Novikova V. (2024). International military and technical assistance to Ukraine ahead of the summer counter-offensive by the Ukrainian Defence Forces in 2023. *Military History Journal*. K.: NUOU, Vol. 51. No. 1: 70–77. <https://doi.org/10.33099/2707-1383-2024-51-1-70-77> (ukr.).

Russia struck Ukraine with “Kinzhal” missiles – Zaluzhny. *Militarnyi*. (2023). 26 January. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/rf-udaryla-po-ukrayini-kynzhalom-zaluzhnyj/> (access date: 18.01.2026) (ukr.).

Rofe, J. Wagner PMC forcibly recruits prisoners for war (2022). *Deutsche Welle*. 17 September. URL: <https://www.dw.com/ru/cvk-vagnera-prinuditelno-nabiraet-zaklucennyh-na-vojnu-s-ukrainoj/a-63159773> (access date: 18.01.2026) (rus.).

Romanenko V. (2022). One of the most massive Russian attacks on energy infrastructure: minister describes consequences. *Ukrayinska Pravda*. 12 September. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/12/7367098/> (ukr.).

Russia attacked Ukraine yesterday with 96 cruise missiles, X-59 missiles and drones – updated data from the Armed Forces of Ukraine (2022). *Slovo i Dilo*. 16 November. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/16/novyna/bezpeka/rosiya-vchora-atakuvala-ukrayinu-96-krylatymy-raketamy-raketamy-x-59-ta-dronamy-utochneni-dani-zsu> (access date: 18.01.2026) (ukr.).

Russians attacked over 400 infrastructure facilities in a week (2022). *Ukrinform*. 18.10. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3595835-za-tizden-rosiani-atakuvali-ponad-400-obektiv-infrastrukturi.html> (access date: 18.01.2026) (ukr.).

Russia fired about 100 missiles at Ukraine – Air Force (2022). *Ukrinform*. 15 November. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3615027-rosia-vipustila-po-ukraini-blizko-100-raket-povitrani-sili.html> (access date: 18.01.2026) (ukr.).

Russia used S-400 air defence missiles against Kyiv – Zaluzhny (2023). *Militarnyi*. 14 January. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/rosiya-zastosuvala-po-kyjevu-rakety-zrk-s-400-zaluzhnyj> (access date: 18.01.2026) (ukr.).

Russian troops fired 98 missiles and carried out 65 attacks with multiple launch rocket systems in 24 hours – General Staff (2022). *Radio Svoboda*. 17 December. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-henshtab-rosia-rakety/32180821.html> (access date: 18.01.2026) (ukr.).

Salyuk-Kravchenko O.O. (2023) Tools of public administration mechanisms in ensuring the country's energy security in the context of modern challenges. *Public Administration*. Kyiv, No. 4 (37). Pp. 60–68. [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2023-4\(37\)-8](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2023-4(37)-8) (ukr.).

Semenov D. (2022) Retribution is inevitable. *Krasnaya Zvezda*. Moscow, 12.10. No. 114. (27,886). P. 1. (rus.).

Sotnikov D. (2023) Beyond Wagner: what other Russian PMCs are fighting in Ukraine. *Deutsche Welle*. 26 June. URL: <https://www.dw.com/ru/pomimo-vagnera-kakie-ese-cvk-iz-rossii-vouut-v-ukraine/a-66003911> (access date: 18.01.2026) (rus.).

Spearin C. (2024). Wagner Group: Comparing and Contextualizing the Russian Monster. *Comparative Strategy*. Philadelphia, Vol. 43, No. 3: 153–163. <https://doi.org/10.1080/01495933.2024.2340946> (eng.).

The Air Force shot down 51 of the 70 missiles launched at Ukraine (2022). *Militarnyi*. 23 November. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/povitryani-syly-zbyly-51-z-70-raket-vypushhenyh-po-ukrayini/> (access date: 18.01.2026) (ukr.).

The enemy's air attack did not change the situation in the country's power system, which has stabilised, Head of Ukrenergo (2023). *Interfax. Ukraine*. 16.02. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/891728.html> (access date: 18.01.2026) (ukr.).

Tikhonov, A. (2022) We will act more effectively. *Krasnaya Zvezda*. Moscow, 07.12. No. 137 (27,909) pp. 1, 4. (rus.).

Tikhonov, A. (2022) We act skilfully, we strike without fail. *Krasnaya Zvezda*. Moscow, 19 December. No. 142 (27,914). pp. 1, 3. (rus.).

Tikhonov, A. (2023) 'Daggers' for Washington's Kiev Six. *Krasnaya Zvezda*. Moscow, 10 March. No. 26 (27,945). Pp. 1, 3. (rus.).

Tikhonov, A. (2022) Transfer of Ukrainian Armed Forces reserves disrupted. *Krasnaya Zvezda*. Moscow, 25 November. No. 132 (27,904). Pp. 1, 4. (rus.).

Tikhonov, A. (2023) There is no hiding from high-precision weapons. *Krasnaya Zvezda*. Moscow, 30 January. No. 10 (27,929). pp. 1, 2. (rus.).

Tikhonov, A. (2022) We continue to destroy Ukraine's military command system. *Krasnaya Zvezda*. Moscow, 18 November. No. 129 (27,901). Pp. 1, 3. (rus.).

Tikhonov, A. (2022) Russia will never run out of missiles. *Krasnaya Zvezda*. Moscow, 19 October. No. 117 (27,889). Pp. 1, 5. (rus.).

Tikhonov, A. (2022) The enemy's resources are dwindling every day. *Krasnaya Zvezda*. Moscow, 24 October. No. 119 (27,891). Pp. 1, 5. (rus.).

Tikhonov, A. (2022) Solving tasks of national importance. *Krasnaya Zvezda*. Moscow, 2 November. No. 123 (27,895). pp. 1–2. (rus.).

Tikhonov, A. (2022) The Kiev regime has a bleak future. *Krasnaya Zvezda*. Moscow, 12 October. No. 114. (27,886). Pp. 1, 5. (rus.).

Tikhonov, A. (2023) Our missile stockpile will never run out. *Krasnaya Zvezda*. Moscow, 20 February. No. 19 (27,938). Pp. 1, 4. (rus.).

Trisova, F. (2015) Criminality – Russia's weapon in the “hybrid war” against Ukraine. *Voice of America*. 24 February. URL: <https://www.golosameriki.com/a/ukrainian-organized-crime-interview-with-galeotti/2655782.html> (access date: 18.01.2026) (rus.).

Ukrainian forces shoot down over 60 missiles during missile attack - Air Force (2022). *Militarnyi*. 5 december. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/pid-chas-raketnoyi-ataky-ukrayinski-syly-zbyly-bilshe-60-raket-povitryani-syly/> (ukr.).

Zadunaiskyi, V. (2024) Strategies of Ukrainian and Russian troops during the fighting in Chernihiv Oblast (February–April 2022). *Antiquities of Lukomoria*. Mykolaiv, No. 1. pp. 133–141. <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2024.1.255> (ukr.).

Zharikova, A. (2023) The latest Russian attack damaged nine power generation units, says Shmyhal. *Ekonomichna Pravda*. 17 January. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/01/17/696056/> (access date: 18.01.2026) (ukr.).

Zhovtenko, T. Hybrid war: anatomy of tools and victories (2022). Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation. 3.11. URL: <https://dif.org.ua/article/gibridna-viyna-anatomiya-instrumentariyu-y-peremogi> (access date: 18.01.2026) (ukr.).

23 November was not a blackout, but a systemic failure: highlights from an interview with the head of Ukrenergo (2022). URL: <https://www.village.com.ua/village/city/city-news/333361-23-listopada-buv-ne-blekaut-a-sistemna-avariya-golovne-z-interv-yu-ochilnika-ukrenergo> (access date: 18.01.2026) (ukr.).

Hula R., Perederii I.

**THE CONCEPT OF «TERRORIST WARFARE» AND ITS PRACTICAL
IMPLEMENTATION DURING THE FULL-SCALE INVASION OF THE
RUSSIAN FEDERATION INTO UKRAINE
(between 11 September 2022 and 12 March 2023)**

The essence and main components that formed the essence of the concept of ‘terrorist war’ of the Russian Federation during the period of Russia's aggression against Ukraine, their development and certain transformation, based on the results of the military-political and operational situation, were studied. The authors of the article aimed to reveal the content of the components of the Russian Federation's terrorist war, in particular, energy terror aimed at destroying critical infrastructure, as well as the use of politically motivated criminals in the ranks of private military companies (PMCs) in military operations during the period from 11 September 2022 to 12 March 2023. Research methodology. is based on the principles of historicism, systematicity, verification and scientific rigour. The authors used problem-search, problem-thematic, chronological and interdisciplinary methods. Based on the method of content analysis of the domestic information space and the products of the central and regional mass media and communication of the Ministry of Defence of the Russian Federation, using a critical and analytical approach, the main directions of the information and propaganda work of the Armed Forces of Ukraine and the Armed Forces of the Russian Federation were identified and considered. The scientific novelty lies in the fact that, for the first time in Ukrainian historiography, an attempt has been made to analyse the results of testing the components of the concept of ‘terrorist war’ during the full-scale armed invasion of Ukraine by the Russian Federation within a specific chronological framework. Based on the study of various sources, the fact and reasons for certain, sometimes radical transformations in the content of information and propaganda support for the aggressor army's military operations have been substantiated. The conclusions emphasise that the Russian Federation's missile attacks against our country's critical infrastructure, civilian population and civilian objects are war crimes. This radical change in the paradigm of armed confrontation objectively led to a change in the nature of combat operations, which increasingly took on the characteristics of terrorist warfare in the form of energy terror and the widespread involvement of criminals in the ranks of PMCs in combat operations by the aggressor country. Overall, during this period, despite some tactical miscalculations and losses, the Ukrainian state, society and the Armed Forces of Ukraine coped with the task of organising effective resistance to the enemy.

Keywords: terrorist war, energy terrorism, information and propaganda support for the armed forces, private military companies, mass media and communications.

Дата першого надходження рукопису до видання: 13.01.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 30.01.2026

Дата публікації: 24.04.2026

УДК 355.088:27:726.3(477)

ДОЛГАНОВА М. В.

<https://orcid.org/0000-0003-3263-000X>

ДОЛГАНОВ О. Ю.

<https://orcid.org/0000-0001-7417-639X>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.45.2026.78-90>

ВІЙСЬКОВЕ КАПЕЛАНСТВО В УМОВАХ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ВИМІР

У статті проаналізовано праці істориків української та зарубіжної діаспори, які присвячені проблемі формування та розвитку інституційної моделі військового капеланства в державах постсоціалістичного простору, у період 1990-х років – на початку ХХІ століття. У результаті аналізу виявлено, що історіографія зазначеної проблематики дотепер не була самостійним об'єктом наукових досліджень ані у зарубіжній, ані у вітчизняній історичній науці. Визначено, що діяльність інституту військового капеланства у країнах Центрально-Східної Європи та Балтії у наукових дослідженнях українських істориків практично не висвітлювалася, а в закордонних дослідженнях представлена фрагментарно. У статті акцентовано увагу на аналізі наукових досліджень, у яких розглядаються питання душпастирської опіки у системі збройних формувань Польщі, Угорщини, Румунії, Словаччини, Чехії, Естонії та інших країн. Акцентовано увагу на доцільності введення до наукового обігу нормативно-правових документів, які визначають правові засади функціонування військового капеланства та вперше використовуються в українській історіографії.

Ключові слова: капелан, постсоціалістичні країни, душпастирська служба, АТО/ООС, НАТО.

Актуальність теми: актуальність історіографічного аналізу зумовлена тим, що капеланство у постсоціалістичних країнах розвивалося унікальними шляхами, відображаючи історичні, культурні та релігійні особливості кожної держави. Історіографічне дослідження дозволяє систематизувати наявний науковий доробок, визначити недосліджені аспекти та спрогнозувати можливості застосування напрацювань іноземних держав з метою подальшого вдосконалення душпастирської опіки в українському війську.

Мета статті полягає в критичному аналізі робіт зарубіжних та українських науковців постсоціалістичних країн, присвячених військовому капеланству після розпаду соціалістичного табору.

Долганова Маріанна Володимирівна, доктор філософії, викладач кафедри поведінкових наук та військового лідерства Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

Долганов Олександр Юрійович, старший викладач кафедри ракетно-артилерійського озброєння Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Долганова М.В., Долганов О.Ю., 2026.

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

ISSN 2313-5603

Постановка проблеми та її актуальність. Однією з актуальних, але недостатньо висвітлених проблем сучасної військово-історичної науки є процес відновлення душпастирської опіки у країнах з пострадянським минулим. Вивчення цієї проблематики дозволяє простежити становлення капеланства в умовах трансформації військових інституцій та державного управління. У цьому контексті особливої ваги набуває аналіз досліджень істориків української та зарубіжної діаспори, адже ця проблематика досі залишається недостатньо опрацьованою у вітчизняній історіографії.

Виклад основного матеріалу. Відновлення свободи віросповідання після краху комуністичної системи суттєво вплинуло на становлення й розвиток капеланської служби в державах, що вийшли з пострадянського простору.

Після краху комуністичного режиму у країнах Центрально-Східної Європи, країнах Балтії розпочалися процеси відновлення релігійної свободи, що створило передумови для повернення релігії у публічний простір, зокрема у військове середовище. У цьому контексті вагоме значення мають наукові напрацювання Magdalena Morkisz (Магдалени Моркіш). У своїй дисертації «*Duszpasterstwo Wojsku Polskim*» вона досліджує історію та організацію капеланської служби у польській армії, зокрема розкриває процес відновлення душпастирської опіки після 1989 року, правові умови функціонування та роль капеланів у міжнародних операціях. Окрему увагу авторка приділяє сучасному статусу військового капеланства, розглядаючи його крізь призму стандартів прав людини та норм міжнародного гуманітарного права (Morkisz, 2015).

Досить багатий історичний матеріал містять праці польського католицького священника, доктора богословських наук К. Свіса. У своїх роботах автор аналізує сучасні детермінанти душпастирської діяльності, зокрема приділяє увагу впливу політичних і культурних трансформацій, що відбулися після переходу країн регіону до демократичних форм правління. Науковець акцентує увагу на процесі секуляризації, який не лише послаблює роль традиційних релігійних інституцій, а й сприяє індивідуалізації релігійності через вибіркове тлумачення релігійних доктрин і практик. Крім того, К. Свіс розглядає роль Церкви у контексті формування громадянського суспільства, підкреслюючи її значення у виробленні соціальних цінностей та моральних норм, що є важливим фактором стабільності та розвитку демократичних держав (Święś, 2006: 212).

Цікавим внеском у польську історіографію є магістерська робота Kamila Stanieka “Status duszpasterstwa wojskowego w prawie polskim i kanonicznym Kościoła Katolickiego”. У ній автор аналізує правовий статус військового душпастирства у Польщі після 1989 року, зокрема норми польського та канонічного права, що визначають діяльність капеланів у збройних силах Республіки Польща. Робота також розкриває історичні передумови розвитку військового душпастирства та сучасні завдання капеланів, включно з релігійною, соціальною та освітньо-виховною діяльністю, а також участю у міжнародних місіях (Stanieka, 2020)

Варте уваги дослідження молдовських науковців L. Noroc та V. Gaiciuc «Necesitatea educației moral-religioase în armată» («Потреба в морально-релігійній освіті в армії»). У своїй роботі автори доводять, що попри процеси модернізації збройних сил роль капеланів залишається значущою. У роботі зазначено, що суворі умови військової служби часто спричиняють психологічний дискомфорт у військовослужбовців, що може призводити до стресових станів і морального виснаження. Наявність капеланів у військових колективах створює підтримуюче емоційне середовище, яке сприяє відновленню духу та збереженню внутрішньої рівноваги, необхідної для ефективного виконання завдань. У статті «Потреба в морально-релігійній освіті в армії» автори також наголошують на важливості повернення військових капеланів до складу сучасних збройних сил (Noroc, Gaiciuc, 2016).

Поряд із молдовськими та польськими дослідниками варто згадати і чеських науковців, зокрема Моніку Менке. У своїй науковій статті авторка зосереджує увагу на нормативно-правових механізмах співпраці між Міністерством оборони та церквами, а також на специфіці екуменічної моделі капеланського служіння, яка стала характерною рисою чеського підходу до духовної опіки військовослужбовців. Дослідниця наголошує, що відновлення капеланської служби наприкінці 1990-х років стало важливим кроком у забезпеченні морально-психологічної підтримки особового складу в умовах демократизації та реформування збройних сил Чехії (Menke, 2015).

Досить цікавим внеском у вивченні капеланства Чеської Республіки є також стаття Андреї Беянової «Being a Chaplain in Czechia: Sources of Uncertainty and Finding Support», яка розкриває практичний вимір капеланської діяльності в умовах високої секуляризації та низького рівня довіри до церков. Авторка підкреслює, що капелани, які служать у армії, лікарнях та

в'язницях, часто опиняються в ситуації невизначеності, оскільки їм доводиться вибудовувати своє місце в інституційній структурі, здобувати визнання особового складу та діяти за мінімальної підтримки (*Beláňová, 2018*).

У дослідженнях Й. Зоубека і А. Масарика, присвячених капеланській службі в Чехії та Словаччині, військове душпастирство аналізується як важливий елемент системи морально-психологічної підтримки особового складу. У своїй роботі автори описують основні напрями діяльності військових капеланів Чехії та Словаччини, аналізують форми та методи реалізації їхніх функцій у війську (*Zoubek, Masaryk, 2021: 17*).

Чимало важливих праць, які суттєво збагачують наше дослідження, представлено в зарубіжній літературі країн Балтики. Після відновлення незалежності Естонії, Латвії та Литви зростає увага до релігійних процесів у суспільстві, зокрема до ролі капеланів у війську. Дослідники країн Балтії висвітлюють історичні передумови, правові засади та особливості функціонування військового душпастирства в умовах пострадянських реформ.

Одним із фундаментальних досліджень у сфері душпастирської опіки в Естонії є дисертація Т. Ньомміка «*Military Chaplaincy in Estonia*». Вона є одним із ключових джерел, що розкриває капеланську службу в Естонії після здобуття країною незалежності. У своєму дослідженні автор описує історичне відновлення капеланської служби в Естонській Республіці, показуючи, як після радянського періоду без військових душпастирів формувалася сучасна система моральної підтримки військовослужбовців, що відповідає стандартам НАТОвського військового капеланства (*Nommik, 2005: 431*).

Поряд із Ньомміком важливим внеском у вивчення пострадянського відродження капеланства в Естонії є дослідження Merilin Kiviorg. У своєму дослідженні, присвяченому релігійній допомозі в публічних інституціях Естонії, дослідниця аналізує розвиток релігійної допомоги в державних установах, зокрема в армії, тюрмах та інших службових структурах. Kiviorg розглядає правові та соціальні передумови відновлення капеланської служби після розпаду СРСР, підкреслюючи, що її офіційне відновлення у збройних силах Естонії відбулося у 1995 році. Дослідниця звертає увагу на особливості функціонування духовної опіки в умовах секуляризованого суспільства та обмеженої підтримки з боку державних

інституцій, що робить її роботу важливою для розуміння сучасних викликів естонського військового капеланства (*Kiviorg, 2021*).

Важливим джерелом для дослідження литовського капеланства є міжнародні колективні праці, які аналізують релігійну допомогу у державних інституціях у постсоціалістичних країнах. Зокрема, Donatas Glodenis у своєму дослідженні, присвяченому розвитку капеланської служби в Литві після відновлення незалежності, аналізує процеси формування сучасної системи духовної опіки. Автор підкреслює вплив католицької традиції та юридичних механізмів співпраці між державою і Церквою на формування сучасної системи духовної підтримки у збройних силах (*Glodenis, 2018: 217–230*). Подібний підхід до аналізу капеланства у державних інституціях використовує й латвійський дослідник Ringolds Balodis. У своїй праці він розглядає інституційні аспекти капеланської служби в Латвії, зокрема її статус, організацію та правове оформлення як складової державної системи духовної допомоги (*Balodis, 2018*).

Особливу увагу в історіографії заслуговують праці азербайджанських дослідників. Зокрема, монографія А. Ганбарова «Державно-релігійні відносини в Азербайджані: теоретико-правові основи секуляризму» є важливим внеском у вивчення взаємин держави та релігії в країні. У роботі автор простежує історичний розвиток державно-релігійних відносин, аналізує їх трансформацію під впливом різних історичних етапів та досліджує теоретичні засади секуляризму в азербайджанському контексті. Особливу увагу Ганбаров приділяє правовому регулюванню релігійних питань, розкриваючи нормативну базу та механізми балансу між свободою віросповідання і державними інтересами (*Ганбаров, 2019: 216*).

Наукове осмислення проблематики військового душпастирства в Україні розпочалося після проголошення незалежності, у 1991 році, однак найбільшої інтенсивності воно набуло після 2014 року – з початком війни росії проти України та ескалацією збройного протистояння на території держави.

Особливу увагу вітчизняні науковці приділяли питанням інтеграції капеланів у військову структуру, визначення їх правового статусу та підготовки до служіння в умовах війни. Водночас дослідники звертали увагу на питання міжконфесійної взаємодії в межах капеланської служби з урахуванням багатоконфесійного характеру українського суспільства.

Одним із перших і найбільш відомих вітчизняних дослідників проблематики військового капеланства є полковник Руслан Коханчук. Автор комплексно досліджує історичні передумови становлення військового душпастирства в Україні, аналізує духовно-релігійні засади капеланського служіння у війську. Особливу увагу автор приділяє поєднанню релігійної віри з патріотичним вихованням військовослужбовців, а також ролі душпастирської опіки у формуванні моральної стійкості особового складу. Важливим є і те, що наукові праці автора поєднують теоретичний аналіз із практичним досвідом душпастирського служіння, що дозволяє розглядати капеланство не лише як інституційне явище, а й як реальний чинник морально-психологічного забезпечення військ. Наукові праці Коханчука стали підґрунтям для подальших наукових досліджень у сфері військово-релігійних відносин (Коханчук, 2004: 220; Коханчук, 2011: 20-22, 219; Коханчук, 2016: 44-64).

Вагомий внесок у дослідження проблематики душпастирського служіння зробив Андрій Зелінський – військовий капелан Української Греко-Католицької церкви, письменник, публіцист, один із перших священнослужителів, що надавали душпастирську опіку військовим, на волонтерських засадах, в районі бойових дій. У своїх працях автор зосереджує увагу на практичному вимірі капеланського служіння. Зокрема йдеться про духовну підтримку воїнів в умовах бойових дій. Окрему увагу автор приділяє питанням формування внутрішньої стійкості, подолання страху та збереження людської гідності в стресових ситуаціях. Значне місце у наукових працях військового настоятеля посідає розгляд ролі капелана як духовного наставника і морального орієнтира. Праці автора ґрунтуються на особистому досвіді душпастирського служіння, вони відображають насамперед специфіку становлення військового капеланства на початковому, волонтерському етапі його розвитку в Україні (Зелінський, 2015:128; Зелінський, 2016: 96; Зелінський, 2023: 216).

Проблему становлення та розвитку служби військового капеланства в ЗСУ досліджує науковець Юрій Руснак, акцентуючи увагу на законодавчій базі та сучасних викликах для капеланів. Він аналізує процеси впровадження нормативно-правових актів, які регулюють діяльність капеланів, та роль закону «Про Службу військового капеланства» 2021 року у забезпеченні прав військовослужбовців на свободу віросповідання. Особлива увага приділяється трансформації правового поля в умовах російсько-української війни, що дозволяє оцінити ефективність капеланської служби у підтримці морального духу та духовності військових (Руснак, 2024: 80-87).

Проблематика нормативно-правового врегулювання діяльності військових капеланів також знайшла відображення у працях Л. Владиченко та Ю. Кривенка. Л. Владиченко у своїх дослідженнях простежує розвиток інституту військового капеланства в Україні з 1992 року. Основну увагу вона приділяє правовим і організаційним засадам діяльності військових душпастирів. Авторка зосереджує увагу на проблемах інтеграції капеланів у військову структуру та їх офіційному інституційному визнанні в умовах воєнного протистояння (*Владиченко, 2014: 180–185*). Ю. Кривенко у своїх працях акцентує увагу на значенні нормативного врегулювання капеланської служби. Він підкреслює роль правових норм у забезпеченні ефективної душпастирської підтримки військовослужбовців. Окрему увагу приділено визначенню прав і обов'язків капеланів та їх місця в структурі Збройних Сил України (*Кривенко, 2014: 90–100*). Обидва дослідники наголошують на ключовій ролі правового забезпечення. Саме воно є підґрунтям для формування дієвої системи морально-психологічної та духовної підтримки військових.

Важливим джерелом для дослідження волонтерського руху є колективна праця Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича «Про гідність. Волонтерський рух в Україні 2013 – 2017 рр.» (*Аркуша, Литвин, 2017: 271–296*). Наукове видання розкриває формування та розвиток волонтерського руху в період Революції Гідності та російсько-української війни. Окрему увагу автори приділяють діяльності капеланів-волонтерів, які надавали військовослужбовцям духовну та моральну підтримку. У книзі підкреслено їхню роль у збереженні морального духу та психологічної стійкості особового складу, а також взаємодії між військовими та цивільним населенням (*Аркуша, Литвин, 2017: 271–296*).

Ці підходи знаходять подальший розвиток у наукових працях О. Томчука, присвячених аналізу душпастирської опіки у волонтерському русі, в умовах російсько-Української війни. Автор досліджує становлення та розвиток волонтерської діяльності, спрямованої на підтримку військовослужбовців. Окрему увагу приділено участі капеланів – волонтерів, які забезпечували духовну та моральну підтримку особового складу з початку бойових дій на Сході України. У своїх працях автор підкреслює значення капеланської служби для збереження морального духу і психологічної стійкості військових (*Томчук, 2018: 169–172*).

Окреме місце в дослідженні діяльності військових настоятелів посідає книга Т. Ковтунович та Т. Привалко. У виданні зібрано спогади військових капеланів різних конфесій, які від початку російсько-Української війни здійснювали душпастирське служіння серед українських воїнів. Автори висвітлюють особливості капеланського служіння безпосередньо в зоні бойових дій. Значну увагу приділено досвіду духовної підтримки військових в умовах протидії російській агресії. Також окреслено основні етапи інституційного становлення капеланства у Збройних Силах України. Матеріали були зафіксовані Українським інститутом національної пам'яті в межах проєкту «Усна історія АТО» (Ковтунович, Привалко, 2019: 424).

Дослідження О. Костюка присвячене аналізу ролі капеланської служби у забезпеченні морально-психологічної стійкості особового складу та підвищенні результативності діяльності Збройних Сил України у період з 2014 по 2023 роки. У роботі автор застосовує метод порівняння, зокрема зіставлено українську модель капеланства з практиками США і Республіки Польща, що відрізняються організаційними принципами впровадження капеланської служби (Костюк, 2023: 63–73).

Проблеми інституційного становлення військового капеланства в Україні розглядала у своїх наукових працях Л. Филипович. Авторка аналізує процес формування взаємин між державою та релігійними інституціями в безпековій сфері, зосереджуючи увагу на питаннях правового визнання та функціонального наповнення капеланської служби в умовах суспільних трансформацій (Филипович, 2024).

У працях О. Недавної висвітлено специфіку функціонування військового душпастирства Української Греко-Католицької та Римсько-Католицької Церков у сучасних умовах війни. Авторка досліджує організаційні засади служіння капеланської служби, особливості підготовки капеланів, а також трансформацію пастирських практик відповідно до потреб військового середовища (Недавна, 2024).

Одним із фундаментальних досліджень у сфері капеланства є дисертація О. Ворощука. У своєму дослідженні автор аналізує розвиток душпастирської опіки в Збройних Силах України після здобуття незалежності, приділяючи увагу формуванню правової бази та організаційної структури цього інституту. Ворощук розглядає функції капеланів, підкреслюючи їхню роль у духовній і моральній підтримці військовослужбовців, а також досліджує практичні аспекти інтеграції душпастирської опіки в українському

війську. Автор аналізує шлях до розвитку інституту капеланства, його становлення, проблеми та виклики, що виникали у процесі забезпечення духовного супроводу та моральної підтримки українських воїнів (Ворощук, 2021: 312).

Аналізуючи історіографію країн Центрально-Східної Європи та Балтії, слід зауважити, що проблема душпастирської опіки та її значення для функціонування збройних сил посідає помітне місце в наукових дослідженнях. Капеланська служба в цих державах трактується не тільки як духовний компонент, але й як і соціальний інститут, що забезпечує моральну підтримку військовослужбовців та їхніх родин. Особлива увага у дослідженнях приділена міжконфесійній співпраці та інтеграції релігійних інституцій у державній структурі. Це сприяє формуванню гармонійної взаємодії між релігією та державою на основі спільних цінностей.

Аналіз практик держав Центральної та Східної Європи засвідчує існування різних підходів до організації капеланської служби та визначення її значення у формуванні моральної стійкості й психологічної витривалості військовослужбовців. Українські дослідники зосереджують увагу на трансформаційних процесах у сфері капеланства, що відбулися під впливом суспільно-політичних змін після здобуття незалежності. Водночас вагоме місце в науковому дискурсі посідають питання міжконфесійного діалогу та взаємодії капеланів із військовими, що набуває особливої значущості в умовах російсько-Української війни.

Таким чином, сучасна історіографія капеланства не лише підкреслює значущість духовної та моральної підтримки військових, а й дозволяє глибше зрозуміти соціальні, культурні й політичні трансформації в країнах постсоціалістичного простору, зокрема в Україні.

Використані посилання

Balodis R. (2018) The regulation and organisation of chaplaincies in Latvia: Proceedings of the XXVIIIth Annual Conference. – Jūrmala: European Consortium for Church and State Research, 201–216. URL: https://churchstate.eu/pdf/NEW/RELIGIOUS_ASSISTANCE.pdf (Latv.).

Beláňová A. (2018). Being a Chaplain in Czechia: Sources of Uncertainty and Finding Support / A. Beláňová // Český lid. Vol. 105 (1)/ 5–22. (cz). DOI: 10.21104/CL.2018.1.02.

Glodenis D. (2018) Chaplaincy in the Republic of Lithuania: Proceedings of the XXVIIIth Annual Conference. – Jūrmala: European Consortium for Church and State Research, 217–230. (eng.). URL: https://churchstate.eu/pdf/NEW/RELIGIOUS_ASSISTANCE.pdf (Lith.).

Hənbərov A. (2019). Azərbaycanca dövlət-din münasibətləri: dünyəviliyin nəzəri və hüquqi əsasları. Bakı, Nurlar Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi. 216. URL: https://ait.edu.az/site/assets/files/2480/az_rbaycanda_din_v_dovl_t_-28_01_2021-son.pdf

Kiviorg M. (2016) RELIGIOUS ASSISTANCE IN PUBLIC INSTITUTIONS: ESTONIA: Proceedings of the XXVIIIth Annual Conference. – Jūrmala: European Consortium for Church and State Research, 384. (est.). URL: https://churchstate.eu/pdf/NEW/RELIGIOUS_ASSISTANCE.pdf

Menke M. (2015). Organization and Functioning of the Military Chaplaincy in the Army of the Czech Republic / M. Menke // *Kościół i Prawo*. Vol. 4(1). 7–22. (cz). DOI: 10.18290/kip.2015.4.1-7.

Morkisz M. (2015). DUSZPASTERSTWO W WOJSKU POLSKIM. Master's thesis, Faculty of Law and Administration, Jagiellonian University, Kraków. Available at: <https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/handle/item/206719> (pol.).

Noroc L., Gaiciuc V. (2016). Necesitatea educației moral-religioase în armată. *Revista Militară. Studii de securitate și apărare*, (2 (16)), 151–161 (rum.).

Nommik T. (2005). Vaimulikud kaitsejõududes eesti kaitseväe kaplaniteenistus ja selle eellugu. 431. (est.). URL: <https://dspace.ut.ee/items/d33b4119-bdab-45ad-bb3f-a6391958f7cf>.

Stanieka K. (2020). Status duszpasterstwa wojskowego w prawie polskim i kanonicznym Kościoła Katolickiego. Lublin, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła.. (pol.).

Święs K. (2019). Uwarunkowania duszpasterstwa parafialnego w Polsce na początku XXI wieku. *Teologia i Człowiek*, 47(3), 73–90 (pol.).

Zoubek J., Masarík A. (2023). Praktická teologie v současné praxi vojenských duchovních v ČR a SR, jejích cíle, prostředky a výhled. Banská Bystrica: Univerzita Mateje Bela, Pedagogická fakulta, Katedra teologie a katechetiky. 158. (cz.).

Аркуша О., Литвин М. (2018). *Про гідність. Волонтерський рух в Україні 2013–2017 рр.* Львів: Національна академія наук України, Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича. С. 271–296. (укр.). URL: https://churchstate.eu/pdf/NEW/RELIGIOUS_ASSISTANCE.pdf

Владиченко Л. (2014). Досвід упровадження військового священства (капеланства) у Збройних силах України. *Схід*. Вип. 1. С. 180–185. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhid_2014_1_34.

Ворошук О. (2021). Становлення інституту військового духовенства (капеланської служби) Збройних сил України (1991–2017 рр.): д-р військ. наук. Київ. С 312. URL: <https://nuou.org.ua/assets/dissertations/phd/sr-vor-2.pdf>

Зелінський А. (2015). Соняхи. Духовність на час війни. Вид. Старого Лева. Львів. С. 128.

Зелінський А. (2016). На ріках Вавилонських. Кілька думок про повернення. Вид. Свічадо. Львів. С. 96.

Зелінський А. (2023). Відвага і страх. Вид. Колесо життя. Львів. С. 216.

Калениченко Т. (2016). Бути поруч. Основи військового капеланства для військових і волонтерів. Київ : Київське

Ковтунович Т., Привалко Т. (2019). Капелани на службі Богу і Україні. Український інститут національної пам'яті. Київ. С. 424.

Костюк О. (2023). Роль капеланської служби у забезпеченні морально-психологічної стійкості особового складу Збройних Сил України (2014–2023 рр.). *Вісник Національного університету оборони України*, Вип. 2. Київ. С. 63–73.

Костюк О. (2023). Вплив капеланства на стабільність та ефективність Сил оборони України в контексті військових дій 2014 – 2023 років. *Українська полоністика*. Вип. 21. С. 63–73. <https://doi.org/10.35433/2220-4555.21.2023.phyl-2>

Коханчук Р. (2011). Боже великий, єдиний, нам Україну храни! *Військо України*. Вип.11. Київ. С. 20–22.

Коханчук Р. (2011). З нами Бог! І – Україна! *Військо України*. Вип. 4. Київ. С. 44–45.

Коханчук Р. М. (2004). Душпастирська опіка військових. Київ : *Бібліотека військового душпастиря*. Київ. 220 с.

Кривенко Ю. (2014). Діяльність військових капеланів за Законодавством України. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 3. С. 90–100.

Недавніа О. (2024). Військове душпастирство Української Греко-Католицької та Римсько-Католицької Церков в умовах сучасної війни. *Релігія та Соціум*. Вип. 1. Чернівці. С. 53-58.

Руснак Ю. (2024). Формування служби військового капеланства в Збройних Силах України в умовах російсько-української війни: історико-правовий аспект. *Культурологічний альманах*. Вип. 4. С. 80–87.
<https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.4.10>.

Томчук О. (2018). Душпастирська опіка у волонтерському русі на допомогу Збройним Силам України під час російської агресії (2014–2017). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Вип. 27, С. 169–172. 10.25264/2409-6806-2018-27-169-172.

Филипович Л. (2024). Інституційне становлення військового капеланства в Україні: державно-церковні взаємини у безпековій сфері. *Релігійна свобода*. Вип. 27. Київ. С.87-92.

References

Balodis R. (2018) The regulation and organization of chaplaincies in Latvia: Proceedings of the XXVIIIth Annual Conference. – Jūrmala: European Consortium for Church and State Research, 201–216. URL: https://churchstate.eu/pdf/NEW/RELIGIOUS_ASSISTANCE.pdf (Latv.).

Beláňová A. (2018). Being a Chaplain in Czechia: Sources of Uncertainty and Finding Support / A. Beláňová // *Český lid*. Vol. 105 (1)/ 5–22. (cz). 10.21104/CL.2018.1.02.

Glodenis D. (2018) Chaplaincy in the Republic of Lithuania: Proceedings of the XXVIIIth Annual Conference. – Jūrmala: European Consortium for Church and State Research, 217–230. (eng.). URL: https://churchstate.eu/pdf/NEW/RELIGIOUS_ASSISTANCE.pdf (Lith.).

Нəнбəров А. (2019). State-religion relations in Azerbaijan: theoretical and legal foundations. Baku, Nurlar Publishing and Printing Center. 216. URL: https://ait.edu.az/site/assets/files/2480/az_rbaycanda_din_v_dovl_t_-28_01_2021-son.pdf

Kiviorg M. (2016) Religious assistance in public institutions: Estonia: Proceedings of the XXVIIIth Annual Conference. – Jūrmala: European Consortium for Church and State Research, 384. (Estonian). URL: https://churchstate.eu/pdf/NEW/RELIGIOUS_ASSISTANCE.pdf

Menke M. (2015). Organization and Functioning of the Military Chaplaincy in the Army of the Czech Republic / M. Menke // *Kościół i Prawo*. Vol. 4(1). 7–22. (cz). DOI: 10.18290/kip.2015.4.1-7.

Morkisz M. (2015). Duszpasterstwo w Wojsku Polskim. Master's thesis, Faculty of Law and Administration, Jagiellonian University, Kraków. Available at: <https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/handle/item/206719> (pol.).

Noroc L., Gaiciuc V. (2016). The Need for Moral and Religious Education in the Army. *Military Review. Security and Defense Studies*, (2 (16)), 151–161 (Romanian).

Nommik T. (2005). Vaimulikud kaitsejõududes eesti kaitseväe kaplaniteenistus ja selle eellugu. 431. (Estonian). URL: <https://dspace.ut.ee/items/d33b4119-bdab-45ad-bb3f-a6391958f7cf>.

Stanieka K. (2020). The status of military chaplaincy in Polish law and the canon law of the Catholic Church. Lublin, John Paul II Catholic University of Lublin. (Polish).

Świąc K. (2019). Conditions of parish pastoral care in Poland at the beginning of the 21st century. *Theology and Man*, 47(3), 73–90 (Polish).

Zoubek J., Masariik A. (2023). Practical theology in the current practice of military chaplains in the Czech Republic and Slovakia, its goals, means, and prospects. Banská Bystrica: Matej Bel University, Faculty of Education, Department of Theology and Catechetics. 158. (Czech).

Arkush O., Litvin M. (2018) On dignity. The volunteer movement in Ukraine 2013–2017. Lviv: National Academy of Sciences of Ukraine, Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies. pp. 271–296. (Ukrainian). URL: https://churchstate.eu/pdf/NEW/RELIGIOUS_ASSISTANCE.pdf

Vladychenko, L. (2014). Experience of introducing military chaplaincy in the Armed Forces of Ukraine. *Skhid*. Issue 1. Pp. 180–185.

Voroshchuk O. (2021). The establishment of the institution of military clergy (chaplaincy) in the Armed Forces of Ukraine (1991–2017): Doctor of Military Sciences. Kyiv. P. 312. URL: <https://nuou.org.ua/assets/dissertations/phd/sr-vor-2.pdf>

Zelinsky, A. (2015). Sunflowers. Spirituality in times of war. Published by Staryi Lev. Lviv. P. 128.

Zelinsky A. (2016). On the Rivers of Babylon. Some Thoughts on Returning. Published by Svichado. Lviv. P. 96.

Zelinsky A. (2023). Courage and Fear. Published by Koleso Zhyttia. Lviv. P. 216.

Kalenychenk, T. (2016). Being There. Fundamentals of Military Chaplaincy for Soldiers and Volunteers. Kyiv: Kyiv

Kovtunovich, T., Pryvalko, T. (2019). Chaplains in the Service of God and Ukraine. Ukrainian Institute of National Remembrance. Kyiv. 424 p.

Kostiuk O. (2023). The role of chaplaincy in ensuring the moral and psychological stability of the personnel of the Armed Forces of Ukraine (2014–2023). *Bulletin of the National University of Defense of Ukraine*, Issue 2. Kyiv. Pp. 63–73.

Kostiuk O. (2023). The influence of chaplaincy on the stability and effectiveness of the Armed Forces of Ukraine in the context of military operations in 2014–2023. *Ukrainian Studies*. Issue 21. pp. 63–73. <https://doi.org/10.35433/2220-4555.21.2023.phyl-2>

Kokhanchuk R. (2011). Great God, the only one, protect Ukraine! *The Army of Ukraine*. Issue 11. Kyiv. P. 20–22.

Kokhanchuk R. (2011). God is with us! And Ukraine! *Army of Ukraine*. Issue 4. Kyiv. P. 44–45.

Kokhanchuk R. M. (2004). Pastoral care of the military. Kyiv: Library of the military chaplain. Kyiv. 220 p.

Kryvenko Yu. (2014). Activities of military chaplains under Ukrainian law. *Prykarpattia Legal Bulletin*. Issue 3. pp. 90–100.

Nedyalna, O. (2024) Military pastoral care of the Ukrainian Greek Catholic and Roman Catholic Churches in the context of modern warfare. *Religion and Society*. Issue 1. Chernivtsi. pp. 53-58.

Rusnak Yu. (2024). Formation of Military Chaplaincy Service in the Armed Forces of Ukraine in the Context of the Russian-Ukrainian War: Historical and Legal Aspects. *Cultural Studies Almanac*. Issue 4. pp. 80–87.

DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.4.10>.

Tomchuk O. (2018) Pastoral care in the volunteer movement to assist the Armed Forces of Ukraine during the Russian aggression (2014–2017). *Scientific notes of the National University “Ostrog Academy.”* Issue 27, pp. 169–172. DOI: 10.25264/2409-6806-2018-27-169-172.

Filippovich L. (2024) Institutional Formation of Military Chaplaincy in Ukraine: State-Church Relations in the Security Sphere. *Religious Freedom*. Issue 27. Kyiv. pp. 87–92.

Dolhanova M., Dolhanov O.

MILITARY CHAPLAINCY IN THE CONTEXT OF POST-SOCIALIST TRANSFORMATIONS: A HISTORIOGRAPHICAL PERSPECTIVE

This study offers a historiographical examination of scholarly works produced by Ukrainian and international researchers concerning the formation and development of military chaplaincy in post-socialist states from the 1990s onward. Although interest in military–religious relations has increased following the collapse of socialist regimes, military chaplaincy in these countries has not yet emerged as an independent and systematically explored field of research within either Ukrainian or foreign historiography.

The article reviews academic publications addressing pastoral care in the armed forces of Poland, Romania, Hungary, Slovakia, the Czech Republic, Latvia, and other states of Central and Eastern Europe. These works are interpreted within the broader framework of post-socialist transformation, democratic reforms, and the re-establishment of religious institutions in the military sphere. Attention is given to variations in national models of chaplaincy, their legal foundations, and patterns of institutional development, as reflected in existing historiographical discourse.

The research also incorporates normative and legal sources from the countries under consideration, many of which are introduced into Ukrainian scholarly circulation for the first time. Their analysis contributes to a clearer understanding of state–military–religious interaction in post-socialist societies. Overall, the article underscores the importance of further interdisciplinary investigation into the role of religion and chaplaincy within contemporary armed forces.

Keywords: military chaplain, post-socialist countries, pastoral care, Anti-Terrorist Operation / Joint Forces Operation (ATO/JFO), NATO.

Дата першого надходження рукопису до видання: 10.01.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 13.02.2026

Дата публікації: 24.04.2026

УДК 94(477):355.1 «2025»

КРИВИЗЮК Л. П.

<https://orcid.org/0000-0001-9094-4061>

ЗАБОЛОТНЮК В. І.

<https://orcid.org/0000-0001-8195-9974>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.45.2026.91-124>

ВЕСНЯНО-ЛІТНЯ КАМПАНІЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ 2025 РОКУ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ (ВІЙНІ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ): СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ, ПЕРЕБІГ І РЕЗУЛЬТАТИ

У статті проведено комплексний аналіз весняно-літнього наступу 2025 року збройні сили російської федерації на території України. Проаналізовано прогнози американського аналітичного центру, аналітиків проєкту DeepState, українських та іноземних військових експертів щодо планів кремля на весняно-літню наступальну кампанію – термінів, пріоритетних напрямків наступу противника. Досліджено помісячно за вказаний період наступальні дії ворога на різних напрямках, його тактику дій, а також оборонну стратегію України. Розглянуто результати наступальної операції Збройними Силами України на території Курської області рф. Розкрито прорахунки військового керівництва Збройних Сил України та їх вплив на стан Сил оборони України.

Ключові слова: війна України за Незалежність, російсько-Українська війна, військова допомога, Сили оборони України, Збройні Сили України.

Весняно-літня кампанія 2025 року стала одним із ключових етапів війни за Незалежність України, що триває з 2014 р та набула широкомасштабного характеру у лютому 2022 р. Після невдалих спроб досягнення оперативно-стратегічного перелому у 2023–2024 рр. військово-політичне керівництво російської федерації зосередило зусилля на веденні затяжних наступальних дій з метою поступового виснаження Сил оборони України та досягнення політичних цілей шляхом воєнного стану.

Постановка проблеми та її актуальність. Після невдалого наступу Сил оборони України влітку 2023 р., що супроводжувався значними втратами підготовлених резервів, співвідношення сил

Кривизюк Леонід Петрович, кандидат історичних наук, доцент, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії стандартизованих операційних процедур Наукового центру Сухопутних військ, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

Заболотнюк Володимир Іванович, кандидат історичних наук, старший дослідник, начальник Наукового центру Сухопутних військ Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Кривизюк Л.П., Заболотнюк В.І., 2026.

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

ISSN 2313-5603

на фронті поступово змінилося на користь рф. У цих умовах наступальні дії російських військ з середини жовтня 2023 р. набули фактично безперервного характеру, що засвідчило перехід війни за Незалежність України у фазу затяжного виснаження сторін (*Селезньов, 2025*).

Одним із ключових напрямків зосередження зусиль російського військово-політичного керівництва став Покровсько-Мирноградський напрямок. Встановлення контролю над міською агломерацією Покровськ-Мирноград розглядалося противником як необхідна передумова для подальшого розвитку наступу у напрямку Слов'янська та Краматорська – основних опорних центрів оборони України на Донеччині (*Капнік, 2025*).

Після захоплення Авдіївки у лютому 2024 р. російські війська активізували наступальні дії на західному напрямку. Упродовж наступних місяців Сили оборони України здійснювали маневрену оборону та вимушений відхід із різною інтенсивністю, внаслідок чого противнику вдалося сформувати оперативний виступ між Авдіївкою та Покровським протяжністю до 30 км і шириною близько 20 км. Це створило безпосередню загрозу одному з найбільших промислово-логістичних центрів Донецької області – місту Покровськ.

За свідченнями військовослужбовців 68-ї окремої єгерської та 47-ї окремої механізованої бригад, однією із ключових проблем Сил оборони України на Покровському напрямку залишався гострий дефіцит особового складу, насамперед у піхотних підрозділах. Ситуація на цьому напрямку наочно продемонструвала труднощі, з якими держава та суспільство зіткнулися під час організації та проведення мобілізаційних заходів на третьому році широкомасштабної війни (*Кириленко, 2024*).

Аналітики українського OSINT-проєкту *DeepState* також вказують, що однією з головних причин поступового просування російських військ стала суттєва перевага противника у живій силі на окремих ділянках фронту, що дозволило йому підтримувати високу інтенсивність наступальних дій упродовж тривалого часу (*Лаб'як, 2024*).

Напередодні активної фази боїв відбулися кадрові зміни у вищому військовому керівництві України, зокрема зміна Головнокомандувача Збройних Сил України. Водночас представники експертного середовища застерігали від завищених очікувань

щодо можливості швидкого та кардинального перелому ситуації на фронті виключно внаслідок цих рішень, що згодом підтвердилося подальшим розвитком бойових дій (*Грабський, 2024*).

У вітчизняному та зарубіжному експертному середовищі існують різні підходи до датування початку Покровської наступальної операції російських військ. Частина аналітиків пов'язує її старт із липнем 2024 р, тоді як фахівці Інституту вивчення війни (ISW) вважають, що системна кампанія із захоплення Покровська розпочалася ще у лютому 2024 року після падіння Авдіївки (*Капнік, 2024*).

Наприкінці лютого 2025 р. на Покровському та низці інших оперативних напрямків спостерігалось певне сповільнення наступальних дій противника, що було зумовлено значними втратами частини його стратегічних резервів та необхідністю перегрупування сил (*Машовець, 2025b*).

Таким чином, актуальність цього дослідження зумовлена необхідністю наукового осмислення дій противника та Сил оборони України у ході весняно-літньої кампанії 2025 р. Аналіз подій цього періоду дозволяє не лише окреслити особливості сучасної війни на виснаження, але й сформувані обґрунтовані історичні висновки щодо трансформації характеру бойових дій та перспектив подальшого розвитку збройного протистояння.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Події, що стали предметом цього дослідження, відбулися відносно нещодавно, у зв'язку з чим їх комплексний науковий аналіз у вітчизняній та зарубіжній історіографії наразі залишається обмеженим. Більшість наявних публікацій мають аналітично-публіцистичний або оперативно-інформаційний характер і не завжди відповідають вимогам академічної історичної науки.

Вагомою складовою джерельної бази стали щоденні та тематичні звіти ISW, який з лютого 2022 р. систематично здійснює моніторинг перебігу війни за Незалежність України, зосереджуючись на аналізі військових операцій і змін оперативної обстановки.

Використано також матеріали українського аналітичного OSINT-проекту *DeepState*, зокрема узагальнені аналітичні огляди та картографічні матеріали, що дозволяють простежити динаміку бойових дій і трансформацію лінії фронту.

Додаткову джерельну цінність становлять офіційні повідомлення та зведення Головнокомандувача і Генерального штабу Збройних

Сил України, які використовуються з урахуванням обмежень, зумовлених умовами воєнного часу.

Значний аналітичний внесок у дослідження проблематики сучасної війни зробили публікації вітчизняних і зарубіжних військових експертів, зокрема К. Машовця, М. Белєскова, С. Грабського, Є. Дикого, С. Згурця та інших. Їхні роботи дозволяють глибше осмислити тактичні й оперативні особливості бойових дій, а також виявити внутрішні структурні проблеми функціонування Сил оборони України.

Таким чином, ця стаття є спробою започаткувати наукове осмислення весняно-літньої кампанії 2025 р. у війні за Незалежність України та інтегрувати сучасні аналітичні напрацювання у площину історичного дослідження.

Метою статті є комплексний аналіз весняно-літньої наступальної кампанії 2025 року збройних сил рф на території України з метою оцінки реального ступеня реалізації стратегічних і оперативних задумів держави-агресора та їх впливу на загальну динаміку бойових дій.

Виклад основного матеріалу. На початку 2025 р. військові аналітики та експертні середовища активно обговорювали ймовірність масштабного весняно-літнього наступу збройних сил російської федерації. Аналітики ISW зазначали, що росія розгортала наступальні дії одразу на кількох ділянках фронту, однак висловлювали сумніви щодо здатності противника досягти стратегічно значущих результатів (ISW, 2025).

Аналітики ISW звертали увагу на те, що російське командування відмовляється від концепції одного вирішального прориву, натомість реалізуючи модель поступового тиску вздовж усього фронту з метою виснаження Сил оборони України (СОУ). Такий підхід передбачав одночасні наступальні дії на Донецькому, Луганському, Запорізькому та північному напрямках (ISW, 2025).

Стратегічні цілі та оперативні завдання сторін.

Задекларованою метою Кремля залишалося встановлення повного контролю над Донецькою, Луганською, Херсонською та Запорізькою областями, які рф включила до власної конституції. Українське військове керівництво прогнозувало концентрацію основних зусиль противника на Донецькому та Північно-Слобожанському напрямках (Акімова & Безпалько, 2025).

Водночас у прогнозах наголошувалося на низці структурних обмежень наступального потенціалу рф, зокрема на проблемах із якістю мобілізованого особового складу, залежності від масового застосування артилерії та керованих авіаційних бомб, а також на обмеженій спроможності забезпечувати темп наступу без критичного зростання втрат (*Згурець, 2025*).

Українські експертні середовища у своїх оцінках виходили з того, що навіть у разі локальних тактичних успіхів противник не матиме можливості трансформувати їх у стратегічний результат. Ці прогнози базувалися на аналізі попередніх наступальних кампаній рф 2023–2024 рр., які характеризувалися високим рівнем втрат за мінімального територіального просування.

Військовий експерт Іван Ступак передбачав, що найбільш імовірним напрямком наступу російських військ мав би бути північний – Сумська або Харківська області.

Щодо ймовірного наступу росіян Президент України Володимир Зеленський вважав, що на фоні зусиль щодо запровадження режиму припинення вогню президент рф володимир путін «намагається виграти час», готуючись до наступу на Сумську і Харківську області. Цей наступ планувалося здійснити ще вісім місяців раніше, але Україні вдалося зірвати його завдяки Курській операції.

Ворог уже зосередив на території рф навпроти Сумської області нове угруповання військ, щоб завдати ударів по Сумській, Харківській і Запорізькій областях (*Костів, 2025*).

Стратегія росії продовжувала покладатися на дорогі фронтальні атаки, але характер цих атак поступово еволюціонував, російські війська тепер все частіше використовують мотоцикли та інші імпровізовані транспортні засоби, щоб просуватися малими групами та проникати в оборонні лінії України. Ці атаки підтримуються ударними дронами, плануючими бомбами та артилерією, що ускладнює для України направлення підкріплень до гарячих точок або надання медичної та інженерної підтримки. Кінцева мета полягала в тому, щоб змусити Україну до тактичного відступу і просуватися далі вперед крок за кроком.

Оборонна стратегія України зосереджена переважно на виснаженні. Це включає дистанційне мінування для спрямування російських військ, що наступають, у зони знищення, разом із широким використанням традиційної артилерії. Зростаюча армія

дронів України також відіграла вирішальну роль, дозволяючи атакувати російські підрозділи на глибині до 15 км за лінією зіткнення (Белєсков, 2025).

СОУ у відповідь на наступальні дії ворога проводили контр-наступальні дії тактичного рівня – для гальмування противника.

Військові посилювали оборонні позиції вздовж лінії фронту, особливо на Донеччині, де бої найінтенсивніші – на Покровському та Костянтинівському напрямках. Також Збройні Сили України (ЗС України) готувалися до можливих атак у Сумській, Харківській, а також Чернігівській областях, щоб не дати ворогу розтягнути лінію бойових зіткнень (Акімова & Безпалько, 2025).

Посилаючись на звіт начальника генерального штабу збройних сил російської федерації (зс рф) В. Герасимова від 30 серпня 2025 р., весняно-літня наступальна кампанія ворога проходила з березня 2025 р. Автори розглянуть перебіг основних подій у той період.

Курська операція та північний напрямок.

Особливе місце у весняно-літній кампанії посів північний напрямок. Курська операція СОУ мала характер обмеженої за масштабами операції оперативного стримування. Її реалізація дозволила тимчасово сковувати значні сили противника та ускладнити реалізацію наступальних планів рф на Сумському й Харківському напрямках (Карта БД, 2025d).

Перший тиждень весни відзначився інтенсивністю бойових дій на Курщині. Для ЗС України ситуація тут склалася загрозливою. Підрозділи зс рф ще більше вклинилися в позиції Сил оборони на схід і на захід від логістичного шляху, який з'єднує Сумщину і Суджу. Окупанти продовжують наступальні дії на прикордонні села Сумської обл., прагнучи вийти в тил підрозділам ЗС України, щоб перерізати шлях постачання до Суджі ще на території України (Карта БД, 2025d).

Підрозділам окупаційних військ вдалося витиснути оборонців з с. Загризове де вони тримали оборону багато місяців і просунулися на 1,5 км вздовж р. Оскіл у напрямку Борової. А також захопили с. Надія (одне з небагатьох населених пунктів (нп), що перебувало під контролем ЗС України), що знаходиться на шляху Борова – Сватове (Карта БД, 2025d).

Негативно відбилася в подальшому на можливості СОУ вести бойові дії рішення Президента США Дональда Трампа, який наказав зупинити всю військову допомогу Україні. Постачання

планувалося в основному бронетехніки, до серпня 2025 р. Зеленський висловив жаль, що його зустріч з Трампом у Вашингтоні пройшла не так, як передбачалося ... А 5 березня адміністрація Трампа призупинила обмін розвідданими з Україною, що дозволило росіянам посилити безпілотні та ракетні атаки на тили України (*Хронологія вторгнення ... березень, 2025*).

7 березня війська країни-агресора прорвали рубіж оборони СООУ південніше Суджі в Курській області. Сприяли їм у цьому військовослужбовці ЗС Північної Кореї (УП, ... 2025). Для росіян вибити ЗС України з Курської області – це було надзвичайно важливе політичне завдання (*Дикий, 2025*).

Продовжуючи наступ, захопили кілька нп. Основне завдання російського найпотужнішого угруповання зс рф, до складу якого входили в основному найбільш боєздатні з'єднання, частини: морська піхота, десантники, підрозділи спецпризначення, значна кількість мотострілецьких військ, а також корейські війська, було зосереджене на тому, щоб зруйнувати оборону СООУ на курському плацдармі і захопити Суджу (*Бутусов, 2025*).

Просування росіян на Курщині викликали дискусії серед експертів і в ЗМІ щодо доцільності та військової ефективності утримувати Курський плацдарм. Обмеженість ресурсів і відсутність умов для стратегічного розвитку зумовили поступовий перехід Сил оборони до оборонних дій. Від початку Курської операції минуло 7 місяців. Під час успішних дій ЗС України контролювали понад тисячу км², нині – 351 км², та ще 178 км² сірої зони, тобто не контрольованої росіянами території залишається понад 500 км² (*Карта БД, 2025d; Бутусов, 2025a*).

Генеральний штаб ЗС України (ГШ ЗС України) 15 березня 2025 р. повідомив, що українські війська вийшли з Суджі для «зайняття більш вигідних позицій біля східного кордону України» (*Зведення ГШ, 2025*).

Підсумовуючи результати Курської операції, варто відмітити її успішність та маневреність. Операція дозволила тривалий час вберегти Сумську обл. від наступу ворога. Це дало можливість ЗС України скувати на цьому напрямку найбоєздатніші частини (підрозділи) ворога, унеможливити перекидання резервів на інші ділянки фронту, більш критичні для Сил оборони, і це допомогло втримати Часів Яр, Торецьк і Покровськ (*Карта БД, 2025e*).

Були створені умови, через які ворог був вимушений сформувати угруповання сил з підрозділів, які брав на інших напрямках. На той час на території Курської обл. угруповання ворога складало близько 60 тис. особового складу, з яких 40 тис. виведені з ладу, 16 тис. вбитими, а решта пораненими (*Згурець, 2025a*).

Втім уже з грудня Сили оборони від маневреної війни перейшли до оборонної операції, яка не могла довго тривати. Хоча, найімовірніше, розгортанню Курської операції ЗС України, тут було основне політичне питання – переговори зі США.

Ворог до середини березня мав просування в Білогорівці на Луганщині. Підрозділами Сил оборони були зайняті панівні висоти, що дозволяло успішно стримувати ворога кілька років.

Східний театр воєнних дій: Донеччина та Луганщина

Найбільш інтенсивні бойові дії розгорталися на Покровському, Торезькому, Лиманському та Новопавлівському напрямках. Противник системно застосовував тактику малих штурмових груп за підтримки артилерії, керованих авіаційних бомб і ударних безпілотних літальних апаратів, що ускладнювало маневр резервами СОУ (*Згурець, 2025; ISW, 2025*).

На Покровському напрямку окупанти знову активізувалися після майже місячного зменшення активності, але безуспішно. ЗС України під час зустрічних атак закріпилися на раніше відвойованих позиціях в Успенівці, Удачному, Котлиному та Піщаному і розвинули свій успіх у с. Шевченко (*Карта БД, 2025e*).

До середини березня цей напрямок став одним із найактивніших за кількістю бойових зіткнень (до 50 на добу). Росіяни використовували тактику малих груп, а також квадроцикли, мотоцикли, щоб прориватися крізь оборону Сил оборони й займати позиції між позиціями оборонців, у так званих розривах, де організують оборону або продовжують наступ (*Згурець, 2025*).

До кінця місяця інтенсивність боїв на цьому напрямку не зменшувалася. В останній тиждень березня зафіксовано рекордну кількість боїв, понад 1200. На Покровський напрямок припадає майже третина, а також Лиманський, Торезький і Новопавлівський. Ворог також активував свій наступ на Костянтинівку.

Південний та Запорізький напрямки

На південному напрямку наступальні дії зс рф мали обмежений тактичний характер. Попри окремі локальні просування у Запорізькій області лінія фронту залишалася відносно стабільною, а

спроби противника розвинути успіх не призвели до оперативного прориву (*Карта БД, 2025f*).

Противник відновив наступ на Запорізькому напрямку на ділянці протяжністю в 15 км між П'ятихатками і Щербаками, що за 40 км від Запоріжжя. Мета – захопити позиції, які СОУ звільнили під час контрнаступу 2023 р. Командування Сил оборони розгадали плани ворога і підрозділи були готові до оборони. Наступ ворога не досяг мети, але на окремих ділянках мав тактичний успіх, просунувся на 2 км за 2 тижні, а також спромігся перерізати рокадну дорогу між Степовим і Малими Щербаками. Це значно ускладнило логістику для оборонців (*Карта БД, 2025f*).

ЗС України мали успіх під Торецьком, а зс рф просунулися в Сумську область, а також в районі Часів Яру і Покровська.

Наприкінці березня російські окупаційні війська розгорнули масштабні атаки на кількох напрямках: Лиманському, Покровському, Оріхівському, а також на півночі Сумської області з метою витіснення ЗС України з території Курської області. Але не спромоглися досягти тактичних успіхів.

СОУ здійснюють локальні контратаки на Покровському і Торецькому напрямках. Одночасно противник просунувся на три кілометри на двох ділянках Покровського напрямку від адміністративного кордону Донецької та Дніпропетровської областей (*ISW, 2025*).

Російські окупаційні війська в період з 1 по 26 березня здійснили на 17% більше штурмових атак, ніж за весь лютий 2025 р. Все це сталося після заяв про можливе перемир'я. Російський диктатор в. путін дав явно політичний наказ не рахувати втрат (вони й до цього їх сильно не рахували), буквально засипати Сили оборони масованими піхотними атаками. Адже росіяни мають сильний козир – на їхньому боці Д. Трамп і його команда, які реально виступають перекладачами між росіянами і Україною, що передають волю кремля. Путін не сприймає будь-яких компромісів, а лише прагне дотиснути Україну до капітуляції (*Дикій, 2025a*).

Березень 2025 р. характерний актами терору рашистів проти цивільного населення України – масштабні нальоти дронів-камікадзе та ракетні удари, концентруючи їх по окремо взятих містах. Нова тактика ворога полягала в масштабності руйнувань, спрямована на те, щоб морально-психологічно тиснути на українське суспільство і щоб усередині країни створювалися передумови для тиску на

керівництво країни щодо поступливості в переговорних процесах (Коваленко, 2025).

За підрахунками проєкту *DeepState*, за березень 2025 р. росіяни окупували 133 км² української території. Падіння результативності військ рф тривало. На жаль, зараз у росіян є своєрідний резерв у вигляді курського угруповання і велике питання, куди його перекинуть чи як розділять.

Головнокомандувач ЗС України, підбиваючи підсумки за березень 2025 р. сказав, що головними завданнями для української армії залишаються утримання кордонів оборони та стабілізація ситуації на загрозливих напрямках фронту (Сирський, 2025).

Станом на початок квітня понад 8 тисяч колишніх засуджених (чоловіків та жінок) поповнили лави Сил оборони України.

8 квітня російські військові захопили с. Гуєво у Курській області. Це було останнє село, яке досі контролювали ЗС України у російському регіоні. До 23 квітня зс рф просунулися у Курській області вздовж шосе 38Н-609 Суджа-Гуєво на південь від Олешні, на південний захід від Суджі.

Зс рф готувалися до інтеграції використання мотоциклів під час наступальних операцій в Україні влітку і восени. Про це йдеться у звіті американського Інституту вивчення війни. Зс рф захопили село Надіївка у Покровському районі. Найскладніша ситуація зберігалася в районах Єлизаветівки, Тарасівки, Старої Миколаївки, Лисівки, Успенівки, а також на ділянках Шевченко-Піщане й Котлине-Удачне. Ворог намагався прорвати оборону ЗС України, використовуючи великі групи піхоти, техніку та мотоцикли для штурмів.

Ситуація на Новопавлівському напрямку суттєво загострилась, росіяни проривалися на кордон трьох областей. Неспокійною лишалася ситуація на Оріхівському напрямку (Ткач, 2025). Найбільше боїв відбулося на Покровському напрямку – 75 зі 177. Ворог також був активним на курщині та Лиманському напрямках.

30 квітня ЗС України просунулися поблизу Торецька, зс рф мали успіх у Сумській та Белгородській областях, біля Покровська, Курахового та Великої Новосілки (*Хронологія вторгнення ...квітень*, 2025).

У квітні безповоротні та санітарні втрати російської армії склали 35 010 осіб. Такої кількості живої сили вистачило б для укомплектування майже трьох мотострілецьких дивізій. За перший квартал 2025 р. убитими та пораненими ворог втратив 125 970 осіб (*Хронологія вторгнення ...травень*, 2025).

На початку травня росіяни змінили тактику, намагалися оточити Покровськ, не атакуючи «в лоб». Російські штурмові групи взяли штурмом лінію українських окопів, що простягаються вздовж траси Т-0504, що з'єднує Покровськ і Костянтинівку, що на північ від Торецька.

8 травня на північному напрямку бійці 13 бригади НГУ «Хартія» звільнили лісовий масив на північ від Липців Харківської області площею більше 200 га, бої за цю ділянку фронту тривали майже пів року, з листопада 2024 р. (*Хронологія вторгнення ...травень, 2025*).

На Новопавлівському напрямку російські штурмові підрозділи 15 травня, використавши значну кількість бронетехніки (5 танків, 12 бронемашин) і 25 мотоциклів, намагалися прорватися до Дніпропетровської області з трьох напрямків. ЗС України вдалося зупинити навалу рашистів і знищити понад 70 окупантів, два танки, шість бронемашин, два автомобілі та чотирнадцять мотоциклів.

Росія готувалася до наступальних дій на широкому фронті, переміщуючи війська до ключових позицій. Зс рф протягом тижня захопили територію на сході Донецької області, зокрема навколо міст Покровськ і Торецьк. Третина ворожих атак була зосереджена на Покровському напрямку.

Курська операція Сил оборони України мала свій вплив на бойові дії, що відбувалися на інших напрямках. Про це свідчать дані. Станом на 21 травня від початку операції на Курському напрямку армія рф втратила 63 402 військовослужбовці, з них 25 625 убитими. У полон взятий 971 ворожий воїн. Знищено або пошкоджено 5664 одиниці озброєння та військової техніки рф. (*Курська операція, 2025*).

Напередодні літа 2025 р. рф оголосила про «масштабний наступ в Україні», які супроводжувалися заявами про «вічну війну» та планами захоплення нових територій.

Під час чергового раунду мирних переговорів, що проходив у Стамбулі 16 травня, помічник президента росії Володимир медінський заявив, що вони не хочуть війни, але готові воювати рік, два, три – скільки буде потрібно і росія готова воювати вічно. А 22 травня диктатор країни агресора в. путін фактично підтвердив наміри росії до продовження війни, а не у вирішенні питань щодо її завершення. Він наказав створити «буферну зону безпеки» між Україною і росією в Сумській і Харківській областях. Тобто російський диктатор озвучив про розширення наступальних дій, які охоплювали і північні регіони (*Бідочко, 2025*).

Про це писали й іноземні видання. «The Washington Post» у своїй публікації за 27 травня наголошує, що росія зосередила основні зусилля на захопленні Покровська, Костянтинівки та Часового Яру, акцентуючи на тому, що Москва прагне завершити окупацію Донецької області (WP, 2025).

Станом на 31 травня російські війська спромоглися досягти тактичного успіху на чотирьох ділянках фронту: просування ворога зафіксовано поблизу Покровського та Новопавлівського напрямків, а також на території Сумської та Донецької областей (DeepState, 2025).

Ворог продовжив наступ у Сумській області і 1 червня захопив с. Володимирівка (DeepState, 2025a). А 7 червня зс рф окупували ще два населені пункти на півночі Сумської області (Кіндратівка та Олексіївка), та мають тактичні просування біля нп Біловодів, Локні та Садків.

Зс рф захопили с. Григорівка на північний схід від Сіверська в Донецькій обл. і перетнули західний кордон Донецької та Дніпропетровської областей на північний захід від Курахового. ЗС України просувалися поблизу Торецька, а російські сили досягли успіхів у північній частині Сумської області та поблизу Сіверська і Курахового (Хронологія вторгнення ... червень, 2025).

Вранці 1 червня Служба безпеки України (СБУ) провела масштабну операцію «Павутина» проти російської стратегічної авіації. За їхніми даними, атакам frv-безпілотників піддалися чотири військові авіабази рф: Оленья в Мурманській області, Дягілево – в Рязанській, Біла – в Іркутській, Іваново. Уражено до 40 літаків (Хронологія вторгнення ... червень, 2025).

На початку червня тривали інтенсивні бойові дії і на Покровському напрямку на південний захід та північний схід від м. Покровська, попри на суттєві втрати командування противника прагнуло свої тактичні вклинення та прориви використати для розвитку наступу в її глибині.

Частини та з'єднання 8-ї та 51-ї загальновійськових армій (ЗВА), 68-го армійського корпусу (АК) противника, введені у прорив на північ та північний захід від Воздвиженки отримали сильний опір з боку передових підрозділів ЗС України, а на окремих ділянках зуміли сповільнити його просування завдяки контратакам.

Якщо на першому етапі прориву в тактичній зоні на цьому напрямку противнику вдалося за 2-3 дні вклинитися в оборону ЗС України на глибину до 8-9 км, то надалі йому знадобилося

більше як 1,5 тижня для повного захоплення Єлизаветівки та прилеглих до неї ділянок місцевості, контроль за якими з боку ЗС України неабияк сковував весь прорив противника з флангу, за весь цей час противнику вдалося просунути в цьому районі на глибину лише близько 1,2-1,5 км (*Машовець, 2025*).

Кинувши в бій усе, що міг, противник домогся певних успіхів на найважливішому для нього напрямку – Покровськ і Костянтинівка.

Командування противника продовжувало зосереджувати свої зусилля на флангах свого угруповання військ (УВ) «Центр» – на південь і південний захід від Покровська (суміжний фланг з УВ «Восток»), а також на північ від Воздвиженки (суміжний фланг з УВ «Юг»), за рахунок залучення додаткових сил.

Посилення угруповання військ противника, введеного в прорив на північ від Воздвиженки, здійснювалося силами та засобами зі складу 1-ї та 9-ї окремої мотострілецької бригади (омсбр) 51-ї ЗВА, які були перегруповані з Торецького напрямку. Також були задіяні практично вся 20-та мотострілецька дивізія (мсд) і частина сил 150-ї мсд 8-ї ЗВА.

Маючи таке серйозне посилення противник вдалося просунути лише на південь від нп Попів Яр частиною сил 102-го мотострілецького полку (мп) та 163-го танкового полку (тп) на 1,5-1,7 км. А СОУ змогли відтіснити ворога на південний схід від Новомиколаївки приблизно на 0,5 км, хоча противник весь час здійснював атаки з півдня на Новомиколаївку та Новосергіївку. Там діяла частина сил 27-ї мсд та штурмові підрозділи 30-ї омсбр противника.

Станом на 10 червня Сили оборони продовжували утримувати частину Константинополя та Богатиря, а також вели вперті бої з противником в Олексіївці та Одрадному.

На той час ситуація була надзвичайно складна, СОУ робили все можливе, щоб утримати свої позиції і не допустити охоплення ворогом з флангів (*Машовець, 2025a*).

Здійснюючи інтенсивні атаки на фронті від Сумської та Харківської до Донецької та Дніпропетровської областей, угруповання російських військ досягло лише мінімального просування та зіткнулося з проблемами з підготовкою військ і стратегією. У травні темп наступу російських окупаційних військ був швидшим, ніж у квітні, але вже в червні імпульс згас через брак ресурсів та український спротив (*The Telegraph, 2025*).

26 червня просування російських військ у прикордонні Сумської області зупинено, а лінію бойового зіткнення стабілізовано. За оцінкою Головнокомандувача ЗС України, оборона Сумщини – це

було одне із основних завдань на той час (*Катишев, 2025*). На цьому напрямку підрозділи СОУ не лише зупинили противника, але й проводять контратаки. Вони загрожують оточенням військам рф. Підрозділам Сил оборони на окремих ділянках російського плацдарму вдалося вклинитись між прикордонними нп Кіндратівка та Костянтинівка на 2,5 км та на схід від Олексіївки – на 3,2 – 3,4 км (*Черниш, 2025a*).

Сили оборони все ще контролюють територію близько 90 км² у Курській області (*Катишев, 2025*).

Протягом червня російські війська окупували 556 км² української території, що є найбільшим показником 2025 р. За даними DeepState, найбільше просувань припало на Новопавлівський (29%), Покровський (27%) та Сумський (18%) напрямки. 75% просувань були у трьох місцях. 25% припадає на інші ділянки фронту ледве не у рівних пропорціях (по 4-6% на напрямок) (*Хронологія вторгнення ... червень, 2025*).

Втрати ворога за червень склали 9300 військовослужбовців лише у Сумській області. В червні втрати рф на Північнослобожанському і Курському напрямках сягнули 9310 осіб, з яких безповоротні – 4470, санітарні – 4800, полонені – 42. Знищено 423 одиниці військової техніки росіян, з яких шість танків, 20 бронемашин, 89 артилерійських систем і реактивних систем залпового вогню (РСЗВ), три засоби протиповітряної оборони (ППО).

Загалом із серпня 2024 р. (від початку Курської операції ЗС України) втрати противника на Курському і Північнослобожанському напрямках становлять понад 75 860 осіб, у тому числі 1037 полонених. Також знищено 2 848 одиниць військової техніки, з яких 99 танків, 709 ББМ, 322 арт системи і РСЗВ (*ГШ ЗСУ, 2025*).

Начальник Головного управління розвідки Кирило Буданов на початку липня висловив думку, що недоречно говорити про російський літній наступ, оскільки воєнна кампанія не припинялася взагалі, а окупаційні війська не робили перерв на фронті. Бойові дії тривають без зупинки. Тобто це продовження їхньої активності. А повідомлення від путінських пропагандистів він назвав «медійним кліше» і закликав не робити міфи з речей, яких не існує, ця кампанія не припинялася (*Бідочко, 2025*).

Ворог має перевагу на полі бою майже на всіх напрямках і має успіх. З початку липня окупаційні війська активізувалися на двох основних напрямках: на сході Покровського напрямку ближче до Костянтинівки та з Новопавлівського напрямку до кордонів Дніпропетровської області в зоні відповідальності Оперативно-стратегічного угруповання військ (ОСУВ) «Хортиця» (*Моляр, 2025*).

Складна ситуація складалася в районі міст Покровськ-Мирноград, які фактично перебували у напівоточенні. Окупаційні війська південніше і західніше цих міст, наразившись на запеклий опір Сил оборони, спромоглися прорватися північніше дороги Покровськ-Костянтинівка і 9 липня наблизились на відстань 10 км до цієї траси. Генерал О. Сирський наприкінці червня цей напрямок вперше назвав Добропільським.

До середини липня загострилася ситуація в Харківській та Запорізькій областях. Ворогу вдалося захопити с. Мілове на кордоні з Харківською областю, прорвавши кордон, просунувся на українську територію до 4,5 км. Це сталося через нестачі резерву в командування Сил оборони. Подальшою метою окупантів було просунутися на схід і з'єднатись з плацдармом, на якому знаходяться війська рф на річці Оскіл біля нп Строївка та Кам'янка (*Черниш, 2025a*).

Активність, яку демонстрували окупаційні війська на Запорізькому напрямку, експерти розглядали не як підготовку до повноцінного наступу, а як добре сплановану операцію з дезінформації та відволікання Сил оборони. На думку О. Коваленка, ворог імітував підготовку до широкого наступу на завершальному етапі літньої кампанії. І називав це спробою скувати підрозділи СОУ і відвернути увагу від основних напрямків, а саме: Покровський, Костянтинівський і Новопапівський (*Ліскович, 2025*). Як виявилось пізніше, що це був хибний прогноз.

Речник Сил оборони Півдня Владислав Волошин, не такий оптимістичний, стверджував, що угруповання зс рф проводить перегрупування сил і засобів на Запорізькому напрямку, для збільшення кількості штурмових підрозділів на даному напрямку (*Черниш, 2025a*).

Тривогу викликало те, з якою швидкістю російські окупаційні війська захопили с. Кам'янське Запорізької обл., яке було одним із укріплених районів оборони СОУ, і тримали оборону понад рік. Після окупації ворогом стало плацдармом для подальших атак на південь і схід, в першу чергу в напрямку Нікополя та Дніпра. Це результат перегрупувань і безперервних атак протягом кількох тижнів. Захоплення даного нп – складова загального задуму російського військового командування, що розгортається на південному фронті (*Лебідь, 2025*). Темпи просування ворога на фронті були одними з найшвидших за два роки (*The Economist, 2025*).

СОУ досягли успіху на Покровському напрямку, на найбільш важкій ділянці фронту. Станом на 19 липня підрозділи Сил

оборони просунулися в північній частині села Миколаївка, на північний схід від Покровська.

Але ворог, проявляючи активність на південному фланзі Покровського напрямку, прагнув змінити обстановку на свою користь на цьому стратегічному напрямку. Свої зусилля він зосередив на оточення Покровська. Були спроби груп противника проникнути до Покровська, які були виявлені і ліквідовані оборонцями Сил оборони (ISW, 2025a).

Під кінець липня бої за Покровськ значно посилювалися. Угрупування військ противника намагалося охопити місто з різних боків. Кількість атак значно збільшилася. За повідомленнями ГШ ЗС України, кількість штурмів щоденно перевищує 50 - 60. Ворог застосовував тактику малих штурмових груп, а цих груп – значна кількість. Вони не повторювали масовані піхотні атаки, не штурмували «в лоб», коли наступали на Бахмут. А прагнули взяти місто в напівоточення (Драбок, 2025).

Протягом липня ворог здійснював інтенсивні піхотні атаки, артилерійські, ракетні обстріли та надзвичайно активно застосовував керовані авіаційні бомби (КАБ). Авіація противника скинула на позиції Сил оборони та прифронтові населені пункти 3 786 КАБів. За місяць на фронті відбулось понад 5500 бойових зіткнень (МОУ, 2025). В липні Україна зазнала найпотужніших обстрілів безпілотниками та ракетами від початку широкомасштабної російської агресії (The Economist, 2025).

Військовий експерт та аналітик Національного інституту стратегічних досліджень Микола Белесков зауважує, що головна проблема для України нині – дефіцит живої сили на лінії фронту. Ні санкції, ні постачання боєприпасів не вирішують це питання. Саме на відсутність особового складу на передньому краї і розраховує ворог (Куніцький, 2025).

Підбиваючи підсумки діяльності ЗС України за липень 2025 р. Головнокомандувач Збройних Сил України відмітив, що найскладніша ситуація на Покровському, Добропільському та Новопавлівському напрямках. Російські окупаційні війська намагалися просуватися всією лінією зіткнення на сході, застосовуючи тактику «тисячі порізів» із використанням невеликих штурмових груп.

Разом з тим він відмітив успіхи Сил оборони на Північно-Слобожанському напрямку у звільненні території Сумської області. Бойові дії в Курській області продовжувалися.

Згідно з інформацією генерала О. Сирського втрати російських військ у липні становили понад 33,2 тис. осіб, що на 800 більше, у

порівнянні з червнем. Попри це Росія щомісяця нарощує своє угруповання на 9 тис. осіб і планує сформувати 10 нових дивізій до кінця року, дві з яких уже створено (Сирський, 2025a). Зс рф щомісяця набирають на 10–15 тис. військовослужбовців більше, ніж СОУ (The Economist, 2025).

Липень 2025 р. характеризувався високою динамікою бойових дій з постійними атаками ворога та ефективною обороною ЗС України, що призвело до суттєвих втрат для російських зс. З 10 липня до початку серпня на деяких ділянках Покровського напрямку російські війська просунулися більш ніж на 5 кілометрів. Їхні штурмові групи намагалися проникнути в місто і закріпитися ближче до центру та охопити його з кількох сторін. Найскладніша ситуація склалася на Покровсько-Мирноградському напрямку. Оборону на цій ділянці тримав 9-й армійський корпус. 4 серпня Покровський напрямок, що раніше контролювали тактична група «Покровськ» і частково «Велика Новосілка» (підпорядковані ОТУ «Донецьк»), був поділений між трьома армійськими корпусами, що входять до ОСУВ «Хортиця» (Цуба, 2025).

До 9 серпня темпи наступу росіян були найменшими протягом літньої кампанії. Більш активними були на Куп'янському і Сіверському напрямках. На Покровському та Лиманському напрямках відбувалося майже половина всіх боїв на фронті, а в Сумській обл. кількість боєзіткнень стабільно зменшувалася. Загроза оточення Покровська зростала, і одночасно ворожі підрозділи намагалися пробитися до Добропілля (Карта БД, 2025).

Нестача піхоти позначалася на Силах оборони, окупантам вдавалося здійснювати прориви далеко за лінію фронту і досягнути певних результатів, які могли мати критичні наслідки для усіх ключових ділянок фронту на сході країни. Серйозні ризики обвалу оборони загрожували захисникам Куп'янська, Лиману, Сіверська й Торецька, а Покровськ і Костянтинівку ворог продовжував оточувати. До 15 серпня угрупованню противника вдалося за кілька днів між Добропіллям і Костянтинівкою, в районі Никанорівки прорватися на глибину до 17 км та фактично обійти ці міста.

Для виправлення непростої ситуації Головнокомандувач ЗС України відправив на посилення в цей район 1-й АК «Азов». Це стало черговим прикладом скерування частин для «гасіння пожежі», що призводило до значно більших втрат особового складу.

Отже, у той час поки ЗС України виправляли ситуацію, ворог посунувся на 1,5 км та окупував Полтавку, на шляху обходу Костянтинівки із заходу (Карта БД, 2025a).

Як і передбачали військові експерти, окупанти перекидали війська із півночі на південь для посилення Покровського, Торецького, Добропільського та Новопавлівського напрямків. Зростає загроза на Оріхівському та Гуляйпільському напрямках. Сили оборони змушені були відступити зі значної частини Серебрянського лісу, оборону якого тримали з 2022 р.

Під Добропіллям ЗС України гідно відповіли окупаційним військам на авантюрний прорив на 17 км і зайняття новозбудованої лінії оборони в районі сіл Золотий Колодязь і Рубіжне. До 22 серпня Сили оборони відбили Дорожнє, Никанорівку, Маяк, а також Рубіжне, Золотий Колодязь, Веселе та Грузьке. В Кучеровому Ярі підрозділи ворога опинилися в оточенні та почали відступати на південь від нп. За кілька днів угруповання росіян втратило понад 1100 вбитими та понад 400 пораненими.

Ворог використав момент, коли Сили оборони зосередилися на Добропільському напрямку, і перекинув у цей район свої резерви, штурмуючи околиці Мирнограду з боку Гродівки, просунулися на 2 км до с. Промінь.

Ворог посилив свою активність на Гуляйполівському напрямку. Сили оборони опинилися в скрутному становищі. Окупанти створили загрозу охопленню Гуляйполя з півночі, а лінія оборони на окремих ділянках не підготовлена до оборони. І це – черговий «прокол» ГШ ЗС України, а щодо фортифікаційного обладнання ліній оборони – це «вже стало нормою», і за цю халатність нікого по-справжньому не спитали. А це – життя наших захисників (*Карта БД, 2025b*).

Останнього тижня літа угрупованню військ противника вдалося досягнути суттєвих успіхів на Лиманському та Новопавлівському напрямках, також вони зуміли пробитися до північних околиць Куп'янська й розпочали міські бої. Адже головною метою ворога було перерізання логістики. На думку деяких експертів, це є першим виконанням завдання ЗС РФ «великого літнього наступу».

Ворогу вдалося за декілька днів здійснити прориви в напрямку Лимана: від нп Зелена Долина – на 3,5 км до Шандриголового, та на 6 км у напрямку Дробишевого. Під загрозою опинилася траса постачання, яка проходить через Дробишеве. Також ворог окупував Колодязі, в цьому нп ЗС України тримали оборону з березня цього року. Ситуація складна для Сил оборони, адже між ворогом та Лиманом не захоплене ворогом залишилося одне село.

Коли підрозділи ЗС України були витіснені ворогом з Серебрянського лісу, з'явилася чергова загроза – форсування Сіверського Дінця на північ від Сіверська та вихід у тил Сіверську. Ворожі підрозділи просувалися по обох берегах Сіверського Дінця. А на правому березі вони майже окупували Григорівку та здійснювали постійні атаки на Серебрянку.

Окупаційні війська також досягли успіху на Дніпровщині та Запоріжжі. На півдні Дніпровщини продовжують тактику глибоких проривів: обійшли укріпрайон СОУ в Січевому, просунулися 5-6 км до нп Новоселівки й Вороного, а також південніше біля Комишувахи. Отримавши спротив біля Маліївки, обійшли позиції Сил оборони південніше й окупували перші нп Запорізьке і Новогеоргіївку на Дніпровщині, створивши загрозу оточення оборонцям у Комишувасі. Окупанти просунулися на 500 м біля Ольгівського Запорізької обл. Мета ворога – оточити укріпрайон СОУ у Полтавці.

Однак під Покровськом Сили оборони України гідно дали відсіч ворогу. Наприкінці серпня продовжувалися бої за нп на околицях Мирнограда, а також не мали успіху намагання з оточення Покровська з півночі, пробившись через Родинське. Знову посилили штурм міста «в лоб» через Звірове та Шевченко, адже росіяни прагнули зайти в місто й зав'язати в ньому бої (*Карта БД, 2025с*).

На думку військового оглядача Давида Шарпа, враховуючи часткові успіхи СОУ, загалом ситуація станом на кінець серпня дуже тривожна навколо Покровська, і не тільки. Він наголошував, що прорив у районі Добропілля, через відсутність піхоти, свідчить про значний дефіцит сил, бойових частин на лінії зіткнення (*Шарп, 2025*).

Серпень 2025 р. був місяцем великих випробувань для Сил оборони України. Основні зусилля були зосереджені на стримуванні противника та завданні йому максимально можливих втрат. Застосовували тактику активної оборони, відновлювали втрачені території, прикривали міста України від ударів ворожих ракет і дронів, били вглиб території росії для позбавлення ворога воєнно-економічного потенціалу, зниження спроможностей щодо ракетно-бомбових ударів, а також систем ППО та комплексів радіоелектронної боротьби (РЕБ). Адже без ефективної ППО та засобів РЕБ окупантів суттєво послаблює оборону та військові спроможності ворога в глибокому тилу.

За словами Головнокомандувача ЗС України, серпень став місяцем організаційних змін у Збройних Силах – завершується перехід на корпусну систему, АК набувають їхніх повноважень, приймають комплекти військ та смуги відповідальності. Ця реформа починає приносити свої результати. Управління військами стає ефективнішим та результативнішим (*ГК ЗС України, 2025*).

У серпні 2025 р. окупанти втратили 28 790 осіб, а з початку 2025 р. – 297 350 осіб. Сили оборони відновили контроль над 58 км² території, звільнили низку населених пунктів (*Сирський, 2025b*).

Але рф змогла компенсувати навіть такі величезні втрати в Україні і, можливо, почала створювати стратегічний резерв. Кремль не збирався відмовлятися від своїх операцій в Україні і не зменшить їхні темпи, доки росія зможе дозволяти собі такі втрати (*ISW, 2025b*).

Начальник генерального штабу зс рф Валерій Герасимов 30 серпня підбив підсумки весняно-літнього наступу. Він наголошував, що збройні сили росії досягли поставленої мети і продовжують свій наступ майже по всій лінії фронту. До успіхів зс рф, з березня 2025 року, зараховує: захоплення близько 3,5 тисячі км² території і 149 населених пунктів; створення буферної зони в Сумській і Харківській областях та «майже повне оточення» Куп'янська. Серед окупованих міст було названо лише Часів Яр (ГШ ЗС України заперечив повну окупацію міста). Про втрати армії росії промовчав, а зробив акцент на «великих втратах» ЗС України (*Черниш, 2025*).

Аналітики американського Інституту вивчення війни у своєму щоденному звіті наголосили, що кремль розпочав скоординовану інформаційну кампанію, демонструючи свої успіхи на полі бою, щоб вплинути на політику Заходу та хибно висвітлити перемогу зс рф як неминучу. Тому Україна повинна піти на поступки російським вимогам, а Захід – припинити підтримку України (*Миллер, 2025*).

В. Герасимов стверджував, що російські війська захопили 210 км² та тринадцять населених пунктів лише на півночі Сумської області, окупували 99,7% Луганської області, 79% Донецької області, 76% Херсонської області та 74% Запорізької області, що з березня 2025 р. зс рф захопили приблизно 50% Куп'янська та 10 нп на Лиманському напрямку: Мирне, Катеринівка, Новомихайлівка, Нове, Липове, Рідкодуб, Греківка, Зелена Долина, Колодязі, Середнє та п'ять нп на Великомихайлівському напрямку: Маліївку, Новогеоргіївку, Вороне, Січневе та Запорізьке (*Глава Генштаба рф... 2025*).

Інформаційний та політичний вимір кампанії

Заяви російського військово-політичного керівництва щодо «успіхів» весняно-літньої кампанії 2025 року були піддані критиці з боку Генерального штабу ЗС України та міжнародних аналітичних центрів. Аналітики ISW наголошували на системному завищенні результатів рф та використанні інформаційних маніпуляцій з метою політичного впливу (*Russian Offensive...*, 2025).

ISW оцінює, що В. Герасимов завищує більшість своїх заяв. ISW отримала докази, які свідчать про те, що з 1 березня російські війська отримали лише приблизно 2346 км² території України та захопили 130 нп. Заяви Герасимова помітно завищують російські здобутки приблизно на 1200 км² та 19 нп. За оцінкою ISW, російські війська отримали 212 км² на півночі Сумської області, але окупували лише дев'ять нп на півночі Сумської області, окупували приблизно 99,7% Луганської області, 76,7% Донецької області, 73,2% Херсонської області та 73% Запорізької області, захопили лише 6,3% Куп'янська (*Russian Offensive ...*, 2025). Начальник генерального штабу зс рф наголосив, що зс рф продовжать виконувати завдання веденням наступальних дій (*Глава Генштаба рф...*, 2025).

Для порівняння наводимо динаміку окупації ворогом території України у 2025 р. у порівнянні з минулим (2024 р.) (км²):

Роки	Місяці					
	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень
2024	39	121	317	114	181	363
2025	133	177	448	556	564	464

Отже, за 2024 рік ворог окупував 1135 км², а за 2025-й – 2342 км² – удвічі більше (*Карта БД, 2025g*). Це збігається з оцінкою аналітиків ISW.

ГШ ЗС України назвав звіт начальника генерального штабу рф від 30 серпня 2025 року «про підсумки весняно-літньої кампанії 2025 року» «відвертою брехнею» і спробою видати бажане за дійсне, підкресливши, що зс рф не здобули повного контролю над жодним великим містом (*Порохня, 2025*).

З початку року в боях на Харківщині, Луганщині та Донеччині росіяни втратили майже 210 тисяч свого особового складу убитими та пораненими, Сили оборони України знищили та пошкодили 2174 бойові броньовані машини, 1201 танк, 7303 артилерійські системи та 157 РСЗВ (*Левицький, 2025*).

Фейки, розповсюджені російськими пропагандистами та так званими воєнкорами про «зони безпеки» в Сумській і Харківській областях, – це намагання приховати провали операцій та десятки тисяч втрат особового складу зс рф. За цей рік лише в операційній зоні УВ «Курськ» воїни ЗС України ліквідували 19 080 бійців, ще понад 25 тисяч отримали поранення (ЗСУ, 2025).

Щодо «провалу» літнього наступу росіян думки експертів різняться. Військово-політичний оглядач групи «Інформаційний спротив» О. Коваленко стверджує, що ворог не досяг поставленої мети, яка була поставлена військово-політичним командуванням країни-агресора на літню кампанію. Адже літній наступ мав бути одним із найбільш результативних згідно з планом вищого військового керівництва. Він наголосив, що противник воює переважно піхотою. У 2025 р. під час наступальних і штурмових дій росіяни використовували переважно велику кількість піхоти, але діяли невеликими групами. До наступу російське командування залучало постійні хвилі людського ресурсу. На його переконання, літня наступальна кампанія зс рф 2025 р. не дала результату взагалі, окрім захоплення території України, площа якої становить більш ніж 1,5 тис. км² (Саснко, 2025).

Літня наступальна кампанія країни-агресора завершилася невдачею, більшість завдань, поставлених кремлівським диктатором на весняно-літній період 2025 р., не були досягнуті. А саме: захопити м. Покровськ Донецької обл. не змогли. На північному напрямку створення буферної зони на Харківщині та Сумщині зазнало краху, під контролем ворога лише 70 км території. На півдні, у Херсонській та Запорізькій областях лінія фронту залишилася стабільною, що змусило агресора відмовитися від наступальних дій.

Військовий оглядач Bild Юліан Рьопке назвав сподівання на швидку перемогу рф і на обвал фронту Сил оборони марними (Красіков, 2025).

Кремлівське керівництво сподівалося, що до серпня 2025 р. зможуть повністю окупувати Донецьку область. Але на кінець літа мають лише незначне тактичне просування на окремих ділянках фронту. Приблизно 30% території Донеччини, укріплена її частина, знаходиться під контролем Сил оборони України. Потужна мережа інженерних фортифікацій дозволяє оборонцям ефективно стримувати противника. Але ворог прагне окупувати Покровськ та Мирноград. І перекидає резерви на цей напрямок з Харківщини, Сумщини та Чернігівщини, де згідно з наказом путіна (весна 2024 р.)

мав створити «санітарну зону». Але спромігся просунути на півночі Харківщини лише на 6-8 км, а на Сумщині – 10-12 км (Селезньов, 2025).

Серед причин, через які ворог не досяг виконання своїх планів, це проблеми з логістикою та організацією наступальних операцій, які створили СОУ (Селезньов, 2025).

Але не варто недооцінювати ворога, нинішні росіяни на фронті – зовсім не ті, що були рік-півтора тому. Вони вчаться, вони витягують уроки і вони зовсім не такі тупі монстри, які не знають нічого, крім масованих піхотних атак (Машовець, 2025с).

У ході широкомасштабної війни рф продемонструвала здатність до адаптації власної військової системи. Зокрема, ще у 2022 р. російські зс відмовилися від використання батальйонних тактичних груп та перейшли до більш сталої організаційної структури комплектування військ за схемою «полк – дивізія – армія», доповненої окремими бригадами у складі армійських угруповань. Така трансформація сприяла підвищенню керованості та стійкості управління, насамперед на тактичному рівні.

Крім того, простежується поступове зростання рівня підготовки російських військ у тактичному, оперативному та стратегічному вимірах. Організація взаємодії між підрозділами та системами управління, попри наявні обмеження, забезпечила противнику можливість досягати окремих тактичних результатів.

Разом із тим певні успіхи противника на полі бою значною мірою стали можливими внаслідок внутрішніх проблем у функціонуванні Сил оборони України. Зокрема, військово-політичне керівництво держави не завжди визначало забезпечення війська необхідними ресурсами як безумовний пріоритет у тривалій перспективі.

До системних прорахунків військово-політичного керівництва України слід віднести зміну вищого військового керівництва Збройних Сил України в умовах напруженої оперативної обстановки, а також проблеми у сфері мобілізації. Зазначені труднощі частково були перекладені на військові структури, для яких ці функції не є профільними, що ускладнило їх виконання. Водночас нормативно-правове забезпечення соціального та правового захисту військовослужбовців залишалося недостатньо врегульованим.

Окремою проблемою стало зведення фортифікаційних споруд, яке у багатьох випадках здійснювалося без належної координації з військовими фахівцями. У результаті частина таких інженерних

об'єктів виявилася недостатньо пристосованою до умов сучасного бою та реальних потреб оборони.

З лютого 2024 р. вищому військовому керівництву ЗС України не вдалося у повному обсязі налагодити планову та системну роботу штабів на всіх рівнях. Управлінські рішення часто мали реактивний характер і спрямовувалися на подолання вже наявних кризових ситуацій, що негативно позначалося на загальній ефективності бойових дій і призводило до зростання втрат.

Серед ключових проблем військового управління також слід відзначити відсутність глибоких структурних змін або їх формальний характер. Запізнення з формуванням корпусної системи, труднощі з укомплектуванням штабів та добором підготовлених фахівців на керівні посади обмежували можливості ефективного управління військами. Водночас існують підстави вважати, що поступові організаційні зміни у з'єднаннях і частинах можуть дати позитивний результат у середньостроковій перспективі.

Недостатня увага приділялася післяопераційному аналізу бойових дій, який є важливим інструментом виявлення помилок і вдосконалення тактики підрозділів (Селезньов, 2025). Це ускладнювало накопичення та систематизацію бойового досвіду.

Значне поширення випадків самовільного залишення частин і дезертирства було зумовлене сукупністю чинників, серед яких – недоліки у підготовці мобілізованого особового складу та практика формування нових бригад переважно з військовослужбовців без бойового досвіду. Альтернативним і більш ефективним підходом могло б стати доукомплектування вже існуючих бойових частин, які мали практичний досвід участі в бойових діях.

Проблеми кадрової політики також проявлялися у зниженні рівня довіри між командуванням і особовим складом, а також у недостатньо гнучких механізмах прийняття управлінських рішень. У результаті в багатьох підрозділах і дотепер не відбулося суттєвого покращення ставлення до військовослужбовця як ключового ресурсу сучасної війни.

Висновки.

Весняно-літня кампанія збройних сил рф 2025 року не призвела до досягнення стратегічних цілей, задекларованих російським військово-політичним керівництвом. Попри зростання темпів бойових дій та окремі тактичні успіхи противнику не вдалося здійснити оперативний прорив або захопити ключові міські агломерації.

Водночас кампанія засвідчила перехід війни у фазу затяжного виснаження, у якій обидві сторони зазнають значних втрат, а результативність бойових дій дедалі більше залежить від ресурсного забезпечення та стійкості оборони.

Події 2025 року підтверджують, що війна за Незалежність України не набула завершального характеру та продовжує розвиватися як довготривалий збройних конфлікт, результати якого визначатимуться не окремими кампаніями, а сукупністю військових, економічних і політичних чинників.

Використані посилання

Акімова Ю. & Безпалько У. (2025). Літній наступ РФ. Що готує Кремль на фронті і як Україна відповість на удар. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/litniy-nastup-rf-shcho-gotue-kreml-fronti-1748804213.html> (Дата звернення: 10.11.2025).

Белесков М. (2025). Ще одне літо жорстоких боїв. Наступ росії може стати для неї найсмертоноснішим за всю війну. URL: https://ipress.ua/articles/shche_odne_lito_zhorstokih_boiv_nastup_rosii_mozhe_staty_dlya_nei_naismertonosnishym_za_vsyu_viyunu_mykola_bielieskov_371400.html (Дата звернення: 25.09.2025).

Битва за Покровськ. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Битва_за_Покровськ (Дата звернення: 9.11.2025).

Бідочко Л. (2025). «Літній наступ»: мрії росії про «галоп» до Одеси та контроль над вісьмома регіонами України. URL: <https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplivi/post/38160/2025-07-04-litniy-nastup-mrii-rosii-pro-galop-do-odesy-ta-kontrol-nad-vismoma-regionamy-ukrainy/> (Дата звернення: 19.09.2025).

Бутусов Ю. (2025). Основна проблема – не оточення. Що відбувається на Курщині. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/chi-vigidno-zsu-utrimuvati-placdarm-butusov-pro-kursku-oblast-50497010.html> (Дата звернення: 27.10.2025).

Бутусов Ю. (2025а). Україна втратила вигідне положення»: піхота РФ просочилася до Суджі через трубу газопроводу і здійснює безперервні атаки. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/kurska-oblast-pihota-rf-prosochilasya-u-rayon-sudzhi-ro-gazoviy-trubi-50496234.html> (Дата звернення: 27.10.2025).

Глава Генштаба рф заявив, что россия продолжит войну. (2025). URL: <https://www.dw.com/ru/glava-genstaba-rf-gerasimov-zaavil-cto-rossia-prodolzit-voynu/a-73821017> (Дата звернення: 24.09.2025).

ГК ЗС України. (2025). Підсумки діяльності Збройних Сил України у серпні. URL: <https://www.zsu.gov.ua/news/holovnokomanduvach-zs-ukrainy-pidbyv-pidsumky-diiialnosti-zbroinykh-syl-ukrainy-u-serpni> (Дата звернення: 24.09.2025).

Грабський С. (2024). «Робити різкі рухи небезпечно». Чи може новий головнокомандувач Сирський кардинально змінити ситуацію на фронті. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/vidstavka-zaluzhnogo-priznachennya-sirskogo-shcho-zminitsya-na-fronti-ekspert-novini-ukrajini-50391279.html> (Дата звернення: 15.02.2024).

ГШ ЗСУ. (2025). Втрати рф за місяць боїв на Сумщині. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4794690-henshtab-nazvav-vtratyu-rf-za-misiats-boiv-na-sumschyni> (Дата звернення: 4.11.2025).

Давид Шарп. (2025). «Туман війни». ЗСУ проводять суттєві контратаки біля Покровська, але загалом ситуація дуже і дуже тривожна. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/>

events/rosiya-poshiryuye-feyk-pro-pidgotovku-ukrajinoyu-provokaciy-z-nebezpechnimi-rechovinami-na-donechchini-50540361.html (Дата звернення: 27.12.2025).

Дикий Є. (2025). Курська операція. Йде битва за головну логістичну артерію: наскільки апокаліптична ситуація і чи загрожує 10 тис. військових котел. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/zsu-u-kurskiy-oblasti-zagrozhuje-kotel-chi-ni-shcho-vidbuvayetsya-royasnyuye-dikiy-novini-ukrajini-50496472.html> (Дата звернення: 27.12.2025).

Дикий Є. (2025а). Треба це витримати. Росіяни «пруть вперед», за 6–9 місяців роботи «м'ясорубки» стоятиме питання вже не про капітуляцію України URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/kapitulyaciyu-pidpise-rosiya-yakshcho-ukrajina-voyuvatime-shche-6-9-misyaciv-dikiy-novini-ukrajini-50502187.html> (Дата звернення: 27.12.2025).

Драбок М. (2025). Оточення Покровська й ультиматум Трампа Путіну. URL: <https://www.dw.com/uk/otocenna-pokrovaska-j-ultimatum-trampa-so-kazut-vijskovi-eksperti-30072025/video-73473510> (Дата звернення: 18.12.2025).

Збройні Сили України / The Armed Forces of Ukraine. (2025). URL: <https://www.facebook.com/> <https://www.facebook.com/> (Дата звернення: 24.09.2025).

Зведення ГШ. (2025). Сили оборони залишили місто Суджа в Курській області (карта). URL: <https://voyn.info/2025/03/15/zvedennya-gsh-sili-oboroni-zalishili-misto-sudzha-v-kurskij-oblasti-karta/> (Дата звернення: 28.09.2025).

Згурець С. (2025). Сили оборони України просуваються на Покровському напрямку, створюючи передумови для змін на свою користь. URL: <https://espresso.tv/article-sili-oboroni-ukraini-prosuvayutsya-na-pokrovskomu-napryamku-stvoryuyuchi-peredumovi-dlya-zmin-na-svoyu-korist-kolonka-sergiya-zgurtsya> (Дата звернення: 27.12.2025).

Згурець С. (2025а). Українські дрони з хибними цілями здійснили наймасованішу атаку на великі об'єкти РФ. URL: <https://espresso.tv/article-ukrainski-droni-z-hibnimi-tsilyami-zdiysnili-naumasovanishu-ataku-na-veliki-obekti-rf-kolonka-sergiya-zgurtsya> (Дата звернення: 27.12.2025).

Капнік О. (2025). Покровськ під загрозою: в ISW проаналізували, РФ змінила тактику і прорвалася на цьому напрямку. URL: <https://tsn.ua/ato/pokrovsk-pid-zahrozoiu-v-isw-proanalizuvaly-rf-zminyala-taktyku-i-prorvalasia-na-tsyomu-napriamku-2949950.html> (Дата звернення: 9.11.2025).

Карта бойових дій. (2025). Період 2-9 серпня: Покровськ і Куп'янськ готуються до оточення. URL: <https://espresso.tv/karta-boyovikh-diy-karta-boyovykh-diy-viyna-ukrayina-rosiya-9-08-2025> (Дата звернення: 22.12.2025).

Карта бойових дій. (2025а). Період 9-15 серпня. Росіяни пішли у глибокий прорив і хочуть оточити Костянтинівку. URL: <https://espresso.tv/karta-boyovikh-diy-karta-boyovykh-diy-viyna-ukrayina-rosiya-15-08-2025> (Дата звернення: 22.12.2025).

Карта бойових дій. (2025b). Період 15-22 серпня. На фронті розпочався бій резервів, який вирішить долю Добропілля і Покровська. URL: <https://espresso.tv/karta-boyovikh-diy-karta-boyovykh-diy-viyna-ukrayina-rosiya-22-08-2025> (Дата звернення: 22.12.2025).

Карта бойових дій. (2025c). Період 22-30 серпня. Ворог прорвався до Лимана й у глиб Дніпровщини. URL: <https://espresso.tv/karta-boyovikh-diy-karta-boyovykh-diy-viyna-ukrayina-rosiya-30-08-2025> (Дата звернення: 22.12.2025).

Карта бойових дій. (2025d). Період 1-8 березня. Рагроза ліквідації Курського плацдарму, на решті фронту росіяни стагнують. URL: <https://espresso.tv/karta-boyovikh-diy-karta-boyovykh-diy-viyna-ukrayina-rosiya-8-03-2025> (Дата звернення: 23.12.2025).

Карта бойових дій. (2025e). Період 8-15 березня. ЗСУ виходять із Курщини, але наступ зс рф в Україні провалюється всюди/ URL: <https://espresso.tv/karta-boyovikh-diy-karta-boyovuykh-diy-viyna-ukrayina-rosiya-15-03-2025> (Дата звернення: 23.12.2025).

Карта бойових дій. (2025f). Період 22-29 березня. Росіяни активували наступ на всьому фронті та створили нову загрозу. URL: <https://espresso.tv/karta-boyovikh-diy-karta-boyovuykh-diy-viyna-ukrayina-rosiya-29-03-2025> (Дата звернення: 23.12.2025).

Карта бойових дій. (2025g). Підсумки 2025 року. URL: <https://espresso.tv/karta-boyovikh-diy-karta-boyovuykh-diy-viyna-ukrayina-rosiya-pidsumky-2025> (Дата звернення: 2.01.2026).

Катишев К. (2025). Сирський оцінив «літній наступ» росіян на Сумщині. <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4793744-syrskiy-otsinyv-litnii-nastup-rosii-an-na-sumschyni> (Дата звернення: 4.11.2025).

Кириленко О. (2024). Війна піхоти під Покровськом. Чому почав і продовжує сипатися наш ключовий напрямок на сході. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2024/09/17/7475408/>. (Дата звернення: 9.11.2025).

Коваленко О. (2025). Імітація килимового бомбардування. Як РФ почала атакувати міста. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/viyskoviyu-ekspert-pro-novu-taktiku-rosiyskih-atak-na-mista-ukrajini-50501402.html>. (Дата звернення: 27.12.2025).

Костів В. (2025). Масштабний наступ росії: чи справді ворог готується до «ривка» на фронті. URL: <https://chas.news/current/masshtabnii-nastup-rosii-chi-spravdivorog-gotuetsya-do-rivka-na-fronti>. (Дата звернення: 23.09.2025).

Красіков М. (2025). 90 тисяч втрат і лише поля: підсумки наступу Росії влітку 2025 року та що чекати восени. URL: <https://focus.ua/uk/eksklyuzivny/721313-litniy-nastup-rosiji-2025-proval-kremlya-ta-plani-na-osin> (Дата звернення: 2.09.2025).

Куницький О. (2025). Нова хвиля літнього наступу РФ: чого чекати? URL: <https://www.dw.com/uk/nova-hvila-litnogo-nastupu-rf-cogo-cekati/a-73500079>. (Дата звернення: 23.09.2025).

Курська операція. (2024). URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%83%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F (Дата звернення: 23.10.2025).

Лаб'як І. (2024). Чому ворог постійно просувається на фронті: у DeepState пояснили. URL: <https://tsn.ua/ato/chomu-vorog-postiyno-prosuvayetsya-na-fronti-u-deepstate-royasnili-2628054.html> (Дата звернення: 9.11.2025).

Лебідь Л. (2025). Літній наступ армії рф: Кам'янське у Запорізькій області захоплене, бойові дії посилюються на південному та східному напрямках. URL: <https://daycom.com.ua/news/litniy-nastup-rosiyi-yak-m-yasni-shturmi-korupciya-u-provalna-logistika-strimuyut-armiyu-rf> (Дата звернення: 19.12.2025).

Левицький Д. (2025). Генштаб: чергова «сезонна» наступальна кампанія рф закінчилась нічим. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/rosiyani-vnochi-atakuvali-chotiri-energetichni-1756623765.html> (Дата звернення: 24.09.2025).

Ліскович М. (2025). Минула «половина» наступу рф: «велика літня кампанія» захиляється. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/rosiyani-vnochi-atakuvali-chotiri-energetichni-1756623765.html> (Дата звернення: 24.09.2025).

Машовець К. (2025). Небезпечно на південний захід від Покровська: на яких ділянках фронту прорив військ рф викликає особливу тривогу. URL: <https://focus.ua/uk/opinions/708866-vibir-mizh-pokrovskom-i-kostyantynivkoyu-kudi-pidut-rosiyani-dali> (Дата звернення: 26.10.2025).

Машовець К. (2025a). «Кліщі» під Покровськом: як війська рф посилюють тиск на ключовій ділянці фронту. URL: <https://focus.ua/uk/opinions/709925-vihid-do-dnipropetrovskoj-oblasti-shcho-vdalosya-zrobiti-viyskam-rf-i-shcho-jim-ne-dayut-zrobiti-zsu> (Дата звернення: 26.10.2025).

Машовець К. (2025b). Очікування перелому під Покровськом: як ЗСУ змінюють ситуацію на головному напрямку фронту URL: <https://focus.ua/uk/opinions/695875-paralich-pid-pokrovskom-chomu-sprovilnivsya-abo-zupinivsya-nastup-armiy-uf> (Дата звернення: 26.10.2025).

Машовець К. (2025c). Не варто недооцінювати ворога: як росіяни засвоїли уроки Бахмута і навчилися воювати. URL: <https://focus.ua/uk/opinions/730510-mif-pro-tupih-monstriv-z-uf-chomu-nepravilne-uyavlennya-pro-voroga-zavazhaye-ukrajini-vouyvati> (Дата звернення: 26.10.2025).

Миллер А. (2025). ISW: Генштаб рф на треть зависил завоевания армии в Украине. URL: <https://www.dw.com/ru/isw-genstab-uf-na-tret-zavysil-zavoevania-armii-v-ukraine/a-73827671> (Дата звернення: 24.09.2025).

Моляр І. (2025). Пік російського літнього наступу – Покровський і Новопавлівський напрямки, де ворог робить акцент на дві ділянки, – ОСУВ «Хортиця». URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4800458-zsu-mauit-uspikh-na-naizapeklishomu-napriamku-ISW> (Дата звернення: 15.12.2025).

МОУ. (2025). Гарячий липень на фронті. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Хронологія_російського_вторгнення_в_Україну_\(березень_–_серпень_2025\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Хронологія_російського_вторгнення_в_Україну_(березень_–_серпень_2025)) (Дата звернення: 15.12.2025).

Порохня Я. (2025). Російський літній наступ провалився та практично не досяг цілей – Генштаб. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/rosiyskyy-litniy-nastup-provalyvsiya-ta-praktychno-ne-dosiah-tsiley-henshtab> (Дата звернення: 23.09.2025).

Саєнко В. (2025). РФ захопила лиш руїни і поля: експерт пояснив, чому літній наступ росіян провалений. URL: <https://www.unian.ua/war/viyna-v-ukrajini-ekspert-royasniv-chomu-litniy-nastup-rosiyan-provaleniy-13116630.html> (Дата звернення: 6.09.2025).

Селезньов В. (2025). До осінніх дощів ситуація на фронті істотно не зміниться. URL: <https://uainfo.org/blognews/1756475881-do-osinnih-doshchiv-situatsiya-na-fronti-istotno-ne-zminitsya-.html> (Дата звернення: 3.09.2025).

Сирський. (2025). Підсумки боїв з росіянами на фронті у березні. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2025/03/31/novyna/suspilstvo/syrskij-pidbyv-pidsumky-boyiv-rosiyanamy-fronti-berezni> (Дата звернення: 3.11.2025).

Сирський. (2025a). Підсумки діяльності ЗС України за липень. URL: <https://uatv.ua/uk/vtraty-armiyi-uf-u-lypni-standovuly-ponad-33-tys-osib-syrskij-pidbyv-pidsumky-misyatsya/> (Дата звернення: 15.12.2025).

Сирський. (2025b). Серпень 2025: ЗСУ відновили контроль над 58 кв. км та знищили майже 29 тис. окупантів. URL: <https://bukvy.org/serpen-2025-zsu-vidnovyly-kontrol-nad-58-kv-km-ta-znyshhyly-majzhe-29-tys-okupantiv/> (Дата звернення: 22.12.2025).

Ткач Г. (2025). Ситуація на Новопавлівському напрямку загострилась: ворог рветься на кордон трьох областей. URL: <https://inkorr.com/situacia-na-novopavlivskomu-napramku-zagostriilas-vorog-rvetsa-na-kordon-troh-oblastej-262285> (Дата звернення: 10.12.2025).

УП: армія рф прорвалася через рубіж оборони південніше Суджі в Курській області. (2025). URL: <https://suspilne.media/965099-up-armia-uf-prorvalasa-cerez-rubiz-oboroni-pivdennise-sudzi-v-kurskij-oblasti/> (Дата звернення: 1.11.2025).

Хронологія російського вторгнення в Україну (березень). (2025). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Хронологія_російського_вторгнення_в_Україну_\(березень_–_серпень_2025\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Хронологія_російського_вторгнення_в_Україну_(березень_–_серпень_2025)) (Дата звернення: 12.09.2025).

Цуба В. (2025). Ворог не зайшов у Покровськ, але його ДРГ прориваються в місто і прилеглі райони. Яка ситуація навколо міста? URL: <https://babel.ua/texts/120208-vorog-ne-zaushov-u-pokrovsk-ale-yogo-drg-prorivayutsya-v-misto-i-prilegli-rayoni-yaka-situaciya-navkolo-mista-na-mari> (Дата звернення: 6.11.2025).

Черниш О. (2025). Літній наступ росії завершився. Успіхом чи провалом? URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c17n794рхуво> (Дата звернення: 4.09.2025)

Черниш О. (2025а). Літній наступ росії досяг кульмінації: які невдачі та успіхи ЗСУ. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c79qrl3vzjdo> (Дата звернення: 16.12.2025).

DeepState. (2025). Війська рф просунулися на кількох напрямках. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4786565-viiska-rf-prosunulysia-na-kilkokh-napriamkakh-DeepState> (Дата звернення: 4.11.2025).

DeepState. (2025а). рф окупувала Володимирівку на Сумщині. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4786597-rf-okupuvala-volodymyrivku-na-sumschyni-DeepState> (Дата звернення: 4.11.2025).

ISW. (2025). Весняно-літній наступ рф: де очікувати ударів та що задумав путін. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ukrayina-pereyshla-tsieyi-nochi-litniy-chas-1743296424.html> (Дата звернення: 12.09.2025).

ISW. (2025а). ЗСУ мають успіх на найзапеклішому напрямку. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4800458-zsu-mauit-uspikh-na-naizapeklishomu-napriamku-ISW> (Дата звернення: 4.11.2025).

ISW. (2025b). Співвідношення до поранених. З початку року росія зазнає «аномально високих» втрат вбитими в Україні – аналіз. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/vtrati-rosiyskih-viysk-u-viyni-proti-ukrajini-analiz-danih-isw-2025-50550875.html> (Дата звернення: 4.11.2025).

Russian Offensive Campaign Assessment. (2025) August 30. URL: <https://p.dw.com/p/4z1wt> (Дата звернення: 24.09.2025).

The Economist. (2025). Літній наступ став для Росії найбільш смертоносним за всю війну проти України. URL: https://24tv.ua/geopolitics/viyna-ukrajini-litniy-nastup-2025-stav-naysmertonosnishim-dlya_n2867609 (Дата звернення: 19.12.2025).

The Telegraph. (2025). Russia's summer offensive stalls. Moscow's campaign to break into more Ukrainian territory falters just weeks after starting URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4800458-zsu-mauit-uspikh-na-naizapeklishomu-napriamku> (Дата звернення: 15.12.2025).

The Washington Post. (2025). Ukraine braces for expected Russian summer offensive in the east. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4800458-zsu-mauit-uspikh-na-naizapeklishomu-napriamku-ISW> (Дата звернення: 15.12.2025).

References

Akimova Yu. & Bezpalko U. (2025). Litnii nastup RF. Shcho hotuie Kreml na fronti i yak Ukraina vidpovist na udar. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/litniy-nastup-rf-shcho-gotue-kreml-fronti-1748804213.html> [Date accessed 10.11.2025]. (ukr.).

Bielieskov M. (2025). Shche odne lito zhorstokyykh boiv. Nastup rosii mozhe staty dlia nei naismertonosnishym za vsiu viinu. URL: https://ipress.ua/articles/shche_odne_lito_zhorstokyyh_boiv_nastup_rosii_mozhe_staty_dlya_nei_naismertonosnishym_za_vsyu_viynu_mykola_bielieskov_371400.html [Date accessed 25.09.2025]. (ukr.).

Bytva za Pokrovsk. (2025). URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Bytva_za_Pokrovsk [Date accessed 9.11.2025]. (ukr.).

Bidochko L. (2025). «Litnii nastup»: mrii rosii pro «halop» do Odesy ta kontrol nad vismoma rehionamy Ukrainy. URL: <https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplivi/post/38160/2025-07-04-litniy-nastup-mrii-rosii-pro-galop-do-odesy-ta-kontrol-nad-vismoma-regionamy-ukrainy/> [Date accessed 19.09.2025]. (ukr.).

Butusov Yu. (2025). Osnovna problema – ne otochennia. Shcho vidbuvaietsia na Kurshchyni. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/chi-vigidno-zsu-utrimuvati-placdarm-butusov-pro-kursku-oblast> [Date accessed 27.10.2025]. (ukr.).

Butusov Yu. (2025a). Ukraina vtratyla vyhidne polozhennia»: pikhota RF prosochylasia do Sudzhi cherez trubu hazoprovodu i zdiisniue bezperervni ataky. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/kurska-oblast-pihota-rf-prosochilasya-u-rayon-sudzhi-po-gazoviy-trubi-50496234.html> [Date accessed 27.10.2025]. (ukr.).

Hlava Henshtaba RF zaiavyl, chto Rossyia prodolzhyt voynu. (2025). URL: <https://www.dw.com/ru/glava-genstaba-rf-gerasimov-zaavil-cto-rossia-prodolzit-voynu/a-73821017> [Date accessed 24.09.2025]. (ukr.).

HK ZS Ukrainy. (2025). Pidsumky diialnosti Zbroinykh Syl Ukrainy u serpni. URL: <https://www.zsu.gov.ua/news/holovnokomanduvach-zs-ukrainy-pidbyv-pidsumky-diialnosti-zbroinykh-syl-ukrainy-u-serpni> [Date accessed 24.09.2025]. (ukr.).

Hrabskyi S. (2024). «Robyty rizki rukhy nebezpechno». Chy mozhe novyi holovnokomanduvach Syrskiy kardynalno zminyty sytuatsiiu na fronti. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/vidstavka-zaluzhnogo-priznachennya-sirskogo-shcho-zminitsya-na-fronti-ekspert-novini-ukrajini-50391279.html> [Date accessed 15.02.2024]. (ukr.).

HSh ZSU. (2025). vraty RF za misiats boiv na Sumshchyni. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4794690-henshtab-nazvav-vraty-rf-za-misiats-boiv-na-sumschyni> [Date accessed 4.11.2025]. (ukr.).

Davyd Sharp. (2025). «Tuman viiny». ZSU provodiat suttievi kontrataky bilia Pokrovska, ale zahalom sytuatsiia duzhe i duzhe tryvozhna. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/rosiya-poshiryuye-feyk-pro-pidgotovku-ukrajinoyu-provokaciy-z-nebezpechnimi-rechovinami-na-donechchini-50540361.html> [Date accessed 27.12.2025]. (ukr.).

Dykyi Ye. (2025). Kurska operatsiia. Yde bytva za holovnu lohistrychnu arteriiu: naskilky apokaliptychna sytuatsiia i chy zahrozhue 10 tys. viiskovykh kotel. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/zsu-u-kurskij-oblasti-zagrozhuje-kotel-chi-ni-shcho-vidbuvayetsya-poyasnyuye-dikiy-novini-ukrajini-50496472.html> [Date accessed 27.12.2025]. (ukr.).

Dykyi Ye. (2025a). Treba tse vytrymaty. Rosiiiany «prut vpered», za 6–9 misiatsiv roboty «miasorubky» stoiatyme pytannia vzhe ne pro kapituliaciiu Ukrainy URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/kapitulyaciyu-pidpishe-rosiya-yakshcho-ukrajina-voyuvatime-shche-6-9-misyaci-v-dikiy-novini-ukrajini-50502187.html> [Date accessed 27.12.2025]. (ukr.).

Drabok M. (2025). Otochennia Pokrovska y ultymatum Trampa Putinu. URL: <https://www.dw.com/uk/otocenna-pokrovska-j-ultymatum-trampa-so-kazut-vijskovi-eksperti-30072025/video-73473510> [Date accessed 18.12.2025]. (ukr.).

Zbroini Syly Ukrainy / The Armed Forces of Ukraine. (2025). URL: <https://www.facebook.com/https://www.facebook.com/> [Date accessed 24.09.2025]. (ukr.).

Zvedennia HSh. (2025). Syly oborony zalyshyly misto Sudzha v Kurskii oblasti (karta). URL: <https://voin.info/2025/03/15/zvedennya-gsh-sili-oboroni-zalishili-misto-sudzha-v-kurskij-oblasti-karta/> [Date accessed 28.09.2025]. (ukr.).

Zghurets S. (2025). Syly oborony Ukrainy prosuvaiutsia na Pokrovskomu napriamku, stvoriuuchy peredumovy dlia zmin na svoiu koryst. URL: <https://espreso.tv/article-sili-oboroni-ukraini-prosuvayutsya-na-pokrovskomu-napryamku-stvoryuyuchi-peredumovi-dlya-zmin-na-svoju-koryst-kolonka-sergiya-zgurtsya> [Date accessed 27.12.2025]. (ukr.).

Zghurets S. (2025a). Ukrainski drony z khybnymy tsiliamy zdiisnyly naimasovanishu ataku na velyki obiekty RF. URL: <https://espreso.tv/article-ukrainski-droni-z-khibnimi-tsilyami-zdiysnili-naymasovanishu-ataku-na-veliki-obekti-rf-kolonka-sergiya-zgurtsya> [Date accessed 27.12.2025]. (ukr.).

Kapnik O. (2025). Pokrovsk pid zahrozoiu: v ISW proanalizuvaly, RF zminyly taktyku i prorvalasia na tsomu napriamku. URL: <https://tsn.ua/ato/pokrovsk-pid-zahrozoiu-v-isw-proanalizuvaly-rf-zminyly-taktyku-i-prorvalasia-na-tsyomu-napriamku-2949950.html> [Date accessed 9.11.2025]. (ukr.).

Karta boiovykh dii. (2025). Period 2-9 serpnia: Pokrovsk i Kupiansk hotuiutsia do otochennia. URL: <https://espresso.tv/karta-boyovikh-diy-karta-boyovikh-diy-viyna-ukrayina-rosiya-9-08-2025> [Date accessed 22.12.2025]. (ukr.).

Karta boiovykh dii. (2025a). Period 9-15 serpnia. Rosiiany pishly u hlybokiy proryv i khochut otochyty Kostiantynivku. URL: <https://espresso.tv/karta-boyovikh-diy-karta-boyovikh-diy-viyna-ukrayina-rosiya-15-08-2025> [Date accessed 22.12.2025]. (ukr.).

Karta boiovykh dii. (2025b). Period 15-22 serpnia. Na fronti rozpochavsia bii rezerviv, yakyi vyrishyt do liu Dobropillia i Pokrovska. URL: <https://espresso.tv/karta-boyovikh-diy-karta-boyovikh-diy-viyna-ukrayina-rosiya-22-08-2025> [Date accessed 22.12.2025]. (ukr.).

Karta boiovykh dii. (2025c). Period 22-30 serpnia. Voroh prorvavsia do Lymana y u hlyb Dniprovshchyny. URL: <https://espresso.tv/karta-boyovikh-diy-karta-boyovikh-diy-viyna-ukrayina-rosiya-30-08-2025> [Date accessed 22.12.2025]. (ukr.).

Karta boiovykh dii. (2025d). Period 1-8 bereznia. Pahroza likvidatsii Kurskoho platsdarmu, na reshti frontu rosiiany stahnuiut. URL: <https://espresso.tv/karta-boyovikh-diy-karta-boyovikh-diy-viyna-ukrayina-rosiya-8-03-2025> [Date accessed 23.12.2025]. (ukr.).

Karta boiovykh dii. (2025e). Period 8-15 bereznia. ZSU vykhodiat iz Kurshchyny, ale nastup zs rf v Ukraini provaliuetsia vsiudy/ URL: <https://espresso.tv/karta-boyovikh-diy-karta-boyovikh-diy-viyna-ukrayina-rosiya-15-03-2025> [Date accessed 23.12.2025]. (ukr.).

Karta boiovykh dii. (2025f). Period 22-29 bereznia. Rosiiany aktyvuvaly nastup na vsomu fronti ta stvoryly novu zahrozu. URL: <https://espresso.tv/karta-boyovikh-diy-karta-boyovikh-diy-viyna-ukrayina-rosiya-29-03-2025> [Date accessed 23.12.2025]. (ukr.).

Karta boiovykh dii. (2025g). Pidsumky 2025 roku. URL: <https://espresso.tv/karta-boyovikh-diy-karta-boyovikh-diy-viyna-ukrayina-rosiya-pidsumky-2025> [Date accessed 2.01.2026]. (ukr.).

Katyshev K. (2025). Syrskiy otsinyv «litnii nastup» rosiian na Sumshchyni. <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4793744-syrskiy-otsinyv-litnii-nastup-rosiian-na-sumshchyni> [Date accessed 4.11.2025]. (ukr.).

Kyrylenko O. (2024). Viina pikhoty pid Pokrovskom. Chomu pochav i prodovzhuie sypatysia nash kliuchovy napriamok na skhodi. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2024/09/17/7475408/>. [Date accessed 9.11.2025]. (ukr.).

Kovalenko O. (2025). Imitatsiia kylymovoho bombarduvannia. Yak RF pochala atakuvaty mista. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/viyskoviy-ekspert-pro-novu-taktiku-rosiyskih-atak-na-mista-ukrajini-50501402.html>. [Date accessed 27.12.2025]. (ukr.).

Kostiv V. (2025). Masshtabnyi nastup rosii: chy spravdi voroh hotuietsia do «ryvka» na fronti. URL: <https://chas.news/current/masshtabnii-nastup-rosii-chi-spravdi-vorogotuetsya-do-rivka-na-fronti>. [Date accessed 23.09.2025]. (ukr.).

Krasikov M. (2025). 90 tysiach vtrat i lyshe polia: pidsumky nastupu Rosii vlitku 2025 roku ta shcho chekaty voseny. URL: <https://focus.ua/uk/eksklyuzivny/721313-litniy-nastup-rosiji-2025-proval-kremlya-ta-plani-na-osin> [Date accessed 2.09.2025]. (ukr.).

Kunyskyi O. (2025). Nova khvylya litnoho nastupu RF: choho chekaty? URL: <https://www.dw.com/uk/nova-hvila-litnogo-nastupu-rf-cogo-cekati/a-73500079>. [Date accessed 23.09.2025]. (ukr.).

Kurska operatsiia. (2024). URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%83%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F [Date accessed 23.10.2025]. (ukr.).

Labiak I. (2024). Chomu voroh postiino prosuvaietsia na fronti: u DeepState poiasnyly. URL: <https://tsn.ua/ato/chomu-vorog-postiyno-prosuvayetsya-na-fronti-u-deepstate-poyasnili-2628054.html> [Date accessed 9.11.2025]. (ukr.).

Lebid L. (2025). Litnii nastup armii RF: Kam'ianske u Zaporizkii oblasti zakhoplene, boiovi dii posyliuiutsia na pivdennomu ta skhidnomu napriamkakh. URL: <https://daycom.com.ua/news/litniy-nastup-rosiyi-yak-m-yasni-shturmi-korupciya-y-provalna-logistika-strimuyut-armiyu-rf> [Date accessed 19.12.2025]. (ukr.).

Levytskyi D. (2025). Henshtab: chervova «sezonna» nastupalna kompaniia RF zakinchylas nichym. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/rosiyani-vnochi-atakuvali-chotiri-energetichni-1756623765.html> [Date accessed 24.09.2025]. (ukr.).

Liskovych M. (2025). Mynula «polovyna» nastupu rf: «velyka litnia kompaniia» zakhlynaietsia. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/rosiyani-vnochi-atakuvali-chotiri-energetichni-1756623765.html> [Date accessed 24.09.2025]. (ukr.).

Mashovets K. (2025). Nebezpechno na pivdennyi zakhid vid Pokrovska: na yakykh diliankakh frontu proryv viisk RF vyklykaie osoblyvu tryvohu. URL: <https://focus.ua/uk/opinions/708866-vibir-mizh-pokrovskom-i-kostyantynivkoyu-kudipidut-rosiyani-dali> [Date accessed 26.10.2025]. (ukr.).

Mashovets K. (2025a). «Klishchi» pid Pokrovskom: yak viiska RF posyliuiut tysk na kliuchovii diliansi frontu. URL: <https://focus.ua/uk/opinions/709925-vihid-dodniropetrovskoji-oblasti-shcho-vdalosya-zrobiti-viyskam-rf-i-shcho-jim-ne-dayut-zrobiti-zsu> [Date accessed 26.10.2025]. (ukr.).

Mashovets K. (2025b). Ochikuvannia perelomu pid Pokrovskom: yak ZSU zminiuiut sytuatsiiu na holovnomu napriamku frontu URL: <https://focus.ua/uk/opinions/695875-paralich-pid-pokrovskom-chomu-spoilnivsya-abo-zupinivsya-nastup-armiy-rf> [Date accessed 26.10.2025]. (ukr.).

Mashovets K. (2025c). Ne varto nedootsiniuvaty voroha: yak rosiiany zasvoily uroky Bakhmuta i navchylisia voiuvaty. URL: <https://focus.ua/uk/opinions/730510-mif-pro-tupih-monstriv-z-rf-chomu-nepravilne-uyavlennya-pro-voroga-zavazhaye-ukrajini-voyuvati> [Date accessed 26.10.2025]. (ukr.).

Myller A. (2025). ISW: Henshtab RF na tret zavysyl zavoevanyia armyy v Ukrainy. URL: <https://www.dw.com/ru/isw-genstab-rf-na-tret-zavysil-zavoevania-armii-v-ukraine/a-73827671> [Date accessed 24.09.2025]. (ukr.).

Moliar I. (2025). Pik rosiiskoho litnoho nastupu – Pokrovskiy i Novopavlivskiy napriamky, de voroh robyt aktsent na dvi dilianky, – OSUV «Khortytsia». URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4800458-zsu-maut-uspikh-na-naizapeklisnomu-napriamku-ISW> [Date accessed 15.12.2025]. (ukr.).

MOU. (2025). Hariachyi lypen na fronti. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Khronolohiia_rosiiskoho_vtorhnennia_v_Ukrainu_\(berezen_serpen_2025\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Khronolohiia_rosiiskoho_vtorhnennia_v_Ukrainu_(berezen_serpen_2025)) [Date accessed 15.12.2025]. (ukr.).

Porokhnia Ya. (2025). Rosiiskiy litnii nastup provalysia ta praktychno ne dosiah tsilei – Henshtab. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/rosiyskyy-litniy-nastup-provalysia-ta-praktychno-ne-dosiah-tsiley-henshtab> [Date accessed 23.09.2025]. (ukr.).

Saienko V. (2025). RF zakhopyla lysh ruiny i polia: ekspert poiasnyv, chomu litnii nastup rosiian provalenyi. URL: <https://www.unian.ua/war/viyna-v-ukrajini-ekspert-poyasniv-chomu-litniy-nastup-rosiyan-provalenyi-13116630.html> [Date accessed 6.09.2025]. (ukr.).

Seleznov V. (2025). Do osinnikh doshchiv situatsiia na fronti istotno ne zminytsia. URL: <https://uainfo.org/blognews/1756475881-do-osinnih-doshchiv-situatsiya-na-fronti-istotno-ne-zminitsya-.html> [Date accessed 3.09.2025]. (ukr.).

Syrskiy. (2025). Pidsumky boiv z rosiianamy na fronti u berezni. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2025/03/31/novyna/suspilstvo/syrskiy-pidbyv-pidsumky-boiv-rosiyanamy-fronti-berezni> [Date accessed 3.11.2025]. (ukr.).

Syrskiy. (2025a). Pidsumky diialnosti ZS Ukrainy za lypen. URL: <https://uatv.ua/uk/vtraty-armiyi-rf-u-lypni-stanovyly-ponad-33-tys-osib-syrskiy-pidbyv-pidsumky-misyatsya/> [Date accessed 15.12.2025]. (ukr.).

Syrskiy. (2025b). Serpen 2025: ZSU vidnovyly kontrol nad 58 kv. km ta znyshchyly maizhe 29 tys. Okupantiv. URL: <https://bukvy.org/serpen-2025-zsu-vidnovyly-kontrol-nad-58-kv-km-ta-znyshchyly-majzhe-29-tys-okupantiv/> [Date accessed 22.12.2025]. (ukr.).

Tkach H. (2025). Sytuatsiia na Novopavlivskomu napriamku zahostrylas: voroh rvetsia na kordon trokh oblastei. URL: <https://inkorr.com/situacia-na-novopavlivskomu-napriamku-zagostrilas-vorog-rvetsia-na-kordon-troh-oblastej-262285> [Date accessed 10.12.2025]. (ukr.).

UP: armii RF prorvalasia cherez rubizh oborony pivdennishe Sudzhi v Kurskii oblasti. (2025). URL: <https://suspilne.media/965099-up-armia-rf-prorvalasa-cerez-rubiz-oborony-pivdennishe-sudzi-v-kurskij-oblasti/> [Date accessed 1.11.2025]. (ukr.).

Khronolohiia rosiiskoho vtorhnennia v Ukrainu (berezen). (2025). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Khronolohiia_rosiiskoho_vtorhnennia_v_Ukrainu_\(berezen_-_serpen_2025\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Khronolohiia_rosiiskoho_vtorhnennia_v_Ukrainu_(berezen_-_serpen_2025)) [Date accessed 12.09.2025]. (ukr.).

Tsuba V. (2025). Voroh ne zaishov u Pokrovsk, ale yoho DRH proryvaiutsia v misto i prylehli raiony. Yaka situatsiia navkolo mista? URL: <https://babel.ua/texts/120208-vorog-ne-zayshov-u-pokrovsk-ale-yogo-drg-prorivayutsya-v-misto-i-prilegli-rayoni-yaka-situatsiya-navkolo-mista-na-mapi> [Date accessed 6.11.2025]. (ukr.).

Chemys O. (2025). Litnii nastup Rosii zavershyvsia. Uspikhom chy provalom? URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c17n794pxyvo> [Date accessed 4.09.2025]. (ukr.).

Chemys O. (2025a). Litnii nastup Rosii dosiah kulminatsii: yaki nevdachi ta uspikhy ZSU. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c79qrl3vzjdo> [Date accessed 16.12.2025]. (ukr.).

DeepState. (2025). Viiska RF prosunulysia na kilkokh napriamkakh. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4786565-viiska-rf-prosunulysia-na-kilkokh-napriamkakh-DeepState> [Date accessed 4.11.2025]. (ukr.).

DeepState. (2025a). rf okupuvala Volodymyrivku na Sumshchyni. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4786597-rf-okupuvala-volodymyrivku-na-sumshchyni-DeepState> [Date accessed 4.11.2025]. (ukr.).

ISW. (2025). Vesniano-litnii nastup RF: de ochikuvaty udariv ta shcho zadumav Putin. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ukrayina-pereyshla-tsieyi-nochi-litniy-chas-1743296424.html> [Date accessed 12.09.2025]. (ukr.).

ISW. (2025a). ZSU maiut uspikh na naizapeklisnomu napriamku. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4800458-zsu-maiut-uspikh-na-naizapeklisnomu-napriamku-ISW> [Date accessed 4.11.2025]. (ukr.).

ISW. (2025b). Spivvidnoshennia do poranenykh. Z pochatku roku Rosiia zaznaie «anomalno vysokikh» vtrat vbytymy v Ukraini – analiz. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/vtrati-rosiyskih-viysk-u-viyni-proti-ukrajini-analiz-danih-isw-2025-50550875.html> [Date accessed 4.11.2025]. (ukr.).

Russian Offensive Campaign Assessment. (2025) August 30. URL: <https://p.dw.com/p/4z1wt> [Date accessed 24.09.2025].

The Economist. (2025). Litnii nastup stav dlia Rosii naibilsh smertonosnym za vsiu viinu proty Ukrainy. URL: https://24tv.ua/geopolitics/viyna-ukrayini-litniy-nastup-2025-stav-naysmertonosnishim-dlya_n2867609 [Date accessed 19.12.2025].

The Telegraph. (2025). Russias summer offensive stalls. Moscows campaign to break into more Ukrainian territory falters just weeks after starting URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4800458-zsu-mauit-uspikh-na-naizapeklishomu-napriamku> [Date accessed 15.12.2025].

The Washington Post. (2025). Ukraine braces for expected Russian summer offensive in the east. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4800458-zsu-mauit-uspikh-na-naizapeklishomu-napriamku-ISW> [Date accessed 15.12.2025].

Kryvyzyuk L., Zabolotnyuk V.

SPRING-SUMMER OFFENSIVE OF THE RUSSIAN ARMED FORCES IN 2025 IN RUSSIA'S LARGE-SCALE AGGRESSION AGAINST UKRAINE: IS IT REALLY A FAILURE

The article highlights a comprehensive analysis of the course of hostilities of the spring-summer offensive of the Russian Armed Forces in 2025 on the territory of Ukraine. The work is based on the use of general scientific and historical research methods. The forecasts of the American think tank, analysts of the DeepState project, Ukrainian and foreign military experts regarding the Kremlin's plans and objectives for the spring-summer offensive campaign - timing, priority areas of the enemy's offensive – were analyzed. And also the negative influence of US President Donald Trump, who openly took the position of Russian dictator V. Putin, on the conduct of strategic defense by the Ukrainian Defense Forces.

The enemy's offensive actions in various directions were studied monthly for the specified period. The change and evolution of its tactical actions and the widespread use of motorcycles, mopeds, buggies and other improvised vehicles.

A comprehensive approach of the command of the Armed Forces of Ukraine regarding the massive use of UAVs (drones) in the tactical zone, which have become an important component of the tactical reconnaissance and strike component of the Defense Forces, have made it possible to achieve unprecedented efficiency during defensive actions and sharply reduce the effectiveness of the attacking/assault actions of the occupation forces.

In contrast to the «circle zone» created by the Defense Forces, the Russian command began to use a new tactical technique of «penetration» and «infiltration» of small infantry groups, this is especially characteristic during operations in populated areas to advance and penetrate the defense lines of the Defense Forces. It is summarized why the enemy managed to achieve certain successes on the battlefield.

The defense strategy of Ukraine and the results of the offensive operation by the Armed Forces of Ukraine on the territory of the Kursk region of the Russian Federation are revealed.

The miscalculations of the military-political leadership of Ukraine and the military leadership of the Armed Forces of Ukraine and their impact on the state of the Defense Forces of Ukraine are indicated.

Keywords: Ukraine's War of Independence, Russian-Ukrainian War, military aid, Ukrainian Defense Forces, Armed Forces of Ukraine.

Дата першого надходження рукопису до видання: 11.01.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 28.01.2026

Дата публікації: 24.04.2026

УДК 327:355.48(477:470)"2024–2026"

ПОНИПАЛЯК О. Д.

<https://orcid.org/0000-0002-1391-0770>

ЧВАНОВ О. С.

<https://orcid.org/0009-0005-0935-6948>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.45.2026.125-147>

КУРСЬКА ОПЕРАЦІЯ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено міжнародну реакцію на Курську наступальну операцію Сил оборони України, що розпочалася 6 серпня 2024 року, та її вплив на геополітичну ситуацію станом на лютий 2026 року. Проведено аналіз позиції ключових геополітичних гравців: Північноатлантичного альянсу, Європейського Союзу, Сполучених Штатів Америки, Китайської Народної Республіки, країн Глобального Півдня, Кореїської Народної Демократичної Республіки та російської федерації. Встановлено, що більшість західних партнерів, включаючи США, Німеччину та ЄС, визнали операцію законним правом України на самооборону відповідно до Статті 51 Статуту ООН та норм міжнародного гуманітарного права. Розкрито, що операція зруйнувала міф про “непереможність” російської армії та продемонструвала вразливість її території, що суттєво вплинуло на сприйняття конфлікту країнами Глобального Півдня, які раніше схилилися до концепції “замороженого конфлікту” на умовах рф.

Висвітлено роль КНДР як активного учасника бойових дій на боці росії з контингентом близько 11 тисяч військових, що стало фактором глобалізації конфлікту та змусило Південну Корею, Японію переглянути свою політику допомоги Україні. Показано еволюцію підходів адміністрацій США: від стриманої, однак цілковитої підтримки, за президентства Дж. Байдена до активного залучення у дипломатичне врегулювання за Д. Трампа, з явним бажанням дистанціюватися від допомоги Україні. З’ясовано, що Курська операція стала важливим дипломатичним інструментом для посилення переговорних позицій України, пришвидшила зняття обмежень на використання західної далекобійної зброї та суттєво змінила баланс сил на міжнародній арені. Дослідження базується на аналізі офіційних дипломатичних заяв, документів міжнародних організацій та відкритих джерел. Основним методом є метод порівняння, доповнений методами узагальнення, опису та систематизації.

Ключові слова: Курська операція, Сили оборони України, міжнародна реакція, самооборона, НАТО, Європейський Союз, США, Китай, КНДР, Глобальний Південь, дипломатія, Дональд Трамп.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Курська наступальна операція Сил оборони України стала яскравим етапом триваючої російсько-Української війни. Одним із ключових

Понипаляк Олександр Дмитрович, кандидат історичних наук, офіцер військово-наукового відділу штабу Командування Сухопутних військ Збройних Сил України, м. Київ.

Чванов Олександр Сергійович, студент магістратури, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ.

© Понипаляк О. Д., Чванов О. С., 2026.

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

ISSN 2313-5603

факторів, які засвідчили її вплив на перебіг бойових дій, є міжнародна реакція основних світових гравців на події у Курській області рф. Саме офіційні дії і дипломатичні заяви іноземних урядів та лідерів держав є надійними індикаторами, що відображають ставлення урядів до російської агресії проти України та в підсумку формують офіційну позицію держав-партнерів, що вкрай актуалізує цей напрям наукових досліджень.

Об'єкт дослідження – дипломатія основних держав та їхніх лідерів, які безпосередньо чи опосередковано впливають на хід російсько-Української війни.

Предмет дослідження – міжнародна реакція дипломатії ключових геополітичних гравців у Європі та світі на події в ході Курської наступальної операції Сил оборони України на 2024 рік і станом на лютий 2026 року.

Мета роботи – розкрити питання офіційного ставлення іноземних урядів та глав держав на вторгнення Сил оборони України на міжнародно визнану територію російської федерації в ході операції у Курській області із серпня 2024 року.

Методи дослідження. Основним методом дослідження є метод порівняння, завдяки якому вдалося проаналізувати міжнародну реакцію закордонних країн від цілковитої підтримки українського командування і політичної влади одних державах до нейтральної і відверто ворожої позиції інших країн. Додатковими методами, що були застосовані у роботі, є методи опису, узагальнення і систематизації.

Історіографія та джерела дослідження базуються на офіційних заявах урядовців, глав держав та блоків, дипломатичних документах, депешах та інформації, що зібрана із відкритих і загальнодоступних джерел. Критика джерел та історіографії апелює до суб'єктивного дипломатичного стилю офіційних заяв іноземних урядів, які не завжди відповідають їхнім справжнім намірам та прагненням, що слід враховувати під час їхньої інтерпретації.

Властиво, наукові та аналітичні публікації щодо Курської операції України зосереджені на стратегічних змінах у війні, правових аспектах та оперативних наслідках. Станом на початок 2026 року основними напрямками досліджень є академічні дискусії, зокрема у Національному університеті «Львівська політехніка» професор Микола Бучин у роботі «Курська битва: геніальна операція чи військова авантюра?» розглядає політичні

ризиків та стратегічні вигоди від перенесення бойових дій на територію РФ (Бучин, 2024). Також у 2024 р. вийшла польською мовою стаття Андрія Харука «Бити ворога на його землі. Курська операція Сил оборони України (серпень – грудень 2024)» про перебіг бойових дій на території Курщини (Харук, 2025).

Окремої уваги заслуговує праця групи авторів Центрального науково-дослідного інституту Збройних Сил України – «Курська операція Сил оборони України (2024 – 2025)», де узагальнена відкрита інформація хронології бойових дій ССОУ на Курщині (Лебедецько, 2026).

У періодичних виданнях Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького проводились дослідження особливостей застосування підрозділів охорони кордону в умовах проведення наступальних операцій Сил оборони на Курщині (Мандзюк, 2025).

Правові аспекти досліджувались у Finabel (European Army Interoperability Centre) в статті «Kursk Operation: Legal Perspectives of a Counter Offensive», де проаналізовано операцію через призму Статті 51 Статуту ООН. Автори обґрунтовують правомірність дій України як акту самооборони, аналізуючи принципи пропорційності та необхідності (Salinas, 2024).

Висвітлення стратегічного та військового аналізу проводилось низкою іноземних аналітичних установ, зокрема Інститутом вивчення війни (ISW). У звіті за лютий 2025 року «Ukraine's Kursk Incursion: Six Month Assessment» проаналізовано, як операція дозволила ЗСУ перехопити ініціативу на окремі ділянки фронту та змусила РФ перекинути елітні підрозділи (ПДВ та морську піхоту) з пріоритетних напрямків (Evans, 2025). У листопаді 2025 року в ResearchGate була опублікована праця «Kursk: Trump, Putin & the war that could break Ukraine», де досліджується вплив операції на міжнародну підтримку, зокрема роль північнокорейських військ у боях на Курщині та значення утримуваних територій для майбутніх переговорів (Bukhari, 2025). Geopolitical Monitor у матеріалі «Ukraine's Kursk Offensive: Symbolic Gains, Strategic Costs?» аналізується баланс між моральним підйомом та ресурсною ціною утримання плацдарму порівняно з критичними ділянками на сході України (Aguar, 2025). Lowy Institute виклав працю генерала у відставці Мікі Раяна «The Battle of Kursk 2024», де розглянуто операцію як спробу змінити наратив війни та змусити російське командування переоцінити диспозицію військ (Ryan, 2024).

Виклад основного матеріалу. Курська операція Сил оборони України (далі – СОУ), що розпочалася на світанку 6 серпня 2024 року, суттєво змінила міжнародне сприйняття російсько-Української війни та створила нові геополітичні реалії (Ryan, 2024).

По-перше, вона легітимізувала самооборону. Більшість західних партнерів, включаючи США, Німеччину та ЄС, визнали операцію законним правом України на самооборону згідно зі Статтею 51 Статуту ООН. Жодна західна країна не засудила дії ЗСУ як неправомірні (Salinas, 2024). Також, згідно з нормами міжнародного гуманітарного права (Гаазька конвенція 1907 року), території, що фактично перебувають під контролем іноземних військ, вважаються окупованими. Це накладає на Україну як «державу-окупанта» зобов'язання щодо забезпечення правопорядку та гуманітарних потреб цивільного населення. Операція підлягає нормам Женевських конвенцій. Це включає розрізнення між військовими та цивільними цілями, гуманне поводження з військовополоненими та заборону мародерства чи катувань (Salinas, 2024). Відтак, вперше з 1944 року територія сучасної росії потрапила під окупацію іноземної держави внаслідок бойових дій.

По-друге, відбулося руйнування російських наративів: операція зруйнувала міф про «непереможність» російської армії та здатність кремля повністю контролювати власні кордони. Це стало важливим сигналом для країн Глобального Півдня, продемонструвавши вразливість рф перед дзеркальними відповідями на її агресію (Bukhari, 2025).

Важливим аспектом легімітизації українського права на удар і окупацію російської території у її міжнародно визнаних кордонах стало дотримання гуманітарного права. Україна офіційно оголосила про створення «санітарної зони» та залучила військових юристів для контролю за дотриманням Женевських конвенцій на підконтрольних територіях. Це контрастувало з діями рф на окупованих територіях України, посилюючи міжнародний авторитет українського командування та української влади загалом (Salinas, 2024).

Дипломатичний «козир». Курська операція стала приводом для майбутніх перемовин, що давало можливість обміну територіями та покращення позицій України в діалозі з міжнародними посередниками (Bukhari, 2025).

Міжнародна реакція відкритих партнерів рф на Операцію виявила обмеженість підтримки росії. Серед країн, які Кремль вважає союзними, лише Сирія Башара аль-Асада (який того ж

2024 року втратив владу) відкрито засудила дії ЗСУ, тоді як Китай та інші країни висловили стриману позицію або промовчали (Salinas, 2024).

Реакція Північноатлантичного альянсу. Офіційна позиція НАТО щодо операцій Збройних Сил України в Курській області залишається послідовною. Альянс визнає ці дії легітимними та такими, що підпадають під право України на самооборону згідно з міжнародним правом (Deutsche Welle, 2024).

Основні тези реакції НАТО визначаються правом жертви збройної агресії на самооборону. Колишній генсек НАТО Єнс Столтенберг та чинне керівництво Альянсу неодноразово заявляли, що право України на захист не обмежується її державним кордоном. Російські військові об'єкти, техніка та бази на території Курщини розглядаються як законні цілі (Deutsche Welle, 2024).

Водночас, реакція рф на український наступ трактується командуванням НАТО, зокрема генералом Крістофером Каволі, як «повільна та розсіяна», що не відповідає іміджу держави, яка претендує не те що на світове, а хоча б на регіональне лідерство (Deutsche Welle, 2024).

Важливо, що керівництво Альянсу наголошує на відсутності прямої участі в наступі на Курську область. В НАТО зауважували, що Україна планувала операцію самостійно, без попереднього інформування Альянсу або його прямої участі у плануванні (Al Jazeera, 2025).

Властиво, політичний контекст 2026 р. визначається фоном активізації дипломатичних зусиль США та переговорів у Абу-Дабі щодо завершення війни. НАТО продовжує підтримувати Україну, щоб вона могла вести переговори з позиції сили. Водночас, лунають заяви про складність повернення до кордонів 2014 р., а тим паче конституційних меж України 1991 р. в найближчій перспективі (Al Jazeera, 2025).

У питаннях військової допомоги країні Альянсу продовжують постачати боєприпаси та техніку, яка використовується зокрема і в Курській області, попри заяви рф про виявлення там озброєння виробництва країн НАТО (Deutsche Welle, 2024).

Міжнародна реакція Європейського Союзу та Великої Британії. Офіційна позиція Європейського Союзу щодо українських операцій у Курській області залишається послідовною. ЄС визначає, що Україна

має законне право на самооборону, що включає завдання ударів по агресору на його території для захисту свого суверенітету (ISW, 2026).

Основні аспекти реакції ЄС зводяться до легітимності дій української сторони. Речники Європейської комісії неодноразово підкреслювали, що згідно з міжнародним правом Україна веде «справедливу оборонну війну», тому вона може атакувати ворога там, де це необхідно і є військова доцільність (Vaccini, 2024).

У Брюсселі з розумінням ставляться до стратегічної мети операції – створення санітарної зони для запобігання обстрілам Сумської області та відволікання російських резервів зі східного фронту (Vaccini, 2024).

Дипломатична підтримка ЄС щодо дій України на Курщині зводиться до системної й продуманої політики у цьому питанні. Попри активні бойові дії на території рф лідери ЄС продовжували наполягати на територіальній цілісності України та не змінювали своєї політики щодо надання військової допомоги. Голова Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн безпосередньо коментувала дії України в контексті права на самооборону, а офіційна позиція очолюваної нею Єврокомісії була озвучена речниками відразу після початку Курської операції у серпні 2024 р. Додатково, офіційний представник Єврокомісії Петер Стано 8 серпня 2024 р. заявив, що Україна веде законну оборонну війну, і це право включає можливість «завдавати ударів по ворогу на його території» (Vaccini, 2024).

Особливе місце у політиці ЄС стосовно України займає фінансовий контекст. На тлі триваючих операцій (зокрема успішних ударів по військових об'єктах у районі м. Суджі на початку лютого 2026 р.) Європейська Рада схвалила масштабний кредит для України у розмірі 90 мільярдів євро на 2026 – 2027 рр.

У лютому 2026 р. на Мюнхенській конференції з безпеки фон дер Ляєн наголосила, що Європа має вчитися в Україні діяти рішуче та проактивно в обороні. Вона зазначила, що Україна дає «важкі уроки на полі бою», які ЄС інтегрує у свою оборонну стратегію. Представник ЄС Жозеп Боррель, висловлюючи спільну позицію багатьох країн-членів, підтримав операцію як прояв «стратегічної зухвалості», що зробила путінську ідею про «спеціальну операцію» марним. Як наслідок, це призвело до руйнування низки російських наративів про «непорушність кордонів рф» і здатність Кремля убезпечитись від дзеркальних відповідей Києва на збройну агресію (BBC, 2025).

Непохитна підтримка, проявлена Фон дер Ляєн в питаннях російсько-Української війни неодноразово підкреслювалась. Відтак, ЄС залишається на боці України незалежно від динаміки бойових дій, забезпечуючи фінансову та військову допомогу.

У провідних західних засобах масової інформації позиція ЄС висвітлена як послідовна і найбільш системна. Зокрема, видання *Euronews* наголошувало на заяві Європейської комісії про те, що Україна має повне право відновлювати територіальну цілісність, відкидаючи незаконну агресію рф (*Baccini, 2024*). *Reuters* цитувало заяви про те, що кордони України не можуть бути змінені силою, а ЄС має відігравати центральну роль у будь-якому мирному врегулюванні (*Reuters, 2025*). *Atlantic Council* висвітлювало заклики фон дер Ляєн до Європи «прокинутися» та готуватися до тривалого протистояння, де Курська операція є частиною боротьби за європейські цінності (*Kempe, 2025*). *Politico* аналізувало довгостроковий вплив операції на хід війни, цитуючи підтримку «стратегічної ініціативи» України з боку європейських інституцій (*Berg, Bazail-Eimil E, 2024*).

Фон дер Ляєн також підтвердила, що Єврокомісія готує нові пакети санкцій (зокрема 19-й та 20-й) як відповідь на триваючу агресію та удари рф по цивільній інфраструктурі, що відбувалися паралельно з боями в Курській області (*Directorate Union, 2025*).

Поза сумнівом, одну із ключових ролей у політиці ЄС відіграє ФРН, політична вага та економічні потужності якої відіграють центральну роль у формуванні зовнішньополітичного курсу об'єднаної Європи. Тодішній канцлер Німеччини Олаф Шольц неодноразово коментував операцію Сил оборони України в Курській області, наголошуючи на її автономності та обмеженому характері. О. Шольц підкреслював, що Україна підготувала та розпочала операцію «дуже таємно і без зворотного зв'язку» з партнерами, включаючи Берлін (*Смишляєв, 2024*).

За оцінкою масштабу, на думку канцлера, ця військова операція є «обмеженою в часі та просторі». Він також висловив припущення у серпні 2024 р., що українські війська навряд чи залишатимуться на території рф тривалий час (*Смишляєв, 2024*).

У питаннях використання німецької зброї Уряд Німеччини офіційно не заперечував проти застосування переданого озброєння в межах цієї операції, зазначивши, що після передачі Україна може використовувати його «на свій розсуд» відповідно до міжнародного права (*Hasselbach, 2024*).

Попри несподіваність операції для партнерів Шольц запевнив, що Німеччина залишається найбільшим прихильником України в Європі та продовжуватиме надавати військову і фінансову допомогу (*Смишляєв, 2024*).

Підсумовуючи позицію Німеччини, в лютому 2025 р. на Мюнхенській конференції з безпеки О. Шольц знову наголосив, що будь-яке мирне врегулювання має базуватися на суверенітеті України та не може бути «продиктованим миром» з боку рф (*Bundesregierung, 2025*).

Франція, як і Німеччина, вирізняється своєю винятковою позицією щодо підтримки України. Станом на початок 2026 року офіційна позиція Еммануеля Макрона щодо операції ЗСУ в Курській області, як зазначає видання Rubryka, полягає в підтримці права України на самооборону та нейтралізацію військових об'єктів на території рф. Так, Е. Макрон підтримав право України використовувати західну зброю (зокрема ракети SCALP) для ударів по аеродромах та військових об'єктах у Курській та Белгородській областях. Президент Франції наголошує, що переговори з рф можливі лише з позиції сили та за обов'язкової участі Європи. У лютому 2026 р. він заявив, що будь-які поступки рф будуть «стратегічною помилкою» (*Mind, 2026*).

Стосовно миротворча місії Е. Макрон озвучив плани щодо можливого розгортання кількох тисяч французьких військових для контролю кордону та підтримки миру після досягнення угоди про припинення вогню. Водночас, як зазначає видання Українська правда, попри підтримку, у січні 2026 р. Е. Макрон зазначив, що відправка західних бойових підрозділів безпосередньо в зону конфлікту на даному етапі може призвести до неконтрольованої ескалації (*Костіна, Мазуренко, 2026*). Французька сторона офіційно заперечує участь регулярних підрозділів Франції (таких як Іноземний легіон) у бойових діях на території Курської області, називаючи такі твердження російською дезінформацією (*EUvsDisinfo, 2026*).

Прем'єр-міністр Великої Британії Кір Стармер, за даними Al Arabiya English, неодноразово висловлював підтримку Україні у контексті Курської операції, підкреслюючи законне право Києва на самооборону. Лондон публічне визнав використання переданої зброї. Уряд К. Стармера офіційно підтвердив, що британська зброя, включаючи новітні танки Challenger 2, використовується СОУ під час бойових дій на території рф у Курській області. Британія стала однією з перших країн, яка відкрито визнала застосування свого озброєння в цій операції (*Al Arabiya English*).

Також К. Стармер через свою речницю висловив «повне захоплення» мужністю та рішучістю українських воїнів у Курській операції, зазначивши, що вони роблять «усе необхідне для захисту своєї країни». Попри критику щодо швидкості постачання допомоги офіційний Лондон наголошував, що позиція Британії залишилася «непохитною» після початку наступу на Курщині (*Al Arabiya English, 2024*).

Важливим питанням всієї Курської офензиви була дискусія про далекобійну зброю. Станом на лютий 2026 р. К. Стармер продовжує обговорення з союзниками можливості зняття обмежень на використання далекобійних ракет (як-от Storm Shadow) для ударів вглиб рф, хоча спочатку ця позиція залишалася стриманою (*Al Arabiya English, 2024*).

Додатково, на початку 2026 р. К. Стармер ініціював створення міжнародної коаліції для гарантування безпеки України, пропонуючи розгортання військ у разі досягнення мирної угоди, щоб запобігти майбутній агресії рф – Коаліцію охочих (*Al Arabiya English*). Ці заяви демонструють стратегічний перехід Великої Британії від прихованої підтримки до відкритого схвалення активних наступальних дій України на території агресора (*Al Arabiya English, 2024*).

Прем'єрка Італії Джорджа Мелоні та її уряд висловили зважену, але загалом солідарну з Україною позицію щодо Курської операції. Основні тези станом на початок 2026 р. зводилися до легітимізації відповіді на агресію. Уряд Мелоні розглядав наступ у Курській області як відповідь на російське вторгнення. Сама Дж. Мелоні не виступала з різкою критикою операції, вбачаючи в ній потенційний інструмент для примусу рф до переговорів на справедливих умовах (*Decode39, 2024*).

Однак попри політичну підтримку позиція щодо італійської зброї залишається суворою: офіційний Рим наголошує, що надане Італією озброєння має використовуватися СОУ лише на території України для оборонних цілей. Це зумовлено як внутрішньо-політичним тиском, так і конституційними обмеженнями Італії (*Decode39, 2024*).

У грудні 2025-го та січні 2026 р. Дж. Мелоні неодноразово заявляла, що тиск на рф є єдиним способом досягти миру. Вона наголошує на важливості того, щоб Україна входила в потенційні переговори з сильної позиції, чому сприяють активні дії ЗСУ. На

тлі обговорень Курської операції та подальшої ескалації Дж. Мелоні категорично відкидала можливість відправки італійських солдатів в Україну, навіть у складі багатонаціональних сил у разі припинення вогню, що дисонує з позицією Франції, Великої Британії і частково Німеччини.

Загалом, особливості питання російсько-Української війни впливають на внутрішньополітичне життя країни значно більше, ніж у її сусідів по ЄС, створюючи певний внутрішній контекст. Проблема Курська викликала дискусії всередині італійської коаліції. Якщо Дж. Мелоні та міністр закордонних справ Антоніо Таяні тримаються лінії підтримки Києва, то деякі партнери по коаліції (зокрема партія «Ліга» Маттео Сальвіні) висловлюють занепокоєння щодо ескалації та закликають до більшої обережності (*Decode39, 2024*).

Властиво, позиція ЄС контрастує із засудженням з боку таких країн, як КНДР та Сирія, які називають дії СОУ «порушенням суверенітету рф». Водночас, європейські партнери зберігають стриманість щодо детального коментування конкретних військових маневрів, вважаючи це суверенним рішенням українського командування.

Реакція Сполучених Штатів Америки. Реакція США на операцію України в Курській області (станом на лютий 2026 р.) характеризувалася зміною підходів: від стриманої підтримки «суверенного права України» з часів демократичної адміністрації президента Джозефа Байдена (серпень 2024 – січень 2025 рр.) до активного залучення нової адміністрації республіканців президента Дональда Трампа у врегулювання ситуації через переговори.

«Справжня дилема для Путіна» – це ключова фраза, яку Дж. Байден використав для опису операції за джерелами Reuters та Associated Press. За його словами, наступ ЗСУ в Курській області поставив російського лідера перед складним вибором щодо перекидання військ і захисту власних кордонів (*Журавльова, 2024*). Водночас британська ВВС характеризувала ситуацію як «дилему для самого Байдена», оскільки він мав балансувати між підтримкою успішного наступу України та ризиками ескалації з боку рф (*ВВС, 2024*).

Дж. Байден зазначав, що отримував оновлення про хід операції кожні 4–5 годин. Він підкреслював, що США перебувають у «прямому та постійному контакті» з українською стороною, хоча

публічно відмовлявся коментувати деталі, поки операція перебувала в активній фазі (Абрамова, 2024).

Адміністрація Дж. Байдена офіційно заявляла, що Україна не попереджала США про плани наступу на Курщину заздалегідь, щоб зберегти фактор раптовості. А у листопаді 2024 р. він надав дозвіл використовувати ракети АТАСМС для ударів по російській території, зокрема в Курській області. За даними медіа (про що майже одночасно заявили Reuters, CNN, The Washington Post та The New York Times), це рішення було спрямоване на зміцнення позицій України перед можливими переговорами та як відповідь на залучення військ КНДР (Абрамова, 2024).

Держдепартамент та Пентагон, транслюючи позицію президента, наголошували, що дії України в Курській області не порушують політику США щодо використання американської зброї, оскільки це є частиною самооборони від агресора (BBC, 2024).

З лютого 2025 р. офіційна позиція та заяви почали зводитися до дипломатичного тиску та закликів до гуманності. Президент США Дональд Трамп особисто звертався до путіна із закликом уникати «жахливої різанини» в Курській області, де, за твердженнями російської сторони, українські війська нібито могли опинитися в оточенні (Balkanweb, 2025).

Вашингтон підтримує право України на захист, але адміністрація президента Дональда Трампа наголошує на необхідності завершення війни шляхом переговорів (The Washington Post, 2025).

Повідомлялося, що початок операції у 2024 р. без попереднього узгодження з Вашингтоном спричинив певне напруження у відносинах через використання наданого США озброєння на території РФ, що, однак, змусило США продовжувати надавати військову й розвідувальну інформацію та вносити зміни у розширення території для застосування американської летальної зброї (The Washington Post, 2025).

Однак 28 лютого 2025 р. у Білому домі відбулася скандальна зустріч між Дональдом Трампом та Володимиром Зеленським, де обговорювалися умови припинення вогню та гарантії безпеки. Наслідком дипломатичного скандалу стало обмеження надання необхідного для бойових дій озброєння, а надто розвідданих з території Курщини, що призвело до стрімкого просування російських військ в районі Суджі навесні 2025 р. (The New York Times, 2025).

Властиво, у період 2024–2025 рр. заяви Дональда Трампа щодо Курської операції України еволюціонували від попереджень про «Третю світову війну» до тверджень про «порятунок» українських військових від оточення. На початку операції у серпні 2024 р. Д. Трамп критикував дії України, називаючи їх небезпечною ескалацією. Під час виступу перед Асоціацією Національної гвардії США в Детройті він заявив, що наступ ЗСУ на територію РФ може спровокувати глобальний конфлікт, цитата: «Подивіться, що зараз відбувається в Україні... вони вриваються в росію... Ми закінчимо Третьою світовою війною» (*The New York Times*, 2025).

Однак найбільш резонансна серія заяв відбулася в середині березня 2025 р., коли Д. Трамп заявив, що українські війська нібито потрапили в пастку. Так, 14 березня 2025 р. він написав у Truth Social, що «тисячі українських солдатів повністю оточені російськими військовими» і перебувають у «дуже вразливому стані». Президент США заявив, що «наполегливо попросив» путіна зберегти життя українським солдатам, щоб уникнути «жахливої різанини, якої не бачили з часів Другої світової війни». А 17 березня 2025 р. Трамп заявив журналісту Reuters у Центрі Кеннеді, що саме завдяки його втручання росіяни «нічого не зробили в цей момент» і що без нього цих солдатів «вже не було б» (*Reuters*, 2025).

Ці заяви викликали значний резонанс та критику в англomовних виданнях. Українська сторона – Генштаб ЗС України та Президент Володимир Зеленський категорично спростували інформацію про оточення, назвавши це російською дезінформацією та частиною психологічного тиску. Видання Reuters, посилаючись на дані ЦРУ та інших розвідувальних служб, повідомило, що заяви Д. Трампа не відповідають дійсності. Розвіддані, надані Білому дому, підтверджували, що українські сили перебували під тиском, але не були оточені. Також, за результатами медіа-аналізу Politico та The Guardian зазначали, що Д. Трамп фактично повторював тези путіна, який напередодні робив схожі заяви про «блокаду» українських військ у Курській області (*Al Jazeera*, 2025).

Пізніше, у травні 2025 – лютому 2026 рр. Курська область розглядалася адміністрацією Д. Трампа як можливий об'єкт для територіальних обмінів під час обговорення припинення вогню. В англomовній пресі зазначалося, що Трамп використовував ситуацію в Курську як важіль тиску на обидві сторони для швидкого досягнення мирної угоди (*The Guardian*, 2025).

Попри зміну риторики Україна залишалася тоді критично залежною від американського озброєння та розвідданих. Зокрема, у березні 2025 р. США погодилися відновити обмін розвідданими та надавати військову допомогу в обмін на готовність до 30-денного перемир'я (за умови згоди рф).

Таким чином, у США змінилася позиція з питання Курської операції від мовчазної згоди до відвертого побоювання адміністрації Дж. Байдена бути втягнутого у відкритий ядерний конфлікт, чим Кремль постійно шантажує Захід (і цей шантаж виявився напрочуд ефективним). З приходом адміністрації Д. Трампа розпочався процес замирення війни і пошуку діалогу з агресором, що призвело до ще більшого поширення російської дезінформації у Білому Домі.

Реакція російської федерації. Станом на лютий 2026 р. реакція росії на Курську операцію пройшла шлях від початкового шоку до тривалого контрнаступу та спроб політичної маніпуляції.

Властиво, російські війська продовжують активні бойові дії в Курській області. Станом на лютий 2026 року зафіксовано десятки атак на цьому напрямку (зокрема, близько 64 атак за добу на початку лютого 2026 року). Попри заяви рф про «повне звільнення» територій ще у квітні 2025 року Сили оборони України продовжують утримувати частину позицій та завдавати ударів по російських пунктах управління БПЛА в регіоні (наприклад, у районі населеного пункту Анатоліївка) (ISW, 2026).

Кремль використовує ситуацію в Курській області як важіль у переговорах. Російська пропаганда регулярно заявляє про «оточення» українських сил, щоб відволікти увагу від обговорення припинення вогню на інших ділянках фронту. Офіційні особи рф також намагалися видати короткочасні мораторії на удари по енергетиці (у січні – лютому 2026 р.) за «поступку», хоча насправді використовували цей час для накопичення ракет (The Times, 2026).

На початку операції в серпні 2024 р. путін назвав дії України «черговою масштабною провокацією». Він звинуватив українські сили у «невибіркових обстрілах» цивільних об'єктів та назвав операцію актом тероризму. Путін стверджував, що наступом на Курщину Київ намагається покращити свої майбутні переговорні позиції та зупинити російський наступ на Донбасі. Він неодноразово заявляв, що ворог отримає «гідну відповідь» і буде витіснений з російської території (The Times, 2025).

У жовтні 2024 р. західні медіа цитували заяву путіна про нібито «оточення 2 тисяч українських військових», що було спростовано українським командуванням. А у квітні 2025 р. президент рф заявив про «повне звільнення» Курської області, хоча згодом визнав, що «залишки» українських сил все ще перебувають у регіоні (DW.com). Західні аналітики (зокрема ISW та The Times) зазначали, що путін використовує ці заяви, щоб відвернути увагу від внутрішніх проблем та мобілізувати населення, водночас намагаючись уникнути визнання того, що операція стала серйозним ударом по його авторитету (*The Times*, 2025).

За даними Генштабу ЗС України, станом на 2025-2026 рр. російська армія зазнала значних втрат у Курській операційній зоні, які обчислюються десятками тисяч осіб. Російська сторона ці цифри офіційно не підтверджує, натомість публікує статистику про «знищення» української техніки, яка, за оцінками аналітиків, часто є математично неможливою.

Для посилення угруповання в Курській області рф залучила підрозділи з Північної Кореї, які станом на лютий 2026 р. залишаються дислокованими біля кордонів з Україною.

Загалом, росія продовжує поєднувати спроби витіснити українські сили з власної території з масованими ракетними ударами по критичній інфраструктурі України, намагаючись змусити Київ до поступок на своїх умовах (*The Times*, 2025).

Реакція країн Глобального Півдня. Реакція країн Глобального Півдня на наступ ЗСУ в Курській області характеризується переходом від сприйняття росії як «непереможної» до визнання вразливості її територій, хоча на офіційному рівні більшість країн зберегли нейтралітет або закликали до деескалації.

Ключові аспекти реакції зводяться до руйнування міфу про «непереможну росію». Президент України Володимир Зеленський зазначив, що операція справила великий вплив на країни Глобального Півдня, оскільки вони побачили, що українські сили здатні не лише тримати оборону, а й переносити бойові дії на територію агресора та утримувати її (*Олійник*, 2025).

Україна розглядає Курську операцію як важливий важіль впливу у майбутніх переговорах, особливо з країнами Глобального Півдня, які раніше схилилися до концепції «замороженого конфлікту» на умовах рф (*Олійник*, 2025).

Позиція однієї з найбільших країн цієї групи держав – Індії базується на продовженні дотримання нейтралітету. Прем'єр-міністр Індії Нарендра Моді відвідав Київ невдовзі після початку

наступу (у серпні 2024 року), що стало першим візитом індійського лідера до незалежної України. Водночас індійські експерти висловлювали побоювання, що заглиблення на територію рф може виснажити ресурси України.

На тлі подій у Курській області Н. Моді послідовно заявляв, що «жодна проблема не може бути вирішена на полі бою». Він підкреслював, що Індія підтримує діалог для якнайшвидшого відновлення миру та стабільності. Під час візиту до Києва прем'єр-міністр Індії заявив: «Ми не є нейтральними. З самого початку ми обрали сторону миру». Він також наголосив на важливості поваги до суверенітету та територіальної цілісності держав (*BBC, 2024*).

Англомовні медіа, такі як *The Guardian* та *Times of India*, відзначали, що Н. Моді висловив особисту готовність сприяти мирному процесу «як друг». Після візиту до України Н. Моді провів телефонні розмови з Путіним та Володимиром Зеленським. У розмові з путіним він поділився «перспективами» свого візиту до Києва та знову закликав до припинення вогню, хоча офіційні релізи індійського уряду уникали прямого засудження українського наступу (*The Guardian, 2025*).

Також уряд Індії висловив глибоку стурбованість загибеллю невинних людей у будь-якому конфлікті, зазначивши, що «першими жертвами війни є діти» (*The Guardian, 2025*).

Загалом західні видання (наприклад, *ABC News, DW*) характеризували позицію Н. Моді та очолюваного ним уряду Індії як «балансування на межі», де він намагається зберегти стратегічне партнерство з рф, водночас демонструючи підтримку територіальної цілісності України (*ABC News, 2024*).

Станом на лютий 2026 р. у провідних англомовних виданнях (як-от *Reuters, BBC* чи *The New York Times*) відсутні повідомлення про специфічні розлогі заяви президента Бразилії Луїса Інасіу Лули да Сілви, що стосувалися б безпосередньо Курської операції. Натомість медіа зосереджуються на його загальній позиції щодо війни, яку він послідовно називає «божевіллям» (*The New York Times, 2026*).

Основні тези Лули да Сілви щодо конфлікту в англомовній пресі зводяться до закликів до стриманості. Після активізації бойових дій та українських атак (зокрема, ударів по російських аеродромах – операція СБУ «Павутина») Лула да Сілва закликав до стриманості від подальших нападів (*The New York Times, 2026*).

Лідер Бразилії продовжує відстоювати політику «діалогу з усіма», намагаючись виступати посередником між рф та Україною. Він заявляв, що Бразилія не може ставати на чийсь бік, оскільки прагне миру (*The New York Times*, 2026).

Президент Бразилії неодноразово стверджував, що ані Москва, ані Київ не виявляють достатньої готовності до переговорів і що «світ втомлюється від війни», чітко заявляючи: «Я не буду продавати зброю, щоб убивати росіян», підкреслюючи, що будь-яка військова допомога Україні означала б вступ Бразилії у війну.

Попри заклики до миру він офіційно засуджував вторгнення рф як порушення територіальної цілісності України, хоча раніше припускав можливість територіальних поступок (зокрема, щодо Криму), що викликало гостру критику на Заході та в Україні (*The New Voice of Ukraine*, 2025).

Властиво, в англomовних медіа Лулу да Сільву часто критикують за повторення російської пропаганди, коли він звинувачував США та ЄС у затягуванні війни через постачання зброї.

Інші країни так званого Глобального Півдня, насамперед ПАР, Індонезія тощо поділяють нейтральний й часто корисливий підхід до російсько-Української війни. Однак хоча наступ на Курщині не призвів до негайної зміни політичного курсу провідних країн Глобального Півдня, він створив нову стратегічну невизначеність для їхнього партнера росії, що змусило ці країни переглянути свої оцінки військового потенціалу обох сторін.

Позиція Китайської Народної Республіки. Станом на початок 2026 року офіційна позиція Китаю щодо ситуації в Курській області залишається стриманою та традиційно спрямованою на заклики до деескалації. КНР продовжує дотримуватися «нейтральної» риторики, яка фактично підтримує інтереси рф.

Основні тези реакції Китаю зводяться до закликів стриманості. МЗС Китаю закликає всі сторони дотримуватися принципів локалізації й деескалації та не «підливати оливи у вогонь». Інформаційне висвітлення в КНР теж промовисте. Китайські державні медіа часто описують операцію як «стратегічну помилку» України, транслюючи при цьому переважно російські пропагандистські наративи. Сі Цзіньпін особисто уникає прямих розлогих коментарів щодо Курської операції, натомість офіційна позиція Китаю транслюється через Міністерство закордонних справ (МЗС) та державні медіа (*Интерфакс-Україна*, 2026).

12 серпня 2024 р. МЗС Китаю оприлюднило заяву, в якій закликала всі сторони дотримуватися трьох принципів: «не розширювати зону

бойових дій, не допускати ескалації збройного конфлікту та не провокувати посилення вогню будь-якою стороною». Ці тези безпосередньо пов'язані з наступом ЗСУ на Курщині (DW, 2026).

У розмовах з міжнародними лідерами (зокрема під час дзвінка з Путіним у лютому 2026 р.) Сі Цзіньпін продовжує наголошувати, що Китай підтримує «політичне врегулювання кризи» та готовий відігравати «конструктивну роль» (BBC, 2026).

Китайські офіційні особи та медіа часто використовують Курську операцію як аргумент проти західної військової допомоги Україні, стверджуючи, що удари по території РФ лише затягують конфлікт. Водночас англомовні китайські видання (наприклад, Global Times, ThinkChina) описують операцію як «ризиковану авантюру», що навряд чи змінить стратегічний хід війни, і акцентують на небезпеці для ядерних об'єктів (Курської АЕС) (ThinkChina, 2024).

Вже традиційно у китайській дипломатії попри заклики до поваги суверенітету Пекін утримується від прямого засудження російського вторгнення, натомість закликаючи враховувати «законні занепокоєння безпекою всіх сторін» (ThinkChina, 2024).

Посилення підтримки РФ було яскраво продемонстроване під час Курської операції. Попри на заклики до миру у лютому 2026 р. з'явилися повідомлення про те, що Китай посилив військову та економічну допомогу Росії, аби не допустити її поразки (BBC, 2026).

У локальному вимірі Пекін висловлював звичну для своєї дипломатії стурбованість через поранення китайських кореспондентів у регіоні, використовуючи це як привід знову закликати до «політичного врегулювання кризи».

Загалом Китай розглядає бойові дії на території РФ як небажане розширення конфлікту, але замість засудження агресора акцентує на необхідності переговорів на умовах, що враховують «безпекові занепокоєння» Росії (BBC, 2026).

Участь КНДР у Курській операції. КНДР продовжує активно підтримувати РФ у Курській області, надаючи живу силу та технічну допомогу. За даними розвідок та офіційних звітів, ключовими аспектами цієї допомоги є військовий контингент чисельністю близько 11 тисяч північнокорейських військових. З них 10 000 – бойові підрозділи, ще 1 000 – інженерні війська (BBC, 2025).

Війська КНДР інтегровані в російську систему командування та виконують завдання з обстрілів українських позицій зі ствольної артилерії та РСЗВ. Здійснюють аеророзвідку та коригування вогню за допомогою безпілотників. Проводять розмінування територій

(силами інженерних підрозділів). Мета Пхеньяна полягає у вивченні сучасних тактик (використання ШІ, дронів) та навчання інструкторів. Вже близько 3 000 солдатів пройшли ротацію і повернулися до КНДР для передачі бойового досвіду(*ABC News, 2025*).

За оцінками південнокорейської розвідки (NIS), загальні втрати КНДР (убиті та поранені) становлять близько 6 000 осіб, а у лютому 2026 р. Кім Чен Ин відкрив у Пхеньяні новий житловий квартал та вулицю на честь військових, загиблих у війні проти України. Це стало першим публічним кроком режиму щодо компенсації сім'ям загиблих (*DW, 2026*).

Додатково, з вересня 2023 р. КНДР поставила росії понад 20 000 контейнерів з амуніцією та військовим обладнанням. В обмін на живу силу та снаряди росія надає Пхеньяну військові технології (зокрема для розробки дронів), продовольство, енергоносії та фінансову допомогу. Українська сторона наголошує, що спільні операції рф та КНДР у Курській області мають на меті повне витіснення ЗСУ з регіону, проте СОУ продовжують утримувати визначені рубежі (*ABC News, 2025*).

Загалом Курська операція спровокувала пряме втручання Північної Кореї у війну. Залучення КНДР (де вона зазнали значних втрат – понад 4500 осіб станом на весну 2025 року) стало фактором глобалізації конфлікту, що змусило Південну Корею та Японію активніше переглядати свою політику допомоги Україні (*The New York Times, 2026*).

Висновки. Курська операція Сил СОУ стала ключовим елементом української дипломатії та військової стратегії, змінивши сприйняття війни на міжнародній арені. Операція пришвидшила зняття обмежень на використання західної далекобійної зброї по території рф. Хоча деякі лідери (зокрема в Німеччині) й висловлювали занепокоєння ескалацією, загальний тренд змістився в бік підтримки створення «буферної зони» для захисту українських прикордонних міст.

Міжнародна реакція на масштабне і сплановане вторгнення українських Сил оборони на територію держави-агресора з подальшою її окупацією та визнанням цього факту усіма сторонами стала «лакмусовим папірцем», який яскраво проявив ставлення провідних геополітичних гравців до російсько-Української війни.

Вперше з часів Другої світової війни іноземні війська окупували й досі утримують міжнародно визнані території росії. А міжнародна підтримка й неосуд держав вільного світу на такі дії України лише зайвий раз доводять вірність обраної стратегії військово-політичного керівництва України з відбиття агресії кремля.

Використані посилання

«A massacre is taking place in Ukraine», Trump: I will talk to Putin and Zelensky to end it. (2025). *Balkanweb*. 20.02. URL: <https://www.balkanweb.com/en/There-is-a-massacre-happening-in-Ukraine--Trump-will-talk-to-Putin-> (дата звернення: 20 лютого 2026).

Абрамова А. (2024). «Дилема для путіна»: Байден прокоментував операцію в Курській області. *Громадське*. 20.02. URL: <https://hromadske.ua/viyna/229440-dylema-dlia-putina-bayden-prokomentuvav-operatsiiu-v-kur> (дата звернення: 20 лютого 2026).

Бучин М. (2024). Курська битва: геніальна операція чи військова авантюра. НУ «Львівська політехніка». 20.02. URL: <https://lpnu.ua/news/kurska-bytva-henialna-operatsiia-chy-viiskova-avantiura> (дата звернення: 20 лютого 2026).

Журавльова О. (2024). Байден про Курщину: Україна створила дилему для Путіна. *Deutsche Welle* 20.02. URL: <https://www.dw.com/uk/bajden-pro-nastup-u-kurskij-oblasti-ukraina-stvorila-spravznu-dilemu> (дата звернення: 20 лютого 2026).

Китай прокоментував наступ ЗСУ в Курській області РФ. (2024). *DW*. 20.02. URL: <https://www.dw.com/uk/kitaj-strimano-prokomentuvav-nastup-zsu-v-kurskij-oblasti-rf/a-69923798> (дата звернення: 20 лютого 2026).

Костіна І., Мазуренко А. (2026). Французький президент пояснив, чому партнери не можуть надіслати зараз війська в Україну. *Українська правда*. 20.02 URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2026/02/13/8020973/> (дата звернення: 20 лютого 2026).

Лебеденко А. В., Клят Ю. О., Семененко О. М., Ноздрачов О. О. та ін. (2025) Курська операція Сил оборони України (2024–2025). Центральний науководослідний інститут Збройних Сил України. Київ: Вид-во Ліра-К, 2025. 134 с.

Макрон у Мюнхені: «Це величезна стратегічна помилка – закликати Україну прийняти поразку». (2026). *Mind*. 20.02 URL: <https://mind.ua/news/20301022-makron-u-myunheni-ce-velichezna-strategichna-pomilka-zaklikati-ukrayinu-prijnyati-> (дата звернення: 20 лютого 2026).

Мандзюк О. (2025). Аналіз особливостей застосування оперативно-розшукових підрозділів органів охорони державного кордону в умовах проведення операцій Сил оборони. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. <https://doi.org/10.32453/3.v99i2.1869> URL: https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/military_tech/article/view/1869 (дата звернення: 20 лютого 2026).

МЗС Китаю: Ми не доливаємо оливи у вогонь в «українському конфлікті». (2026). *Інтерфакс-Україна*. 20.02. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/1140452.html> (дата звернення: 20 лютого 2026).

Новини з України: Генеральний секретар НАТО підтримує Курську наступальну операцію (2024). *Deutsche Welle* 20.02. URL: <https://www.dw.com/en/ukraine-updates-nato-chief-backs-kursk-offensive/live-70098983> (дата звернення: 20 лютого 2026).

Олійник Т. (2025). Зеленський: Курська операція мала великий вплив на країни Глобального Півдня. *Українська правда*. 20.02. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2025/01/02/7491817> (дата звернення: 20 лютого 2026).

Смишляев С. (2024). Шольц про «Курську операцію»: Обмежена в часі та просторі. *Deutsche Welle* 20.02. URL: <https://www.dw.com/uk/solc-pro-kursku-operaciu-obmezena-v-casi-ta-prostori/a-70010709> (дата звернення: 20 лютого 2026).

Хоменко С, Пеца М. (2026). Що ми зрозуміли після Мюнхенської конференції. Аналіз BBC. *BBC*. 20.02. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cm2r1r687360> (дата звернення: 20 лютого 2026).

Aguar P. (2025). Ukraine's Kursk Offensive: Symbolic Gains, Strategic Costs? *Geopolitical Monitor*. 20.02. URL: <https://www.geopoliticalmonitor.com/ukraines-kursk-offensive-symbolic-gains-strategic-costs/> (дата звернення: 20 лютого 2026).

Baccini F. (2024). EU Commission: Kyiv has «the right» to strike the Russian army “even in the enemy’s territory”. *EUNews*. 20.02. URL: <https://www.eunews.it/en/2024/08/09/eu-commission-ukraine-kursk-russia/> (дата звернення: 20 лютого 2026).

Berg M. Bazail-Eimil E. (2024). How Ukraine’s ‘high-stakes game’ changes the war. *Politico*. 20.02. URL: <https://www.politico.com/newsletters/national-security-daily/2024/08/21/how-ukraines-high-stakes-game-changes-the-war-00175417> (дата звернення: 20 лютого 2026).

Bukhari S. (2025). Kursk: Trump, Putin & the war that could break Ukraine. ResearchGate. 20.02. URL: https://www.researchgate.net/publication/398107565_KURSK_TRUMP_PUTIN_ (дата звернення: 20 лютого 2026).

Charuk A. (2025). Bić wroga na jego ziemi. Operacja kurska Sił obrony Ukrainy (sierpień-grudzień 2024) 20.02. URL: https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fshron1.chtyvo.org.ua%2FKharuk_Andrii%2FBi_wroga_na_jego_ziemi_Operacja_Kurska_Si_Obrony_Ukrainy_sierpiegrudzie_2024_pol.pdf (дата звернення: 20 лютого 2026).

EU adopts 19th package of sanctions against Russia. (2025). *Directorate-General for Financial Stability, Financial Services and Capital Markets Union* 20.02. URL: https://finance.ec.europa.eu/news/eu-adopts-19th-package-sanctions-against-russia-2025-10-23_en (дата звернення: 20 лютого 2026).

Evans A. (2025). Ukraine’s Kursk Incursion: Six Month Assessment. *ISW*. 20.02. URL: <https://www.understandingwar.org/backgrounder/ukraine’s-kursk-incursion-six-month-assessment> (дата звернення: 20 лютого 2026).

Hasselbach C. (2024). Ukraine ‘free to choose’ German weapons for Russia advance. *Deutsche Welle* 20.02. URL: <https://www.dw.com/en/germany-ukraine-free-to-choose-its-weapons-for-russia-advance/a-69937795> (дата звернення: 20 лютого 2026).

How Italy reacted to Ukraine’s surprise incursion in Russia’s Kursk. (2024). *Decode39*. 20.02 URL: <https://decode39.com/9452/how-italy-reacted-to-ukraines-surprise-incursion-in-russias-kursk> (дата звернення: 20 лютого 2026).

Kempe F. (2025). Von der Leyen’s stirring message to Europe: Fight to survive. Atlantic Council. 20.02. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/content-series/inflection-points/von-der-leyens-stirring-message-to-europe-fight-to-survive/> (дата звернення: 20 лютого 2026).

Psaropoulos John T. (2025). Ukraine presses on in Kursk; Denmark warns Russia could wage war in Europe. Al Jazeera URL: [https://www.aljazeera.com/news/2025/2/13/ukraine-resumes-the-offensive-in-kursk#:~:text=But%](https://www.aljazeera.com/news/2025/2/13/ukraine-resumes-the-offensive-in-kursk#:~:text=But%20) (дата звернення: 20 лютого 2026).

Russian Offensive Campaign Assessment, February 2, 2026. (2026). URL: <https://understandingwar.org/research/russia-ukraine/russian-offensive-campaign-assessment-february-2-2026/> (дата звернення: 20 лютого 2026).

Ryan M. (2024) The Battle of Kursk 2024. *Lowy Institute*. 20.02. URL: <https://www.lowyinstitute.org/publications/analysis-battle-kursk-2024> (дата звернення: 20 лютого 2026).

Salinas B. (2024). Kursk Operation: Legal Perspectives of a Counter Offensive. *Finabel*. 20.02. URL: <https://finabel.org/kursk-operation-legal-perspectives-of-a-counter-offensive/> (дата звернення: 20 лютого 2026).

The Federal Chancellor’s speech to the 61st Munich Security Conference. (2025). *Bundesregierung*. 20.02 URL: <https://www.bundesregierung.de/breg-en/news/speech-federal-chancellor-msc-2335244> (дата звернення: 20 лютого 2026).

UK support of Ukraine ‘unwavering’ amid Kursk offensive: Spokeswoman. (2024). *Al Arabiya English*. 20.02 URL: <https://english.alarabiya.net/News/world/2024/08/19/uk-> (дата звернення: 20 лютого 2026).

Ukraine's borders cannot be changed by force or army reduced -EU's von der Leyen. (2025). *Reuters*. 20.02. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/ukraines-borders-cannot-be-changed-by-force-or-army-reduced-eus-von-der-leyen-2025-11-23/> (дата звернення: 20 лютого 2026).

References

«There is a massacre happening in Ukraine», – Trump: I will talk to Putin and Zelensky to stop it. (2025). *Balkanweb*. 20.02. URL: <https://www.balkanweb.com/en/There-is-a-massacre-happening-in-Ukrain/> (eng.) (access date: February 20, 2026).

Abramova A. (2024). «Dilemma for the path»: Biden commented on the operation in the Kursk region. *Hromadske*. 20.02. URL: <https://hromadske.ua/viyna/229440-dylemadiia-putina-bayden-prokomentuvav-operatsiiu-v-kursk> (ukr.) (access date: February 20, 2026).

Buchyn M. (2024). The Battle of Kursk: a brilliant operation or a military adventure. Lviv Polytechnic National University. 20.02. URL: <https://lpnu.ua/news/kurska-bytva-henialna-operatsiia-chy-viiskova-avantiura> (ukr.) (access date: February 20, 2026).

Zhuravlyova O. (2024). Biden on Kursk: Ukraine created a dilemma for Putin. *Deutsche Welle* 20.02. URL: <https://www.dw.com/uk/bajden-pro-nastup-u-kurskij-oblasti-ukraina-stvorila-spravznu-dilemu> (ukr.) (access date: February 20, 2026).

China commented on the offensive of the Ukrainian Armed Forces in the Kursk region of the Russian Federation. (2024). *DW*. 20.02. URL: <https://www.dw.com/uk/kitaj-strimano-prokomentuvav-nastup-zsu-v-kurskij-oblasti-rf/a-69923798> (eng.) (accessed February 20, 2026).

Kostina I. Mazurenko A. (2026). The French president explained why partners cannot send military to Ukraine now. *Ukrainian Pravda*. 20.02 URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2026/02/13/8020973/> (ukr.) (accessed February 20, 2026).

Lebedenko A. V., Klyat Yu. O., Semenenko O. M., Nozdrachov O. O. et al. (2025) Kursk operation of the Defense Forces of Ukraine (2024–2025). Central Research Institute of the Armed Forces of Ukraine. (ukr.). Kyiv: Publishing House Lira-K, 2025. 134 p.

Macron in Munich: «It is a huge strategic mistake to call on Ukraine to accept defeat». (2026). *Mind*. 20.02 URL: <https://mind.ua/news/20301022-makron-u-myunheni-ce-velichezna-strategichna-pomilka-zaklikati-ukrayinu-prijnyati> (eng.) (access date: February 20, 2026).

Mandziuk O. (2025). Analysis of the features of the use of operational-search units of the state border guard agencies in the conditions of conducting defense force operations. Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. 20.02. <https://doi.org/10.32453/3.v99i2.1869> URL: https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/military_tech/article/view/1869 (ukr.) (access date: February 20, 2026).

Chinese Foreign Ministry: We are not adding fuel to the fire in the «Ukrainian conflict». (2026). *Interfax-Ukraine*. 20.02. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/1140452.html> (eng.) (accessed: 20 February 2026).

News from Ukraine: NATO Secretary General supports Kursk offensive operation (2024). *Deutsche Welle* 20.02. URL: <https://www.dw.com/en/ukraine-updates-nato-chief-backs-kursk-offensive/live-70098983> (eng.) (accessed: 20 February 2026).

Oliynyk T. (2025). Zelensky: Kursk operation had a great impact on the country of the Global South. *Ukrainskaya Pravda*. 20.02. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2025/01/02/7491817> (ukr.) (access date: February 20, 2026).

Smyshlyaev S. (2024). Scholz on the «kursk operation»: Limited in time and space. *Deutsche Welle* 20.02. URL: <https://www.dw.com/uk/solz-pro-kursku-operaciju-obmezena-v-casi-ta-prostori/a-70010709> (ukr.) (access date: February 20, 2026).

Charuk A. (2025). Bić wroga na jego ziemi. Operacja kurska Sił obrony Ukrainy (sierpień-grudzień 2024) (pol.). 20.02. URL: https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fshron1.chtyvo.org.ua%2FKharuk_Andrii%2FBi_wroga_na_jego_ziemi_Operacja_Kurska_Si_Obrony_Ukrainy_sierpiegrudzie_2024_pol.pdf (pol.) (accessed: 20 February 2026).

Khomenko S, Petsa M. (2026) What we understood after the Munich Conference. BBC analysis. BBC. 20.02. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cm2r1r68736o> (ukr.) (accessed: 20 February 2026).

Aguar P. (2025). Ukraine's Kursk offensive operation: symbolic gains, strategic costs? Geopolitical monitor. 20.02. URL: <https://www.geopoliticalmonitor.com/ukraines-kursk-offensive-symbolic-gains-strategic-costs/> (eng.) (accessed 20 February 2026).

Baccini, F. (2024). European Commission: Kyiv has 'right' to strike Russian army 'even in enemy territory'. EUNews. 20.02. URL: <https://www.eunews.it/en/2024/08/09/eu-commission-ukraine-kursk-russia/> (eng.) (accessed 20 February 2026).

Berg, M., Bazail-Emil, E. (2024). How Ukraine's 'high-stakes game' is changing the war. Politico. 20.02. URL: <https://www.politico.com/newsletters/national-security-daily/2024/08/21/how-ukraines-high-stakes-ga> (eng.) (accessed 20 February 2026).

Bukhari, S. (2025). Kursk: Trump, Putin and the War That Could Break Ukraine. ResearchGate. 20.02. URL: https://www.researchgate.net/publication/398107565_KURSK_TRUMP_PUTIN_ (eng.) (accessed 20 February 2026).

EU adopts 19th package of sanctions against Russia. (2025). Directorate-General for Financial Stability, Financial Services and Capital Markets Union 20.02. URL: https://finance.ec.europa.eu/news/eu-adopts-19th-package-sanctions-against-russia-2025-10-23_en (eng.) (accessed 20 February 2026).

Evans A. (2025). Ukraine's Kursk Incursion: Six Month Assessment. ISW. 20.02. URL: <https://www.understandingwar.org/backgrounder/ukraine-s-kursk-incursion-six-month-assessment> (eng.) (accessed 20 February 2026).

Hasselbach C. (2024). Ukraine 'free to choose' German weapons for Russia advance. Deutsche Welle 20.02. URL: <https://www.dw.com/en/germany-ukraine-free-to-choose-its-weapons-for-russia-advance/a-69937795> (eng.) (accessed 20 February 2026).

How Italy reacted to Ukraine's surprise incursion in Russia's Kursk. (2024). Decode39. 20.02 URL: <https://decode39.com/9452/how-italy-reacted-to-ukraines-surprise-incursion-in-russias-kursk> (eng.) (accessed 20 February 2026).

Kempe F. (2025). Von der Leyen's stirring message to Europe: Fight to survive. Atlantic Council. 20.02. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/content-series/inflection-points/von-der-leyens-stirring-message-to-europe-fight-to-survive/> (eng.) (accessed 20 February 2026).

Psaropoulos John T. (2025). Ukraine presses on in Kursk; Denmark warns Russia could wage war in Europe. Al Jazeera URL: [https://www.aljazeera.com/news/2025/2/13/ukraine-resumes-the-offensive-in-kursk#:~:text=But%](https://www.aljazeera.com/news/2025/2/13/ukraine-resumes-the-offensive-in-kursk#:~:text=But%20) (eng.) (accessed February 20, 2026).

Russian Offensive Campaign Assessment, February 2, 2026. (2026). URL: <https://understandingwar.org/research/russia-ukraine/russian-offensive-campaign-assessment-february-2-2026/> (eng.) (accessed February 20, 2026).

Ryan M. (2024) The Battle of Kursk 2024. Lowy Institute. 20.02. URL: <https://www.lowyinstitute.org/publications/analysis-battle-kursk-2024> (eng.) (accessed February 20, 2026).

Salinas B. (2024). Kursk Operation: Legal Perspectives of a Counter Offensive. Finabel. 20.02. URL: <https://finabel.org/kursk-operation-legal-perspectives-of-a-counter-offensive/> (eng.) (accessed 20 February 2026).

The Federal Chancellor's speech to the 61st Munich Security Conference. (2025). Bundesregierung. 20.02 URL: <https://www.bundesregierung.de/breg-en/news/speech-federal-chancellor-msc-2335244> (eng.) (accessed 20 February 2026).

UK support of Ukraine 'unwavering' amid Kursk offensive: Spokeswoman. (2024). Al Arabiya English. 20.02 URL: <https://english.alarabiya.net/News/world/2024/08/19/uk-> (eng.) (accessed 20 February 2026).

Ukraine's borders cannot be changed by force or army reduced -EU's von der Leyen. (2025). Reuters. 20.02. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/ukraines-borders-cannot-be-changed-by-force-or-army-reduced-eus-von-der-leyen-2025-11-23/> (eng.) (accessed: 20 February 2026).

Ponnypaliak O., Chvanov O.

THE KURSK OPERATION OF THE DEFENSE FORCES OF UKRAINE: THE INTERNATIONAL ASPECT

The article examines the international reaction to the Kursk offensive operation of the Defense Forces of Ukraine, launched on August 6, 2024, and its impact on the geopolitical situation as of February 2026. The official positions of key geopolitical actors are analyzed: NATO, the European Union, the United States, the People's Republic of China, the Global South countries, and the Russian Federation. It is established that the majority of Western partners recognized the operation as Ukraine's legitimate right to self-defense under Article 51 of the UN Charter and international humanitarian law. The study reveals that the operation shattered the myth of the Russian army's "invincibility" and demonstrated the vulnerability of its territory, significantly affecting the conflict's perception by the Global South countries previously inclined toward a "frozen conflict" on Russia's terms. The role of the DPRK as an active combatant on Russia's side with approximately 11,000 troops is highlighted, which became a factor of the conflict's globalization and prompted South Korea and Japan to reconsider their assistance policies toward Ukraine. The evolution of U.S. approaches is traced: from restrained support under President J. Biden to active engagement in diplomatic settlement under D. Trump. The Kursk operation became an important diplomatic tool for strengthening Ukraine's negotiating positions, accelerated the lifting of restrictions on Western long-range weapons, and significantly changed the balance of power in the international arena. For the first time since World War II, foreign troops occupied and continue to hold internationally recognized Russian territory. The research is based on official diplomatic statements, documents of international organizations, and open sources.

Keywords: Kursk operation, Defense Forces of Ukraine, international reaction, self-defense, NATO, European Union, USA, China, DPRK, Global South, diplomacy, negotiating positions.

Дата першого надходження рукопису до видання: 07.02.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 22.02.2026

Дата публікації: 24.04.2026

ШВЕДСЬКА МОДЕЛЬ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДТРИМКИ УКРАЇНИ У 2022 – 2025 роках

У статті здійснено комплексний аналіз еволюції військової підтримки України з боку Королівства Швеція у 2022–2025 роках як цілісної державної моделі, що поєднує фінансові, інституційні, військово-технічні та оборонно-промислові інструменти. Доведено, що від початку повномасштабної російської агресії Стокгольм відмовився від підходу епізодичних поставок і вибудував системну архітектуру допомоги, інтегровану у власне бюджетне та оборонне планування. Простежено поетапний перехід від масових поставок переносних протитанкових засобів до передачі важких платформ оперативного рівня, зокрема бойових машин піхоти, самохідної артилерії та танків, а також формування повітряного і морського компонентів підтримки через системи протиповітряної оборони, літаки дальнього радіолокаційного виявлення, ракети й бойові катери. Методологічною основою дослідження є поєднання інституційного, структурно-функціонального та порівняльно-аналітичного підходів, що дозволяє розглядати військову допомогу не як сукупність рішень, а як інструмент довгострокової безпекової політики. Емпіричну базу становлять офіційні документи органів влади Швеції, матеріали парламенту та урядових відомств, аналітичні публікації профільних ресурсів і повідомлення міжнародних медіа. Показано, що ключовою рисою шведського підходу стала інституціоналізація підтримки через багаторічні фінансові рамки, участь у коаліційних механізмах Ukraine Defence Contact Group, а також залучення національного оборонно-промислового комплексу до виробництва, модернізації та логістичного супроводу озброєння для України. Особливу увагу приділено переходу до оборонно-промислового партнерства у 2024–2025 роках через «данську схему» закупівель, ініціативу ZBROYARI та спільні виробничі проекти, що трансформували Україну з отримувача допомоги у співучасника європейської оборонної екосистеми. Теоретична новизна полягає в концептуалізації «шведської моделі» як окремого типу державної політики безпекової підтримки. Практичне значення результатів полягає у можливості їх використання для аналізу інших форматів міжнародної військової допомоги та розробки механізмів довгострокового оборонного партнерства.

Ключові слова: Швеція, Україна, військова допомога, російсько-Українська війна, данська модель.

Постановка проблеми та її актуальність. Після початку повномасштабної російської агресії у 2022 р. Швеція здійснила фундаментальний перегляд своєї безпекової політики, перейшовши

Рудько Сергій Олексійович, кандидат історичних наук, доцент, викладач кафедри тактико-спеціальних дисциплін Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Рудько С.О., 2026.

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

ISSN 2313-5603

від традиційної стриманості до системної військової підтримки України. Її допомога швидко вийшла за межі разових поставок і набула інституціоналізованого характеру, поєднавши бюджетні рішення, участь у міжнародних коаліціях, передачу складних бойових платформ та залучення оборонної промисловості. У 2022 – 2025 рр. Стокгольм сформував довгострокову модель підтримки, закріплену фінансовими рамками і механізмами контрактування українського ОПК. Актуальність дослідження полягає у необхідності проаналізувати цю трансформацію як приклад зміни ролі нейтральної держави в європейській системі безпеки та її вплив на підвищення стійкості ЗСУ.

У межах дослідження «шведська модель» військової підтримки України розглядається як інституціоналізована система довгострокової безпекової взаємодії, у якій військова допомога інтегрована у державне бюджетне та оборонне планування Швеції, закріплена багаторічними фінансовими рамками й опирається на активне залучення національного оборонно-промислового комплексу. Її відмінною рисою є поєднання двосторонніх і багатосторонніх механізмів координації, а також постійне врахування оперативного досвіду ЗСУ для корекції виробничих, логістичних і навчальних рішень. Саме ця зв'язаність фінансових, інституційних і промислових інструментів дозволяє говорити про окрему державну модель, а не про сукупність разових рішень.

Метою статті є аналіз еволюції шведської військової підтримки України у 2022–2025 рр. як цілісної державної моделі, що поєднує військові поставання, фінансові інструменти, оборонно-промислову кооперацію та участь у багатосторонніх безпекових механізмах.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Аналіз попередніх досліджень і публікацій показує, що проблематика військової підтримки України з боку Королівства Швеція ще не стала предметом системного академічного опрацювання в українській та міжнародній науковій літературі. Наявна джерельна база сформована переважно за рахунок офіційних повідомлень органів влади Швеції, матеріалів міжнародних і національних ЗМІ, а також публікацій спеціалізованих військово-аналітичних ресурсів. Ключову роль у висвітленні цієї тематики відіграють українські профільні видання, насамперед *Militaryni*, а також західні медіа й інформаційні агентства, зокрема *Reuters*, *Der Spiegel*, *Svenska Dagbladet*, *SVT* і *Aftonbladet*, які фіксують обсяги, номенклатуру та політичні рамки шведської допомоги.

Важливий масив джерел становлять офіційні матеріали Уряду Швеції, Міністерства оборони, Міністерства фінансів і Риксдагу, оприлюднені через платформу Regeringskansliet та парламентські документи. Саме ці публікації відображають бюджетні рішення щодо військової допомоги, зокрема пакети 2022–2024 років, багатомільярдне асигнування на підтримку України, фінансування «коаліцій спроможностей» і участь Швеції в багатосторонніх механізмах у межах Ukraine Defence Contact Group (далі – UDCG). Окреме місце посідають документи про безпекову угоду між Україною та Швецією від травня 2024 р., які закріплюють перехід від разових поставок до інституціоналізованого довгострокового партнерства.

Значну частину емпіричної бази формують повідомлення про конкретні види переданого озброєння і військової техніки. Публікації Militarnyi, SVT, Cornucopia та Der Spiegel фіксують передачу Україні гранатометів AT4, комплексів розмінування Minröjningsorm, самохідних артилерійських установок Archer, бойових машин піхоти CV90, катерів Combat Boat 90 і Gruppbat, а також участь Швеції у танковій коаліції Leopard 2. Паралельно західні медіа й урядові структури відображають розвиток авіаційного виміру співпраці – зокрема дискусії щодо можливих поставок винищувачів Gripen та рішення про передачу літаків дальнього радіолокаційного виявлення ASC 890 після підготовки українських F-16.

Окремий блок джерел становлять матеріали, що стосуються залучення шведського оборонно-промислового комплексу до підтримки України. Контракти BAE Systems на виробництво CV90, спільні закупівлі бойових машин піхоти в межах багатонаціональних програм, а також рішення про відкриття спільного шведсько-українського виробництва озброєнь у 2025 р. відображають трансформацію допомоги з донорської моделі у формат промислово-технологічного партнерства. Важливим доповненням є матеріали про «нордичну модель» фінансування українського ОПК, що зафіксована у публікаціях Militarnyi та урядових комюніке.

Попри значний обсяг фактичної інформації наявні джерела мають переважно описовий і новинний характер та не формують цілісного теоретично узгодженого бачення «шведської моделі» допомоги Україні. Відсутній системний аналіз того, як військово-технічні поставки, фінансові інструменти, інституційна участь у міжнародних коаліціях і розвиток оборонно-промислового

співробітництва інтегруються у єдину стратегію Швеції. Саме ця прогалина зумовлює актуальність дослідження, спрямованого на концептуалізацію шведської моделі військової підтримки України в контексті трансформації безпекової архітектури Північної Європи та євроатлантичного простору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Військова підтримка України з боку Швеції від самого початку вирізнялася не епізодичністю, а спробою побудувати впорядковану та передбачувану систему допомоги, інтегровану у фінансову й оборонну політику держави. Уже в перші тижні після початку повномасштабного вторгнення росії уряд Швеції задіяв надзвичайні бюджетні механізми, що дозволили поєднати передачу озброєнь із прямою фінансовою підтримкою Збройних Сил України та компенсацією для шведських виробників (Finansdepartementet, 2022). Це заклало основу для подальшої інституціоналізації допомоги як елемента державної оборонної політики.

Політична позиція Стокгольма щодо підтримки України почала формуватися ще до лютого 2022 р., коли шведський уряд публічно визнав готовність відступити від традиційної стриманості у сфері експорту озброєнь у разі загострення безпекової ситуації в Східній Європі (Linde A. Sweden will, 2022). Після початку повномасштабної війни ця позиція швидко трансформувалася у практичні рішення: вже навесні 2022 р. було ухвалено низку додаткових бюджетів і оборонних програм, що дозволили фінансувати поставки озброєння, боєприпасів та обладнання без обмежень, притаманних мирному часу (Riksdagen, 2023).

На тлі цих рішень Швеція поступово перейшла від початкової екстреної підтримки до формування системи регулярних пакетів допомоги, які поєднували військові поставки з фінансуванням міжнародних фондів та участю у багатосторонніх форматах координації. Включення шведських ресурсів до механізмів UDCG і суміжних ініціатив дозволило узгоджувати національні рішення Стокгольма з потребами українського фронту та загальною стратегією союзників (Försvarsdepartementet Försvarsmakten ska, 2024).

Подальший розвиток цієї моделі був закріплений у рішенні уряду Швеції створити трирічну рамку військової допомоги Україні обсягом 75 млрд шведських крон у 2024–2026 рр., що інтегрувало підтримку України у середньострокове бюджетне й оборонне планування держави (Finansdepartementet, Försvarsdepartementet

75 miljarder, 2024). Таким чином, шведська допомога набула рис структурованої політики, спрямованої на довгострокове посилення обороноздатності України в європейському безпековому контексті.

Важливо, що інституційна сталість шведського підходу проявилася і в парламентському вимірі: підтримка України в 2022–2025 рр. супроводжувалася нетипово активною роллю Риксдагу, який у більшості випадків виступав безпосереднім співвиробником політики через бюджетні корекції та прискорені процедурні механізми (Matz, 2025). Це підсилювало передбачуваність допомоги для України й одночасно закріплювало її в системі державного управління Швеції як постійний напрям безпекової політики.

Початкова фаза підтримки та мобілізація шведських ресурсів

Початок повномасштабної агресії Росії проти України став для Швеції моментом різкого зламу усталених підходів до безпекової політики. Уже в перші тижні війни Стокгольм поєднав політичну підтримку Києва з конкретними військовими рішеннями, що виходили за межі символічних жестів. Паралельно з офіційними урядовими кроками сформувався й суспільний вимір залучення: сотні громадян Швеції зголосилися вступити до лав Збройних сил України у складі Міжнародного легіону, що стало свідченням високого рівня суспільної солідарності з українським спротивом російській агресії (*Sem Fid, 2022*).

Військова допомога на початковому етапі була зосереджена насамперед на посиленні протитанкових і протидесантних спроможностей України, що відповідало характеру бойових дій весни 2022 р. Уже в лютому Міністерство оборони Швеції оголосило про передачу Україні п'яти тисяч протитанкових засобів, основу яких становили одноразові гранатомети AT4 калібру 84 мм виробництва Saab Bofors Dynamics. Ці системи разом з NLAW і Javelin стали ключовим елементом зупинки російських бронетанкових колон у перші тижні війни, а їхня масовість дозволила ЗСУ швидко наситити підрозділи сучасною переносною зброєю (*Сафронов Т. Сили України, 2022*). У березні уряд Швеції ухвалив рішення про подальше розширення цих поставок, заявивши про передачу ще п'яти тисяч одиниць протитанкового озброєння, що підтвердило готовність Стокгольма діяти пакетно і на випередження потреб фронту (*Зброя для України, 2022*).

Водночас уже навесні 2022 р. Швеція почала виходити за рамки легкої піхотної зброї, роблячи перші кроки до надання Україні

складніших систем. У травні Агентство оборонних закупівель Швеції уклало угоду з Великою Британією щодо використання шведського контракту з компанією Saab для виробництва протитанкових комплексів NLAW, що дозволило Лондону замовляти нові партії для передачі Україні й водночас розширювати виробничу базу цієї системи (FMV, 2022). Цей крок був важливим як сигнал про готовність Швеції інтегрувати свою оборонну промисловість у спільні європейські механізми забезпечення України озброєнням.

Поворотним моментом у початковій фазі стала передача Україні протикорабельних ракет Robot 17 та великокаліберних снайперських гвинтівок AG 90 у складі четвертого пакета допомоги, оголошеного на початку червня 2022 р. Йшлося вже про формування спроможностей ураження морських і наземних цілей на оперативній глибині. Загальна вартість цього пакета перевищувала 95 млн євро, що зробило Швецію одним із найбільших донорів України серед нейтральних на той момент держав Європи (Finansdepartementet, 2022). Подальше рішення уряду про передачу ще п'яти тисяч AT4, гвинтівок AG 90 та ракет RBS 17, а також виділення десятків мільйонів євро через фонди НАТО закріпило цю тенденцію до масштабування допомоги (Linde A. Sweden will, 2022).

Паралельно з матеріальними поставками Швеція почала формувати фінансову інфраструктуру підтримки ЗСУ. У березні та липні 2022 р. уряд здійснив два великі перекази на спеціальний рахунок Національного банку України загальним обсягом понад один мільярд шведських крон, що стало одним із найбільших прямих фінансових внесків на оборону України серед європейських держав у той період (Національний банк України, 2022). Ці кошти дозволили Києву оперативно закуповувати критично необхідні матеріали й підтримувати боєздатність армії в умовах інтенсивних бойових дій.

Перехід до важких систем і регулярних пакетів допомоги

Після стабілізації фронту влітку–восени 2022 р. шведська політика підтримки України поступово змістилася від масових поставок переносних засобів ураження до передачі систем, здатних впливати на хід бойових дій на оперативному рівні. У серпні уряд Швеції ухвалив рішення про сьомий пакет військової допомоги, до якого вперше увійшли артилерійські боєприпаси у великих обсягах, а також було офіційно доручено Агентству оборонних матеріалів

Швеції і Збройним силам оцінити можливість передачі самохідних артилерійських установок Archer і зенітних комплексів RBS 70 (*Linde A. Gov presents, 2022*). Уже сам факт включення цих систем у перелік можливих поставок означав перехід до нової логіки допомоги.

Восени 2022 р. цей курс отримав політичне закріплення з приходом до влади нового уряду Швеції, який відкрито пов'язав підтримку України з переглядом власної оборонної доктрини і курсом на вступ до НАТО. Міністр оборони Пол Йонсон заявив про готовність постачати Україні «більш сучасне озброєння», зокрема Archer і RBS 70, що вписувалося в ширшу стратегію посилення східного флангу Альянсу та підвищення ролі Швеції в європейській безпеці (*Швеція обіцяє поставити, 2022*). У цей же період Україна отримала від Швеції спеціалізовані системи розмінування Minröjningsorm, що дозволили прокладати проходи в мінних полях під час наступальних дій, і це ще раз підкреслило орієнтацію на підтримку маневрених операцій, а не лише оборони (*Сафронів Т. Україна отримала, 2022*).

Радикальний злам відбувся на початку 2023 р., коли Стокгольм уперше оголосив про передачу Україні важкої бронетехніки й самохідної артилерії. У січні уряд ухвалив пакет на 4,3 млрд шведських крон, до якого увійшли самохідні артилерійські установки Archer, до п'ятдесяти бойових машин піхоти CV90, протитанкові комплекси NLAW і мінно-розмінувальне обладнання (*Wilderäng, 2023*). Для шведської політики це був безпрецедентний крок, оскільки йшлося про передачу ключових елементів власних механізованих підрозділів державі, що перебуває у стані великої війни.

Цей курс був підтверджений парламентом уже в лютому 2023 р., коли Риксдаг офіційно схвалив передачу 50 БМП CV90, САУ Archer та інших систем у межах того самого пакета, а також відкрив можливість подальших поставок і кооперації з Німеччиною щодо систем ППО IRIS-T і танків Leopard 2 (*Riksdagen, 2023*). У середині лютого прем'єр-міністр Ульф Крістерссон уточнив, що Україна отримає 51 бойову машину піхоти CV90 та Archer, наголосивши, що це найбільший на той момент пакет військової допомоги Швеції і що його реалізація є питанням пріоритету попри міркування власної оборони (*Wilderäng, 2023*).

Включення Швеції до європейської «танкової коаліції» у лютому 2023 р. стало ще одним маркером переходу до повноцінної участі в оснащенні українських Сухопутних військ. Рішення передати десять

танків Stridsvagn 122, шведську модифікацію Leopard 2, було частиною спільної ініціативи з Німеччиною щодо формування для України двох західних танкових батальйонів, що означало інтеграцію шведських ресурсів у ширшу західну систему сухопутного переозброєння ЗСУ (*Gebauer, 2023*).

Юридично і фінансово цей перехід до важких систем був закріплений у березні 2023 р., коли Риксдаг затвердив додатковий бюджет, що дозволив уряду передавати Україні оборонну техніку на суму до 6,2 млрд крон, включно з танками, артилерією Archer і ракетними комплексами. Одночасно було схвалено механізм компенсації переданого озброєння за рахунок прибутків від продажу техніки та збільшення оборонних витрат у 2024 – 2028 роках, що перетворювало підтримку України на структурний елемент шведського оборонного планування (*Riksdagen, 2023*).

Формування повітряного та морського компонентів підтримки

Після переходу до постачання важких наземних систем шведська допомога Україні набула нового виміру, пов'язаного з повітряним спостереженням, протиповітряною обороною та морськими спроможностями. Саме у 2024 р. Стокгольм почав системно формувати для України той сегмент можливостей, який виходить за межі класичних сухопутних бойових платформ і безпосередньо впливає на контроль повітряного та морського простору. Вирішальним моментом став 15-й пакет військової допомоги вартістю 7,1 млрд крон, який уперше включив передачу морських платформ ударного і десантного класу, а також комплексів ППО та підводного озброєння (*Sverige skickar, 2024*).

У межах цього пакета Україна отримала десять швидкісних бойових катерів Combat Boat 90 та близько двадцяти легших катерів Gruppbat, призначених для транспортування піхотних груп і проведення операцій у прибережних водах та дельті Дніпра. Такі платформи створювали для ВМС України нову тактичну нішу – мобільні ударно-десантні підрозділи, здатні діяти в мілководних районах, де великі кораблі є вразливими для ракет і безпілотників (*Sverige skickar, 2024*). Поява цих катерів стала фактичною відповіддю на специфіку війни в Чорному морі, де контроль над узбережжям, гирлами річок і прибережною інфраструктурою набув стратегічного значення.

Морський вимір шведської підтримки був закріплений подальшими поставками. Восени 2024 р. доопрацьовані Gruppbat надійшли до 15-го полку підтримки морської піхоти, де вони були адаптовані для перевезення десанту із захистом від уламків і

вогню зі стрілецької зброї (*Сафронов Т. Полк підтримки, 2024*). До кінця року ВМС України вже експлуатували СВ90 у складі спеціальних підрозділів, зокрема морського центру «Вікінг» ГУР МО, що свідчило про інтеграцію цих платформ у реальні бойові й спеціальні операції (*Козацький, 2024*).

Паралельно зі зміцненням морських спроможностей Швеція перейшла до формування повітряного компонента підтримки, який мав стратегічне значення для всієї системи ППО та управління повітряним боєм. 16-й пакет допомоги у травні 2024 р. вперше включив передачу літака радіолокаційного виявлення та управління ASC 890, здатного забезпечувати повітряну і морську розвідку та координацію дій протиповітряної оборони (*Finansdepartementet, Försvarsdepartementet 75 miljarder, 2024*). Для України це означало принциповий якісний стрибок від окремих радарів і зенітних батарей до системи управління повітряною обстановкою, сумісної із західними стандартами.

Разом із ASC 890 Швеція передала ракети Rb 99 (AMRAAM), адаптовані для використання у наземних системах ППО, що дозволило інтегрувати авіаційні ракети в структуру протиповітряної оборони України та підвищити її гнучкість і дальність ураження (*Finansdepartementet, Försvarsdepartementet Militärt stödpaket, 2024*). У лютому 2025 р. цей курс був продовжений через нові закупівлі систем Robot 70 і Tridon Mk2 на суму 1,2 млрд крон, які мали посилити захист як військ на передовій, так і критичної інфраструктури в тилу (*Malmén, 2025*).

Окреме місце у повітряному компоненті посіла дискусія щодо винищувачів Gripen. Хоча у травні 2024 р. Швеція тимчасово призупинила передачу цих літаків, щоб зосередитися на інтеграції F-16, сам факт багаторічних переговорів і подальших рішень про збереження парку Gripen C/D для потенційної передачі Україні свідчив про стратегічний характер цього напрямку (*Sweden halts plan, 2024; Bäddar för, 2024*). У 2025 р. було підтверджено, що два літаки дальнього радіолокаційного виявлення ASC 890 будуть передані після завершення підготовки українських F-16, а також досягнуто принципової домовленості щодо майбутніх поставок Gripen E у рамках довгострокового партнерства (*Миноборони Швеції, 2025*).

Інтеграція України у шведські програми підготовки й забезпечення

Після переходу до постачання складних бойових платформ Швеція була змушена вибудовувати для України не лише логістику

поставок, а й повноцінну систему експлуатації, навчання та зворотного зв'язку з поля бою. Саме з 2024 р. шведська модель допомоги почала чітко зміщуватися від «передачі техніки» до інтеграції України у власні оборонні процеси. Цей зсув було формалізовано через участь Швеції у коаліціях UDCG за напрямами підтримки, які координують навчання, технічну допомогу і розвиток конкретних бойових спроможностей ЗСУ, зокрема у сферах ППО, дронів, розмінування та морської безпеки (*Försvarsdepartementet Försvarsmakten ska, 2024*).

Фінансове залучення до цих коаліцій мало операційний характер. У травні 2024 р. Швеція спрямувала 18 млн євро на три ключові коаліції UDCG – з розмінування, морської безпеки та дронів, а також 10 млн євро до трастового фонду НАТО для фінансування пального, медичного забезпечення і підготовки українських військових. Таким чином, Стокгольм не просто підтримував Україну фінансово, а ставав частиною механізму управління її бойовими спроможностями у багатосторонньому форматі (*Försvarsdepartementet Sverige allokerar, 2024*).

Особливе значення в цій інтеграції мало системне врахування бойового досвіду українських підрозділів. У серпні 2024 р. Агентство оборонних закупівель отримало мандат на направлення персоналу до Києва для підтримки закупівель, логістики й технічного обслуговування шведської техніки, переданої Україні. Йшлося про створення постійного каналу збору даних щодо ефективності застосування цих систем, що дозволяло Швеції коригувати власні програми виробництва та модернізації (*Försvarssektorn. FMV, 2024*).

Цей механізм перетворював Україну на джерело бойового досвіду для шведської оборонної екосистеми. Вперше в історії сучасної Швеції її ключові платформи – від БМП CV90 до артилерії Archer – отримували систематичну перевірку у війні високої інтенсивності, а результати цієї експлуатації безпосередньо враховувалися в рішеннях Агентства оборонних закупівель та оборонної промисловості (*Försvarssektorn. FMV, 2024*). Саме тому у 2024–2025 роках Швеція перейшла від ремонту та підтримки переданої техніки до виробництва нових зразків спеціально для України, з урахуванням українського бойового досвіду.

Інтеграція також охоплювала підготовку персоналу. Швеція була залучена до навчання українських пілотів, технічних спеціалістів та операторів бортових систем у межах підготовки до передачі літаків дальнього радіолокаційного виявлення ASC 890 і адаптації українських F-16 до спільної роботи з ними. Участь у цьому процесі

означала включення України у шведську і загально натівську систему управління повітряною обстановкою, що виходить далеко за межі двосторонніх поставок (*Минобороны Швеции, 2025*).

Додатково до військової складової інтеграція мала інституційне підґрунтя у вигляді двосторонньої Угоди про співробітництво у сфері безпеки, підписаної 31 травня 2024 р. Документ закріпив довгостроковий характер співпраці, включаючи навчання, розвідку, кібербезпеку та реформування сектору безпеки України відповідно до стандартів НАТО, а також передбачив механізм швидких консультацій у разі нової агресії. Угода фактично оформила перехід до союзницького формату взаємодії (*Президент України, 2024*).

Перехід до довгострокового оборонного та промислового партнерства

Починаючи з другої половини 2024 р. шведська модель підтримки України остаточно вийшла за межі логіки пакетів військової допомоги й почала трансформуватися у структуроване оборонно-промислове партнерство. З 2024 р. пріоритетом стало формування стабільних виробничих, фінансових і інституційних контурів, здатних забезпечувати українську оборону протягом багатьох років.

Цей зсув був зафіксований у рішенні шведського уряду створити трирічну рамку військової допомоги Україні на суму 75 млрд шведських крон, із рівномірним фінансуванням у 2024–2026 роках. Програма передбачала системну участь у закупівлях, фондах і коаліціях, зберігаючи при цьому модернізацію власних збройних сил Швеції (*Finansdepartementet, Försvarsdepartementet 75 miljarder, 2024*). Фактично Стокгольм уперше оформив свою допомогу Україні як середньострокове оборонне зобов'язання, а не як кризову реакцію.

Центральним елементом нової моделі стала «данська схема» закупівель в українських виробників. У ширшому контексті це відповідало загальній динаміці: шведська підтримка поступово зміщувалася від переносних засобів ураження до складніших систем, що водночас вимагало чіткіших і формалізованіших рішень у сфері експортних дозволів та супроводу поставок (*Matz, 2025*). У цьому сенсі перехід до контрагування українського ОПК можна розглядати як спосіб скоротити цикл «фінансування – виробництво – постачання» без розриву з чинними процедурами шведського експортного контролю.

У жовтні 2024 р. Швеція спрямувала десятки мільйонів євро на пряме контрагування українського ВПК, поєднуючи це з багатосторонніми ініціативами та фондом НАТО для України

(Försvarsdepartementet Sverige allokerar, 2024). Невдовзі всі нордичні країни погодилися фінансувати українське виробництво саме за цією моделлю, що дозволяло оперативно купувати вже виготовлені, але недофінансовані зразки озброєнь (Сафронов Т. *Нордичні країни*, 2024). Для України це означало підтримку власної оборонної індустрії у воєнних умовах.

У 2024–2025 роках ця модель була масштабована через ініціативу ZBROYARI, яка залучила Швецію до багатомільярдних програм фінансування українського ОПК, зокрема виробництва далекобійних дронів, артилерійських систем і ракетного озброєння (Ян, 2025). Участь Стокгольма в цих механізмах означала, що шведські кошти дедалі більше працювали на нарощування бойової маси України через її власні заводи.

Паралельно розвивався другий напрям – спільне виробництво зі шведською оборонною промисловістю. Контракти з BAE Systems Hägglunds на виготовлення нових CV90 для України та заміщення переданих машин у шведській армії створили модель «передав – замовив – виготовив для України», яка усувала структурні обмеження донорської допомоги (BAE Systems, 2024; Government Offices of Sweden, 2024). У 2025 р. цей підхід був поширений на ширший спектр технологій, включно з дронами, РЕБ і логістичними системами (Regeringen, 2025).

Формалізація промислової кооперації відбулася в серпні 2025 р., коли Україна й Швеція підписали декларацію про запуск спільного виробництва оборонної продукції на території Швеції. Йшлося про створення сталих ланцюгів постачання між українськими та шведськими компаніями, з фокусом на автономні системи, РЕБ і програмне забезпечення (Regeringen, 2025). Цей крок означав, що Україна перетворювалася на співвиробника в європейській оборонній екосистемі.

Найбільш стратегічним виміром цієї еволюції стала авіаційна співпраця. У 2024–2025 роках Швеція досягла принципових домовленостей щодо багаторічної програми постачання та локалізації виробництва винищувачів Gripen E в Україні (Свиридюк & Стасюк, 2025). Мова йшла про 10–15-річний горизонт співпраці з можливістю фінансування за рахунок міжнародної допомоги та заморожених російських активів.

Висновки. Досвід 2022–2025 років показує, що шведська підтримка України розвивалася як послідовне вибудовування власної моделі взаємодії з державою, що веде високоінтенсивну війну.

Поєднання бюджетних рішень, участі в коаліційних механізмах, передачі складних платформ і залучення оборонної промисловості дозволило Стокгольму перейти від ролі донора до позиції співучасника формування українських бойових спроможностей. Включення України у контури планування, виробництва і технічного супроводу створило стійку інфраструктуру підтримки, здатну працювати поза межами окремих пакетів допомоги чи політичних циклів. Саме ця інституційна й промислова зв'язаність робить шведський підхід показовим прикладом того, як середня європейська держава може трансформувати військову допомогу у довгостроковий елемент регіональної безпеки.

Використані посилання

Bäddar för att ge Gripen till Ukraina. *Aftonbladet*. 9 september 2024.

URL: <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/rPzREK/nytt-militart-miljardstod-till-ukraina> [дата звернення: 20 січня 2026].

BAE Systems. (2024). BAE Systems signs contract with Sweden for new CV90 combat vehicles. 21 May. URL: <https://www.baesystems.com/en/article/bae-systems-signs-contract-with-sweden-for-new-cv90-combat-vehicles> [дата звернення: 20 січня 2026].

Finansdepartementet. (2022). Regeringen har beslutat om en extra ändringsbudget med ytterligare stöd till Ukraina. X (Twitter). 1 juni.

URL: <https://x.com/FinansdepSv/status/1532321576196182016> [дата звернення: 20 січня 2026].

Finansdepartementet; Förvarsdepartementet. (2024). 75 miljarder kronor i militärt stöd till Ukraina. Regeringskansliet. 22 maj.

URL: <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2024/05/75-miljarder-kronor-i-militart-stod-till-ukraina/> [дата звернення: 20 січня 2026].

Finansdepartementet; Förvarsdepartementet. (2024). Militärt stödpaket 16 till Ukraina. 29 maj. URL: <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2024/05/militart-stodpaket-16-till-ukraina-ny-formaga-som-starker-ukrainas-luftforsvar-och-stod-som-moter-ukrainas-prioriterade-behov/> [дата звернення: 20 січня 2026].

FMV. (2022). FMV tecknar avtal med Storbritannien om pansarvärnsrobot NLaw. 18 maj. URL: <https://www.fmv.se/aktuellt--press/aktuella-handelser/fmv-tecknar-avtal-med-storbritannien-om-pansarvarnsrobot-nlaw/> [дата звернення: 20 січня 2026].

Förvarsdepartementet. (2024). Förvarsmakten ska stötta Ukraina genom ekonomiska bidrag till förmågekoalitioner och Nato-fond. Regeringskansliet. 9 maj. URL: <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2024/05/forsvarsmakten-ska-stotta-ukraina-genom-ekonomiska-bidrag-till-formagekoalitioner-och-nato-fond/> [дата звернення: 20 січня 2026].

Förvarsdepartementet. (2024). Sverige allokerar 720 miljoner från tidigare stödpaket i finansiellt stöd till Ukraina. Regeringskansliet. 28 oktober.

URL: <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2024/10/sverige-allokerar-720-miljoner-fran-tidigare-stodpaket-i-finansiellt-stod-till-ukraina/> [дата звернення: 20 січня 2026].

Förvarssektorn. (2024). FMV undersöker möjligheten att skicka personal till Ukraina. 15 augusti. URL: <https://forsvarssektorn.se/article/fmv-undersoeker-moejligheten-att-skicka-personal-till-ukraina/> [дата звернення: 20 січня 2026].

Gebauer, M. (2023). Schweden will der Ukraine zehn Leopard-2-Panzer liefern. *Der Spiegel*. 24 Februar. URL: <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/schweden-will-der-ukraine-zehn-leopard-2-panzer-liefern-a-5361050f-cb48-4aac-bc53-d6d63b828765> [дата звернення: 20 січня 2026].

Government Offices of Sweden. (2024). Joint infantry fighting vehicle procurement worth SEK 25 billion signed. 6 December.

URL: <https://www.government.se/press-releases/2024/12/joint-infantry-fighting-vehicle-procurement-worth-sek-25-billion-signed/> [дата звернення: 20 січня 2026].

Linde, A. (2022). Gov presents 7th military package to Ukraine. X (Twitter). 30 August. URL: <https://x.com/AnnLinde/status/1564937471028301824> [дата звернення: 20 січня 2026].

Linde, A. (2022). Sweden will send anti-ship missiles, anti-tank weapons and 12.7 mm rifles including ammunition to Ukraine. X (Twitter). 1 June.

URL: <https://x.com/AnnLinde/status/1532316643254226945> [дата звернення: 20 січня 2026].

Malmén, J. (2025). Regeringen: Luftvärn för 1,2 miljarder till Ukraina. *Svenska Dagbladet*. 23 februari. URL: <https://omni.se/regeringen-luftvarn-for-1-2-miljarder-till-ukraina/a/0Vz2PA> [дата звернення: 20 січня 2026].

Matz, J. (2025). Sweden's arms donations and exports to Ukraine after 2022. *Journal of International Relations and Development*.

DOI: <https://doi.org/10.1080/02606755.2025.2513181>

Regeringen. (2025). Ukraina och Sverige öppnar för gemensam produktion av försvarsmateriel. 24 augusti.

URL: <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2025/08/ukraina-och-sverige-oppnar-for-gemensam-produktion-av-forsvarsmateriel/> [дата звернення: 20 січня 2026].

Riksdagen. (2023). Extra ändringsbudget för 2023 – Försvarsmateriel till Ukraina. 23 mars. URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/betankande-extra-andringsbudget-for-2023-forsvarsmateriel_ha01fiu38/ [дата звернення: 20 січня 2026].

Sem Fid. (2022). Сотні шведів їдуть воювати за Україну. *Militarnyi*. 2 березня. URL: <https://militarnyi.com/uk/news/sotni-shvediv-yidut-voyuvaty-za-ukrayinu/> [дата звернення: 20 січня 2026].

Sverige skickar stridsbåtar till Ukraina. *SVT Nyheter*. 20 februari 2024. URL: <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/sverige-skickar-stridsbatar-till-ukraina> [дата звернення: 20 січня 2026].

Sweden halts plan for Gripen jets to Ukraine, news agency TT reports. *Reuters*. 28 May 2024. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/sweden-halts-plan-gripen-jets-ukraine-news-agency-tt-reports-2024-05-28/> [дата звернення: 20 січня 2026].

Wilderäng, L. (2023). Sverige skickar nytt ökat militärt stöd till Ukraina – Archer förbereds – stridsfordon 90 och pansarvärnsrobotar skickas. *Cornucopia*. 19 januari. URL: <https://cornucopia.se/2023/01/sverige-skickar-nytt-okat-militart-stod-till-ukraina-archer-forbereds-stridsfordon-90-och-pansarvarnsrobotar-skickas/> [дата звернення: 20 січня 2026].

Зброя для України: озвучені нові плани Німеччини, Швеції та Великобританії. *Militarnyi*. 23 березня 2022.

URL: <https://militarnyi.com/uk/news/zbroya-dlya-ukrayiny-ozvucheni-novi-planu-nimechchynu-shvetsiyi-ta-velykobrytaniyi/> [дата звернення: 20 січня 2026].

Козацький С. (2024). Посилення ВМС України: штурмові катери Combat Boat 90. *Militarnyi*. 26 листопада.

URL: <https://militarnyi.com/uk/articles/posylennya-vms-ukrayiny-shturmovi-katery-combat-boat-90/> [дата звернення: 20 січня 2026].

Минобороны Швеции: Самолеты ДРЛО передадут Украине после подготовки F-16. *DELFI*. 21 березня 2025.

URL: <https://www.delfi.lt/ru/abroad/global/minoborony-shvecii-samolety-drlo-peredadut-ukraine-posle-podgotovki-f-16-120095512> [дата звернення: 20 січня 2026].

Національний банк України. (2022). Уряд Швеції перерахував 577,7 млн шведських крон на допомогу Збройним Силам України. 12 липня.

URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/uryad-shvetsiyi-pererahuvav-5777-mln-shvedskih-kron-na-dopomogu-zbroynim-silam-ukrayini> [дата звернення: 20 січня 2026].

Президент України. (2024). Угода про співробітництво у сфері безпеки між Україною та Швецією. 31 травня. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobotnictvo-u-sferi-bezpeki-mizh-ukrayinoyu-ta-91229> [дата звернення: 20 січня 2026].

Сафронов Т. (2022). Сили України отримують нові шведські гранатомети АТ4. *Militaryni*. 8 березня. URL: <https://militaryni.com/uk/news/syly-ukrayiny-otrymuuyut-novi-shvedski-granatomety-at4/> [дата звернення: 20 січня 2026].

Сафронов Т. (2022). Україна отримала комплекси розмінування “Minröjningsorm”. *Militaryni*. 9 листопада.

URL: <https://militaryni.com/uk/news/ukrayina-otrymala-kompleksy-rozminuvannya-minrojningsorm/> [дата звернення: 20 січня 2026].

Сафронов Т. (2024). Нордичні країни профінансують закупівлю озброєння в українських виробників. *Militaryni*. 30 жовтня.

URL: <https://militaryni.com/uk/news/nordychni-krayiny-profinansuyut-zakupivlyu-ozbroynnya-v-ukrayinskyh-vyrobnnykiv/> [дата звернення: 20 січня 2026].

Сафронов Т. (2024). Полк підтримки Корпусу морської піхоти отримав доопрацьовані катери Gruppbat. *Militaryni*. 17 листопада.

URL: <https://militaryni.com/uk/news/polk-pidtrymky-korpusu-morskoyi-pihoty-otrymav-doopratsovani-katery-gruppbat/> [дата звернення: 20 січня 2026].

Свиридюк Ю.; Стасюк, А. (2025). Україна локалізує виробництво шведських винищувачів – Зеленський. *Суспільне*. 28 жовтня.

URL: <https://suspilne.media/1149794-ukraina-lokalizue-virobnictvo-sveckih-vinisuvaciv-zelenskiy/> [дата звернення: 20 січня 2026].

Швеція обіцяє поставити Україні сучасніше озброєння. *Європейська правда*. 31 жовтня 2022.

URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/10/31/7149702/> [дата звернення: 20 січня 2026].

Ян О. (2025). Союзники виділили \$1,5 млрд на виробництво зброї українським ОПК. *Militaryni*. 27 січня.

URL: <https://militaryni.com/uk/news/soyuznyky-vydilyly-1-5-mlrd-na-vyrobnnytstvo-zbroyi-ukrayinskyum-opk/> [дата звернення: 20 січня 2026].

References

Bäddar för att ge Gripen till Ukraina. (2024, September 9). *Aftonbladet*. Retrieved from <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/rPzREK/nytt-militart-miljardstod-till-ukraina> [Accessed January 20, 2026] (swe.).

BAE Systems signs contract with Sweden for new CV90 combat vehicles. (2024, May 21). BAE Systems. Retrieved from <https://www.baesystems.com/en/article/bae-systems-signs-contract-with-sweden-for-new-cv90-combat-vehicles> [Accessed January 20, 2026] (eng.).

75 miljarder kronor i militärt stöd till Ukraina. (2024, May 22). Finansdepartementet, Försvarsdepartementet, Regeringskansliet. Retrieved from <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2024/05/75-miljarder-kronor-i-militart-stod-till-ukraina/> [Accessed January 20, 2026] (swe.).

Militärt stödpaket 16 till Ukraina. (2024, May 29). Finansdepartementet, Försvarsdepartementet, Regeringskansliet. Retrieved from <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2024/05/militart-stodpaket-16-till-ukraina--ny-formaga-som-starker-ukrainas-lufforsvar-och-stod-som-moter-ukrainas-prioriterade-behov/> [Accessed January 20, 2026] (swe.).

Regeringen har beslutat om en extra ändringsbudget med ytterligare stöd till Ukraina. (2022, June 1). Finansdepartementet [Twitter]. Retrieved from <https://x.com/FinansdepSv/status/1532321576196182016> [Accessed January 20, 2026] (swe.).

FMV tecknar avtal med Storbritannien om pansarvärnsrobot NLAW. (2022, May 18). Försvarets materielverk (FMV). Retrieved from <https://www.fmv.se/aktuellt--press/aktuella-handelser/fmv-tecknar-avtal-med-storbritannien-om-pansarvarnsrobot-nlaw/> [Accessed January 20, 2026] (swe.).

Försvarsmakten ska stötta Ukraina genom ekonomiska bidrag till förmågekoalitioner och Nato-fond. (2024, May 9). Försvarsdepartementet, Regeringskansliet. Retrieved from <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2024/05/forsvarsmakten-ska-stotta-ukraina-genom-ekonomiska-bidrag-till-formagekoalitioner-och-nato-fond/> [Accessed January 20, 2026] (swe.).

Sverige allokerar 720 miljoner från tidigare stödpaket i finansiellt stöd till Ukraina. (2024, October 28). Försvarsdepartementet, Regeringskansliet. Retrieved from <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2024/10/sverige-allokerar-720-miljoner-fran-tidigare-stodpaket-i-finansiellt-stod-till-ukraina/> [Accessed January 20, 2026] (swe.).

FMV undersöker möjligheten att skicka personal till Ukraina. (2024, August 15). Försvarssektorn. Retrieved from <https://forsvarssektorn.se/article/fmv-undersoker-moejligheten-att-skicka-personal-till-ukraina/> [Accessed January 20, 2026] (swe.).

Gebauer M. (2023, February 24). Schweden will der Ukraine zehn Leopard-2-Panzer liefern. *Der Spiegel*. Retrieved from <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/schweden-will-der-ukraine-zehn-leopard-2-panzer-liefern-a-5361050f-cb48-4aac-bc53-d6d63b828765> [Accessed January 20, 2026] (ger.).

Joint infantry fighting vehicle procurement worth SEK 25 billion signed. (2024, December 6). Government Offices of Sweden. Retrieved from <https://www.government.se/press-releases/2024/12/joint-infantry-fighting-vehicle-procurement-worth-sek-25-billion-signed/> [Accessed January 20, 2026] (eng.).

Linde A. (2022, August 30). Gov presents 7th military package to Ukraine. Twitter (X). Retrieved from <https://x.com/AnnLinde/status/1564937471028301824> [Accessed January 20, 2026] (eng.).

Linde A. (2022, June 1). Sweden will send anti-ship missiles, anti-tank weapons and 12.7 mm rifles including ammunition to Ukraine. Twitter (X). Retrieved from <https://x.com/AnnLinde/status/1532316643254226945> [Accessed January 20, 2026] (eng.).

Malmén J. (2025, February 23). Regeringen: Luftvärn för 1,2 miljarder till Ukraina. *Svenska Dagbladet*. Retrieved from <https://omni.se/regeringen-luftvarn-for-1-2-miljarder-till-ukraina/a/0Vz2PA> [Accessed January 20, 2026] (swe.).

Matz J. (2025). Sweden's arms donations and exports to Ukraine after 2022. *Journal of International Relations and Development*. <https://doi.org/10.1080/02606755.2025.2513181> [Accessed January 20, 2026] (eng.).

Ukraina och Sverige öppnar för gemensam produktion av försvarsmateriel. (2025, August 24). *Regeringen*. Retrieved from <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2025/08/ukraina-och-sverige-oppnar-for-gemensam-produktion-av-forsvarsmateriel/> [Accessed January 20, 2026] (swe.).

Extra ändringsbudget för 2023 – Försvarsmateriel till Ukraina. (2023, March 23). Riksdagen. Retrieved from https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/betankande/extra-andringsbudget-for-2023-forsvarsmateriel_ha01fiu38/ [Accessed January 20, 2026] (swe.).

Sem Fid. (2022, March 2). Hundreds of Swedes go to fight for Ukraine. *Militarnyi*. Retrieved from <https://militarnyi.com/uk/news/sotni-shvediv-yidut-voyuvaty-za-ukrayinu/> [Accessed January 20, 2026] (ukr.).

Sverige skickar stridsbåtar till Ukraina. (2024, February 20). *SVT Nyheter*. Retrieved from <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/sverige-skickar-stridsbatar-till-ukraina> [Accessed January 20, 2026] (swe.).

Sweden halts plan for Gripen jets to Ukraine, news agency TT reports. (2024, May 28). *Reuters*. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/europe/sweden-halts-plan-gripen-jets-ukraine-news-agency-tt-reports-2024-05-28/> [Accessed January 20, 2026] (eng.).

Wilderäng L. (2023, January 19). Sverige skickar nytt ökat militärt stöd till Ukraina – Archer förbereds – stridsfordon 90 och pansarvärnsrobotar skickas. *Cornucopia*. Retrieved from <https://cornucopia.se/2023/01/sverige-skickar-nytt-okat-militart-stod-till-ukraina-archer-forbereds-stridsfordon-90-och-pansarvarnsrobotar-skickas/> [Accessed January 20, 2026] (swe.).

Zbroia dlia Ukrainy: oznacheni novi plany Nimechchyny, Shvetsii ta Velykobrytanii. (2022, March 23). *Militarnyi*. Retrieved from <https://militarnyi.com/uk/news/zbroya-dlya-ukrayiny-ozvucheni-novi-plany-nimechchyny-shvetsiyi-ta-velykobrytaniyi/> [Accessed January 20, 2026] (ukr.).

Kozatskyi, S. (2024, November 26). Strengthening the Ukrainian Navy: Combat Boat 90 assault boats. *Militarnyi*. Retrieved from <https://militarnyi.com/uk/articles/posylennya-vms-ukrayiny-shturmovi-katery-combat-boat-90/> [Accessed January 20, 2026] (ukr.).

Ministry of Defence of Sweden: AEW aircraft will be transferred to Ukraine after F-16 training. (2025, March 21). *DELFI*. Retrieved from <https://www.delfi.lt/ru/abroad/global/minoborony-shvecii-samolety-drlo-peredadut-ukraine-posle-podgotovki-f-16-120095512> [Accessed January 20, 2026] (rus.).

Government of Sweden transferred SEK 577.7 million to the Armed Forces of Ukraine. (2022, July 12). National Bank of Ukraine. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/news/all/uryad-shvetsiyi-pererahuvav-5777-mln-shvedskih-kron-na-dopomogu-zbroynim-silam-ukrayini> [Accessed January 20, 2026] (ukr.).

Agreement on Security Cooperation between Ukraine and Sweden. (2024, May 31). President of Ukraine. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnictvo-u-sferi-bezpeki-mizh-ukrayinoyu-ta-91229> [Accessed January 20, 2026] (ukr.).

Safronov T. (2024, October 30). Nordic countries will finance arms procurement from Ukrainian manufacturers. *Militarnyi*. Retrieved from <https://militarnyi.com/uk/news/nordychni-krayiny-profinansuyut-zakupivlyu-ozbroyennya-v-ukrayinskyh-vyrobnikiv/> [Accessed January 20, 2026] (ukr.).

Safronov T. (2024, November 17). Marine Corps Support Regiment received upgraded Gruppbat boats. *Militarnyi*. Retrieved from <https://militarnyi.com/uk/news/polk-pidtrymky-korpusu-morskoyi-pihoty-otrymav-doopratsovani-katery-gruppbat/> [Accessed January 20, 2026] (ukr.).

Safronov T. (2022, March 8). Ukrainian forces receive new Swedish AT4 grenade launchers. *Militarnyi*. Retrieved from <https://militarnyi.com/uk/news/syly-ukrayiny-otrymuyut-novi-shvedski-granatometry-at4/> [Accessed January 20, 2026] (ukr.).

Safronov T. (2022, November 9). Ukraine received Minröjningsorm demining systems. *Militarnyi*. Retrieved from <https://militarnyi.com/uk/news/ukrayina-otrymala-kompleksy-rozminuvannya-minrojningsorm/> [Accessed January 20, 2026] (ukr.).

Svyrydiuk Y., & Stasiuk, A. (2025, October 28). Ukraine to localise production of Swedish fighter jets – Zelenskyi. *Suspilne*. Retrieved from <https://suspilne.media/1149794-ukraina-lokalizue-virobnictvo-sveckih-vinisuvaciv-zelenskij/> [Accessed January 20, 2026] (ukr.).

Sweden promises to supply more advanced weapons to Ukraine. (2022, October 31). *European Pravda*. Retrieved from <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/10/31/7149702/> [Accessed January 20, 2026] (ukr.).

Yan O. (2025, January 27). Allies allocate \$1.5 billion for arms production by Ukrainian defence industry. *Militarnyi*. Retrieved from <https://militarnyi.com/uk/news/soyuznyky-vydilyly-1-5-mlrd-na-vyrobnystvo-zbroyi-ukrayinskym-opk/> [Accessed January 20, 2026] (ukr.).

Rudko S.

THE SWEDISH MODEL OF MILITARY SUPPORT FOR UKRAINE IN 2022–2025

The article analyses the evolution of Swedish military support to Ukraine in 2022–2025 as a coherent state model integrating financial, institutional, military-technical and defence-industrial instruments, demonstrating that from the outset of Russia’s full-scale invasion Stockholm moved away from ad hoc deliveries and instead established a structured system of assistance embedded in its own budgetary and defence-planning frameworks, linking arms transfers, direct financial support and industrial compensation mechanisms into a stable element of national security policy. The study traces the shift from large-scale transfers of man-portable weapons to the provision of heavy platforms, including infantry fighting vehicles, artillery and tanks, and shows how this transition supported Ukraine’s operational-level combat capabilities, while the parallel development of air and maritime components through air-defence systems, airborne early-warning and control aircraft, missiles and combat boats expanded Ukraine’s ability to control airspace, coastlines and riverine environments. Particular attention is given to Sweden’s participation in the Ukraine Defence Contact Group coalitions and related coordination mechanisms, as well as to the financing of training, logistics and technical support through NATO and multilateral funds, and to the creation of feedback loops from the battlefield that allowed Swedish agencies and industry to adapt production, maintenance and future deliveries based on Ukrainian operational experience. It is shown that in 2024–2025 Swedish assistance evolved into a long-term defence-industrial partnership with Ukraine through the “Danish model” of procurement, the ZBROYARI initiative, joint production and aviation cooperation, enabling Ukraine’s transition from an aid recipient to a strategic partner within the Northern European security architecture by embedding military support in lasting institutional and industrial frameworks.

Keywords: Sweden, Ukraine, military assistance, Russian-Ukrainian war, Danish model.

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.01.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 05.02.2026

Дата публікації: 24.04.2026

УДК 94(477):930:[358:4+623.7] «2022/2024»

KHARUK A. I.

<https://orcid.org/0000-0003-3459-1657>

MELNYK V. V.

<https://orcid.org/0000-0001-6869-4828>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.45.2026.166-180>

COVERAGE OF MILITARY-TECHNICAL ASSISTANCE TO UKRAINE IN THE FIELD OF AVIATION IN AIR FORCES MONTHLY AND COMBAT AIRCRAFT JOURNAL (2022 – 2024)

The article examines publications devoted to the provision of military-technical assistance to Ukraine by partner countries that appeared in *Air Forces Monthly* and *Combat Aircraft Journal* between 2022 and 2024. The analysis focuses on coverage of the transfer of crewed aircraft and helicopters. As the study demonstrates, issues related to military-technical assistance to Ukraine remained consistently in the focus of these periodicals. During the period under review, nearly 40 items addressing this topic were published in their pages. These included both short informational reports and more extensive analytical articles by Vladimir Trendafilovski, Babak Taghvaei, Tim Ripley, and Khaleb Chapman.

Primary attention was devoted to the transfer of combat aircraft. In particular, during 2023 – 2024 the process of transferring F-16 fighters was continuously monitored—from the adoption of initial political decisions to the combat debut of these aircraft within the Ukrainian Air Force. Experts analysed tactical aspects of their employment, armament, and onboard systems. Considerable attention was also paid to the transfer of Soviet-origin aircraft (MiG-29 and Su-25) and to preparations for the transfer of French Mirage 2000-5F fighters. Of particular interest, in our view, is the fact that the analysed periodicals also covered unrealised plans and initiatives concerning the transfer of aviation equipment (Typhoon, F/A-18, MRH-90). Appropriate attention was likewise devoted to the transfer to Ukraine of helicopters of various roles as well as auxiliary aircraft.

The materials examined may be used in historical research in several respects. On the one hand, they make it possible to reconstruct the chronology of military-technical assistance, from the discussion and adoption of decisions on transferring specific types of aircraft or helicopters. On the other hand, the articles contain expert assessments by foreign specialists regarding the aircraft and helicopters delivered to Ukraine and the specific features of their employment.

Keywords: military-technical assistance, Ukrainian Air Force, War for Ukraine's Independence, fighter aircraft, helicopter.

Харук Андрій Іванович, доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

Мельник Володимир Васильович, доктор філософії, заступник начальника кафедри тактико-спеціальних дисциплін, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Харук А. І., Мельник В. В., 2026.

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

ISSN 2313-5603

Problem statement and relevance. The War for Ukraine's Independence, which began in February 2014, has attracted sustained attention from foreign scholars in both military and humanitarian fields. Research activity intensified particularly after the start of the large-scale invasion by Russian forces on 24 February 2022. Among the range of issues addressed in foreign periodicals, a prominent place is occupied by questions of military-technical assistance to Ukraine, including in the field of aviation. In this context, specialised aviation magazines deserve particular attention, notably the widely circulated *Air Forces Monthly* and *Combat Aircraft Journal*. The study of these publications makes it possible to adopt a broader perspective on the problem of military-technical assistance and to assess it from the standpoint of the foreign expert community.

Analysis of previous research and publications. The issue of coverage of the War for Ukraine's Independence in foreign periodicals has been addressed in a number of studies. These are dominated by works devoted to representations of the course of the Russo-Ukrainian war and combat operations in the periodical press of particular countries, both in general-interest publications (e.g., *Simashova, 2024; Melnyk, 2023*) and in specialised military journals (notably *Skorych & Kharuk, 2022; Kharuk, 2024*). Issues related to the coverage of military-technical assistance have been addressed in some studies, with an emphasis on specific publications in individual countries (e.g., *Nadruga, Turchak & Tenytskyi, 2025*). However, the content of *Air Forces Monthly* and *Combat Aircraft Journal* with regard to their coverage of events of the War for Ukraine's Independence has been analysed in only two publications, both devoted to the events of 2014 (*Kharuk, 2015; Kharuk, 2016*).

Purpose and objectives of the study. The purpose of this article is to examine the content of *Air Forces Monthly* and *Combat Aircraft Journal* with regard to their coverage of military-technical assistance to Ukraine provided by partner countries, and to identify the principal themes and trends in this coverage.

Presentation of the main research material. The English-language monthly magazines *Air Forces Monthly* and *Combat Aircraft Journal* are published by Key Publishing. Both periodicals are devoted to military aviation primarily from an organisational perspective; that is, they address issues related to the current structure of military aviation in various countries, changes in aircraft inventories, and participation in combat operations. Questions of technical equipment, aircraft

performance characteristics, and aviation weapons systems are addressed only tangentially. The content of the two magazines does not duplicate itself, as they are oriented toward different readerships. *Combat Aircraft Journal* is positioned as “America’s best-selling military aviation magazine,” and its content is therefore primarily aimed at a U.S. audience. Accordingly, the main focus is placed on U.S. military aviation, while the rest of the world receives comparatively less attention. *Air Forces Monthly*, defined by the publisher as “officially the world’s number one authority on military aviation,” is more “international” in its selection of material. As a result, articles related to Ukraine appear more frequently in AFM, although they are also present in *Combat Aircraft Journal*. The editorial stance of both magazines is clearly pro-Ukrainian. Evidence of this includes, in particular, the editor-in-chief’s column published in the May issue of AFM, devoted to the blocking of U.S. assistance to Ukraine by the Senate, with the telling headline *Ukraine must be supported* (Warnes, 2024).

In this study, we depart from a strictly chronological approach and instead adopt a problem-oriented perspective. Undoubtedly, the key theme related to military-technical assistance to Ukraine concerns the transfer and combat employment of F-16 fighter aircraft. The first article on this topic appeared in AFM in April 2023; thus, the debate surrounding Ukraine’s request for such aircraft, which had been ongoing since spring 2022, largely passed unnoticed in these publications. J. Lake’s article bears the expressive title “*F-16s for Ukraine: Panacea or Distraction?*” (Lake, 2023). The author presents the arguments of proponents of transferring these aircraft to Ukraine, emphasising three main points: first, that F-16s armed with AIM-120D AMRAAM air-to-air missiles would be able to force Russian aircraft to keep their distance from the frontline; second, that if equipped with LANTIRN, Litening, or Sniper targeting pods, F-16s would be capable of delivering effective precision strikes against ground targets; and third, that this aircraft type represents the most realistic option for Ukraine in terms of availability, maintenance, and personnel training programmes (Lake, 2023: 44).

Possible sources of second-hand F-16s are analysed, including both realistic options (Belgium, Denmark, the Netherlands, Norway) and less likely ones (Portugal, Greece, Turkey), as well as even exotic possibilities (Jordan). Notably, the United States – which possesses the largest F-16 fleet and a significant number of stored aircraft – is not considered as a potential supplier. Lake attributes this to the extremely cautious policy of the Biden administration regarding the transfer of

weapons to Ukraine. Among alternatives to the F-16, the author mentions the Swedish Gripen C/D, the French Rafale, and the British Typhoon T.1. Focusing in more detail on the latter option, he notes that the Royal Air Force planned to withdraw 26 aircraft of this early, trainer-combat variant from active service. These aircraft are optimised for air-to-air combat and have limited air-to-ground capabilities. Lake goes so far in his reasoning as to suggest the creation of a joint British-Ukrainian squadron to operate the Typhoon T.1, referring to the experience of the joint British-Qatari squadron (*Lake, 2023: 49*).

A significant portion of Lake's article is devoted to sceptical assessments of the potential of the F-16 in the Russo-Ukrainian war. It should be noted that these assessments are largely speculative in nature, as the article was written long before the Ukrainian Air Force received its first F-16s. According to the author, the aircraft's capabilities in the role of close air support would be severely limited by the presence of a strong Russian air-defence system near the frontline, including Tor, Buk, and S-400 surface-to-air missile systems, as well as numerous short-range air-defence assets. Furthermore, F-16s would not be able to solve the problem of strengthening Ukraine's air defence, as the characteristics of their radars and air-to-air missiles would not allow them to effectively counter Russian Su-35 and MiG-31 fighters. The key to successful employment of the F-16 in the Russo-Ukrainian war, the author argues, could lie in their close integration with electronic warfare assets and long-range surface-to-air missile systems (*Lake, 2023: 47–48*).

The publications analysed reflect in considerable detail the chronology of the F-16 transfer process, beginning with the first mention of Ukraine's official request to the Netherlands for such aircraft on 9 February 2023. At the same time, hopes were expressed that the Biden administration would allow Lockheed Martin to provide maintenance support for these aircraft (*Ukraine asks..., 2023*). The transfer of F-16s by European NATO countries was impossible without U.S. authorisation and support. This is reflected, inter alia, in an article by K. Chapman, who analyses the legal aspects of the transfer as well as U.S. involvement in technical support and personnel training (*Chapman, 2023b*).

The granting of U.S. approval unlocked the process of practical aircraft transfers. On 20 August 2023, Denmark (19 aircraft) and the Netherlands (up to 42 aircraft) confirmed their plans to supply F-16s to

Ukraine. These announcements were commented upon by V. Trendafilovski, who emphasised that although the transfer of these fighters to Ukraine had finally received a green light, the key issue remained the speed at which the aircraft would actually be delivered. He also examined issues related to personnel training, particularly pilot training. After analysing various factors, Trendafilovski concluded that F-16s were unlikely to arrive in Ukraine before the first quarter of 2024 (*Trendafilovski, 2023b*).

In October 2023, Belgium also joined the group of countries prepared to transfer its F-16s to Ukraine. However, the Belgian prime minister stated that these plans could not be implemented before 2025. Experts linked this timeline to the ongoing re-equipment of the Belgian Air Force with F-35A aircraft. At the same time, it was emphasised that Belgium joined the international coalition for training Ukrainian F-16 pilots in September 2023, and that Belgian companies would participate in the technical support of these aircraft (*Belgium to send..., 2023*).

Overall, considerable attention in the analysed publications was devoted to the training of Ukrainian pilots and ground personnel for the F-16. This is entirely understandable, as these aircraft were to become the first Western-built fighters in the Ukrainian Air Force, and their maintenance and combat employment were based on principles fundamentally different from those of Soviet-designed equipment. To ensure adequate training, the countries participating in the “fighter coalition” established a dedicated training centre in Romania. Measures related to its creation, including the transfer of aircraft by the Netherlands, as well as other pilot training programmes for Ukraine (in the United Kingdom and the United States), were covered in an article by V. Trendafilovski (*Trendafilovski, 2024a*). At the end of December 2023, training of Ukrainian F-16 pilots began in Denmark, which was reflected in a brief article in *Combat Aircraft Journal* (*Trendafilovski, 2024b*).

In September 2024, publications appeared confirming the combat debut of Ukrainian F-16s (*Ukraine’s first..., 2024*). Issues related to optimal methods of employing F-16s in Ukraine continued to be discussed by experts even after the transfer of these aircraft had become a fait accompli. Indicative in this regard is T. Ripley’s article “F-16S OVER UKRAINE. A WINNER?” (*Ripley, 2024*). The author emphasises that since the very beginning of Russia’s full-scale invasion, Ukrainian combat aviation has operated under conditions of a tenfold quantitative superiority of Russian aircraft. This has forced

Ukrainian pilots to resort to practices that Ripley describes as “guerrilla tactics” (*Ripley, 2024: 31*). The arrival of F-16s – of which Ukraine is expected to receive around 80 at most optimistic estimates – will not compensate for Russia’s numerical advantage. Therefore, according to Ripley, the Ukrainian Air Force will need to develop innovative tactics in order to exploit the combat potential of the F-16 to the fullest extent.

Among the recommendations proposed by the author is the establishment of refuelling airfields for F-16s in eastern Ukraine. This is considered necessary due to the relatively limited combat radius of these aircraft and the requirement for their permanent basing in the western part of the country, which is safer in terms of Russian missile strikes. Ripley also stresses the need to create an integrated information environment in which F-16s would operate with support from ground-based and airborne AEW, ELINT, and SIGINT assets (*Ripley, 2024: 32–33*).

In an article by V. Trendafilovski, it is stated that the first F-16s arrived in Ukraine in early July 2024, and that by 4 August, according to unofficial data, ten such aircraft had been received: four from Denmark, four from the Netherlands, and two from the United States. In the latter case, the aircraft were reportedly non-flyable and were most likely transferred as sources of spare parts. Based on the first publicly released photographs, the author analyses the range of weapons employed by Ukrainian F-16s. He also describes the first known instance of their combat use – on 26 August 2024, during the repulse of what was at that time the largest combined Russian attack involving missiles and drones. The first loss of an aircraft of this type, which occurred during the same engagement, is also mentioned. Trendafilovski emphasises that at the time of writing, the cause of the loss of the aircraft and pilot had not been officially disclosed, but he identifies three possible explanations: pilot error, technical malfunction, or friendly fire (*Trendafilovski, 2024d*).

In another article by the same author, devoted to the results of the summer campaign, the composition of onboard systems and armament of Ukrainian F-16s is analysed in greater detail. Trendafilovski also stresses that the lack of AEW&C aircraft in the Ukrainian Air Force negatively affects the situational awareness of F-16 pilots and forces them to rely on “hit-and-run” tactics. According to his estimates, by the end of 2024 Ukraine was expected to receive 24 F-16 fighters. This would be sufficient to equip two squadrons, corresponding to the authorised strength of a Ukrainian tactical aviation brigade. However,

Trendafilovski believes that these aircraft would not be concentrated within a single brigade but instead distributed among different units (*Trendafilovski, 2024e: 37*).

Alongside the F-16, other types of Western-built combat aircraft also featured in public discourse, the transfer of which to Ukraine was discussed but, for various reasons, not implemented. In particular, in mid-2023 information emerged regarding a Ukrainian request to the Australian government for the possible transfer of up to 41 F/A-18 fighters that had been withdrawn from service in 2021 (*Ukraine eyes..., 2023*). On 6 October 2023, the Swedish prime minister announced that the possibility of transferring used JAS 39C/D Gripen fighters to Ukraine was under consideration. Experts emphasised that such a transfer would depend on two key factors: the completion of Sweden's accession to NATO and the achievement of political consensus within the Swedish parliamentary coalition (*Ukraine to gain..., 2023*). The issue of a potential Swedish transfer of Gripen aircraft resurfaced in July 2024, when statements by the Ukrainian side were discussed regarding the advisability of postponing the transfer of Swedish aircraft due to potential difficulties associated with the simultaneous introduction of two different types of Western-origin fighters. This position was also supported by the Swedish foreign minister (*Ukraine pushing..., 2024*).

The second type of Western-built combat aircraft received by Ukraine after the F-16 was the French Mirage 2000-5F. In an article by B. Taghvaei published in August 2024, it is noted that the French government initially proposed the transfer of nine single-seat Mirage 2000C fighters and three two-seat Mirage 2000B trainer-fighters. However, the Ukrainian side rejected this offer, considering these aircraft outdated and incapable of effectively countering Russian fighters. In 2023, France proposed instead the transfer of eight more modern Mirage 2000-5F fighters and four Mirage 2000B aircraft, with deliveries beginning in 2024. This proposal was accepted by Ukraine. It was also noted that Ukraine could potentially receive up to 24 Mirage 2000-5F aircraft and that pilot training for these fighters was already underway (*Taghvaei, 2024a*). Toward the end of the year, confirmation appeared that the Ukrainian Air Force would receive its first Mirage 2000-5F aircraft in the first quarter of 2025 (*Ukraine to gain French..., 2024*).

Prior to the delivery of the first Western-manufactured fighter aircraft, the only means of compensating losses for the Ukrainian Air Force consisted in the transfer of Soviet-origin combat aircraft

operated by countries supportive of Ukraine. Early publications on this issue noted that “...there are only three European nations that can realistically support additional fighters for Ukraine: Bulgaria, Poland and Slovakia. All three nations operate the Soviet-era MiG-29” (*Chapman, 2022: 25*). The same source referred to a statement by the Prime Minister of Slovakia on 11 April 2022 expressing the intention to transfer Slovak MiG-29s to Ukraine (only three of the eleven aircraft were airworthy at that time). This transfer was conditional upon allied air policing of Slovak airspace. Another article cited a statement by the Prime Minister of Poland on 8 March 2022 declaring readiness to immediately transfer all Polish MiG-29s provided they were replaced with aircraft of comparable capability. The author suggested that this referred to second-hand F-16s from the United States (*Thomas, 2022: 25*).

The transfer of MiG-29s to Ukraine entered a practical phase in early 2023. One publication reported that the first four Slovak aircraft of this type arrived in Ukraine on 23 March, and that a total of 13 MiG-29s were planned for transfer – ten airworthy aircraft and three intended for spare parts. It was also noted that the first four Polish MiG-29s were expected to arrive within four to six weeks following a statement by the Polish Minister of Defence on 14 March 2023 (*Głowacki, 2023*). An article in the September 2024 issue of *Combat Aircraft Journal* stated that Poland transferred a total of 14 MiG-29 fighters to Ukraine in 2023 and was prepared to provide a similar number in the future. However, this prospect was linked to Poland’s forthcoming receipt of F-35A fighters (*Poland to send..., 2024*).

In addition to MiG-29s, Ukraine also received other Soviet-origin aircraft, namely Su-25 ground-attack aircraft. I. Bozinovski reported on the transfer by North Macedonia of four such aircraft, which became known in August 2022. It was emphasized that these aircraft had originally been supplied by Ukraine in the early 2000s and had not been operated since 2005, having remained in long-term storage (*Bozinovski, 2022*). Later, in a November article devoted to Ukrainian attack aviation and its role in repelling Russian aggression, specific data on the Su-25s transferred by North Macedonia were provided (*Trendafilovski, 2022b: 46*). Publications also noted that these aircraft from North Macedonia were the only combat aircraft received by Ukraine in 2022 (*Trendafilovski, 2023a: 36*).

An exceptionally important step in strengthening the capabilities of the Ukrainian Air Force was the transfer of two AEW&C S 100D

Argus aircraft, announced by the Swedish government on 29 May 2024. An article published in *Air Forces Monthly* emphasized that such aircraft would significantly enhance Ukraine's ability to counter Russian air attacks. It was also noted that the S 100D is compatible with the F-16AM/BM fighters that were likewise being prepared for transfer to Ukraine (*Ukraine to gain Swedish...*, 2024).

Auxiliary aircraft were transferred to Ukraine in much smaller numbers than combat aircraft. In practice, the only such episode was the transfer by Croatia in June 2024 of two An-32B military transport aircraft. The publication covering this event stated that the aircraft were manufactured in Kyiv in 1991 and 1993 and had served in the Croatian Air Force since 1995. In Ukraine, the An-32Bs were assigned to the Special Aviation Unit of the State Emergency Service. This decision was logical, as this unit was the only state structure already operating An-32 aircraft (*Trendafilovski, 2024c*).

An important component of military-technical assistance was the supply of helicopters of various types and roles to Ukraine. The first mention appeared in June 2022 in *Air Forces Monthly* in a short note on the inclusion of 11 Mi-17 helicopters in a new U.S. military aid package. It was suggested that these were aircraft originally intended for the Afghan National Army and stored at Davis-Monthan Air Force Base (*US \$800 mln Ukraine...*, 2022). In an *Air Forces Monthly* article, V. Trendafilovski emphasized that Ukraine had already received five former Afghan Mi-17V-5 helicopters in March 2022, which had been undergoing overhaul in Ukraine since 2021 (*Trendafilovski, 2022: 50*). One of the first countries to transfer helicopters to Ukraine was Latvia. On 15 August 2022, the Latvian Minister of Defence announced the transfer of two Mi-8MTV-1 and two Mi-2MSB helicopters, noting that the latter would be used for medical evacuation. This fact was reflected in *Combat Aircraft Journal* (*Latvia Mi-2s...*, 2022).

Another type of Soviet-origin helicopter supplied to Ukraine consisted of Mi-24/35 attack helicopters. In July 2022, information appeared on the planned transfer of such helicopters by the Czech Republic, including an assessment of the quantitative and qualitative composition of the Czech Mi-24/35 fleet (*Warnes, 2022*).

In the March 2023 issue of *Air Forces Monthly*, V. Trendafilovski summarized helicopter deliveries during the previous year. According to his calculations, Ukraine received 20 Mi-17 helicopters from the United States, four Mi-17s and one Mi-2 from Slovakia, two Mi-17s

and two Mi-2s from Latvia, and at least two Mi-35s from the Czech Republic. He also noted that in January 2023 the transfer of two Mi-8s from Lithuania and 14 Mi-8/17s from Croatia had been announced. The author emphasized that most of these helicopters likely entered army aviation to compensate for losses, while not excluding that some were transferred to the Air Force and Naval Aviation for search-and-rescue missions and direct aviation support (*Trendafilovski, 2023a: 36*). The topic of Croatian helicopter transfers was further developed in a short article by C. Lofting, which analyzed the quantitative and qualitative composition of the Mi-8/17 batch intended for transfer (*Lofting, 2023*).

Air Forces Monthly returned to the issue of transferring Soviet/Russian-origin helicopters to Ukraine in June 2024, publishing an article devoted to Czech Mi-24/35 helicopters. It noted, inter alia, that the Czech Republic had transferred a total of eight Mi-24V and Mi-35 attack helicopters to Ukraine, the last two of which arrived on 21 March 2024 (*Final Czech..., 2024*). As can be seen, the transfer of this relatively small batch of eight helicopters took nearly two years.

As available stocks of Soviet-manufactured helicopters were exhausted, partner countries began transferring Western-origin helicopters to Ukraine. During the period under review, this process did not become large-scale, but it was widely covered in the press. In particular, an article by H. Chapman analyzed the plan announced by the UK Ministry of Defence to transfer three second-hand Sea King helicopters to Ukraine, linked to the retirement of this type from UK service. The author also speculated on the future basing locations of the Sea Kings in Ukraine and the roles assigned to them (*Chapman, 2023a*). An article summarizing military-technical assistance to Ukraine in 2022 stated that two of the three Sea King helicopters arrived at the end of the year, and one of them was observed in operation. Their delivery compensated for the losses of Mi-14PS search-and-rescue helicopters of the Ukrainian Naval Aviation (*Trendafilovski, 2023a: 36*). Following the United Kingdom, the German Minister of Defence announced on 23 January 2024 the intention to transfer six decommissioned Sea King helicopters to Ukraine, an event reflected in *Air Forces Monthly* (*German Sea Kings..., 2024*). More detailed coverage of Sea King deliveries from the UK and Germany's transfer plans was provided in an article published in October 2024 (*Taghvaei, 2024b*).

The journal also covered Ukraine's unsuccessful attempt to acquire decommissioned MRH-90 Taipan multirole helicopters from Australia. Despite Ukraine's request, on 16 January 2024 the Australian government

announced that the dismantling process had progressed too far for the helicopters to be made operational (*Australia scraps...*, 2024).

Conclusions. The analysis demonstrates that issues of military-technical assistance to Ukraine remained consistently in focus in *Air Forces Monthly* and *Combat Aircraft Journal*. Between 2022 and 2024, nearly 40 items devoted to this topic were published, ranging from brief news reports to extensive analytical reviews. Primary attention was paid to the transfer of combat aircraft. In particular, during 2023-2024 the process of transferring F-16s – from initial political decisions to their combat debut in the Ukrainian Air Force – was continuously monitored. Considerable attention was also devoted to the transfer of Soviet-origin aircraft (MiG-29, Su-25) and preparations for the delivery of French Mirage 2000-5F fighters. Of particular interest is the coverage of unrealized plans and initiatives for transferring aviation equipment (Typhoon, F/A-18, MRH-90). Adequate attention was also given to the transfer of helicopters of various roles and auxiliary aircraft.

The materials reviewed can be used in historical research in several respects. They make it possible not only to reconstruct the chronology of military-technical assistance, but also to examine expert assessments by foreign specialists regarding the aircraft and helicopters transferred to Ukraine and the specifics of their employment. It should be emphasized that this article addressed only manned aerial platforms. In addition, *Air Forces Monthly* and *Combat Aircraft Journal* covered issues related to the transfer of UAVs, precision-guided air-launched munitions, and, to a lesser extent, air defence systems. These materials require further study and analysis.

Sources

Мельник Ю. (2023). Китайська газета Женьмінь Жибао про російсько-українську війну (2022). Вісник Львівського університету. Серія журналістика. Вип. 52–53. С. 191–205. <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2023.52-53.11733>

Надрага М.С., Турчак О.В. & Теницький С.О. (2025). Роль міжнародних союзників у військовій допомозі Україні: огляд матеріалів The Guardian за 2023 рік. Військово-науковий вісник. Вип. 44. С. 157-176. <https://doi.org/10.33577/2313-5603.44.2025.157-176>

Скорич Л.В. & Харук Д.А. (2022). Висвітлення повномасштабної російської агресії проти України у військовій періодиці Польщі. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки, т. 33(72), № 4. С. 272–277. <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2022/4.41>

Сімашова А. (2024). Російське вторгнення в Україну в дзеркалі італійської преси. Образ. Вип. 2(45). С. 36-47. [https://doi.org/10.21272/Obraz.2024.2\(45\)-36-47](https://doi.org/10.21272/Obraz.2024.2(45)-36-47).

Харук А.І. (2016). Висвітлення у спеціалізованій періодиці участі української авіації в Антитерористичній операції: спроба історіографічного аналізу. Військово-науковий вісник. Вип. 25. С. 255-265.

Харук А.І. (2024). Висвітлення проблематики російсько-української війни в чеській військовій періодиці (за публікаціями часопису АТМ 2022 р.). The modern russian-ukrainian war: historiographical, socio-political, socio-economic and cultural-spiritual dimensions. Scientific monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2024. P. 293-305.

Харук А.І. (2015). Деякі аспекти висвітлення у зарубіжній періодиці участі української авіації в антитерористичній операції на Сході України (за публікаціями 2014 р.). Військово-науковий вісник. Вип. 24. С. 206-218.

Australia scraps MRH-90s despite Ukrainian interest (2024). Air Forces Monthly. № 3. P. 26.

Belgium to send F-16s to Ukraine from 2025 (2023). Air Forces Monthly. № 12. P. 12.

Bozinovski I. (2022). North Macedonia donates Frogfoot fleet to Ukraine. Air Forces Monthly. № 10. P. 10.

Chapman Kh. (2022). Biting the bear. Air Forces Monthly. № 6. P. 24-26.

Chapman Kh. (2023a). Sea Kings for Ukraine. Air Forces Monthly. № 1. P. 6.

Chapman Kh. (2023b). Ukraine handed major US boost in F-16 quest. Air Forces Monthly. № 7. P. 6-7.

Final Czech Hinds head to Ukraine (2024). Air Forces Monthly. № 6. P. 10.

German Sea Kings set to fight for Ukraine (2024). Air Forces Monthly. № 3. P. 11.

Głowacki B. (2023). More MiG-29s for Ukraine. Air Forces Monthly. № 5. P. 6-7.
Lake J. (2023). F-16's for Ukraine: Panacea or Distraction? Air Forces Monthly. № 4. P. 42-49.

Latvia Mi-2s and Mi-17s to aid war effort (2022). Combat Aircraft Journal. № 11. P. 18.

Lofting Ch. (2023). Croatian Mi-8s preparing for warzone. Combat Aircraft Journal. № 5. P. 10.

Poland to send more MiG-29s to Ukraine and gain extra F-35As (2024). Combat Aircraft Journal. № 9. P. 7.

Ripley T. (2024). F-16s over Ukraine. A Winner? Air Forces Monthly. № 9. P. 30-35.

Taghvaei B. (2024a). French Mirages for Ukraine? Combat Aircraft Journal. № 8. P. 14-15.

Taghvaei B. (2024b). Sea Kings for Ukraine. Air Forces Monthly. № 10. P. 68-69.

Thomas R. (2022). Ukraine claim successes as war enters week four. Combat Aircraft Journal. № 6. P. 24-25.

Trendafilovski V. (2022a). Outwitting the Russians. Air Forces Monthly. № 8. P. 44-50.

Trendafilovski V. (2022b). Fearsome Frogfoots. Air Forces Monthly. № 11. P. 40-47.

Trendafilovski V. (2023a). Russia shocked. Air Forces Monthly. № 3. P. 30-39.

Trendafilovski V. (2023b). Ukraine boosted by Viper green light. Air Forces Monthly. № 10. P. 12.

Trendafilovski V. (2024a). First Dutch Vipers fly to Romania for UkrAF pilots training. Combat Aircraft Journal. № 1. P. 8.

Trendafilovski V. (2024b). UkrAF pilots begin F-16 training in Denmark. Combat Aircraft Journal. № 2. P. 9.

Trendafilovski V. (2024c). Ukraine gains ex-Croatian Clines. Combat Aircraft Journal. № 9. P. 12.

Trendafilovski V. (2024d). Vipers finally join Ukraine's war effort. Air Forces Monthly. № 10. P. 6-7.

Trendafilovski V. (2024e). Red hot summer in Ukraine. Air Forces Monthly. № 10. P. 32-41.

Ukraine asks Netherlands to donate outgoing F-16s (2023). Combat Aircraft Journal. № 4. P. 11.

Ukraine eyes retired RAAF F/A-18s to boost war effort (2023). *Combat Aircraft Journal*. № 8. P. 6.

Ukraine pushing for Swedish Gripens (2024). *Combat Aircraft Journal*. № 9. P. 6.

Ukraine to gain Gripens once Sweden joins NATO (2023). *Combat Aircraft Journal*. № 12. P. 12.

Ukraine to gain Swedish AEW&C aircraft (2024). *Air Forces Monthly*. № 7. P. 7.

Ukraine to gain French Mirages in 2025 (2024). *Combat Aircraft Journal*. № 12. P. 8.

Ukraine's first Vipers to see action this summer (2024). *Combat Aircraft Journal*. № 9. P. 7.

US \$800 mln Ukraine military aid package includes 11 more Mi-17s (2022). *Air Forces Monthly*. № 6. P. 17.

Warnes A. (2022). Czech Hinds for Ukraine. *Air Forces Monthly*. № 7. P. 7.

Warnes A. (2024). Ukraine must be supported. *Air Forces Monthly*. № 5. P. 2.

References

Melnyk Yu. (2023). Kytaiska hazeta Zhenmin Zhybao pro rosiisko-ukrainsku viinu (2022). *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii zhurnalistyka*. Vyp. 52–53. S. 191–205. <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2023.52-53.11733> (ukr.).

Nadraha M.S., Turchak O.V. & Tenytskyi S.O. (2025). Rol mizhnarodnykh soiuznykiv u viiskovii dopomozi Ukraini: ohliad materialiv *The Guardian* za 2023 rik. *Viiskovo-naukovyi visnyk*. Vyp. 44. S. 157-176. <https://doi.org/10.33577/2313-5603.44.2025.157-176> (ukr.).

Skorych L.V. & Kharuk D.A. (2022). Vysvitlennia povnomasshtabnoi rosiiskoi ahresii proty Ukrainy u viiskovii periodytsi Polshchi. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Istorychni nauky*, t. 33(72), № 4. S. 272–277. <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2022/4.41> (ukr.).

Simashova A. (2024). Rosiiske vtorhnennia v Ukrainu v dzerkali italiiskoi presy. *Obraz*. Vyp. 2(45). S. 36-47. [https://doi.org/10.21272/Obraz.2024.2\(45\)-36-47](https://doi.org/10.21272/Obraz.2024.2(45)-36-47) (ukr.).

Kharuk A.I. (2016). Vysvitlennia u spetsializovanii periodytsi uchasti ukrainskoi aviatsii v Antyterorystychnii operatsii: sprobha istoriohrafichnoho analizu. *Viiskovo-naukovyi visnyk*. Vyp. 25. S. 255-265. (ukr.).

Xapyk A.I. (2024). Vysvitlennia problematyky rosiisko-ukrainskoi viiny v cheski viiskovii periodytsi (za publikatsiiamy chasopysu ATM 2022 r.). *The modern russian-ukrainian war: historiographical, socio-political, socio-economic and cultural-spiritual dimensions*. Scientific monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2024. P. 293-305. (ukr.).

Xapyk A.I. (2015). Deiaki aspekty vysvitlennia u zarubizhnii periodytsi uchasti ukrainskoi aviatsii v antyterorystychnii operatsii na Skhodi Ukrainy (za publikatsiiamy 2014 r.). *Viiskovo-naukovyi visnyk*. Vyp. 24. S. 206-218. (ukr.).

Australia scraps MRH-90s despite Ukrainian interest (2024). *Air Forces Monthly*. № 3. P. 26. (en.).

Belgium to send F-16s to Ukraine from 2025 (2023). *Air Forces Monthly*. № 12. P. 12. (en.).

Bozinovski I. (2022). North Macedonia donates Frogfoot fleet to Ukraine. *Air Forces Monthly*. № 10. P. 10. (en.).

Chapman Kh. (2022). Biting the bear. *Air Forces Monthly*. № 6. P. 24-26. (en.).

Chapman Kh. (2023a). Sea Kings for Ukraine. *Air Forces Monthly*. № 1. P. 6. (en.).

Chapman Kh. (2023b). Ukraine handed major US boost in F-16 quest. *Air Forces Monthly*. № 7. P. 6-7. (en.).

Final Czech Hinds head to Ukraine (2024). *Air Forces Monthly*. № 6. P. 10. (en.).

German Sea Kings set to fight for Ukraine (2024). *Air Forces Monthly*. № 3. P. 11. (en.).

Głowacki B. (2023). More MiG-29s for Ukraine. *Air Forces Monthly*. № 5. P. 6-7. (en.).

Lake J. (2023). F-16's for Ukraine: Panacea or Distraction? *Air Forces Monthly*. № 4. P. 42-49. (en.).

Latvia Mi-2s and Mi-17s to aid war effort (2022). *Combat Aircraft Journal*. № 11. P. 18. (en.).

Lofting Ch. (2023). Croatian Mi-8s preparing for warzone. *Combat Aircraft Journal*. № 5. P. 10. (en.).

Poland to send more MiG-29s to Ukraine and gain extra F-35As (2024). *Combat Aircraft Journal*. № 9. P. 7. (en.).

Ripley T. (2024). F-16s over Ukraine. A Winner? *Air Forces Monthly*. № 9. P. 30-35. (en.).

Taghvaei B. (2024a). French Mirages for Ukraine? *Combat Aircraft Journal*. № 8. P. 14-15. (en.).

Taghvaei B. (2024b). Sea Kings for Ukraine. *Air Forces Monthly*. № 10. P. 68-69. (en.).

Thomas R. (2022). Ukraine claim successes as war enters week four. *Combat Aircraft Journal*. № 6. P. 24-25. (en.).

Trendafilovski V. (2022a). Outwitting the Russians. *Air Forces Monthly*. № 8. P. 44-50. (en.).

Trendafilovski V. (2022b). Fearsome Frogfoots. *Air Forces Monthly*. № 11. P. 40-47. (en.).

Trendafilovski V. (2023a). Russia shocked. *Air Forces Monthly*. № 3. P. 30-39. (en.).

Trendafilovski V. (2023b). Ukraine boosted by Viper green light. *Air Forces Monthly*. № 10. P. 12. (en.).

Trendafilovski V. (2024a). First Dutch Vipers fly to Romania for UkrAF pilots training. *Combat Aircraft Journal*. № 1. P. 8. (en.).

Trendafilovski V. (2024b). UkrAF pilots begin F-16 training in Denmark. *Combat Aircraft Journal*. № 2. P. 9. (en.).

Trendafilovski V. (2024c). Ukraine gains ex-Croatian Clines. *Combat Aircraft Journal*. № 9. P. 12. (en.).

Trendafilovski V. (2024d). Vipers finally join Ukraine's war effort. *Air Forces Monthly*. № 10. P. 6-7. (en.).

Trendafilovski V. (2024e). Red hot summer in Ukraine. *Air Forces Monthly*. № 10. P. 32-41. (en.).

Ukraine asks Netherlands to donate outgoing F-16s (2023). *Combat Aircraft Journal*. № 4. P. 11. (en.).

Ukraine eyes retired RAAF F/A-18s to boost war effort (2023). *Combat Aircraft Journal*. № 8. P. 6. (en.).

Ukraine pushing for Swedish Gripens (2024). *Combat Aircraft Journal*. № 9. P. 6. (en.).

Ukraine to gain Gripens once Sweden joins NATO (2023). *Combat Aircraft Journal*. № 12. P. 12. (en.).

Ukraine to gain Swedish AEW&C aircraft (2024). *Air Forces Monthly*. № 7. P. 7. (en.).

Ukraine to gain French Mirages in 2025 (2024). *Combat Aircraft Journal*. № 12. P. 8. (en.).

Ukraine's first Vipers to see action this summer (2024). *Combat Aircraft Journal*. № 9. P. 7. (en.).

US \$800 mln Ukraine military aid package includes 11 more Mi-17s (2022). *Air Forces Monthly*. № 6. P. 17. (en.).

Warnes A. (2022). Czech Hinds for Ukraine. *Air Forces Monthly*. № 7. P. 7. (en.).

Warnes A. (2024). Ukraine must be supported. *Air Forces Monthly*. № 5. P. 2. (en.).

Харук А. І., Мельник В. В.

**ВИСВІТЛЕННЯ ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДОПОМОГИ УКРАЇНИ В
ГАЛУЗІ АВІАЦІЇ В ЧАСОПИСАХ AIR FORCES MONTHLY ТА COMBAT
AIRCRAFT JOURNAL (2022 – 2024)**

У статті розглянуто публікації, присвячені наданню військово-технічної допомоги Україні з боку країн-партнерів, розміщені на сторінках часописів Air Forces Monthly та Combat Aircraft Journal у 2022 – 2024 рр. Аналізувалось висвітлення передачі пілотованих літаків та гелікоптерів. Як показав проведений аналіз, питання військово-технічної допомоги Україні перебували у постійному фокусі цих видань. За досліджений період на їхніх сторінках було опубліковано майже 40 матеріалів, присвячених цій проблемі. Серед них зустрічаються як короткі інформаційні статті, так і ширші аналітичні огляди Vladimir Trendafilovski, Babak Taghvaei, Tim Ripley, Khaleb Chapman.

Головна увага приділялась передачі бойових літаків. Зокрема, у 2023–2024 рр. постійно моніторився процес передачі F-16 – від ухвалення перших рішень до бойового дебюту цих літаків у складі Повітряних Сил України. Експерти аналізують тактичні аспекти застосування цих літаків, їхнє озброєння та бортове обладнання. Також достатньо детально розглядалися питання передачі літаків радянського походження (MiG-29, Су-25) і підготовки до передачі французьких винищувачів Mirage 2000-5F. Особливо цікавим, на нашу думку, є факт висвітлення на сторінках досліджених часописів нереалізованих планів та ініціатив з передачі авіаційної техніки (Turboon, F/A-18, MRH-90). Належна увага приділена також передачі Україні гелікоптерів різного призначення та допоміжних літаків.

Розглянуті нами матеріали можуть бути використані в історичних дослідженнях у кількох аспектах. З одного боку, вони дозволяють відтворити хронологію надання військово-технічної допомоги від обговорення й ухвалення рішення про передачу того чи іншого виду літаків чи гелікоптерів. З іншого боку, статті містять експертні оцінки зарубіжних фахівців щодо літаків і гелікоптерів, які передавались Україні, та особливостей їхнього застосування.

Ключові слова: військово-технічна допомога, Повітряні Сили України, війна за Незалежність України, винищувач, гелікоптер.

Дата першого надходження рукопису до видання: 16.01.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 26.01.2026

Дата публікації: 24.04.2026

UDC 355.1:316.7:94(477)

SKORYCH L. V.

<https://orcid.org/0000-0003-3162-517X>

MISIURA O. V.

<https://orcid.org/0009-0008-2449-913X>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.45.2026.181-196>

HISTORY OF THE ESTABLISHMENT, DEVELOPMENT, AND ACTIVITIES OF THE KHORUNZHYYI SERVICE OF THE 1ST CORPS AZOV OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE

The article examines the formation, functioning, and evolution of the Khorunzha (Herald) Service of the 1st Corps Azov as a distinctive institution of ideological, worldview-based, and moral-psychological support for military personnel. The study substantiates the deliberate rejection of Soviet and post-Soviet models of "educational work," which were often characterized by formal bureaucracy and a lack of clear national identity. Instead, the research highlights the development of an alternative value system deeply rooted in the traditions of the Ukrainian national liberation movement, Cossack heritage, and the historical military experience of the Army of the Ukrainian People's Republic (UNR) and the Ukrainian Insurgent Army (UPA).

Special attention is paid to the specialized educational institutions within Azov, such as the Colonel Yevhen Konovalts Commander School and the Mykola Stsiborskyi Khorunzha School. The study explores the role of khorunzhyi in shaping an ideologically motivated warrior-citizen, moving away from the "zampolit" (political officer) archetype. Furthermore, the article analyzes the formation of a unique corporate military culture through specific symbols, sacred rituals (such as the Day of the Fallen), and traditions like the "handshake of wrists" and the "swords in the stone" monument. These elements are shown to be crucial in strengthening unit cohesion, combat morale, and psychological resilience.

The research further evaluates the significance of the Khorunzhyi Service in countering the ideological influence of Russia and overcoming the consequences of long-term humanitarian occupation by reinforcing national identity. The experience of Azov during the siege of Mariupol and the defense of Azovstal serves as a case study for the effectiveness of a coherent ideological markers system in extreme combat conditions. The article concludes that this model, which successfully combines modern NATO professional standards with a profound national ideological framework, can serve as a blueprint for reforming moral and psychological support within the Armed Forces of Ukraine and other security formations to bolster national resilience and decolonize military traditions.

Keywords: National Guard of Ukraine, khorunzhyi service, Azov, war for Ukraine's independence, ideological markers, military traditions, national identity, moral and psychological resilience.

Скорич Лілія Василівна, кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри історії, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

Місюра Олександра Вікторівна, аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ.

© Скорич Л. В., Місюра О. В., 2026.

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

ISSN 2313-5603

Statement of the problem and its relevance. The large-scale invasion of Ukraine by Russian troops has brought to the fore the problem of the moral and psychological resilience of military personnel, their motivation, worldview certainty, and identification with the armed struggle for state independence. In the current conditions of a protracted and exhausting war, material and technical support and tactical training alone cannot guarantee the effectiveness of the army without a deep ideological foundation and a comprehensive system of personnel training. At the same time, the Ukrainian army has long retained elements of the Soviet and post-Soviet model of ideological work, which was characterized by formalism, low efficiency, and alienation from national traditions. In these conditions, the experience of individual units that have been able to form an alternative, Ukraine-centered system of ideological and educational support is of particular importance. One such example is the khorunzhyi service of the 1st Azov Corps, which combined military training with the national idea, historical continuity, and its own system of rituals and traditions. The relevance of the study is determined by the need for scientific understanding of the phenomenon of the khorunzhyi service as a tool for forming an ideological warrior-citizen capable of resisting not only armed but also ideological aggression by the enemy, as well as the possibility of using this experience to improve the system of moral and psychological support of the National Guard of Ukraine.

Analysis of previous studies. The issues of moral and psychological support for the troops, military ideology, and national identity in the National Guard of Ukraine have been considered in the works of Ukrainian and foreign researchers in military pedagogy, social psychology, and military history. In his scientific research, V. Vasyshev identified the leading groups of educational methods and clarified the specifics of their application in working with personnel based on materials from the National Guard of Ukraine (Vasyshev, 2023: 25). In her article, A. Midina reveals a model for developing the personnel potential of the National Guard of Ukraine as a component of state regulation at various levels (Midina, 2023: 38). The author analyzes the multifaceted nature of human resources potential, regulated by military law, and justifies approaches to its effective development to ensure the functions of the National Guard of Ukraine. Researcher O. Orel conducted a comprehensive study of the self-realization of the human resources potential of the National Guard of Ukraine as a component of the social and legal support of the personnel of the National Guard of

Ukraine, its stages and phases of development, as well as separate aspects of military patriotic education in independent Ukraine (*Orel, 2023: 113*). At the same time, scientific literature does not sufficiently cover alternative, non-institutionalized models of ideological work that emerged during the Russian-Ukrainian war on the basis of the volunteer movement. The experience of Azov and, in particular, the khorunzhyi service, is mainly represented in memoirs, journalistic and information-analytical materials, in the recollections of people who stood at the origins of the transformation of the institution of deputy commanders for moral and psychological support, such as V. Dutchak, M. Kravchenko, and A. Ignatiuk. They became inspirers for Azov recruits and fighters, but today their work is almost unrecognized in academic discourse. Thus, there is a scientific gap in the study of the khorunzhyi service as a holistic socio-military institution that combines educational, ideological, and symbolic functions and is based on the traditions of the Ukrainian national liberation movement.

Purpose of the article: based on the materials studied, to investigate the formation of the khorunzhyi service of the 1st Corps Azov of the National Guard of Ukraine in wartime conditions.

Presentation of the main material. From the moment of its creation to the present day, Azov has developed as a unique military unit of motivated patriots, which avoids any similarities, identities, or, in any case, copying of any legacy of the traditions of the "Soviet" and "post-Soviet" armies. Azov has never had any of the disgusting remnants of the Soviet Union. The people who formed it had nothing in common with the Soviet army or the Ukrainian army of the "developed" Kuchma period, when, unfortunately, people who learned not to "defend the motherland, but to plunder it" (*Dutchak, 2022*) were promoted through the officer ranks. Azov was based on nationalist volunteers who created a special worldview, a kind of corporate culture inspired by the ideology of the Ukrainian national liberation movement of the 20th century (*Yablonskyi, 2020: 15*). Military experience throughout history shows that motivated fighters fight better in all circumstances. Those who clearly understand what they are fighting for (*Grimell, 2025*). In Ukraine, which has been resisting a full-scale Russian invasion for more than four years and has been suffering from armed aggression by the Russian Federation for more than 12 years, there are many such motivated soldiers. At the same time, it should be acknowledged that exhaustion and fatigue from the war, both among the military and civilians, sometimes due to a lack of interaction,

mutual understanding, and communication between these two groups, combined with many social problems and issues, negatively affect the moral and psychological state and motivation of Ukrainian soldiers (*Kovalenko, 2020: 112; Dykun, Moroz, Stasiuk, 2023: 45*).

The military has always paid attention to ideological work. However, today's situation requires new approaches and non-standard solutions (*Kosiuk, 2019: 80*). The idea of forming Azov educational institutions arose as a result of the fact that what the National Guard and the Armed Forces of Ukraine were offering at the time, namely the training of sergeants, was not quite what the unit needed, which from the very first days of its formation tried to meet high NATO standards (*Biloshytskyi et al., 2020: 42*). Even when Azov was a separate special forces unit of the National Guard of Ukraine, the unit understood that fighters needed to be taught not only how to fight, but also how to become elite warriors who would first and foremost be ideological citizens, bearers of Ukrainian values with a Ukrainian-centric view of themselves and the history of their state (*Boiko, 2019: 115*). Azov began providing ideological and humanitarian training to its fighters in 2015, a year after the volunteer unit was created. In addition to systematic training, theoretical classes, and courses in specific specialties, Azov has conducted and continues to conduct its own advanced training courses throughout its history, ensuring the quality and consistency of its personnel's education (*Sukhomlyn, 2020: 18*).

The first educational institution founded by a team of experienced and enterprising military personnel based at the then Azov Regiment in 2016 was the Colonel Yevhen Konovalets Military School for Commanders (founder of the Ukrainian Military Organization and permanent commander of the Ukrainian Sich Riflemen, as well as co-founder of the Organization of Ukrainian Nationalists), which trained (and continues to train) sergeants and senior officers, who in turn trained recruits (*Hrytsak, 2000: 240*). Intensive physical and psychological training hardened future commanders for any challenges, and theoretical and practical knowledge was compiled into a single course based on foreign literature and the experience of instructors from various countries. In 2016, the first class of sergeants graduated. Subsequently, the school grew in terms of personnel. Graduates of the military school confirmed their training in the most difficult battles. Later, the school's instructors demonstrated their professionalism not only by training future elite fighters, but also by demonstrating their own training in the battles for

Mariupol. The sergeants proved themselves to be simply incredible, becoming an example for their comrades (*Vasyshchev, 2023: 26*). The Konovalets School constantly trained and hardened recruits.

The second educational institution, which was formed on November 20, 2017, was the Mykola Stsiborskyi School (the ideologist of the OUN, a man who shaped the worldview of young nationalists who fought with weapons in their hands in the last century. M. Stsiborskyi embodies high intelligence, personal courage, patriotism, and worldview guidelines that emphasize the humanistic component) (*Stsiborsky, 2007: 45*).

The khorunzhyi service itself was created in 2016. Its tasks were education, upbringing, ideology formation, ensuring the moral and psychological stability of fighters, etc. (*Hrytsenko, 2018: 156*). Khorunzhyi is not only a reference to Cossack traditions. This rank also existed in the army of the Ukrainian People's Republic and in the Ukrainian Insurgent Army. It became the basis for the ideological training of Azov fighters (*Dovbush, 2016: 210*). Approaches to working with personnel were radically changed, which, unfortunately, had undergone only minor, sometimes formal changes and transformations during the years of Ukraine's independence (*Medina, 2023: 39*). The creation of the khorunzhyi service showed that even in informal, friendly conversations, Azov fighters do not refer to employees of the ideological department as "zampolits" – a term from the Soviet army that, unfortunately, is still present in the vocabulary of some military personnel. A khorunzhyi is a person who guards the banner, monitors discipline, sets an example, preserves traditions, and is responsible for spreading ideology and organizing all events (*Kryvytska, 2020: 48*).

The khorunzhyis began to introduce new traditions, as is customary in almost every military unit in the world. A banner (khoruhva) is the battle flag of a military formation, which is the most sacred symbol representing the honor of the military formation (*Sokolenko, 2019: 72*). The Azov banner is kept in the flag service. Before the full-scale invasion, it was used during important ceremonial events: on the Day of Remembrance for Fallen Soldiers, during the parade on the Day of the First Liberation of Mariupol (until 2022), and on the day of the founding of the Azov unit (May 5, 2014). With the start of the large-scale Russian invasion on February 24, 2024, the banner was moved along with the unit to the city of Mariupol, where the Azov regiment was then fighting heavy battles in conditions of complete encirclement (*Melnik, 2021: 142*). During the defense of Azovstal, the banner

remained at the plant and was kept at the Bastion command post. During one of the air raids and bombings of Azovstal, one of the bombs hit the bunker where the defense headquarters and command post were located. The explosion damaged the banner's case, but the battle flag itself remained intact. During one of the air operations using helicopters to evacuate the seriously wounded and reinforce the Mariupol defense garrison with personnel, ammunition, medicine, and food, the battle flag was transferred to the so-called "big land," as the defenders of Mariupol called the territory of Ukraine controlled by the Armed Forces of Ukraine and the current political leadership. There it awaited the return of the unit's personnel from captivity, becoming a factor in preserving the national identity and resilience of the collective (*Shevchuk, 2020: 105*).

Standards were also introduced — the battle flags of the Azov units. During the ATO/JFO, the standards were presented to the units during solemn events on the unit's birthday (*Sokolenko, 2019: 42*). The ceremony was traditionally held in the city of Berdiansk, where Azov originated.

The functionality of the khorunzhyi service changed in the course of its activities. At its origins were: Andrii Ignatiuk "Spider," Serhii Bezv "Spolokh," Mykola Kravchenko "Kruk," Vladyslav Dutchak "Dotsent." These people performed ideological support work and trained deputy commanders to work with personnel, who would later acquire certain necessary skills (*Petrov, 2015: 112*). The foundation of Azov's ideology is patriotism. For Azov members, patriotism is not just love for Ukraine, but also a willingness to give their lives for their homeland (*Savitsky, 2018: 101*).

The Khorunzhyi service regularly gives lectures to personnel on ideological, historical, and military-pedagogical education. However, these lectures are not only given to the regiment's soldiers, but also to educational institutions, higher military institutions, and the civilian population. During lectures and discussions, the khorunzhyis talk about the blood shed by their brothers who died in this war and about the heroes who defended and fought for Ukraine in the past: the soldiers of the UPA, the Army of the Ukrainian People's Republic, the Sich Riflemen, the Cossacks, and the outstanding Ukrainians who are a source of pride. Meetings with civilians are always an opportunity to familiarize the public with the ideology and established value system of the 1st Azov Corps. Such meetings allow soldiers to share their experiences and talk about their personal choices. The audience has the opportunity to hear about the

war directly from an artilleryman, an infantryman, and a UAV operator (*Savytskyi, 2018: 101*). The khorunzhyis make considerable efforts to explain the existential nature of our confrontation in repelling Russian aggression. The lack of a focused policy in the humanitarian sphere allows Russia to continue to have a significant influence on Ukrainians. The Horunzha service has identified one of its priorities as combating the ideological legacy of the long occupation, which is firmly entrenched in the Ukrainian information space and continues to influence the mentality of the nation, fueling the inferiority complex of Ukrainians (*Onyshchuk, 2021: 115*).

Together with Azov, the khorunzhyi service is constantly evolving. Its activities are changing and scaling up in line with the demands of the times in order to be more effective and useful for the army and the country (*Medina, Orel, 2022: 19*). Almost all combat units have their own internal rituals. Azov has many unique traditions that take an important place in the life and formation of each soldier (*Sokolenko, 2019: 88*). Particularly noteworthy is the Day of Remembrance for Fallen Soldiers, which, prior to the full-scale invasion, was held in Urzuf during the autumn equinox. This is a tribute to those soldiers who have already gained eternal life in the struggle for the future of the Ukrainian nation. Honoring the Fallen Heroes. This tradition stands out the most among others. This ritual is considered the most sacred, closed event. Access to it is restricted. Only soldiers of the unit, relatives of the deceased, or guests with special invitations are allowed to attend. This is not a public event, but a closed military mystery that takes place at night.

The ceremony honoring the Fallen Heroes was first held in October 2015 near Mariupol. A huge mound was erected on the field in front of what was then the Azov Regiment base. Three giant wooden swords were placed on top of the mound as a monument. The swords symbolize military valor. This symbolically recreates the bronze monument "Swords in Stone" erected in Hafrsfjord, Norway. The author of the original composition, sculptor Fritz Rød, invested it with the meaning of the symbolic unification of Norway after the Battle of Hafrsfjord, when Harald Fairhair united all of Norway under his rule. The three swords stuck in the ground signify the conclusion of peace. This structure became a memorial center for the cult of heroes for those warriors who had already passed away, "stuck their swords into the ground." Every year until 2022, a ceremony to honor the memory of the dead, the Day of the Fallen, took place at this site. After sunset,

soldiers lined up on the Field of Swords, some holding Shields of Heroes inscribed with the names of fallen or deceased soldiers. Bowls of fire were also lit. Searchlights from behind the mound illuminated the night sky with a burst of light, and lit torches illuminated the names on the shields. Illuminating mines were launched into the night sky, giving the event even greater poignancy. After the commander's address, the "Prayer of the Ukrainian Nationalist" is read aloud. This is another of Azov's main traditions. After that, the khorunzhyi calls out the call signs of the dead fighters by name. In response, the ranks reply, "In formation!" adding the oath, "We remember. We will avenge!" These are the main words shouted by the participants in the mystery. A salute is fired into the night sky.

Russian propaganda calls this event a "pagan ritual," although this is not true. The commemoration of those who died fighting for Ukrainian statehood on the Day of the Fallen in Azov has no analogues in other cultures, but in its nature it corresponds to European mysteries of the past, including Cossack and Slavic memorial events (*Syniok, 2018: 124*). The main rule on which the traditions of the 1st Azov Corps military formation are based is respect for the fallen and elitism (*Medina, 2023: 38*).

The khorunzhyi service also organized tributes to fallen soldiers. Until February 24, 2022, the Azov soldiers bid farewell to fallen soldiers during formations at their permanent deployment point. The commander recalled the soldier's military career and his achievements. In honor of the deceased, a volley of shots was fired and the "Prayer of a Ukrainian Nationalist" was read. This tradition establishes a strong connection between the living and their fallen comrades. Before the full-scale invasion, the fallen were regularly honored on the day of their death. Death does not take away a soldier's right to be called an "Azov soldier." He joins the "Heavenly Azov" by giving his life for Ukraine and his brothers-in-arms. The 1st Azov Corps covers all burial expenses and has regularly cared for the resting places of fallen soldiers since 2014 (*Regulatory Acts, 2026*).

Azov salute. Fist to the heart.

The military salute in Azov is performed by placing the fist on the heart. The fist is placed on the heart during the performance of the anthem, the reading of the "Prayer of the Ukrainian Nationalist," and as a sign of respect for a fallen brother during the farewell. In fact, this is an ancient Ukrainian greeting of placing the palm on the heart, which was somewhat militarized and popularized by Azov servicemen.

Currently, this military salute is performed in many units where former Azov servicemen serve (*Contemporary Trends...*, 2024).

Handshake.

Another variant of the traditional Azov salute, during which servicemen greet each other by shaking each other's wrists. In this way, the fighters acknowledge their brotherhood and sincerity of intentions. This greeting also dates back to ancient times. This is how the ancient Romans greeted each other, signaling that they had no hidden objects or weapons in their clothing. This greeting is gradually spreading to other units as a new symbol of brotherhood, mutual support, and mutual trust among military personnel (*Kryvytska, 2020: 50*).

Decorative cold weapons.

During the ATO/JFO period, a tradition was established of awarding cold weapons for dedicated service in Azov. The unit commander independently submitted lists of fighters who were preparing to leave the service and whom he considered worthy of this distinction. Azov soldiers were presented with engraved knives in special cases. Both the weapon and the case were engraved with the inscription: "No glory without battle." The knife was also engraved with the call sign of the soldier who became its owner (*Midina, 2023: 38*).

In 2024, the tradition of awarding assault knives was established. This award is a new tradition of the unit. It is awarded to the best Azov assault troops for their resilience, courage, and bravery in battle.

"During assault operations, in close combat, when a person is working at the limit of their capabilities, on the brink of life and death, at a critical moment, they reveal their true nature. And I am deeply convinced that only a fighter who can overcome their fear, control themselves, and not lose their composure has the right to call themselves a warrior. For me, this is the pinnacle of human valor, which every infantryman in our brigade should strive for," said Denys Prokopenko, commander of the 1st Azov Corps, during one of the assault knife award ceremonies.

Prayer.

One of the main and most comprehensive traditions of the unit is the recitation of the "Prayer of the Ukrainian Nationalist," which is revered in Azov on a par with the Ukrainian anthem. It is usually performed during celebrations of Azov's founding day, on All Souls' Day, on the day of Mariupol's first liberation, and on the anniversary of the Pavlopil-Shyroke offensive operation. These and other dates are celebrated annually with festivities (*Melnyk, 2021: 156*). Such rituals are an important component in the formation of social and legal

consciousness and ideological unity among military personnel (*Medina, Orel, 2022: 18*). Similar events ensure a high level of motivation and morale, which is critically important in the system of moral and psychological support for the troops (*Krut, Stadnik, Vashchenko, 2021*).

Parades.

Before the full-scale invasion of Mariupol, the khorunzhyi service held parades with the participation of soldiers and military equipment, festivals ("Free Mariupol") and concerts for the city's residents. They organized New Year's greetings for children in Mariupol, during which they decorated cars and themselves with New Year's attributes. Today, the flag service of the 1st Azov Corps organizes gift boxes for all Azov children throughout Ukraine for the New Year holidays. This includes children of Azov soldiers who have died since 2014 and children whose parents are being held captive in Russian torture chambers. This activity is part of a comprehensive system of support for military personnel and their families (*Regulatory Acts, 2026*).

The full-scale war has claimed hundreds and hundreds of lives, but it has also given rise to a new surge in the nationalist movement. Thousands of new recruits and volunteers have sworn to avenge the dead and fight until victory is achieved (*Dutchak, 2022*).

Young soldier training course

Everyone knows about the very strict selection process for Azov. In 2015-2022, if 100 recruits applied, 40 would pass the young soldier course (YSC), which was considered a very good result. There were people who came to the YSC several times. For example, my friend "Vuiko," who died defending Mariupol in 2022, came to the YSC three times in order to join the famous unit. This yielded results: motivated personnel who were eager to serve despite the obstacles and the harsh, "fierce" selection process became professionals. Military-patriotic education and ideological training during the selection stage are fundamental components of national security (*Sukhomlyn, 2020: 19*). All Azov commanders rose from private riflemen and grenade launchers to company commanders, battalion commanders, regiment commanders, and "clear ranks."

The tradition of taking up the position of chief sergeant at the Azov Military School of Commanders named after Yevhen Konovalts.

Symbolically, the Azov Military School named after Colonel Yevhen Konovalts is a training ground for new military specialists, both sergeants and officers. During the graduation of the first class of sergeants, a symbolic blow was struck on an anvil with a hammer,

where the forging of steel symbolized the process of forging new professional fighters at the school. A new tradition appeared at the Military School of Commanders on the eve of the graduation of the second class of sergeants.

The ceremony begins with the personnel lining up, the Azov and MSC flags being raised, and then the commander introducing the previous and new chief sergeants. Next, a wooden chest appears in front of the formation, on which the credo is engraved, which is read by the course sergeant and repeated by all sergeants. In this way, the sergeants swear allegiance to their comrades and their homeland. When the reading of the credo is over, the course sergeant takes a combat hammer from the chest as a symbol of the Chief Sergeant's weapon, because according to the hierarchy, the Chief Sergeant "forges," that is, trains all other sergeants. He hands the hammer to the old Chief Sergeant, who then hands it to the commander. The commander thanks him for his work and service and hands the Azov symbol to the new Chief Sergeant, telling him that he received this hammer from his predecessor, who fought a worthy fight, and now wishes the new Chief Sergeant strength in continuing his work. The new Chief Sergeant receives the hammer, then returns it to the course sergeant, and the places it on the anvil. This ritual of reciting the creed and oath of allegiance strengthens the ideological foundations of military service in conditions of armed conflict (*Onyshchuk, 2021: 114*).

The hammer.

The hammer, an Azov symbol of the transfer of command, was handmade by a renowned Ukrainian craftsman. On one side, it is engraved with the Azov coat of arms, and on the other, with the coat of arms of the Azov Military School of Commanders named after Colonel Yevhen Konovalets. The handle is engraved with the colonel's words, "Don't cry, but fight," and on the other side, a famous quote by Yevhen Konovalets, "Iron is melted into steel in fire, and a people is transformed into a nation in struggle." Only the Chief Sergeant has the right to touch it (while the school's officers pass the school's battle flag from generation to generation of officers). Inside the lid of the chest is a gold plaque inscribed with the surname, first name, and call sign of the first Chief Sergeant. Over the years, the plaque has been supplemented with the initials of the school's future Chief Sergeant. The introduction of such distinctive rituals is in line with current trends in ensuring combat readiness, creating a unique corporate culture within the unit (*Modern Trends..., 2024*). This hammer is one of a kind and will become a real relic for both the Military School of Commanders and the entire history of the 1st Azov Corps.

Conclusions. The Azov khorunzhyi service has become a fundamentally new phenomenon in the system of ideological and educational support for the Ukrainian army, demonstrating the possibility of forming an effective model of working with personnel that is incompatible with the Soviet legacy (Shevchenko, 2016). Its activities are based on a combination of military professionalism, a deep national idea, and respect for the historical continuity of the Ukrainian struggle for statehood (Osyodlo, 2025: 88). Through educational institutions, symbols, rituals, and traditions, the Horunzha service not only ensures the moral and psychological stability of soldiers, but also shapes the type of ideological warrior for whom service is a conscious choice and a form of civic responsibility (Prykhodko, 2021). In the context of a protracted and existential war with the Russian Federation, the experience of Azov's khorunzhyi service takes on particular significance, as it proves the decisive role of ideology, memory of the fallen, and internal cohesion of the unit in maintaining the combat capability of the army (Sherzer, Boumendil, 2024: 40). The proposed model can be considered as an example for wider implementation in the Armed Forces of Ukraine and other military formations with the aim of strengthening national resilience, overcoming the colonial legacy, and establishing Ukraine's own military tradition (Kobzar, Habchuk, Hrytsiuk, 2019).

References

Andriyev I. M. (2018). *Moralno-psykhologichne zabezpechennia viisk: teoriia i praktyka* [Moral and psychological support of troops: theory and practice]. Kyiv: Naukova dumka, 312 p. (ukr.).

Bila knyha Antyterorystychnoi operatsii na Skhodi Ukrainy (2014–2016) (2017). [White Book of the Anti-Terrorist Operation in Eastern Ukraine (2014–2016)]. Ed. I. Rusnak. Kyiv: Ministry of Defense of Ukraine, 250 p. (Ukrainian).

Biloshytskyi V. I., Hangal A. V., Stukan S. O., Bekh S. M. (2020). *Moralno psykhologichne zabezpechennia u zbroinykh sylakh Ukrainy* [Moral and psychological support in the Armed Forces of Ukraine]. Kyiv: KPI im. I. Sikorskoho, 138 p. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/...47264> (Access date: 03.02.2026) (ukr.).

Boiko S. V. (2019). *Military-patriotic education in Ukraine: historical and modern aspects*. Kharkiv: KhNUPS, 256 p. (ukr.).

Dovbush P. I. (2016). *Ukrainian national liberation movement of the 20th century: experience and lessons*. Kyiv: Institute of History of Ukraine NASU, 400 p. (Ukrainian).

Dutchak V. (2022). *The enemy will not disappear, he must be destroyed*. Reporter. URL: <https://report.if.ua/statti/vladyslav-docent-dutchak-vorog-ne-znykne-jogo-treba-znyshchuvat/> (Access date: 03.02.2026) (Ukrainian).

Dykun V. H., Moroz V. M., Stasiuk V. V. (2023). *Methodology for studying the moral and psychological state of troops personnel: study guide*. Kyiv: 7BZ, 383 p. (eng.).

Grimell J. (2025). *Understanding Ukrainian military chaplains as defenders of the human soul*. *Frontiers in Sociology*. DOI: 10.3389/fsoc.2025.1559023 (eng.).

Hrytsak Ya. (2000). Outline of the history of Ukraine: the formation of the modern Ukrainian nation in the 19th–20th centuries. Kyiv: Heneza, 360 p. (ukr.).

Hrytsenko A. S. (2018). Moral and psychological support of troops (forces): theory and practice. Kyiv: National Defense University of Ukraine, 312 p. (Ukrainian).

Kosiuk V. V. (2019). Moral and psychological support of the Armed Forces of Ukraine in the conditions of hybrid warfare. *Military-Scientific Bulletin*, No. 31, pp. 78–86 DOI:10.33577/2313-5603.31.2019.78-86. (Ukrainian).

Kovalenko V. M. (2020). Moral and psychological support in the Armed Forces of Ukraine: current state and prospects. Odesa: ONU, 272 p. (Ukrainian).

Kryvytska O. P. (2020). Formation of national identity of servicemen in the process of military-professional activity. *Scientific Works*, Vol. 333, No. 321, pp. 45–52 DOI: 10.26693/np2020.333.045. (Ukrainian).

Krut P. P., Stadnik A. V., Vashchenko I. V. (2021). Moral and psychological support for the maintenance and use of the Armed Forces of Ukraine: socio-humanitarian dimension. *International Journal of Education and Science*, Vol. 4(2). DOI: 10.26697/ijes.2021.2.6 (ukr.).

Melnyk T. S. (2021). Volunteer formations in war conditions: history and modernity. Kyiv: Army Research Center, 288 p. (Ukrainian).

Midina A. S. (2023). Model of human resources development of the National Guard of Ukraine. *Scientific works of MAUP. Series: Political sciences and public administration*, Vol. 4 (70), pp. 36–41 DOI: 10.32689/2520-6621.2023.4.7. (ukr.).

Midina A. S., Orel O. V. (2022). Legal-ideological model of forming social and legal consciousness of servicemen. *ScienceRise: Juridical Science*, Vol. 3 (21), pp. 16–21 DOI: 10.15587/2523-4153.2022.266205 (ukr.).

Moskotina R., Dembitskyi S., Dietochka O. (2024). Does psychological distress mediate the relationship between encounters with rights violations and morale among Ukrainian military personnel? *Sociological Studies*. DOI: 10.29038/2306-3971-2024-02-32-32 (eng.).

Normative and legal acts (2026). Official website of the National Guard of Ukraine. URL: <https://ngu.gov.ua/normatyvno-pravovi-akty/> (Access date: 03.02.2026) (ukr.).

Onyshchuk I. V. (2021). Ideological principles of military service in conditions of armed conflict. *Collection of scientific works of the National Academy of Land Forces*, No. 2(32), pp. 112–120 DOI: 10.33577/2313-5603.36.2021.112-120 (ukr.).

Orel O. V. (2023). Problems of self-realization of the personnel potential of the National Guard of Ukraine in the conditions of armed aggression. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*, No. 5, pp. 312–315 DOI: 10.32782/2524-0374/2023-5/75 (ukr.).

Osyodlo V. (2025). Psychological foundations of military motivation in the context of historical transformations. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Psychology*, Vol. 1(21), pp. 86–93. DOI: 10.17721/BPSY.2025.1(21).11 (eng.).

Petrov O. H. (2015). Ideological work and military education in Ukraine: historical aspect. Kyiv: NAS of Ukraine, 232 p. (ukr.).

Prykhodko I. (2021). The model of psychological safety of a soldier's personality. *Current Issues in Personal Psychology*, 10(2). DOI: 10.5114/cipp.2021.108684 (eng.).

Savytskyi M. V. (2018). Patriotic education of servicemen of the Armed Forces of Ukraine: current state and prospects. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*, No. 6(49), pp. 98–105 DOI: 10.33099/2617-6858-2018-49-6-98-105 (ukr.).

Sherzer A., Boumendil S. (2024). The morale component of the Russia–Ukraine war. *Military Heroism in a Post-Heroic Era*. Cham: Springer, pp. 37–51. DOI: 10.1007/978-3-031-51556-9_3 (eng.).

Shevchenko N. (2016). The phenomenon of ideological work in the Armed Forces: social and philosophical analysis. *Skhid*, No. 3(143). DOI: 10.21847/1728-9343.2016.3(143).74878 (eng.).

Shevchuk V. I. (2020). Formation of national identity in military collectives. Kyiv: Lybid, 224 p. (ukr.).

Sokolenko Yu. I. (2019). Military symbolism and rituals: European and Ukrainian experience. Kharkiv: KhNUPS, 156 p. (Ukrainian).

Stsiborskyi M. (2007). Natsiokratia [Natiocracy]. Kyiv: Smoloskyp, 112 p. (Ukrainian).

Suchasni tendentsii zabezpechennia sluzhbovo-boiovoi diialnosti (2024). [Modern trends in supporting service and combat activities]. Chest i zakon. URL: <https://doi.org/10.33405/2786-8613/2024/2/4/323359> (Access date: 03.02.2026) (ukr.).

Sukhomlyn V. O. (2020). Military-patriotic education as a component of the national security of the state. Military Education, No. 1(41), pp. 15–23 DOI: 10.33099/2617-1775-2020-41-1-15-23 (ukr.).

Synyook M. V. (2018). Cossack and national liberation traditions in the Ukrainian army. Lviv: Svit, 198 p. (Ukrainian).

Vasyshev V. S. (2023). Theoretical foundations for the development of the general pedagogical culture of future officers: principles and methods of work with personnel. Image of a modern educator, No. 1(190), pp. 23–28. DOI: 10.33272/2522-9729-2020-1(190)-23-28 (ukr.).

Yablonskyi V. M. (2020). Identity as a factor of national resilience. Scientific notes of the Institute of Political and Ethno-National Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine DOI: 10.46494/2522-9354.2020.1.7-18 (ukr.).

Використані посилання

Андреев І. М. (2018). Морально-психологічне забезпечення військ: теорія і практика. Київ: Наукова думка, 312 с.

Біла книга Антитерористичної операції на Сході України (2014–2016) (2017) / за ред. І. Руснака. Київ: Міністерство оборони України, 250 с.

Бойко С. В. (2019). Військово-патріотичне виховання в Україні: історичний та сучасний аспекти. Харків: ХНУПС, 256 с.

Васищев В. С. (2023). Теоретичні основи розвитку загальнопедагогічної культури майбутніх офіцерів: принципи і методи роботи з особовим складом. Імідж сучасного педагога, № 1(190), С. 23–28. DOI: 10.33272/2522-9729-2020-1(190)-23-28.

Грицак Я. (2000). Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. Київ: Генеза, 360 с.

Гриценко А. С. (2018). Морально-психологічне забезпечення військ (сил): теорія і практика. Київ: Національний університет оборони України ім. І. Черняхівського, 312 с.

Довбуш П. І. (2016). Український національно-визвольний рух XX століття: досвід і уроки. Київ: Інститут історії України НАНУ, 400 с.

Дутчак В. (2022). Ворог не зникне, його треба знищувати. Репортер. URL: <https://report.if.ua/statti/vladyslav-docent-dutchak-vorog-ne-znykne-jogo-treba-znyshchuvaty/> (Дата звернення: 03.02.2026).

Коваленко В. М. (2020). Морально-психологічне забезпечення в Збройних Силах України: сучасний стан та перспективи. Одеса: ОНУ, 272 с.

Косюк В. В. (2019). Морально-психологічне забезпечення Збройних Сил України в умовах гібридної війни. Військово-науковий вісник, № 31, С. 78–86 DOI:10.33577/2313-5603.31.2019.78-86.

Кривицька О. П. (2020). Формування національної ідентичності військово-службовців у процесі військово-професійної діяльності. Наукові праці, Т. 333, № 321, С. 45–52 DOI: 10.26693/np2020.333.045.

Мельник Т. С. (2021). Добровольчі формування в умовах війни: історія та сучасність. Київ: Вид-во «Центр досліджень армії», 288 с.

Мідіна А. С. (2023). Модель розвитку кадрового потенціалу Національної гвардії України. Наукові праці МАУП. Серія: політичні науки та публічне управління, вип. 4 (70), С. 36–41 DOI: 10.32689/2520-6621.2023.4.7.

Мідіна А. С., Орел О. В. (2022). Правоідеологічна модель формування соціально-правової свідомості військовослужбовців. ScienceRise. Юридичні науки, вип. 3 (21), С. 16–21 DOI: 10.15587/2523-4153.2022.266205

Нормативно-правові акти (2026). Офіційний сайт Національної гвардії України. URL: <https://ngu.gov.ua/normatyvno-pravovi-akty/> (Дата звернення: 03.02.2026).

Онищук І. В. (2021). Ідеологічні засади військової служби в умовах збройного конфлікту. Збірник наукових праць Національної академії сухопутних військ, № 2(32), С. 112–120 DOI: 10.33577/2313-5603.36.2021.112-120

Орел О. В. (2023) Проблеми самореалізації кадрового потенціалу Національної гвардії України в умовах збройної агресії. Юридичний науковий електронний журнал. № 5. С. 312–315. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-5/75

Петров О. Г. (2015). Ідеологічна робота та військова освіта в Україні: історичний аспект. Київ: НАН України, 232 с.

Савицький М. В. (2018). Патріотичне виховання військовослужбовців Збройних Сил України: сучасний стан і перспективи. Вісник Національного університету оборони України, № 6(49), С. 98–105. DOI: 10.33099/2617-6858-2018-49-6-98-105

Синьоок М. В. (2018). Козацькі та національно-визвольні традиції в українському війську. Львів: Видавництво «Світ», 198 с.

Соколенко Ю. І. (2019). Військова символіка та ритуали: європейський та український досвід. Харків: ХНУПС, 156 с.

Сучасні тенденції забезпечення службово-бойової діяльності (2024). Честь і закон. URL: <https://doi.org/10.33405/2786-8613/2024/2/4/323359> (Дата звернення: 03.02.2026).

Сухомлин В. О. (2020). Військово-патріотичне виховання як складова національної безпеки держави. Військова освіта, № 1(41), С. 15–23. DOI: 10.33099/2617-1775-2020-41-1-15-23

Сціборський М. (2007). Націократія. Київ: Смолоскип, 112 с.

Шевчук В. І. (2020). Формування національної ідентичності у військових колективах. Київ: Видавництво «Либідь», 224 с.

Яблонський В. М. (2020). Ідентичність як чинник національної стійкості. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. DOI: 10.46494/2522-9354.2020.1.7-18

Biloshytskyi V. I., Hangel A. V., Stukan S. O., Bekh S. M. (2020). Moralnopsykholohichne zabezpechennia u zbroinykh sylakh Ukrainy [Electronic resource]. Kyiv: KPI im. I. Sikorskoho, 138 p. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/...47264> (Дата звернення: 03.02.2026).

Dykun V. H., Moroz V. M., Stasiuk V. V. (2023). Methodology for studying the moral and psychological state of troops personnel: study guide. Kyiv: 7ВІЦ, 383 p.

Grimell J. (2025). Understanding Ukrainian military chaplains as defenders of the human soul. *Frontiers in Sociology*. DOI: 10.3389/fsoc.2025.1559023.

Krut P. P., Stadnik A. V., Vashchenko I. V. (2021). Moralnopsykholohichne zabezpechennia pidtrymky i zastosuvannia Zbroinykh Syl Ukrainy: sotsialnohumanitarnyi vymir. *International Journal of Education and Science*, Vol. 4(2). DOI:10.26697/ijes.2021.2.6.

Moskotina R., Dembitskyi S., Dietochka O. (2024). Does psychological distress mediate the relationship between encounters with rights violations and morale among Ukrainian military personnel? *Sociological Studies*. DOI: 10.29038/2306-3971-2024-02-32-32.

Osyodlo V. (2025). Psychological foundations of military motivation in the context of historical transformations. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Psychology*, Vol. 1(21), P. 86–93. DOI: 10.17721/BPSY.2025.1(21).11.

Prykhodko I. (2021). The model of psychological safety of a soldier's personality. *Current Issues in Personal Psychology*, 10(2). DOI: 10.5114/cipp.2021.108684.

Sherzer A., Boumendil S. (2024). The morale component of the Russia–Ukraine war. *Military Heroism in a PostHeroic Era*. Cham: Springer, P. 37–51. DOI: 10.1007/978-3-031-51556-9_3.

Shevchenko N. (2016). The phenomenon of ideological work in the Armed Forces: social and philosophical analysis. *Skhid*, № 3(143). DOI: 10.21847/1728-9343.2016.3(143).74878

Скорич Л. В., Місюра О. В.

ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ, РОЗВИТКУ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ХОРУНЖОЇ СЛУЖБИ 1-ГО КОРПУСУ «АЗОВ» НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

У статті розглядається становлення, функціонування та еволюція Хорунжої служби 1-го корпусу «Азов» як самобутньої інституції ідеологічної, світоглядної та морально-психологічної підтримки військовослужбовців. У дослідженні обґрунтовується свідома відмова від радянських та пострадянських моделей «виховної роботи», які часто характеризувалися формальною бюрократією та відсутністю чіткої національної ідентичності. Натомість дослідження висвітлює розвиток альтернативної системи цінностей, глибоко вкорінених у традиціях українського національно-визвольного руху, козацькій спадщині та історичному військовому досвіді Армії Української Народної Республіки (УНР) та Української Повстанської Армії (УПА).

Особлива увага приділяється спеціалізованим навчальним закладам, таким як Командирська школа імені полковника Євгена Коновальця та Хорунжа школа імені Миколи Сціборського. У роботі досліджується роль хорунжого у формуванні ідеологічно мотивованого воїна-громадянина. Крім того, у статті аналізується формування унікальної корпоративної військової культури через специфічні символи, сакральні ритуали (такі як День Мертвих) та традиції, такі як «рукостискання зап'ясть» та пам'ятник «мечі в камені». Показано, що ці елементи відіграють вирішальну роль у зміцненні згуртованості підрозділу, бойового духу та психологічної стійкості.

У дослідженні також оцінюється значення Хорунжої служби у протидії ідеологічному впливу РФ та подоланні наслідків тривалої гуманітарної окупації шляхом зміцнення національної ідентичності. Досвід «Азова» під час облоги Маріуполя та оборони «Азовсталі» слугує прикладом ефективності цілісної ідеологічної маркованості системи в екстремальних бойових умовах. У статті робиться висновок, що ця модель, яка успішно поєднує сучасні професійні стандарти НАТО з глибокою національною ідеологічною основою, може слугувати планом реформування морально-психологічного забезпечення у Збройних Силах України та інших силових формуваннях з метою зміцнення національної стійкості та деколонізації військових традицій.

Ключові слова: Національна гвардія України, Хорунжа служба, Азов, війна за незалежність України, ідеологічні маркери, військові традиції, національна ідентичність, морально-психологічна стійкість.

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.01.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 13.02.2026

Дата публікації: 24.04.2026

УДК 355/359.07(477)1936/1939

АУЛІН О. А.

<https://orcid.org/0000-0001-7304-7182>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.45.2026.197-212>

ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА В ІСПАНІЇ (1936 – 1939) ЯК ГОЛОВНИЙ ВІЙСЬКОВИЙ ПОЛІГОН ІНТЕРБЕЛУМУ

У статті досліджується Громадянська війна в Іспанії років як ключовий військово-політичний полігон інтербелуму (міжвоєнний період 1918 – 1939 рр.), де провідні держави випробували нові стратегії, тактики й технології, що вплинули на Другу світову війну. В умовах російської агресії проти України це конфлікт варто розглядати як історичний приклад зовнішнього втручання та асиметричної підтримки. Для офіційного Києва важливо вивчати розвиток авіації, бронетехніки, логістики й інформаційних операцій, а також вплив внутрішніх політичних розколів на оборону республіканської Іспанії. Цей військове протиборство стало одним із перших конфліктів ХХ століття, де міська війна набула стратегічної ваги, показавши ефективність урбаністичних оборонних позицій. Уроки цього конфлікту залишаються актуальними для удосконалення оборонних стратегій України.

Ключові слова: Громадянська війна в Іспанії, військові тактики, міська війна, зовнішнє втручання, Україна.

Постановка проблеми. Громадянська війна в Іспанії 1936 – 1939 рр. розглядається дослідниками як ключовий воєнно-політичний полігон інтербелуму, на якому провідні держави світу випробували нові стратегії, тактики й технології, що згодом визначили характер Другої світової війни. Сьогодні, в умовах триваючої російської агресії проти України, важливим є переосмислення досвіду цього конфлікту як історичного прецеденту зовнішнього втручання, асиметричної підтримки сторін і трансформації воєнного мистецтва під впливом нових засобів збройної боротьби. Міжнародна спільнота 1930-х років не змогла розробити ефективного механізму колективної безпеки, що сприяло посиленню агресивних режимів і зростанню глобальної нестабільності. Для України актуальним є аналіз того, як змінилася роль авіації, бронетехніки, логістики та інформаційних операцій під час іспанського конфлікту, а також те, як політико-ідеологічні розколи всередині держави вплинули на її стійкість. Вивчення цих процесів дозволяє краще зрозуміти механізми зовнішнього впливу

Аулін Олександр Анатолійович, кандидат філософських наук, доцент кафедри бойового забезпечення та повсякденної діяльності, Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації ім. Героїв Крут, м. Київ.

© Аулін О. А. 2026.

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

ISSN 2313-5603

на війну, формування коаліційної підтримки й наслідки стратегічних прорахунків, що є критично важливим для зміцнення обороноздатності України та прогнозування подальшої динаміки міжнародної підтримки. Методологічною основою дослідження є історико-порівняльний метод, який дав змогу зіставити особливості розвитку воєнних доктрин, озброєння та способів ведення бойових дій у провідних державах у міжвоєнний період; системний аналіз, застосований для розгляду військової організації, озброєння, підготовки кадрів і логістики як взаємопов'язаних елементів єдиної воєнної системи; а також історіографічний підхід, що забезпечив критичний аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових праць з проблематики інтербелуму та воєнної еволюції першої половини ХХ ст.

Мета статті – проаналізувати специфіку військового досвіду, набутого під час конфлікту в Іспанії, визначити ключові стратегічні, оперативні й тактичні моменти для зміцнення обороноздатності України в умовах російської агресії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні аспекти громадянської війни в Іспанії розглядалися в роботах багатьох вітчизняних та іноземних вчених. Зокрема, Томас Х. (2001) простежує соціально-економічні та етнічні причини конфлікту. Грехем Х. (2002) – політичну ситуацію в іспанських ліворадикальних та анархістських рухах країни напередодні військового перевороту. Корум Дж. (1998) приділяє увагу дослідженням настроїв в армії. Соріо Ж. (1989) відстежує військову допомогу франкістам з боку фашистської Італії. Салас Р. (1973) аналізує вплив бойових дій в Іспанії, зокрема взаємодію бронетехніки з артилерією та авіацією, радіозв'язок і логістику швидкого підсилення на формування в подальшому доктрини німецького «бліцкригу». Бівор Е. (2006) звертає увагу на критичне недооцінення радянським військовим командуванням іспанського досвіду німецького легіону «Кондор». Вінас А. (2013) і Джексон Г. (1965) досліджують ідеологічні аспекти воєнної допомоги франкістському режиму в контексті просування фашистської моделі військово-політичного домінування в Європі. Хулія С. (2018) аналізує причини та наслідки політики британського невтручання в конфлікт, яка перетворилася на механізм ізоляції іспанської республіки. Донченко С. (2017) присвятив свою роботу вивченню характерних рис участі українців у громадянській війні в Іспанії.

Виклад основного матеріалу. У перші роки свого існування Друга Іспанська Республіка (1931 – 1936) на тлі Великої депресії переживала масштабну соціально-економічну кризу, що стала одним із визначальних чинників майбутньої громадянської війни. Економіка, ослаблена структурною відсталістю та залежністю від аграрного сектору, демонструвала низькі темпи модернізації, а промислові регіони Каталонії й Країни Басків розвивалися нерівномірно й у періодичних конфліктах із центром (*Thomas, 2001: 54–57*). Республіканські уряди намагалися здійснити масштабні реформи – аграрну, військову й трудову, однак їх упровадження виявилось суперечливим і повільним, що лише збільшило соціальну напругу (*Preston, 2012: 113–115*).

Аграрне питання залишалося ключовим джерелом конфлікту: мільйони безземельних селян в Андалусії та Естремадурі чекали на перерозподіл латифундій, але реформа натрапила на потужний спротив землевласників і правих політичних сил (*Beevor, 2006: 32–34*). Нездатність держави забезпечити швидку та ефективну модернізацію села стала одним із каталізаторів політичної радикалізації. У містах ситуація була не кращою: високі показники безробіття й часті страйки робітничих профспілок підірвали стабільність. Водночас ліворадикальні та анархістські рухи, насамперед Національна конфедерація праці (CNT) та Іберійська анархістська федерація (FAI), посилювали тиск на уряд (*Graham, 2002: 87–90*).

Паралельно з економічними проблемами загострювалися національні та регіональні суперечності. Автономістські прагнення Каталонії та Басконії наштовхувалися на опір консервативних сил, що поглиблювало політичну поляризацію (*Sorio, 1989: 41–44*). У військовому середовищі зберігалася недовіра до республіканських реформ, які мали на меті послабити вплив генералітету та модернізувати збройні сили (*Corum, 1998: 63–66*). Армія, особливо офіцерський корпус, розглядала соціалістичний та анархістський рухи як загрозу стабільності держави та власного становища.

Тобто, соціально-економічна криза в часи Другої Республіки виникла і розгорталася під впливом політичних, національних й військових чинників, створюючи конфліктогенне середовище, яке радикалізувало майже всі суспільні групи та підготувало ґрунт для початку громадянської війни в 1936 році (*Salas Larrazábal, 1973: 102–105*).

Втручання в іспанський конфлікт Німеччини, Італії та СРСР перетворило війну на великий полігон для випробування нових видів озброєнь, тактичних концепцій і оперативних підходів.

Німецька присутність не обмежувалася лише формальною підтримкою. Це була глибока інтеграція технічних та інтелектуальних ресурсів у структуру армії хунти. Серед іноземних контингентів особливе місце посідав німецький легіон «Кондор», чия участь на боці націоналістів Франко дозволила Третьому Рейху випробувати концепції, що згодом лягли в основу доктрини «блискавичної війни» (Blitzkrieg).

Легіон надав супротивникам республіки не лише авіаційні підрозділи, оснащені різними моделями Junkers (зокрема, транспортними Ju 52, що забезпечили перший в історії масштабний «повітряний міст» із Марокко) та винищувачами Heinkel. Важливим етапом стало залучення пізніших модифікацій, як-от пікіруючих бомбардувальників Ju 87 «Stuka», які продемонстрували хірургічну точність ударів по інфраструктурі та живій силі.

Окрім безпосередньо бойових літаків, Німеччина забезпечила Франко корпусом технічних фахівців, інженерів та радників. Їхня роль була критичною у плануванні стратегічних кампаній, організації сучасної розвідки та впровадженні передових систем радіозв'язку, що дозволяло координувати дії різних родів військ у реальному часі.

Саме на іспанських фронтах проходили «польові випробування» методики зосереджених бомбардувань та тактичної авіаційної підтримки наземного наступу. Авіація перестала бути лише допоміжним інструментом і перетворилася на самостійну силу, здатну ізолювати поле бою. Окремим трагічним аспектом стало відпрацювання методів психологічного терору проти цивільного населення. Масоване знищення міста Герніка у квітні 1937 року стало символом нової ери війни, де межа між фронтом і тилом була остаточно стерта. Бомбардування Герніки продемонструвало ефект «вогняного смерчу» та деморалізуючий вплив авіації на волю до опору, що згодом було детально проаналізовано військовими штабами по всьому світу (Beevor, 2006: 198–203; Thomas, 2001: 227–231).

Більше того, досвід «Кондору» дозволив Вермахту вдосконалити протиповітряну оборону. Використання 88-мм зенітних гармат (Flak 18) проти танків уперше було масово випробувано саме в Іспанії, що радикально змінило тактику протитанкової боротьби. Таким чином, іспанський конфлікт став для німецького командування безцінним уроком, який трансформував теоретичні напрацювання 1920-х років у практичну військову машину, готову до великої війни в Європі.

У свою чергу Італія, через *Corpo Truppe Volontarie*, постачала великі контингенти піхоти, артилерії та легку бронетехніку (танкетки L3/CV-33), які слугували випробувальним майданчиком для механізованих підрозділів і для інтеграції бронетехніки з піхотою й кавалерією в умовах гористої та міської місцевості (*Preston, 2012: 182–187; Sorio, 1989: 120–123*).

У техніко-тактичному вимірі війна в Іспанії про демонструвала, що ефективність авіації як засобу впливу на психологічний стан цивільного населення і на лінії постачання може випередити класичні уявлення про фронт – це спонукало до перегляду доктрин ближньої підтримки й стратегічних бомбардувань у провідних арміях Європи (*Corum, 1998: 128–133; Graham, 2002: 156–159*). Бронетехніка, переважно легка й з протикульовим або протиосколковим бронюванням, показала свої тактичні обмеження у відкритому бою. Водночас відпрацьовувалися прийоми розвідки бронетанковими групами, взаємодія з артилерією та авіацією, радіозв'язок і логістика швидкого підсилення – уроки, які в подальшому вплинули на німецьку «бліцкриг»-доктрину (*Salas Larrazábal, 1973: 302–307; Corum, 1998: 140–144*). Крім суто військових аспектів, інтервенція Німеччини та Італії мала ідеологічний характер: постачання озброєнь і підготовка підрозділів слугували інструментом просування фашистської моделі військово-політичного домінування в Європі (*Viñas, 2013: 98–102; Jackson, 1972: 210–214*). Загалом досвід Іспанії показав, що поєднання авіаційної асиметрії, зовнішнього постачання озброєнь і застосування нових тактичних схем може кардинально змінити характер локального конфлікту й передбачити зміни у веденні масових воєн наступного десятиліття (*Payne, 1993: 165–169; Juliá, 1999: 78–81*).

Втручання СРСР стало вирішальним чинником, який не дозволив генералу Франко завершити громадянську війну вже у 1936 році (*Payne, 2012: 125*). Підтримуючи Республіку, кремль мав подвійну мету: геополітичну – утримувати антифашистський фронт у Європі; та військово-технічну – випробувати новітню техніку і воєнні доктрини в умовах реального конфлікту. У цьому аспекті Іспанія стала фактичною лабораторією для перевірки теорії глибокої операції (*deep operation theory*), що розроблялася в СРСР у 1930-х роках. Радянські військові радники, які діяли під виглядом добровольців, відпрацьовували взаємодію піхоти, артилерії та бронетанкових сил, застосовуючи такі моделі, як легкий танк Т-26 та швидкісний БТ-5. Хоча танки мали лише протикульове або протиосколкове бронювання (до 16 мм), їхня

ефективність у початкових боях, таких як оборона Мадрида, підтвердила потенціал моторизованих ударних груп (*Thomas, 2001: 446–450*).

Сам конфлікт виявив структурні проблеми радянської доктрини. Зокрема, брак належного технічного обслуговування, логістичні прорахунки та, що найважливіше, нездатність швидко адаптувати тактику до умов горбистої місцевості й активного застосування протитанкової артилерії противником (*Salas Larrazábal, 1978: 155*). Досвід Іспанії, де німецький Легіон «Кондор» відпрацьовував ефективну координацію авіації та сухопутних сил, став для радянського військового командування цінним, хоча й критично недооціненим уроком (*Beevor, 2006: 395*).

Поряд із регулярними військовими поставками, СРСР активно сприяв формуванню Інтернаціональних бригад (інтербригад) – військових підрозділів, які склалися з добровольців з понад 50 країн. Перші українці прибули до Іспанії разом із французькими, бельгійськими та польськими антифашистами. Це здебільшого були шахтарі та металурги, що свого часу залишили західно-українські землі у пошуках роботи та опинилися у Франції та Бельгії. З іншого боку, бійці, командири та політпрацівники українського походження в складі інтернаціональних бригад ім. Домбровського, Чапаєва, Лінкольна та інших восени 1936 р. боронили Мадрид, воювали під Гвадалахарою та на інших ключових ділянках фронту (*Донченко, 2017: 88*).

Взагалі феномен інтербригад мав складний характер. Хоча їхня військова ефективність була змінною, участь інтербригадівців (загальна чисельність яких сягала близько 35 тисяч осіб) у бойових діях забезпечила Республіці гостро необхідний потік мотивованих бійців, особливо на початковому етапі війни (*Graham, 2002: 110–115*). Водночас діяльність бригад супроводжувалася й негативними явищами: посиленням контролю Комінтерну та політичними чистками серед республіканців, що вказувало на жорстке використання ідеологічної підтримки як інструменту впливу (*Jackson, 1965: 350*).

В цілому війна в Іспанії продемонструвала як міжнародна підтримка, незалежно від її ідеологічного забарвлення, завжди є двосічним мечем. З одного боку, вона надає ресурси, але з іншого – накладає політичні зобов'язання та обмеження на суверенітет воюючої сторони.

Найважливішим геополітичним наслідком іспанської громадянської війни стало закріплення політики «невтручання» Великої Британії та Франції, яка була офіційно оформлена у серпні 1936 р. в межах Non-Intervention Committee. Ця політика, спрямована на запобігання поширенню конфлікту на всю Європу, мала катастрофічні стратегічні наслідки для Республіки і водночас сприяла формуванню агресивних військових блоків. Як зазначає Стенлі Пейн, рішення про невторучання стало не просто проявом нейтралітету, а «фактичним ембарго на поставки зброї законному уряду», оскільки Німеччина та Італія системно ігнорували його умови (Payne, 2012: 178). В такий спосіб, західні демократії, прагнучи зберегти мир, фактично усунулися від захисту демократичних цінностей, надавши перевагу ідеологічним супротивникам.

Пасивність західних демократій створила стратегічний вакуум, який був негайно заповнений СРСР, Німеччиною та Італією. Відмова Франції, попри її географічну близькість та ідеологічні симпатії до республіканців, від надання прямої військової допомоги, змусила Республіку майже повністю покладатися на радянські поставки. Це, своєю чергою, дозволило Комінтерну посилити свій політичний вплив у республіканському таборі та використовувати Іспанію для власних політичних цілей, включно з ліквідацією незгодних опонентів (Beevor, 2006: 240). Тоді як Британія, побоюючись посилення комуністичного впливу в Іспанії більше, ніж перемоги Франко, фактично ініціювала та підтримувала політику невторучання як механізм ізоляції Республіки (Viñas & Juliá, 2018: 310).

З військового погляду, політика невторучання була найбільш руйнівним стратегічним моментом для Республіки. Вона паралізувала її спроможність вільно купувати зброю на міжнародних ринках і робила вразливою до військово-технічної переваги, яку Німеччина та Італія вільно надавали націоналістам. Цей досвід є прямим уроком для сучасної України: у критичних фазах конфлікту пасивність провідних демократичних держав може стати стратегічним активом для агресора, а швидкість та обсяг надання військової допомоги є визначальними для збереження суверенітету воюючої сторони (Graham, 2002: 350).

Іспанська громадянська війна стала ключовим етапом у переході від обмеженої, позиційної війни XIX століття до концепції тотальної війни XX століття. Ця концепція, яка передбачає залучення всіх ресурсів держави та стирання межі між фронтом і тилом, отримала в Іспанії своє перше повномасштабне практичне випробування.

Авіація та артилерія стали інструментами для руйнування тилової інфраструктури й здійснення психологічного тиску на цивільне населення (*Graham, 2002: 245*).

Концепція тотальної війни також проявилася у без прецедентному рівні політичного та ідеологічного насильства в тилу обох сторін. Терор не був лише стихійним явищем, а часто інструменталізовувався для знищення політичних опонентів, зміцнення внутрішнього контролю та мобілізації прихильників (*Rodrigo, 2005: 140; Jackson, 1965: 350*). Зокрема, Німеччина та СРСР, які підтримували протиборчі сторони, використовували територію Іспанії для апробації методів внутрішнього ідеологічного контролю. Іспанська громадянська війна продемонструвала, що в сучасних конфліктах бойові дії ведуться не лише за території, але й за свідомість та внутрішню стабільність суспільства. Це стало ключовою стратегічною настановою для ідеологічних блоків і має прямі імплікації для аналізу сучасних гібридних загроз, спрямованих на підриг суспільної єдності України.

Досвід Іспанської громадянської війни кардинально змінив розуміння ролі авіації, перетворивши її з допоміжного засобу розвідки та підтримки на ключовий стратегічний інструмент. Німецький легіон «Кондор» та Авіаційне командування Італії використовували іспанське небо як тестовий полігон для розробки тактики, що лягла в основу доктрини «повітряного терору» та глибоких ударів. Нове розуміння полягало в застосуванні авіації не лише проти військових цілей, а й проти цивільної інфраструктури та міських центрів, щоб паралізувати економіку та зламати волю населення до опору (*Thomas, 2001: 585–587*).

Кульмінацією цих експериментів стало бомбардування баскського міста Герніка 26 квітня 1937 року. Цей наліт, здійснений переважно німецькими бомбардувальниками, став першим в історії масованим ударом по місту без значних військових об'єктів. Бомбардування Герніки було тактичною перевіркою використання запальних та фугасних бомб для створення «вогняного смерчу» та мало глибокі стратегічні імплікації (*Veavor, 2006: 290–292*). Це стало відпрацюванням елементів «бліцкригу», оскільки завдання «Кондору» полягало у відточенні техніки ближньої повітряної підтримки та забезпечення проривів сухопутних сил (*Corum, 1995: 145–148*). Іспанський досвід свідчить, що повітряна могутність може бути вирішальною зброєю проти волі нації до опору.

З іншого боку, республіканська сторона, попри допомогу радянських винищувачів, не змогла досягти паритету, що підтвердило ключовий стратегічний урок Іспанії, який залишається актуальним для України: панування в повітрі є фундаментальною умовою для успіху будь-якої широкомасштабної кампанії. Нездатність захистити небо над містами перетворює тил на безпосередній фронт, багаторазово підвищуючи ціну опору (*Payne, 2012: 240*).

Іспанська громадянська війна стала першим конфліктом, де інформаційна війна отримала статус окремої, стратегічно важливої складової, що є невіддільною від бойових дій. Війна велася не лише за території, а й за міжнародну громадську думку та внутрішню лояльність. Це вимагало переосмислення співвідношення політики та військової стратегії: психологічний вплив став прямим інструментом досягнення оперативних цілей.

Націоналістичний табір на чолі з генералом Франко активно використовував пропаганду для деморалізації ворога та консолідації власних лав. Зокрема, стратегія включала масове застосування радіомовлення для поширення паніки й підкреслення релігійного характеру «хрестового походу». Класичним прикладом психологічної операції стала поява терміну «п'ята колона», коли генерал Еміліо Мола публічно заявив, що крім чотирьох колон, які йдуть на Мадрид, у столиці діє ще одна, «п'ята» колона прихильників (*Thomas, 2001: 395*). Це повідомлення, незалежно від його правдивості, стало потужним інструментом внутрішнього терору та параної, що суттєво підірвало моральний дух республіканського тилу.

Республіканці, зі свого боку, зосередилися на глобальному пропагандистському фронті, залучаючи інтелектуалів, письменників та митців на кшталт Пабло Пікассо (картина «Герніка»), для формування образу боротьби за демократію проти фашизму. Водночас, внутрішня пропаганда в республіканському таборі була менш консолідованою через ідеологічний розкол між комуністами, анархістами та соціалістами і часто призводила до «війни всередині війни» (*Payne, 2012: 285*). У такий спосіб війна в Іспанії показала, що успіх у військовому конфлікті, особливо ідеологічно зарядженому, вимагає абсолютної єдності стратегічного наративу. Досвід Іспанії став прямим попередженням про те, що інформаційна війна, спрямована на піддрив внутрішньої єдності та розкол міжнародної підтримки, є визначальним чинником у сучасних конфліктах, що має прямі паралелі з гібридними атаками на Україну.

Іспанська громадянська війна стала першим конфліктом, де танки та бронемашини досить часто (на відміну від Першої світової

війни) використовувалися в широких масштабах. Початкова концепція, що передбачала масові самостійні прориви (яка була частиною радянської теорії глибокої операції), швидко виявилася нежиттєздатною).

Вирішальним уроком, здобутим в Іспанії, була критична необхідність тісної взаємодії бронетехніки та піхоти. Приклади успішних, але не підтриманих проривів, зокрема бойові дії під Гвадалахарою, показали, що танки, які відірвалися від піхоти, швидко знищувалися вогнем артилерії або атаками з флангів (*Thomas, 2001: 520*). Німецькі та радянські військові радники дійшли висновку, що танк є елементом бою, а не самодостатньою силою.

Це призвело до тактичної зміни: від пріоритету швидкісного, самостійного прориву (що було ідеєю маневреної війни) до стратегії «комбінованих дій» (*combined arms*). Згідно з цією новою доктриною, піхота забезпечувала захист танків від протитанкових засобів та вогню з близької відстані, тоді як танки забезпечували вогневу підтримку для просування піхоти. Цей іспанський досвід прямо вплинув на формування концепції танкових дивізій у німецькому Вермахті, де танки, моторизована піхота й артилерія об'єднувалися в єдиний, інтегрований ударний кулак, що став основою «бліцкригу» (*Corum, 1995: 160*). Тобто, бойові дії в Іспанії продемонстрували, що життєздатність бронетехніки залежить не стільки від товщини її броні, скільки від ефективності її інтеграції у загальновійськовий бій.

Попри використання новітньої техніки, значна частина громадянської війни в Іспанії набула характеру позиційних боїв, що змусило обидві сторони переосмислити доктрини оборони. Досвід Першої світової війни, який передбачав єдину, щільну лінію окопів, був визнаний застарілим і надто вразливим до масованих артилерійських ударів. Натомість, в Іспанії активно розвивалася концепція оборони в глибину, що стала ключовим оперативним висновком.

Оборона в глибину включала формування «міцних районів» (опорних пунктів). Замість суцільної лінії фронту створювалися ешелоновані позиції, здатні до кругової оборони, які могли стримувати атаки навіть після прориву сусідніх ділянок. У такому випадку перша лінія оборони мала слугувати для виснаження ворога й дезорганізації наступу, тоді як основний опір і контрудари покладалися на другий та третій ешелони. Найважливішим елементом стало розташування бронетанкових і моторизованих резервів на відстані, що дозволяла швидко перекидати їх для ліквідації проривів або проведення власних контратак (*Beevor, 2006: 350*).

Радянські радники, зокрема, відпрацьовували методики контрударів мобільними силами проти швидких проривів націоналістів. Як зазначає Г'ю Томас, ефективність такого ешелонованого захисту, що поєднував укріплені позиції з динамічною контратакою, була продемонстрована під час битв за Мадрид та на Харамі (*Thomas, 2001: 450–455*). Отже, війна в Іспанії показала, що успішна оборона є еластичною, а не статичною, і вимагає оперативного маневрування резервами для відновлення цілісності фронту. Цей тактичний урок, що зберіг свою актуальність і донині, має практичне значення для сучасної України, де ешелонована оборона з використанням мобільних груп є основою для протидії проривам.

Іспанська громадянська війна стала першим конфліктом ХХ століття, де міські бої набули такої стратегічної значущості та масштабу, що змусило військових теоретиків розглядати урбанізоване середовище як окремий, надзвичайно складний театр воєнних дій. Битви за Мадрид, Барселону, Більбао та Сарагосу продемонстрували, що місто є ідеальною формою оборони для слабшої сторони, оскільки нівелює технічну перевагу важкої техніки агресора.

Основні тактичні висновки, здобуті в Іспанії, враховували такі основні моменти, як протитанкову вразливість. Вузькі вулиці та уламки перетворювали танки на легку ціль для піхоти з гранатами або коктейлями Молотова. Місто ефективно розривало зв'язок між піхотою і бронетехнікою, на важливості якого наголошувалося нами раніше (*Veavor, 2006: 340–342*). Перехід до децентралізації та бою за «будинки-фортецю» став логічним продовженням цієї вразливості. Оборонці швидко перетворили окремі будівлі, заводи та квартали на незалежні, самодостатні опорні пункти. Це вимагало від атакуючих сил децентралізації власних дій до рівня малих штурмових груп, які діяли ізольовано одна від одної (*Thomas, 2001: 440*). Зрештою, використання підземної інфраструктури стало ще одним важливим аспектом тактики оборонців. Вони активно використовували каналізаційні системи та метрополітен для перекидання військ, постачання й ведення прихованого вогню. Досвід Мадрида, який витримав облогу в 1936–1939 роках, підтвердив, що успішна оборона міста вимагає не стільки кількісної переваги, скільки високої мотивації оборонців і політичної волі (*Raune, 2012: 170*). Цей урок є надзвичайно актуальним. Міські бої в Іспанії стали першим прикладом того, як інфраструктура міста перетворюється на зброю, а кожна будівля – на потенційний

укріплений пункт, що вимагає ретельної підготовки та високих витрат від атакуючого. Ця тактика й досі застосовується в сучасних конфліктах, включаючи оборону українських міст.

Іспанський конфлікт перетворився у війну на виснаження, в якій переможець визначався не лише військовою майстерністю, а й здатністю забезпечити безперервне постачання озброєння, палива та продовольства. Логістика і залежність від іноземних поставок стали вирішальними оперативними факторами виживання обох таборів. Націоналісти, завдяки географічній близькості й підтримці морських шляхів з боку Німеччини та Італії, а також постійному контролю над ключовими портами, змогли підтримувати відносно стабільний потік матеріальних ресурсів.

Для Республіки, навпаки, логістика стала ахіллесовою п'ятою. Через політику невтручання й блокаду морських шляхів, організовану націоналістами та їхніми союзниками, республіканці були змушені покладатися майже виключно на радянську воєнну допомогу, яка надходила довгим, ризикованим морським шляхом. Ці поставки, хоча й були масованими, відрізнялися нерегулярністю, а їхня вартість була надзвичайно високою, вимагаючи оплати золотим запасом країни (*Graham, 2002: 380–385*).

Залежність від зовнішніх джерел загострила внутрішні логістичні проблеми, такі як стандартизація й безпека постачання. Зокрема, наявність зброї різних країн (радянської, німецької, французької, італійської) вимагала створення складних систем обслуговування та постачання різних калібрів і запчастин, що ускладнювало ремонтно-відновлювальні роботи (*Thomas, 2001: 670*). Жодна зі сторін не могла досягти повного панування на морі, але ефективна морська блокада, організована націоналістами, у поєднанні з повітряними ударами по портах, постійно переривала життєво важливі поставки для Республіки.

Отже, протистояння в Іспанії стало раннім прикладом сучасної війни на виснаження, де логістична спроможність і надійність зовнішніх союзників є ключем до довготривалого опору. Цей висновок має прямі оперативні наслідки для України: забезпечення безперервних поставок західного озброєння є фундаментальною умовою для підтримки стійкості на лінії фронту та збереження боєздатності армії.

Іспанська громадянська війна, що стала полігоном для передових на той час військових технологій і стратегій, є яскравим прикладом переваг та недоліків різних моделей командування. Незважаючи на ентузіазм і чисельність, республіканські сили часто страждали від

неможливості створити єдину гнучку командну структуру. Зокрема, політична боротьба між комуністами, анархістами та соціалістами, а також постійне політичне втручання в оперативні рішення, призводили до хаосу та зниження боєздатності на ключових напрямках (Thomas, 2012: 410). Ця історична дисфункція командування нагадує про необхідність чіткої військової вертикалі, вільної від політичної жорсткості.

Натомість, успіх німецьких та італійських сил (наприклад, легіону «Кондор») значною мірою ґрунтувався на застосуванні елементів ранніх форм інтегрованої взаємодії авіації та наземних підрозділів, що передбачало швидке делегування рішень (Corum, 1992: 78). Сучасна модель командування має це враховувати, інтегруючи досвід швидкої, але професійної координації.

Британський військовий історик Ентоні Бівор акцентує увагу на логістичному та командному колапсі, що виникав під час затяжних операцій, демонструючи, що ефективна взаємодія неможлива без стійкої та захищеної комунікаційної мережі (Beavor, 2006: 155-157). У сучасних умовах це виливається у вимогу до кіберстійкості та використання хмарних технологій для забезпечення доступу до даних усім ланкам управління.

Професіоналізм військового корпусу також є критичним для успішної реалізації будь-якої командної моделі. Командування місією вимагає від молодших офіцерів не лише виконання наказів, але й глибокого розуміння наміру старшого командира й, водночас, здатності творчо адаптуватися до мінливих обставин. Багато інших дослідників детально аналізують вплив ідеологічних та соціальних факторів на формування командних кадрів, підкреслюючи, що командна модель є не лише технічним, але й культурним феноменом (Jackson, 2005: 312-315).

Висновки. Громадянська війна в Іспанії (1936 – 1939) стала головним військово-технічним полігоном інтербелуму та ключовим етапом у переході до концепції тотальної війни, яка стирає межу між фронтом і тилом. Цей конфлікт довів, що бойові дії ведуться не лише за територію, а й за свідомість та внутрішню стабільність суспільства.

Наслідки війни на стратегічному рівні були кардинальними. Досвід Легіону «Кондор» (Німеччина) перетворив авіацію на ключовий стратегічний інструмент через глибокі удари та бомбардування цивільної інфраструктури (Герніка). Це довело, що панування в повітрі є фундаментальною умовою для успіху. У цьому контексті логістика та надійність іноземних поставок (які для Республіки були ризикованими та дорогими) стали вирішальними

оперативними факторами у війні на виснаження. Паралельно СРСР використав Іспанію для перевірки теорії глибокої операції, хоча і виявив її структурні проблеми – брак логістики та нездатність адаптувати тактику до гірської місцевості.

Ці стратегічні зміни призвели до прямих тактичних нововведень. У теорії бронетанкових боїв був скасований пріоритет самостійних проривів на користь «комбінованих дій» (combined arms), де тісна взаємодія танків із піхотою забезпечувала взаємний захист, що лягло в основу «бліцкригу». У сфері оборони на зміну застарілим окопам прийшла концепція еластичної оборони в глибину з мобільними резервами. Крім того, міські бої набули нової значущості, показавши, як урбанізоване середовище нівелює технічну перевагу агресора. Бойові дії в Іспанії вперше продемонстрували, що інформаційна війна є стратегічною складовою, а масове використання пропаганди та психологічних операцій вимагає єдності стратегічного наративу.

Крім того, пасивність провідних демократій (політика «невтручання») стає стратегічним активом для агресора, а швидкість та обсяг військової допомоги стають визначальними. Нездатність захистити небо підтверджує, що панування в повітрі є критично важливим. Крім того, єдність командування та консолідація стратегічного наративу є життєво необхідними для успішного опору. Водночас іспанський досвід свідчить, що міжнародна підтримка, як і участь підрозділів на кшталт інтербригад, може стати є двосічним мечем, що накладає політичні зобов'язання на суверенітет воюючої сторони.

Використані посилання

Донченко С.П. Українці в громадянській війні в Іспанії 1936–1939 рр. *Грані: Дніпровський державний технічний університет*. 2017. Том 20. 6(146). С. 88–92.

Beevor Antony. (2006). *The Battle for Spain: The Spanish Civil War 1936–1939*. Penguin Books, 624 p.

Corum James S. (1998). *The Luftwaffe: Creating the Operational Air War, 1918–1940*. University Press of Kansas, 312 p.

Graham Helen. (2002). *The Spanish Republic at War 1936–1939*. Cambridge University Press, 480 p.

Jackson Gabriel. (1972). *The Spanish Republic and the Civil War, 1931–1939*. Princeton University Press, 600 p.

Juliá Santos. (1999). *Un siglo de España: Política y sociedad*. Marcial Pons, 304 p.

Payne Stanley G. (1993). *Spain's First Democracy: The Second Republic, 1931–1936*. University of Wisconsin Press, 477 p.

Preston Paul. (2012). *The Spanish Civil War: Reaction, Revolution and Revenge*. Harper Press, 400 p.

Salas Larrazábal Ramón. (1973). *Historia del Ejército Popular de la República*. La Esfera de los Libros, 1240 p.

Sorio José. (1989). *La Segunda República y la crisis española*. Madrid, 286 p. Salas Larrazábal, 1973, 460 p.

Thomas Hugh. (2001). *The Spanish Civil War*. Modern Library, 1120 p.

Viñas Ángel. (2013). *La soledad de la República*. Crítica, 1238 p.

References

Donchenko S.P. (2017). *Ukrainci v hromadianskii viini v Ispanii 1936-1939 rr. Hrani:Dniprovskiy derzhavnyi tekhnichnyi universytet*. Tom 20. 6(146). S. 88-92. (ukr.).

Beevor Antony. (2006). *The Battle for Spain: The Spanish Civil War 1936–1939*. Penguin Books, 624 p. (eng.).

Corum James S. (1998). *The Luftwaffe: Creating the Operational Air War, 1918–1940*. University Press of Kansas, 312 p. (eng.).

Graham Helen. (2002). *The Spanish Republic at War 1936–1939*. Cambridge University Press, 480 p. (eng.).

Jackson Gabriel. (1972). *The Spanish Republic and the Civil War, 1931–1939*. Princeton University Press, 600 p. (eng.).

Juliá Santos. (1999). *Un siglo de España: Política y sociedad*. Marcial Pons, 304 p. (esp.).

Payne Stanley G. (1993). *Spain's First Democracy: The Second Republic, 1931–1936*. University of Wisconsin Press, 477 p. (eng.).

Preston Paul. (2012). *The Spanish Civil War: Reaction, Revolution and Revenge*. Harper Press, 400 p. (eng.).

Salas Larrazábal Ramón. (1973). *Historia del Ejército Popular de la República*. La Esfera de los Libros, 1240 p. (esp.).

Sorio José. (1989). *La Segunda República y la crisis española*. Madrid, 286 p. Salas Larrazábal, 1973, 460 p. (esp.).

Thomas Hugh. (2001). *The Spanish Civil War*. Modern Library, 1120 p. (eng.).

Viñas Ángel. (2013). *La soledad de la República*. Crítica, 1238 p. (esp.).

Aulin O.

CIVIL WAR IN SPAIN (1936 – 1939) AS A KEY MILITARY TESTBED OF THE INTERWAR PERIOD

The article analyzes the Spanish Civil War of 1936 – 1939 as a key military-political testbed of the interwar period, where major world powers experimented with new strategies, tactics, and technologies that would later influence World War II. In light of the ongoing Russian aggression against Ukraine, it is essential to reassess this conflict as a historical precedent for external intervention, asymmetric support for factions, and the transformation of military art through new means of warfare. For Ukraine, it is particularly relevant to study the evolution of aviation, armored vehicles, logistics, and information operations during the Spanish conflict, as well as to understand how internal political and ideological divisions impacted resilience. Analyzing these dynamics enhances our comprehension of external influences on warfare, coalition support formation, and the consequences of strategic miscalculations – critical factors for strengthening Ukraine's defense capabilities and anticipating the dynamics of international support. The aim of this article is to identify key strategic, operational, and tactical lessons from the military experience in Spain to bolster

Ukraine's defense against Russian aggression. The Spanish Civil War was the first 20th-century conflict where urban warfare gained significant strategic importance, prompting military theorists to recognize urban environments as complex theaters of operations. The battles for Madrid, Barcelona, Bilbao, and Zaragoza illustrated how cities could serve as effective defensive positions for the weaker side, neutralizing the technical advantages of the aggressor. The urban environment disrupted the connection between infantry and armored vehicles, leading to a shift towards decentralization and the concept of the "house-fortress." Defenders adeptly transformed buildings, factories, and neighborhoods into fortified positions, showcasing their resourcefulness in urban combat. In conclusion, the Spanish Civil War is a vital case study for understanding military tactics and the impact of external influences on warfare. The lessons learned from this conflict remain pertinent today, offering insights that can enhance Ukraine's defense strategies in the face of contemporary threats.

Keywords: Spanish Civil War, military tactics, urban warfare, external intervention, Ukraine.

Дата першого надходження рукопису до видання: 03.02.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 15.02.2026

Дата публікації: 24.04.2026

УДК 94:355.4

БАРАНОВ С. М.

<https://orcid.org/0000-0002-3306-943X>

МАРЦІНКО Н. М.

<https://orcid.org/0000-0001-9267-6136>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.45.2026.213-224>

ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ КОМПАНІЙ У КОНТЕКСТІ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: ВОЄННО-ЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІР БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У статті досліджується діяльність приватних військових компаній (ПВК) як історичний феномен трансформації форм збройного насильства наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття. У фокусі уваги перебуває аналіз ролі ПВК у гібридних конфліктах сучасності з акцентом на воєнно-економічний вимір їх функціонування та вплив на безпеку держави. Автори розглядають ПВК не лише як інструмент сучасної воєнної політики, а як результат еволюції непрямих і приватизованих форм війни, що мають глибокі історичні паралелі.

На основі міждисциплінарного, але історично орієнтованого підходу запропоновано методика історико-аналітичної оцінки діяльності ПВК у системі воєнно-економічної безпеки. Методика ґрунтується на поєднанні порівняльно-історичного аналізу, структурно-функціонального підходу та узагальнення емпіричних даних про участь ПВК у збройних конфліктах початку ХХІ ст. Особливу увагу приділено визначенню критеріїв та індикаторів воєнно-економічного впливу ПВК, які використовуються не для формалізованих розрахунків, а для інтерпретації історичних закономірностей розвитку гібридної війни.

Емпіричною основою дослідження слугує аналіз діяльності російських приватних військових компаній у конфліктах 2014 – 2023 років. Показано, що залучення ПВК дозволяло поєднувати приховану військову присутність із реалізацією економічних інтересів держави, зокрема через контроль над ресурсною та інфраструктурною базою. У статті доведено, що така практика сприяла формуванню довготривалих механізмів гібридної війни та мала істотні воєнно-економічні наслідки для держав, які ставала об'єктами агресії.

Зроблено висновок, що діяльність ПВК у сучасних гібридних конфліктах є проявом глибших історичних змін у характері війни, пов'язаних з послабленням державної монополії на застосування сили та інституціоналізацією приватизованого насильства. Результати дослідження розширюють можливості воєнно-історичного аналізу гібридних конфліктів та можуть бути використані у подальших історичних і міждисциплінарних студіях.

Ключові слова: приватні військові компанії, гібридна війна, воєнно-економічна безпека, історія воєнних конфліктів, приватизація насильства, російські ПВК, трансформація характеру війни, непрямі форми збройного конфлікту.

Баранов Сергій Миколайович, програмний директор ДП МО України «Агенція оборонних закупівель», м. Київ.

Марцінко Наталя Миколаївна, кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник науково-дослідного відділу наукового центру Сухопутних військ, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Баранов С. М., Марцінко Н. М., 2026.

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

ISSN 2313-5603

Постановка проблеми. Трансформація характеру збройних конфліктів наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття відображала глибші історичні зміни у формах застосування збройного насильства та уявлення про його суб'єктів. У межах цих змін відбувалося поступове розширення кола акторів війни, що засвідчувало еволюцію традиційної моделі державної монополії на силу. Одним із найбільш показових явищ цієї трансформації стало формування та поширення приватних військових компаній, діяльність яких у конфліктах кінця ХХ – початку ХХІ ст. поєднувала воєнні, економічні та політичні функції. У межах сучасних гібридних конфліктів початку ХХІ століття ПВК дедалі частіше виконували роль інструмента непрямого застосування сили, що ускладнює ідентифікацію суб'єктів агресії та змінює структуру воєнного протиборства.

Попри зростання наукового інтересу до проблематики гібридної війни, історичне осмислення діяльності приватних військових компаній тривалий час залишалося фрагментарним, поступаючись безпековим, правовим та економічним підходам. Відсутність системного історичного осмислення ускладнює розуміння довгострокових наслідків інституціоналізації приватизованого насильства для воєнно-економічної безпеки держав.

Особливої актуальності ця проблема набуває у контексті гібридних конфліктів початку ХХІ століття, зокрема пов'язаних із діяльністю російських ПВК. Їх використання у зонах збройного протистояння продемонструвало можливість поєднання прихованої військової присутності з реалізацією економічних інтересів держави, що має істотні історичні наслідки для розвитку моделей війни та миру. У цьому зв'язку виникає потреба в історико-аналітичному підході, який дозволив би інтегрувати аналіз діяльності ПВК у ширший контекст воєнної історії та історії гібридних конфліктів.

Таким чином, наукова проблема полягає у відсутності комплексного історичного дослідження діяльності приватних військових компаній як складової гібридної війни та елемента воєнно-економічних стратегій сучасних держав. Розв'язання цієї проблеми потребує поєднання історіографічного аналізу з розробкою інструментів історико-аналітичної оцінки, що дозволяють осмислити роль ПВК у трансформації характеру війни у ХХІ столітті.

Мета статті. Метою дослідження є історико-аналітичне осмислення діяльності приватних військових компаній у контексті

гібридної війни як прояву еволюції форм збройного насильства наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття. Особливу увагу приділено воєнно-економічному виміру функціонування ПВК та його значення для історії сучасних збройних конфліктів і моделей безпеки держав.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз наукових досліджень свідчить, що проблематика приватних військових компаній формувалася в науковому дискурсі поступово, у тісному зв'язку з трансформацією форм збройного насильства наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття. Історіографія питання охоплює кілька етапів, кожен з яких відображає зміну ролі недержавних акторів у війні та безпеці.

Перший етап досліджень, що припадає на кінець 1990-х – початок 2000-х років, пов'язаний із осмисленням процесу приватизації воєнної сили як наслідку завершення холодної війни. У цей період з'являються праці, які заклали теоретичне підґрунтя для аналізу ПВК як нового явища у системі міжнародної безпеки. Найбільш впливовою стала робота П. Сінгера, у якій приватні військові компанії розглядалися як продукт еволюції воєнної організації та глобального ринку безпеки (*Singer, 2003*). Значення цих досліджень полягає у фіксації переходу від державної монополії на застосування сили до плюралістичної моделі безпеки, що має важливі історичні наслідки.

Другий етап історіографії пов'язаний із переосмисленням характеру сучасних збройних конфліктів у контексті концепцій «нових війн» та гібридного протиборства. Вагомий внесок у цей напрям зробила М. Кальдор, яка розглядала сучасні війни як поєднання воєнного насильства з економічними та політичними інтересами (*Kaldor, 2012*). Запропонована нею інтерпретаційна рамка є важливою для історичного аналізу діяльності ПВК, оскільки дозволяє розглядати їх не ізольовано, а як складову ширших трансформацій війни.

Подальший розвиток цих ідей знайшов відображення у працях Ф. Гоффмана, який наголошував на розмиванні меж між регулярними та нерегулярними формами війни і формуванні гібридних моделей конфлікту (*Hoffman, 2007*). В історіографічному вимірі ці дослідження важливі тим, що створюють аналітичні передумови для включення приватних військових компаній до історії збройних конфліктів ХХІ ст. як повноцінного елементу воєнної еволюції.

Третій етап досліджень формується у 2010-х роках і пов'язаний із появою емпіричних праць, присвячених конкретним кейсам використання ПВК у сучасних конфліктах. Особливе місце тут посідають дослідження, присвячені діяльності російських приватних військових компаній. У працях М. Галеотті простежується еволюція російських ПВК від напівлегальних комерційних структур до інструмента зовнішньополітичного та воєнно-економічного впливу російської федерації (Galeotti, 2019). Значення цих робіт полягає у фіксації завершального етапу розвитку ПВК у 2010-х роках, що дозволяє розглядати їх у ретроспективному історичному вимірі.

Подальше узагальнення цього досвіду здійснене у дослідженнях А. Ostensen та Т. Bukkvoll, які аналізують використання російських ПВК як системного елементу воєнної та безпекової політики держави (Ostensen & Bukkvoll, 2022). Їх підхід поєднує елементи стратегічного аналізу з історичною реконструкцією еволюції ролі ПВК у конфліктах 2010-х – початку 2020-х років, що робить ці праці важливими для воєнно-історичного осмислення гібридних форм війни.

В українській науковій традиції проблематика гібридної війни та недержавних збройних формувань розглядається переважно у контексті російської агресії проти України. Водночас приватні військові компанії здебільшого аналізуються в межах безпекових і правових підходів, що зумовлює фрагментарність історичного осмислення цього явища. Відсутність комплексного воєнно-історичного аналізу діяльності ПВК у поєднанні з воєнно-економічним виміром визначає наукову нішу даного дослідження.

Таким чином, аналіз історіографії засвідчує еволюцію наукових підходів до вивчення приватних військових компаній – від теоретичної концептуалізації приватизації воєнної сили до історичного осмислення їх ролі у гібридних конфліктах ХХІ століття. Це створює підґрунтя для історико-аналітичної оцінки діяльності ПВК як елементу трансформації характеру війни та воєнно-економічних стратегій сучасних держав.

Виклад основного матеріалу

Приватні військові компанії як елемент гібридної війни

В історичній перспективі феномен приватних військових компаній має значно глибше коріння, ніж конфлікти кінця ХХ – початку ХХІ ст. Практики залучення приватизованого збройного насильства були притаманні європейським державам ще у ранньомодерний період у формі найманських армій та військового підприємництва. У ХVІІІ – ХІХ ст. ці форми еволюціонували в межах колоніальних

конфліктів, де приватні збройні формування виконували функції охорони, примусу та економічного контролю. Сучасні ПВК, таким чином, постають не як принципово нове явище, а як інституціоналізована форма історично відомих практик приватизації війни, адаптованих до умов гібридних конфліктів ХХІ ст. (*Percy, 2007: 45-52*).

Гібридна війна як форма міждержавного протиборства набула особливого поширення наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., поєднуючи воєнні та невоєнні засоби впливу, зокрема економічний, інформаційний і правовий тиск. У межах цієї еволюції приватні військові компанії у гібридних конфліктах початку ХХІ ст. постали як один із ключових інструментів реалізації непрямих стратегій застосування сили, що відображало зміну традиційних підходів до ведення війни, та дозволяло державам-ініціаторам конфліктів діяти опосередковано та знижувати рівень формальної відповідальності (*Hoffman, 2007: 28*). У контексті російсько-українського протистояння дослідники підкреслюють, що гібридна війна поєднувала військові, інформаційні, економічні та політичні інструменти впливу, формуючи нову модель збройного конфлікту початку ХХІ століття (*Rácz, 2015*).

Історично поява сучасних ПВК була зумовлена трансформацією міжнародної системи після завершення холодної війни, скорочення регулярних армій та зростанням попиту на приватизовані форми безпеки. У 1990-х роках ПВК активно залучалися до конфліктів у Африці та на Балканах, виконуючи функції охорони, підготовки збройних формувань та логістичного забезпечення (*Singer, 2003: 45*). На цьому етапі їх діяльність ще не мала системного гібридного характеру, проте заклала підґрунтя для подальшої еволюції.

Якісно новий етап використання ПВК пов'язаний із формуванням концепції гібридної війни у першій декаді ХХІ ст. У цей період ПВК починають інтегруватися у комплексні воєнно-політичні стратегії держав, виконуючи не лише допоміжні, а й квазівійськові функції, що дозволяє поєднувати силовий тиск із механізмами правдоподібного заперечення (*Kaldor, 2012: 91*).

Водночас практична реалізація зазначеної трансформації набула виразних історичних форм лише упродовж 2010-х років. Досвід збройних конфліктів на території України після 2014 року, у Сирії та низці країн Африки у 2010-х роках засвідчив трансформацію приватних військових компаній з переважно комерційних структур у напівофіційний елемент зовнішньополітичного впливу держав. Їх фактичне функціонування як напівофіційного елемента

зовнішньополітичного та воєнно-економічного впливу російської федерації, що поєднувало силові, економічні та політичні завдання (*Galeotti, 2019: 29-34; Ostensen&Bukkvoll, 2018; Sukhankin, 2019*).

У межах гібридної війни російські ПВК виконували широкий спектр функцій – від безпосередньої участі у бойових діях до охорони стратегічних об'єктів, контролю над ресурсами та підтримки проксі-формувань. Така багатофункціональність сприяла дестабілізації воєнно-політичної та економічної ситуації в державах-об'єктах агресії, одночасно ускладнюючи міжнародно-правову кваліфікацію конфліктів (*Percy, 2007: 109*).

Таким чином, у історичній перспективі ПВК слід розглядати не як тимчасове явище, а як елемент еволюції форм збройного насильства у ХХІ ст. Їх інтеграція у гібридній стратегії, зокрема у випадку російських ПВК, засвідчує зміну характеру війни та зростання ролі недержавних акторів у реалізації державних воєнно-економічних інтересів. Усвідомлення цієї еволюції є необхідною передумовою для подальшого аналізу воєнно-економічних аспектів діяльності ПВК та оцінки їх впливу на національну безпеку.

Воєнно-економічні аспекти діяльності приватних військових компаній

Воєнно-економічний вимір діяльності приватних військових компаній у гібридних конфліктах сформувався внаслідок історичної трансформації способів ведення війни наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. У цей період воєнна сила дедалі тісніше поєднується з економічними інтересами, а збройні дії розглядаються як інструмент перерозподілу ресурсів і впливу.

З історичної точки зору ПВК стали важливим механізмом оптимізації воєнних витрат. Їх залучення дозволяло державам зменшувати прямі бюджетні видатки на утримання регулярних збройних сил, уникаючи водночас політичних ризиків, пов'язаних із офіційним застосуванням армії (*Singer, 2003: 41*). У гібридних війнах ця практика набула системного характеру.

Особливістю російських ПВК є їх інтеграція у воєнно-економічні стратегії держави. Історичний досвід конфліктів 2010 х років свідчить, що діяльність таких структур поєднувала виконання бойових завдань із забезпеченням економічних інтересів, зокрема контролем над природними ресурсами, транспортною інфраструктурою та логістичними маршрутами. Це створювало матеріальну основу для тривалого ведення гібридних операцій без формального збільшення воєнних витрат.

Важливим воєнно-економічним аспектом є механізм самофінансування ПВК. Історичні приклади свідчать, що участь у видобутку ресурсів, охороні економічних об'єктів та залучення до тіньових економічних схем дозволяли ПВК підтримувати власну боєздатність і водночас зменшували фінансове навантаження на державу-спонсора (*Ostensen & Bukkvoll, 2018*).

Для держави-об'єкта агресії діяльність ПВК мала негативні воєнно-економічні наслідки. Руйнування інфраструктури, порушення виробничих і торговельних зв'язків, зростання тіньової економіки та зниження інвестиційної привабливості сприяли довготривалій економічній дестабілізації (*Kaldor, 2012: 88*). В історичній перспективі це підривало відновлювальний потенціал постконфліктних суспільств.

Таким чином, воєнно-економічні аспекти діяльності ПВК слід розглядати як складову еволюції форм збройного насильства у ХХІ ст. У науковій літературі початку ХХІ століття гібридна війна трактується як форма збройного протиборства, що поєднує військові та невійськові засоби впливу, що знайшло відображення у конфліктах 2000 – 2010-х років. Поєднання воєнних та економічних функцій, характерне передусім для російських ПВК, перетворило їх на ефективний інструмент гібридної війни та створило нові виклики для національної безпеки держав.

Методика історико-аналітичної оцінки діяльності приватних військових компаній у системі воєнно-економічної безпеки держави

У сучасних умовах гібридної війни приватні військові компанії виступають специфічним недержавним інструментом реалізації воєнно-політичних та економічних інтересів держави-агресора. Їх функціонування потребує комплексної оцінки, що враховує не лише суто воєнні показники, але й економічні, політичні та безпекові чинники.

Запропонована методика оцінки діяльності приватних військових компаній розглядається не як інструмент прогнозування, а як історико-аналітична модель інтерпретації форм гібридної війни кінця ХХ – початку ХХІ ст. Її застосування дозволяє систематизувати історичний досвід використання ПВК у воєнно-економічних стратегіях держав та виявити закономірності їх впливу на національну безпеку. Методологічною основою дослідження є поєднання історико-порівняльного методу, структурно-функціонального аналізу та елементів міждисциплінарного

підходу, що відповідає сучасним вимогам до дослідження гібридних конфліктів (*Hoffman, 2007: 14; Kaldor, 2012: 9–12;*).

Історико-аналітична оцінка діяльності ПВК ґрунтується на розумінні приватизованого насильства як еволюційного явища, що трансформувалося від допоміжного інструмента державної політики до самостійного чинника гібридної війни. У цьому контексті ПВК розглядаються як специфічні актори, що поєднують військові, економічні та політичні функції.

Використання порівняльно-історичного методу дозволяє співставити різні моделі залучення ПВК у збройних конфліктах, а також простежити динаміку їх ролі у воєнно-економічних стратегіях держав (*Singer, 2003: 23–27*). Зокрема, у російській практиці 2010-х років приватні військові компанії дедалі частіше залучалися до виконання функцій, які раніше належали виключно регулярним збройним силам, що свідчить про еволюцію форм приватизованого насильства (*Singer, 2003: 45–47; Galeotti, 2019: 29*).

У межах історико-аналітичної моделі оцінки діяльності ПВК доцільно виокремлювати сукупність критеріїв, що відображають ключові напрями їх впливу на воєнно-економічну безпеку держави. До таких критеріїв належать: економічна доцільність застосування ПВК, ступінь інтеграції у державні воєнні структури, рівень автономності фінансування та наслідки для економічної стабільності держави – об'єкта впливу.

Відповідні індикатори не мають на меті точне кількісне вимірювання, а слугують інструментом узагальнення історичного матеріалу та порівняльного аналізу різних конфліктів (*Galeotti, 2019*). Дослідження показують, що залучення ПВК дозволяло державам-ініціаторам конфліктів мінімізувати офіційні воєнні втрати та водночас зберігати контроль над стратегічними економічними активами (*Sukhankin, 2019; Kaldor, 2012: 92*).

Інтегральний показник впливу діяльності ПВК використовується як узагальнена аналітична конструкція, що дозволяє інтерпретувати сукупний воєнно-економічний ефект їх застосування у конкретному історичному контексті. Його функція полягає не у формалізованому розрахунку, а у впорядкуванні якісних характеристик впливу ПВК на систему національної безпеки.

Подібний підхід широко застосовується в історичних дослідженнях безпеки для структурування складних соціально-економічних процесів та полегшення їх інтерпретації (*Kaldor, 2012: 115–118*).

Апробація запропонованої методики можлива на матеріалі діяльності російських ПВК у гібридних конфліктах 2014 – 2023 років.

Історичні джерела та аналітичні дослідження свідчать, що такі структури виконували подвійні функції: безпосередню участь у бойових діях та забезпечення економічних інтересів держави-спонсора.

Контроль над стратегічними об'єктами, залучення до охорони ресурсної інфраструктури та участь у тіньових економічних операціях дозволяли ПВК формувати матеріальну основу для тривалого ведення гібридної війни без офіційного розширення воєнної присутності. В історичній перспективі це сприяло інституціоналізації ПВК як елементу воєнно-економічної політики російської федерації (*Galeotti, 2019: 132–136*).

Обговорення результатів та ризиків

Результати застосування історико-аналітичної методики оцінки діяльності приватних військових компаній свідчать, що їх функціонування у гібридних конфліктах є не випадковим явищем, а закономірним етапом еволюції форм збройного насильства наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. У історичній перспективі ПВК постають як інструмент адаптації держав до змінених умов війни, у яких поєднуються воєнні, економічні та політичні чинники.

Аналіз діяльності російських ПВК демонструє, що їх використання дозволяло поєднувати приховану військову присутність із реалізацією економічних інтересів держави. Така практика відповідала логіці гібридної війни, у межах якої розмивається межа між війною і миром, а воєнні дії інтегруються у ширший комплекс економічного та інформаційного тиску (*Hoffman, 2007: 35–38*). В історичному контексті це означає повернення до форм непрямого застосування сили, характерних для імперських та колоніальних конфліктів, але на якісно новому рівні.

З воєнно-економічної точки зору результати дослідження підтверджують, що залучення ПВК сприяло оптимізації державних витрат на ведення війни, водночас створюючи альтернативні механізми фінансування воєнних операцій. Участь ПВК у контролі над ресурсами, інфраструктурними об'єктами та логістичними маршрутами формувала матеріальну основу для тривалих конфліктів без офіційної мобілізації економіки (*Rącz, 2015*). Подібна модель має історичні паралелі з практиками воєнного підприємництва минулих століть, адаптованими до сучасних умов.

Разом із тим, історичний аналіз дозволяє виокремити низку довгострокових ризиків, пов'язаних із діяльністю ПВК. Передусім ідеться про поступову інституціоналізацію приватизованого насильства, що підриває монополію держави на застосування сили. У перспективі це може призводити до руйнування традиційних

військово-державних інститутів та ускладнювати контроль над збройними формуваннями, особливо в умовах політичної або економічної нестабільності (*Singer, 2003: 196–198*).

Для держав, що стають об'єктами гібридної агресії, діяльність ПВК несе комплексні ризики воєнно-економічного характеру. Руйнування інфраструктури, деформація економічних зв'язків і зростання тіньового сектору економіки мають тривалі наслідки, які зберігаються і після завершення активної фази конфлікту. В історичній ретроспективі це ускладнює процеси відновлення та сприяє формуванню хронічних зон нестабільності (*Kaldor, 2012: 98–101*).

Таким чином, обговорення результатів дослідження підтверджує, що діяльність ПВК у гібридних війнах слід розглядати не лише як воєнно-економічний інструмент, а як історичний феномен, що відображає глибші трансформації характеру війни у сучасну епоху. Виявлені ризики мають довгостроковий характер і потребують осмислення в межах воєнно-історичних досліджень, а не лише прикладних безпекових підходів.

Висновки: Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що приватні військові компанії стали органічною складовою трансформації форм збройного насильства наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. В історичній перспективі їх поява та поширення відображають зміну характеру війни, в межах якої відбувається поєднання воєнних, економічних та політичних інструментів впливу.

Аналіз діяльності приватних військових компаній у контексті гібридних конфліктів засвідчив, що вони виконують функцію посередника між державними та недержавними формами застосування сили. Історичний досвід, зокрема приклад російських ПВК, демонструє, що такі структури використовувалися для реалізації воєнно-економічних стратегій із мінімізацією політичної відповідальності держави-ініціатора конфлікту.

Запропонована історико-аналітична методика оцінки діяльності ПВК дозволяє систематизувати емпіричний матеріал та виявити закономірності їх впливу на воєнно-економічну безпеку держав. Її цінність полягає не у формалізованому вимірюванні показників, а в інтерпретації історичних процесів, пов'язаних із інституціоналізацією приватизованого насильства у сучасних конфліктах.

У результаті дослідження встановлено, що використання ПВК сприяло формуванню довготривалих механізмів ведення гібридної війни, заснованих на поєднанні військової присутності з економічним контролем над ресурсами та інфраструктурою. В історичній ретроспективі така практика має спільні риси з формами воєнного

підприємництва попередніх епох, однак відрізняється вищим рівнем організаційної та політичної інтеграції.

Виявлені у ході дослідження ризику діяльності ПВК, мають тривалий історичний характер і пов'язані з послабленням державної монополії на застосування сили, деформацією воєнно-економічних відносин та ускладненням постконфліктного відновлення. Це свідчить про необхідність подальшого вивчення приватних військових компаній не лише у межах прикладних безпекових досліджень, а й як об'єкта воєнно-історичного аналізу.

Використані посилання

Singer P. W. (2003). *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*. New York: Cornell University Press. 360 p.

Kaldor M. (2012). *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Cambridge: Polity Press. 256 p.

Ostensen Å., Bukkvoll T. (2018). *Russian use of private military and security companies: the implications for European and Norwegian security*. Oslo: Norwegian Institute for Defence Studies (IFS). 36 p.

Galeotti M. (2019). *Russian Political War: Moving Beyond the Hybrid*. London: Routledge. 240 p.

Sukhankin S. (2019). *Russian Private Military Contractors in Syria: From Slavonic Corps to Wagner Group*. Washington, DC: Jamestown Foundation. 48 p.

Rácz A. (2015). *Russia's Hybrid War in Ukraine*. Helsinki: Finnish Institute of International Affairs. 110 p.

Leander A. (2013). *Commercializing Security in Europe*. London: Routledge. 240 p.

Hoffman F. G. (2007). *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Arlington: Potomac Institute. 72 p.

Percy S. (2007). *Mercenaries: The History of a Norm in International Relations*. Oxford: Oxford University Press. 278 p.

References

Singer, P. W. (2003). *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*. Ithaca & London: Cornell University Press. 360 p.

Kaldor, M. (2012). *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era* (3rd ed.). Cambridge: Polity Press. 256 p.

Østensen, Å., & Bukkvoll, T. (2018). *Russian use of private military and security companies: The implications for European and Norwegian security*. Oslo: Norwegian Institute for Defence Studies. 36 p.

Galeotti, M. (2019). *Russian Political War: Moving Beyond the Hybrid*. London: Routledge. 240 p.

Sukhankin, S. (2019). *Russian Private Military Contractors in Syria: From Slavonic Corps to Wagner Group*. Washington, DC: Jamestown Foundation. 48 p.

Rácz, A. (2015). *Russia's Hybrid War in Ukraine*. Helsinki: Finnish Institute of International Affairs. 110 p.

Leander, A. (2013). *Commercializing Security in Europe: Political Consequences for European Security and Governance*. London & New York: Routledge. 240 p.

Hoffman, F. G. (2007). *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Arlington: Potomac Institute for Policy Studies. 72 p.

Percy, S. (2007). *Mercenaries: The History of a Norm in International Relations*. Oxford: Oxford University Press. 278 p.

Baranov S., Martsinko N.

ASSESSMENT OF THE ACTIVITIES OF PRIVATE MILITARY COMPANIES IN THE CONTEXT OF HYBRID WARFARE: THE MILITARY-ECONOMIC DIMENSION OF STATE SECURITY

The article examines the activities of private military companies (PMCs) as a historical phenomenon of the transformation of forms of armed violence in the late 20th and early 21st centuries. The focus is on analyzing the role of PMCs in contemporary hybrid conflicts, with an emphasis on the military-economic dimension of their functioning and their impact on state security. The authors consider PMCs not only as an instrument of modern military policy, but also as the result of the evolution of indirect and privatized forms of warfare, which have deep historical parallels.

Based on an interdisciplinary but historically oriented approach, a methodology is proposed for historical and analytical assessment of PMCs' activities in the military-economic security system. The methodology is based on a combination of comparative historical analysis, a structural-functional approach, and the generalization of empirical data on the participation of PMCs in armed conflicts at the beginning of the 21st century. Particular attention is paid to defining the criteria and indicators of the military-economic influence of PMCs, which are used not for formalized calculations, but for interpreting the historical patterns of hybrid warfare development.

The empirical basis of the study is an analysis of the activities of Russian private military companies in the conflicts of 2014–2023. It is shown that the involvement of PMCs made it possible to combine a covert military presence with the realization of the state's economic interests, in particular through control over resources and infrastructure. The article proves that this practice contributed to the formation of long-term mechanisms of hybrid warfare and had significant military and economic consequences for the states that became targets of aggression.

It is concluded that the activities of PMCs in modern hybrid conflicts are a manifestation of deeper historical changes in the nature of warfare, associated with the weakening of the state monopoly on the use of force and the institutionalization of privatized violence. The results of the study expand the possibilities of military-historical analysis of hybrid conflicts and can be used in further historical and interdisciplinary studies.

Keywords: private military companies, hybrid warfare, military-economic security, history of military conflicts, privatization of violence, Russian PMCs, transformation of the nature of warfare, indirect forms of armed conflict.

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.01.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 10.02.2026

Дата публікації: 24.04.2026

КИТАЙСЬКА МОДЕЛЬ КОГНІТИВНОГО ПРОТИБОРСТВА У ВОЄННО-ПОЛІТИЧНІЙ СТРАТЕГІЇ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена аналізу формування, еволюції та практичної реалізації китайської моделі когнітивного протиборства у воєнно-політичній стратегії КНР наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття. Обґрунтовується, що Китай розглядає вплив на свідомість, сприйняття та процеси ухвалення рішень противника як один із ключових вимірів сучасної війни поряд із воєнною, економічною та дипломатичною боротьбою. Показано, що китайський підхід не зводиться до окремих інформаційних чи пропагандистських кампаній, а становить цілісну доктринально та інституційно оформлену систему, ядром якої є концепція «трьох воєн» – війни за суспільну думку, психологічної та правової війни. Розкрито доктринальну еволюцію цієї моделі з 1990-х років до сучасності, її закріплення у військових статутах і стратегічних документах Народно-визвольної армії Китаю (далі – НВАК), а також інституційне оформлення через створення Військ стратегічної підтримки та інтеграцію інформаційно-психологічних інструментів у систему воєнного планування КНР. Окрему увагу приділено механізмам практичної реалізації когнітивного впливу, зокрема ролі медіа, кіберзасобів, дипломатії, правових аргументів і демонстрацій військової сили у комплексних кампаніях тиску. На основі кейсів Тайваню та Південнокитайського моря показано, що китайська модель дозволяє досягати значних стратегічних результатів у «сірих зонах» без відкритої війни, хоча її ефективність обмежується у стійких демократичних суспільствах. У статті доводиться, що когнітивне протиборство стало системоутворюючим елементом сучасної воєнно-політичної стратегії КНР і важливим чинником трансформації безпекового середовища в Індо-Тихоокеанському регіоні, формуючи нові підходи держав до протидії інформаційно-психологічному тиску, розвитку стратегічних комунікацій та посилення інституційної стійкості суспільств до зовнішнього впливу.

Ключові слова: Китай, когнітивна війна, три війни, воєнно-політична стратегія, інформаційно-психологічні операції.

Постановка проблеми та її актуальність. Китайська Народна Республіка впродовж останніх трьох десятиліть послідовно сформувала та інституційно закріпила власну модель когнітивного протиборства, у межах якої вплив на свідомість, сприйняття та процеси ухвалення рішень розглядаються як ключовий інструмент досягнення воєнно-політичних цілей. На відміну від класичних інформаційно-психологічних операцій, китайський підхід інтегрує

Беспєка Вадим Юрійович, доктор філософії з історії та археології, докторант, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Беспєка В. Ю., 2026.

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

ISSN 2313-5603

пропаганду, правові маневри, дипломатичний тиск, кіберінструменти та демонстрації сили у єдину систему стратегічного впливу, що застосовується як у мирний час, так і в кризових та конфліктних ситуаціях. У 1990–2020-х роках КНР перетворила когнітивний вимір на один із центральних елементів своєї воєнно-політичної стратегії, використовуючи його для зміни статус-кво в «сірих зонах», послаблення союзів противників та легітимації власних дій у міжнародному середовищі. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю системного осмислення цієї моделі як складової трансформації сучасних форм війни, а також визначення її впливу на безпекову архітектуру Індो-Тихоокеанського регіону та ширший міжнародний порядок.

Метою дослідження є аналіз змісту, структури, еволюції та специфічних механізмів китайської моделі когнітивного протиборства у воєнно-політичній стратегії КНР. Акцент зроблено на особливостях цього підходу, який поєднує інформаційно-психологічні, правові, дипломатичні та кіберінструменти в єдину систему стратегічного впливу на свідомість, сприйняття і процеси ухвалення рішень противника.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблематика когнітивного та інформаційно-психологічного виміру воєнно-політичної стратегії КНР уже набула значного висвітлення в західній аналітичній і академічній літературі. Її розвиток відбувався від ранніх концепцій «інформаційної війни» та «трьох воєн» до сучасних інтерпретацій когнітивного протиборства як інтегрованого елементу державної влади.

Одним із перших системних пояснень китайської «правової війни» став аналіз Д. Чена, який розглянув її як інструмент досягнення стратегічних цілей без прямого застосування сили та як складову ширшої логіки «перемоги без бою» (Cheng, 2012). Розвиток цієї лінії отримав у працях Е. Іасієлло, яка показала, що стратегія «трьох воєн» використовується не лише у зовнішньому протистоянні, а й як засіб нейтралізації наслідків кібероперацій та інформаційних скандалів, дозволяючи КНР переформатовувати сприйняття власних дій (Iasiello, 2013). Теоретичне узагальнення політичної та психологічної війни у сучасних конфліктах пропонують К. Гершанек і Е. Чан, які розглядають когнітивний вимір як складову багатовимірного тиску на волю до опору (Gershaneck & Chan, 2025).

Важливий доктринальний і операційний контекст подано в колективному дослідженні Е. Бьорка, К. Ганнесса, К. Купера та М. Козада, де інформаційно-психологічний вимір розглядається

як частина концепції «системної війни» та як інструмент досягнення «оперативної переваги» ще до початку бойових дій (*Burke et al., 2020*).

Інституційний вимір китайської моделі докладно розкрито у працях Е. Канії та Дж. Костелло. Вони показали, що створення Військ стратегічної підтримки стало якісним зламом у китайській військовій організації, оскільки об'єднало кібернетичні, космічні, електронні та психологічні спроможності в єдину систему управління (*Kania & Costello, 2020*). Цю ж трансформацію детально аналізують Дж. Костелло та Дж. Макрейнольдс, підкреслюючи її значення для довготривалих кампаній впливу (*Costello & McReynolds, 2019*). Додатково роль окремих структур, зокрема Бази 311, у політичній війні проти Тайваню висвітлює Е. Канія (*Kania., 2017*).

Сучасний етап розвитку китайського когнітивного протиборства пов'язаний із використанням новітніх технологій. У фундаментальному дослідженні Н. Бошан-Мустафаги показано, як штучний інтелект, великі дані та автоматизовані платформи розширюють можливості психологічного впливу та перетворюють його на інструмент нового покоління (*Beauchamp-Mustafaga, 2023*). Цей техноцентричний вимір підтверджується і журналістськими розслідуваннями: З. Сіддікі продемонстрував, як китайські структури використовують мережі «псевдоновинних» сайтів для глобального просування пропекінських наративів (*Siddiqui, 2024*).

Кейси регіонального протиборства також стали важливим предметом аналізу. Дж. Дотсон розглядає тайванський напрям як простір системної когнітивної боротьби, де поєднуються військові сигнали, інформаційні кампанії та правові аргументи (*Dotson, 2021*). Окремий вимір сучасної ескалації відображено у дослідженні Т. Хосоди, який інтерпретує кампанію проти Японії як «спеціальну когнітивну операцію» (*Hosoda, 2026*).

Отже, наявні дослідження охоплюють доктринальний, інституційний, технологічний і регіональний виміри китайського когнітивного протиборства. Водночас більшість праць розглядає окремі елементи цієї системи або конкретні кейси, що зумовлює потребу в комплексному аналізі когнітивного протиборства як цілісної воєнно-політичної моделі, чому і присвячена ця стаття.

Виклад основного матеріалу дослідження. У протистоянні провідних держав наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття відбувся помітний зсув від домінування суто воєнної сили до

системного впливу на сприйняття, мислення та поведінку як військових, так і цивільних аудиторій. У сучасних конфліктах дедалі більшого значення набуває здатність формувати уявлення про загрози, інтерпретацію подій і готовність до опору, що перетворює боротьбу за свідомість на один із вирішальних вимірів війни. Після завершення холодної війни інформаційно-психологічний вплив еволюціонував із допоміжного засобу в самостійний компонент воєнно-політичного планування провідних держав, зокрема США, Китаю та Росії, які дедалі більше покладаються на наративи, тиск на суспільну думку та маніпуляцію сприйняттям для досягнення стратегічних цілей. У цьому контексті Китайська Народна Республіка сформувала власний підхід до «війни за розуми», інтегрувавши когнітивний вимір у загальну архітектуру своєї воєнно-політичної стратегії і надавши йому пріоритетного значення ще задовго до можливого застосування збройної сили. Саме це робить китайську модель когнітивного протиборства важливим об'єктом наукового аналізу як одного з ключових чинників трансформації сучасних форм міжнародного протистояння.

Доктринально-інституційна архітектура моделі КНР

На початку 1990-х років китайське військово-політичне керівництво уважно вивчало досвід воєн, у яких інформаційні й психологічні чинники відігравали непропорційно велику роль у досягненні результатів. Особливо показовою для Пекіна стала війна в Перській затоці 1991 р., яку китайські стратеги розцінили як приклад того, як технологічна перевага в управлінні, розвідці та інформаційному впливі дозволяє зламати противника ще до розгортання повномасштабних сухопутних операцій (*Beauchamp-Mustafaga, 2023: 47; Burke et al., 2020*).

Саме з цього періоду в китайській військовій думці закріплюється ідея «інформатизації війни» як ключового тренду майбутніх конфліктів і формується уявлення про необхідність асиметричної нейтралізації західної технологічної переваги через удари по інформаційних, управлінських і когнітивних центрах противника. Упродовж 1990-х років ці підходи поступово кристалізувалися в концепцію комплексного інформаційно-психологічного впливу, яка на початку 2000-х була формалізована у вигляді доктрини «трьох воєн» (*Iasiello, 2013: 60*).

У 2003 р. Центральна військова рада КНР офіційно затвердила концепцію «трьох воєн» як складову інформаційної війни, включивши її до Статуту НВАК з політичної роботи, що означало інституціоналізацію когнітивно-інформаційних методів у структурі військової доктрини (*China: The Three Warfares, 2013*). У 2005 р. були ухвалені детальні керівні настанови щодо ведення війни за суспільну думку, психологічної та правової війни, які були інтегровані в систему військової освіти, підготовки штабів і планування операцій. У китайських військово-академічних працях наступного десятиліття, зокрема у виданнях «Науки військової стратегії», ці підходи вже розглядалися як передумова формування «сприятливого поля бою» ще до початку збройного протистояння, що засвідчує перехід від допоміжного використання інформації до її стратегічного трактування як інструмента війни за волю і сприйняття противника (*Burke et al., 2020*).

Доктринальна еволюція супроводжувалася глибокими інституційними трансформаціями. Традиційно психологічні й пропагандистські операції перебували у сфері відповідальності Головного політичного управління НВАК, у складі якого діяли спеціалізовані підрозділи психологічної війни, зокрема відома База 311, орієнтована передусім на Тайвань (*Costello & McReynolds, 2019: 451–453; Kania, 2017*).

Реформи 2015–2016 рр., ініційовані Головою КНР Сі Цзіньпіном, докорінно змінили цю архітектуру. У ході реорганізації збройних сил було створено Війська стратегічної підтримки як окремий вид військ, що об'єднав під єдиним командуванням кібернетичні, космічні, електронні та інформаційно-психологічні спроможності. Саме до цієї структури були інтегровані ключові елементи колишніх підрозділів психологічної війни, що відображало китайське бачення єдності кіберпростору, електромагнітного спектра та когнітивної сфери як єдиного поля сучасного протиборства (*Costello & McReynolds, 2019: 459–463; Kania & Costello, 2020: 221–224*).

У результаті до середини 2010-х років у КНР сформувалася багаторівнева система управління когнітивним протиборством, у якій стратегічна координація здійснюється Центральною військовою радою у взаємодії з партійними органами пропаганди, розвідки та зовнішньої політики, тоді як оперативною реалізацією займаються структури Військ стратегічної підтримки та політичні органи НВАК. Включення доктрини «трьох воєн» у програми підготовки офіцерів і штабні навчання закріпило когнітивний вимір як стандартний елемент військового планування (*Kania & Costello, 2016: 2, 9–10*;

Burke et al., 2020). Таким чином, до початку 2020-х років Китай створив цілісну доктринально-інституційну архітектуру, яка поєднує ідеологічні, інформаційні, правові й технологічні інструменти в єдиній системі впливу на сприйняття і поведінку противника в умовах сучасного воєнно-політичного протистояння.

Механізми когнітивного впливу

Китайська модель когнітивного протиборства базується на системному поєднанні психологічного тиску, інформаційної маніпуляції та організованого впливу на різні аудиторії, що дозволяє формувати у противника відчуття страху, невизначеності та стратегічної безвиході. У китайських військових публікаціях цей підхід описується як боротьба за контроль над свідомістю, коли ключовою метою стає не стільки фізичне знищення сил противника, скільки підірив його здатності до раціонального ухвалення рішень і колективного опору (*Gershaneck & Chan, 2025; Beauchamp-Mustafaga, 2023: 101*). Психологічні механізми в цій логіці поєднують примус і переконання: демонстрацію сили, погрози та економічний тиск із пропагандою, дезінформацією і створенням образу неминучості поразки. Нав'язування вигідних Пекіну інтерпретацій подій, замовчування небажаних фактів і продукування альтернативної реальності мають на меті змінити спосіб сприйняття ситуації з боку цільової аудиторії.

Цільові групи китайського когнітивного впливу охоплюють одночасно політичні еліти, військове командування, суспільство країн-опонентів, а також міжнародну аудиторію, від якої залежить дипломатична й економічна підтримка сторін конфлікту. Водночас значна увага приділяється і внутрішньому виміру, тобто мобілізації власного населення та збройних сил навколо офіційних наративів, що одночасно підриває волю противника та зміцнює внутрішню консолідацію суспільства (*Iasiello, 2016: 55–57*). Така логіка відображає розуміння когнітивного простору як поля постійної боротьби, у якій успіх залежить від здатності одночасно впливати на сприйняття багатьох різнорідних аудиторій.

Реалізація цих впливів здійснюється через скоординовану мережу каналів, що охоплює державні та напівофіційні медіа, цифрові платформи, кібернетичні операції, дипломатичні та правові інструменти. Китайські глобальні медіа та англомовні платформи систематично просувають офіційні позиції Пекіна на міжнародну аудиторію, тоді як у соціальних мережах застосовуються мережі фейкових акаунтів і алгоритмічне підсилення для створення ілюзії

масової підтримки вигідних наративів, що дозволяє розмивати межу між автентичною думкою і керованою кампанією впливу (*Siddiqui, 2024*). Кібероперації, зокрема атаки на інформаційні ресурси противника і зливи даних, доповнюють цей медійний тиск, створюючи ефект хаосу і недовіри до державних інституцій, що було продемонстровано під час криз у Південнокитайському морі та навколо Тайваню (*Burke et al., 2020; Taiwan says China, 2025*).

Дипломатичний і правовий вимір когнітивного впливу дозволяє КНР легітимізувати свої дії і водночас делегітимізувати позиції опонентів шляхом продукування альтернативних правових інтерпретацій та нав'язування вигідної термінології у міжнародних організаціях. Саме цей компонент «правової війни» забезпечує тривале закріплення інформаційних результатів, перетворюючи їх на політичні та юридичні факти (*Cheng, 2012*). Економічні й культурні важелі, включно з торговельними обмеженнями, медійною співпрацею та діяльністю мережі Інститутів Конфуція, створюють додатковий фон м'якого тиску, який стимулює самоцензуру та сприятливе ставлення до позицій Пекіна.

Характерною особливістю китайського підходу є високий рівень централізованої координації, коли інформаційні, дипломатичні, економічні та військові дії синхронізуються у межах єдиних кампаній із чітко визначеними когнітивними цілями. Такі кампанії дозволяють поєднувати демонстрацію сили з медійним наступом і правовими аргументами, створюючи ефект багатовимірного тиску, який значно перевищує суму окремих інструментів (*Gershanek & Chan, 2025*). У цьому сенсі механізми когнітивного впливу КНР є елементами цілісної системи, спрямованої на довготривале формування поведінки противників і міжнародного середовища в інтересах китайської воєнно-політичної стратегії.

Інтеграція у воєнно-політичне планування

Китайський підхід до когнітивного протиборства виходить із принципу нерозривності станів миру і війни (平战结合), згідно з яким формування вигідних Пекіну когнітивних установок повинно здійснюватися задовго до початку збройного конфлікту і безперервно супроводжувати всі його фази. У китайських військових доктринах наголошується, що перевага в інформаційно-психологічному просторі є результатом тривалої підготовки, накопичення наративних і дипломатичних позицій та формування сприятливого

міжнародного середовища ще в мирний період (*Iasiello, 2016: 50–52*). Саме тому китайська стратегія передбачає постійне ведення інформаційних, правових і пропагандистських дій, які мають поступово ізолювати потенційного противника, підірвати його легітимність і створити передумови для майбутнього примусу без необхідності негайного застосування сили.

На етапі наростання кризи когнітивні операції стають центральним інструментом воєнно-політичного планування КНР. Доктринальні настанови НВАК закликають «захопити ініціативу в інформаційному просторі» ще до початку бойових дій, забезпечивши Китаю сприятливу інтерпретаційну рамку для будь-яких подальших кроків (*Burke et al., 2020*). Це реалізується через заздалегідь розгорнуті пропагандистські кампанії, дипломатичну мобілізацію третіх країн і юридичну підготовку, включно з прийняттям законів, публікацією карт та історичних обґрунтувань претензій (*Cheng, 2012*). У сукупності ці дії мають створити ситуацію, в якій майбутні військові кроки Пекіна виглядатимуть як вимушені й легітимні, тоді як позиції опонента опиняться в обороні не лише військово, а й у сфері міжнародного сприйняття (*Hosoda, 2026*).

Під час збройного протистояння когнітивні операції інтегруються у бойове планування як складова концепції «системної перемоги», яка передбачає одночасний вплив на фізичні й психологічні підсистеми противника. Оперативні директиви НВАК вимагають синхронізувати вогневі удари, маневр військ та інформаційно-психологічні заходи, щоб ураження на полі бою супроводжувалося паралельним руйнуванням волі до опору (*Gershaneck & Chan, 2025*). Підрозділи психологічної війни у складі Військ стратегічної підтримки діють у координації з оперативними командуваннями, застосовуючи гучномовці, листівки, цифрові повідомлення і радіоперешкоди для деморалізації військ противника, тоді як глобальні медіа і дипломатичні канали забезпечують вигідну для Пекіна інтерпретацію перебігу подій.

Особливу роль відіграє управління сприйняттям результатів бойових дій. Китайські доктрини розглядають контроль над наративом як ключ до стратегічного ефекту: успіхи максимально висвітлюються і символізуються, а невдачі маскуються або пояснюються як елементи тактичного задуму. Така централізована координація між військовими, політичними органами і пропагандистським апаратом дозволяє трансформувати навіть обмежені тактичні досягнення у значущі психологічні перемоги (*Iasiello, 2016: 55–57; Burke et al., 2020*).

Після завершення активної фази конфлікту когнітивні операції спрямовуються на закріплення вигідної для КНР версії подій у міжнародному та внутрішньому дискурсі. Через дипломатію, медіа і правові інструменти формується домінантна інтерпретація, що має легітимізувати досягнуті результати і перетворити тимчасову деморалізацію противника на довгостроковий політичний ефект (Hosoda, 2026). Одночасно власні дії аналізуються і коригуються з урахуванням уроків інформаційного протиборства, що підтверджує їх інституціоналізований характер у стратегічному плануванні КНР.

У ширшому вимірі когнітивні операції інтегровані в підхід «єдиного інструментарію державної влади», який синхронізує військові, дипломатичні, економічні й інформаційні важелі в межах спільної стратегії. Саме така комплексність дозволяє Китаю досягати цілей у «сірій зоні» конфлікту, поєднуючи фізичний контроль, правову легітимацію та психологічний тиск у єдиній системі примусу і переконання (Gershaneck & Chan, 2025). Таким чином, когнітивне протиборство вбудоване у воєнно-політичне планування КНР як структуроутворюючий елемент, що забезпечує Пекіну можливість впливати на хід і результати конфліктів не лише силою зброї, а й управлінням сприйняттям, волею і рішеннями противників.

Практика застосування когнітивного протиборства КНР

Практика застосування китайського когнітивного протиборства найвиразніше простежується на напрямках, де Пекін поєднує довготривалу роботу з цільовими аудиторіями, правову легітимацію власних дій та демонстрацію спроможності до примусу. У цьому сенсі показовими є тайванський напрям, інформаційно-правове протиборство довкола Південнокитайського моря та епізоди різкої ескалації інформаційного тиску на Японію, які дозволяють побачити межі його результативності в умовах демократичних політичних систем і відкритого інформаційного середовища (Burke et al., 2020).

Тайвань упродовж тривалого часу залишається пріоритетним об'єктом китайського впливу, оскільки для КНР важливо просувати мету політичного підпорядкування острова, мінімізуючи ризики великої війни та міжнародної коаліційної відповіді. Звідси випливає логіка багаторівневої кампанії, у якій воєнні сигнали й демонстрації спроможності до ескалації підкріплюються роботою з суспільною думкою, елітами, медійним полем і зовнішньою дипломатією. Ранні прояви такого підходу пов'язують із кризою 1995–1996 рр., коли випробування та пуски ракет у прилеглих районах використовувалися

як елемент тиску на політичні рішення та виборчі настрої, а надалі акцент зміщувався в бік більш системної взаємодії інструментів «трьох воєн», зокрема через поєднання інформаційного впливу, психологічного залякування і правових аргументів щодо «внутрішнього характеру» тайванського питання (*Iasiello, 2016:52–54*).

У практичному вимірі йдеться про паралельне просування меседжів про «невідворотність» возз'єднання та «ціну» опору, спроби впливати на електоральну поведінку через дезінформаційні кампанії в цифровому середовищі, а також про економічно-опосередкований вплив на частину медійних і бізнес-структур, зацікавлених у збереженні доступу до ринків КНР. У цьому вузлі когнітивний ефект формується не одним інструментом, а сукупністю – військові активності працюють як сигнал і психологічний пресинг, інформаційні операції як механізм поляризації та зниження довіри, а дипломатичний трек – як фон ізоляції, що має підсилити відчуття вразливості та нестачі зовнішньої підтримки (*Dotson, 2021; Taiwan says China, 2025*).

Водночас тайванський приклад демонструє і межі такого підходу. Постійний тиск справді може спричинити втому, тривожність і ситуативні коливання в суспільних настроях, але відкритий політичний процес, конкурентне медіасередовище та інституційні механізми протидії дезінформації ускладнюють досягнення головної стратегічної мети – нав'язування рішення, прийнятного для Пекіна, без примусу силою. У цій ситуації когнітивні дії КНР здатні стримувати найбільш різкі кроки Тайбея, але водночас можуть продукувати зворотний ефект у вигляді консолідації ідентичності та зростання недовіри до Китаю, особливо коли тиск набуває відверто демонстративного і карального характеру (*Dotson, 2021*).

Криза довкола Південнокитайського моря, кульмінацією якої стало рішення арбітражного трибуналу в Гаазі у справі Філіппіни проти КНР (2016 р.), показує іншу конфігурацію китайської моделі – домінування «правової війни» та війни за суспільну думку в поєднанні з дипломатичним розколом між опонентами. Для Пекіна юридично несприятливе рішення створювало ризик втрати легітимності територіальних претензій, тому ключовою відповіддю стала спроба зняти обов'язковість і авторитет вердикту в очах міжнародної аудиторії. Цей ефект досягається не стільки спростуванням по суті, скільки наполяганням на «неправомірності процедури», просуванням альтернативної інтерпретації норм міжнародного права та перенесенням дискусії з правової площини в

політичну, де Китай має ширший ресурс впливу (*Cheng, 2012*). Паралельно інформаційний контур будується навколо делегітимації опонента як «інструмента зовнішніх сил» і нав'язування уявлення, що міжнародні інституції в цьому питанні є упередженими, а отже виконання рішення не є «єдино можливим» або «природним» кроком (*Statement of the Ministry, 2016; China blasts US, 2023*). Практичний наслідок такого підходу полягає в тому, що навіть за наявності формально сильного юридичного аргументу противникам складно конвертувати його у консолідовану політичну дію, якщо Китай одночасно розмиває єдність регіональних акторів і підвищує ціну ескалації (*China flies bombers, 2016*).

Епізод гострої інформаційної конфронтації з Японією у 2025 р., описаний як «спеціальна когнітивна операція» проти Токіо, важливий тим, що фіксує готовність КНР швидко переводити політичну суперечку в режим інтенсивного психологічного і медійного тиску, використовуючи історичні тригери, націоналістичну мобілізацію та демонстративні сигнали сили як елементи єдиного сценарію впливу (*Hosoda, 2026*). У цій логіці предметом атаки стає репутаційний образ Японії, який конструюється як загроза миру або «відродження мілітаризму», що дає підстави для подальшого загострення риторики та виправдання жорсткіших кроків КНР. Однак саме цей кейс показує системне обмеження: у відкритому інформаційному середовищі, де існують незалежні медіа й експертні спільноти, спроби нав'язати викривлену інтерпретацію подій швидко зустрічають публічне спростування, а агресивна тональність кампанії може підсилювати антикитайські настрої й, замість залякування, прискорювати політичну консолідацію опонента (*Hosoda, 2026*).

У сукупності ці приклади демонструють, що китайська модель когнітивного протиборства є найбільш результативною в ситуаціях «сірої зони», де йдеться про утримання або зміну статус-кво без формального переходу до війни, а також там, де Китай здатен комбінувати правові, інформаційні й дипломатичні інструменти з асиметрією економічного впливу. Її ефективність знижується в умовах стійких демократичних інституцій і конкурентного медійного поля, де суспільства мають розвинені механізми опору інформаційному впливу, що нерідко перетворює частину китайських кампаній на чинник зворотної мобілізації проти КНР. Водночас навіть за таких умов Пекін зберігає можливість нав'язувати кризові рамки, підвищувати ціну спротиву та ускладнювати формування консолі

дованих міжнародних відповідей, що й становить практичну «цінність» його когнітивної стратегії (Hosoda, 2026; Burke et al., 2020).

Висновки. Китайська модель когнітивного протиборства постає як цілісна воєнно-політична система, у якій вплив на свідомість, сприйняття та процеси ухвалення рішень розглядаються не як допоміжний інструмент, а як рівноправний вимір сучасної війни поряд із збройною, дипломатичною та економічною боротьбою. Сформована після холодної війни та інституційно закріплена у військовій організації й доктрині КНР, ця модель дозволяє Пекіну здійснювати системний тиск на противників через поєднання пропаганди, правових маневрів, кіберінструментів і демонстрацій сили, досягаючи значних результатів у «сірих зонах» без відкритого збройного зіткнення. Водночас її ефективність виявляється нерівномірною і залежною від характеру цільових суспільств: у відкритих і демократичних системах китайські когнітивні операції частіше наштовхуються на опір, контрнаративи та зворотну мобілізацію. Це робить когнітивне протиборство водночас потужним, але нестабільним інструментом, який уже суттєво впливає на безпекову динаміку в Індо-Тихоокеанському регіоні та змушує інші держави переосмислювати власні підходи до сучасних «воєн за свідомість».

Використані посилання

Beauchamp-Mustafaga N. (2023). Chinese Next-Generation Psychological Warfare: The Military Applications of Emerging Technologies and Implications for the United States. Santa Monica, CA: RAND Corporation. URL: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RRA800/RRA853-1/RAND_RRA853-1.pdf (дата звернення: 10.01.2026).

Burke E., Gunness K., Cooper C. A. III, Cozad M. (2020). People's Liberation Army Operational Concepts. Santa Monica, CA: RAND Corporation. URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA394-1.html (дата звернення: 10.01.2026).

Cheng D. (2012). Winning Without Fighting: Chinese Legal Warfare. Heritage Foundation. URL: <https://www.heritage.org/asia/report/winning-without-fighting-chinese-legal-warfare> (дата звернення: 28.07.2025).

China blasts US for forcing it to accept South China Sea ruling. (2023). *Reuters*, 12 July. URL: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/china-says-it-does-not-accept-philippines-2016-south-china-sea-arbitration-win-2023-07-12/> (дата звернення: 10.01.2026).

China flies bombers over South China Sea after tribunal ruling. (2016). *Reuters*, 14 July. URL: <https://www.reuters.com/article/us-southchinasea-china-idUSKCN0ZU1Q1> (дата звернення: 10.01.2026).

China: The Three Warfares. (2013). Washington, D.C.: Office of the Secretary of Defense, Office of Net Assessment. 565 p. URL: https://www.esd.whs.mil/Portals/54/Documents/FOID/Reading%20Room/Litigation_Release/Litigation%20Release%20-%20China-%20The%20Three%20Warfares%20%20201305.pdf (дата звернення: 10.01.2026).

Costello J., McReynolds J. (2019). China's Strategic Support Force: A Force for a New Era. In: Saunders P. C., Wuthnow J., Lai D., McNally M. (eds.). *Chairman Xi Remakes the PLA: Assessing Chinese Military Reforms*. Washington, D.C.: National Defense University Press. 437-515. URL: https://ndupress.ndu.edu/Portals/68/Documents/Books/Chairman-Xi/Chairman-Xi_Chapter-12.pdf (дата звернення: 10.01.2026).

Dotson J. (2021). The 2021 National Defense Report and Its Assessment of Taiwan's Security Environment. *Global Taiwan Brief*, 6(23). URL: <https://globaltaiwan.org/2021/12/the-2021-national-defense-report-and-its-assessment-of-taiwans-security-environment/> (дата звернення: 10.01.2026).

Gershaneck K. K., Chan E. (2025). Political Warfare against Intervention Forces. *Journal of Indo-Pacific Affairs*. URL: <https://www.airuniversity.af.edu/JIPA/Display/Article/4167178/political-warfare-against-intervention-forces/> (дата звернення: 10.01.2026).

Hosoda T. (2026). China's "Special Cognitive Warfare Operation" Against Japan and Its Trajectory. *Sinopsis* (AcaMedia). URL: <https://sinopsis.cz/en/chinas-special-cognitive-warfare-operation-against-japan-and-its-trajectory/> (дата звернення: 10.01.2026).

Iasiello E. (2016). China's Three Warfares Strategy Mitigates Fallout From Cyber Espionage Activities. *Journal of Strategic Security*, 9(2), 43–69. DOI: 10.5038/1944-0472.9.2.1489.

Kania E. (2017). The Role of PLA Base 311 in Political Warfare against Taiwan (Part 3). *Global Taiwan Institute*. URL: <https://globaltaiwan.org/2017/02/the-role-of-pla-base-311-in-political-warfare-against-taiwan-part-3/> (дата звернення: 28.07.2025).

Kania E., Costello J. (2016). Quantum Leap (Part 1): China's Advances in Quantum Information Science. *China Brief*, 16(18). 1-19. URL: https://jamestown.org/wp-content/uploads/2016/12/CB_16_18_1.pdf (дата звернення: 10.01.2026).

Kania E., Costello J. (2020). Seizing the Commanding Heights: The PLA Strategic Support Force in Chinese Military Power. *Journal of Strategic Studies*, 44(5), 218-264. DOI: 10.1080/01402390.2020.1747444.

Siddiqui Z. (2024). Chinese firm behind 'news' websites pushes pro-Beijing content globally, researchers find. *Reuters*, 8 February. URL: <https://www.reuters.com/world/chinese-firm-behind-news-websites-pushes-pro-beijing-content-globally-2024-02-07/> (дата звернення: 10.01.2026).

Statement of the Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China on the Award of 12 July 2016 of the Arbitral Tribunal in the South China Sea Arbitration Established at the Request of the Republic of the Philippines. (2016). Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 12 July. URL: https://www.mfa.gov.cn/eng/zy/gb/202405/t20240531_11367334.html (дата звернення: 10.01.2026).

Taiwan says China using generative AI to ramp up disinformation and 'divide' the island. (2025). *Reuters*, 8 April. URL: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/taiwan-says-china-using-generative-ai-ramp-up-disinformation-divide-island-2025-04-08/> (дата звернення: 10.01.2026).

References

Beauchamp-Mustafaga, N. (2023). Chinese next-generation psychological warfare: The military applications of emerging technologies and implications for the United States. RAND Corporation. Retrieved from https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RRA800/RRA853-1/RAND_RRA853-1.pdf [Accessed January 10, 2026] (eng.).

Burke, E., Gunness, K., Cooper, C. A. III, & Cozad, M. (2020, September 29). People's Liberation Army operational concepts. RAND Corporation. Retrieved from

https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA394-1.html [Accessed January 10, 2026] (eng.).

Cheng, D. (2012, May 21). Winning without fighting: Chinese legal warfare. Heritage Foundation. Retrieved from <https://www.heritage.org/asia/report/winning-without-fighting-chinese-legal-warfare> [Accessed July 28, 2025] (eng.).

China blasts US for forcing it to accept South China Sea ruling. (2023, July 12). Reuters. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/china-says-it-does-not-accept-philippines-2016-south-china-sea-arbitration-win-2023-07-12/> [Accessed January 10, 2026] (eng.).

China flies bombers over South China Sea after tribunal ruling. (2016, July 14). Reuters. Retrieved from <https://www.reuters.com/article/us-southchinasea-china-idUSKCN0ZU1Q1> [Accessed January 10, 2026] (eng.).

China: The Three Warfares. (2013, May). Office of the Secretary of Defense, Office of Net Assessment. 565 p. Retrieved from https://www.esd.whs.mil/Portals/54/Documents/FOID/Reading%20Room/Litigation_Release/Litigation%20Release%20-%20China-%20The%20Three%20Warfares%20%20201305.pdf [Accessed January 10, 2026] (eng.).

Costello, J., & McReynolds, J. (2019). China's Strategic Support Force: A force for a new era. In P. C. Saunders, J. Wuthnow, D. Lai, & M. McNally (Eds.), *Chairman Xi remakes the PLA: Assessing Chinese military reforms* (Chapter 12). National Defense University Press. 437-515. Retrieved from https://ndupress.ndu.edu/Portals/68/Documents/Books/Chairman-Xi/Chairman-Xi_Chapter-12.pdf [Accessed January 10, 2026] (eng.).

Dotson, J. (2021, December 1). The 2021 National Defense Report and its assessment of Taiwan's security environment. *Global Taiwan Brief*, 6(23). Global Taiwan Institute. Retrieved from <https://globaltaiwan.org/2021/12/the-2021-national-defense-report-and-its-assessment-of-taiwans-security-environment/> [Accessed January 10, 2026] (eng.).

Gershaneck, K. K., & Chan, E. (2025, April 21). Political warfare against intervention forces. *Journal of Indo-Pacific Affairs*. Retrieved from <https://www.airuniversity.af.edu/JIPA/Display/Article/4167178/political-warfare-against-intervention-forces/> [Accessed January 10, 2026] (eng.).

Hosoda, T. (2026, January 8). China's "special cognitive warfare operation" against Japan and its trajectory. *Sinopsis* (AcaMedia). Retrieved from <https://sinopsis.cz/en/chinas-special-cognitive-warfare-operation-against-japan-and-its-trajectory/> [Accessed January 10, 2026] (eng.).

Iasiello, E. (2016). China's Three Warfares strategy mitigates fallout from cyber espionage activities. *Journal of Strategic Security*, 9(2), 43–69. DOI: 10.5038/1944-0472.9.2.1489 (eng.).

Kania, E. (2017, February 15). The role of PLA Base 311 in political warfare against Taiwan (Part 3). Global Taiwan Institute. Retrieved from <https://globaltaiwan.org/2017/02/the-role-of-pla-base-311-in-political-warfare-against-taiwan-part-3/> [Accessed July 28, 2025] (eng.).

Kania, E., & Costello, J. (2016, December 5). Quantum leap (Part 1): China's advances in quantum information science. *China Brief*, 16(18). 1-19. Jamestown Foundation. Retrieved from https://jamestown.org/wp-content/uploads/2016/12/CB_16_18_1.pdf [Accessed January 10, 2026] (eng.).

Kania, E., & Costello, J. (2020). Seizing the commanding heights: The PLA Strategic Support Force in Chinese military power. *Journal of Strategic Studies*, 44(5), 218-264. DOI: 10.1080/01402390.2020.1747444 (eng.).

Siddiqui, Z. (2024, February 8). Chinese firm behind ‘news’ websites pushes pro-Beijing content globally, researchers find. Reuters. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/chinese-firm-behind-news-websites-pushes-pro-beijing-content-globally-2024-02-07/> [Accessed January 10, 2026] (eng.).

Statement of the Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China on the Award of 12 July 2016 of the Arbitral Tribunal in the South China Sea Arbitration Established at the Request of the Republic of the Philippines. (2016, July 12). Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China. Retrieved from https://www.mfa.gov.cn/eng/zy/gb/202405/t20240531_11367334.html [Accessed January 10, 2026] (eng.).

Taiwan says China using generative AI to ramp up disinformation and ‘divide’ the island. (2025, April 8). Reuters. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/taiwan-says-china-using-generative-ai-ramp-up-disinformation-divide-island-2025-04-08/> [Accessed January 10, 2026] (eng.)

Bespeka V.

CHINA’S MODEL OF COGNITIVE WARFARE IN MILITARY-POLITICAL STRATEGY AT THE TURN OF THE 20th AND 21st CENTURIES

The article analyzes the formation, evolution, and practical implementation of China’s model of cognitive warfare within the military-political strategy of the People’s Republic of China from the late twentieth to the early twenty-first century. It argues that Beijing treats influence over the perceptions, consciousness, and decision-making processes of adversaries as a core dimension of modern warfare alongside military, economic, and diplomatic confrontation. The study demonstrates that the Chinese approach does not consist merely of isolated information or propaganda campaigns, but represents a coherent doctrinally and institutionally embedded system, the core of which is the concept of the “Three Warfares” – public opinion warfare, psychological warfare, and legal warfare. The article traces the doctrinal evolution of this model from the 1990s to the present, its incorporation into the PLA’s strategic documents and regulations, and its institutional consolidation through the creation of the Strategic Support Force and the integration of information-psychological instruments into China’s military planning. Particular attention is given to the mechanisms of practical cognitive influence, including the use of media, cyber capabilities, diplomacy, legal argumentation, and demonstrations of military force within coordinated pressure campaigns. Based on the cases of Taiwan and the South China Sea, the study shows that China’s model enables significant strategic gains in grey-zone conflicts without open warfare, although its effectiveness is constrained in resilient democratic societies. The article concludes that cognitive warfare has become a system-forming element of China’s contemporary military-political strategy and a key factor shaping the evolving security environment in the Indo-Pacific region.

Keywords: China, cognitive warfare, Three Warfares, military-political strategy, information-psychological operations.

Дата першого надходження рукопису до видання: 01.02.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 11.02.2026

Дата публікації: 24.04.2026

УДК 94(410):355.48(410):623.1"18/21"

ЄМЕЛ'ЯНОВА С. М.

<https://orcid.org/0009-0008-7965-5427>

ШУМЛЯНСЬКИЙ С. В.

<https://orcid.org/0009-0008-2739-7614>

ХОМЕНКО С.В.

<https://orcid.org/0009-0006-7006-3439>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.45.2026.240-256>

ЗАКОРДОННА ДІЯЛЬНІСТЬ КОРПУСУ КОРОЛІВСЬКИХ ІНЖЕНЕРІВ БРИТАНСЬКОЇ АРМІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

У статті розглянуто хід історичного розвитку та діяльність Корпусу королівських інженерів британської армії (далі – Корпус) у Великій Британії та за її межами упродовж 1787-2025 рр. Проаналізовано історію розвитку закордонної діяльності Корпусу, показано його роль у забезпеченні військових операцій, миротворчих місій та гуманітарних заходів у різні історичні періоди. Показано основні етапи процесу формування Корпусу, еволюцію функцій та особливостей застосування Корпусу (в складі інженерних підрозділів) у збройних конфліктах і пост-конфліктному відновленні у різних країнах світу. Окреслено пріоритетні напрями з інженерної діяльності Корпусу, зокрема бойову інженерію, розмінування, логістичне та топографо-геодезичне забезпечення, а також розглянуто напрям підготовки особового складу. Встановлено, що Корпус застосовує комплексний підхід до забезпечення виконання завдань з підтримки міжнародної безпеки, поєднує застосування військ (сил) із виконанням гуманітарних (стабілізаційних) завдань. У різні історичні періоди основні вектори діяльності Корпусу змінювалися відповідно до потреб оборони Великої Британії. Гнучкість та універсальність Корпусу дозволила ефективно реагувати на зміну характеру загроз і умов ведення військових (локальних), миротворчих і гуманітарних операцій. Корпус відіграє провідну роль у забезпеченні стабільності, безпеки громадян і захисті стратегічних інтересів Великої Британії та її союзників. Показано, що діяльність підрозділів Корпусу охоплює різні регіони світу, де вони виконують завдання щодо протидії терористичним загрозам, охорони шляхів сполучення та забезпечення (підтримки) міжнародної безпеки. Особливо акцентовано увагу на те, що закордонна діяльність Корпусу охоплює співпрацю з Україною та складовими її сил оборони. Зроблено висновок, що досвід функціонування Корпусу, зокрема, у розмінуванні, відновленні, наданні гуманітарної допомоги цивільному населенню доцільно застосовувати у повоєнному відновленні України.

Ключові слова: Корпус королівських інженерів, військова інженерія, інженерне забезпечення, миротворчі операції, гуманітарна інженерія, збройні конфлікти, міжнародна безпека.

Ємел'янова Світлана Миколаївна, офіцер відділу досліджень проблем реформування та розвитку Держспецтрансслужби, Центр досліджень, м. Дніпро.

Шумлянський Станіслав Вікторович, кандидат політичних наук, старший офіцер відділу досліджень проблем реформування та розвитку Держспецтрансслужби, Центр досліджень, м. Дніпро.

Хоменко Євген Валентинович, аспірант, начальник Центру досліджень, Центр досліджень, м. Дніпро.

© Ємел'янова С. М., Шумлянський С. В., Хоменко Є. В., 2026.

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

ISSN 2313-5603

Постановка проблеми та її актуальність. З початком широко-масштабного вторгнення РФ, яке стало домінуючим чинником, радикально змінилася система координат державних і військових інститутів. Водночас євроатлантична інтеграція залишається ключовим стратегічним пріоритетом, вимагаючи прискорених реформ в оборонній сфері. Водночас так само євроатлантична інтеграція залишається ключовим стратегічним пріоритетом України, що потребує прискорених структурних і функціональних змін у сфері оборони. Ці два нерівнозначні чинники, як зазначають Шумлянський та низка українських дослідників (Шумлянський, 2025; Светлічний, 2025; Хоменко, 2025), створюють унікальний запит на дослідження історії розвитку та діяльності закордонних військових інституцій, однією з яких є Корпус. Саме тому, в умовах трансформації характеру збройних конфліктів, зростання ролі інженерного забезпечення та посилення взаємозв'язку між військовими, гуманітарними й стабілізаційними операціями особливої актуальності набуває вивчення досвіду інженерних підрозділів провідних держав світу, зокрема Великої Британії. Крім того, Корпус є важливою складовою системи оборони Великої Британії, діяльність якого охоплює багато напрямів: від бойової інженерії до пост-конфліктного відновлення та взаємодії з міжнародними організаціями (An Overview, 2024).

Актуальність обраної тематики зумовлена динамічним характером сучасного безпекового середовища, в якому спектр глобальних загроз зазнає постійної трансформації (еволюції). За таких умов особливого значення набуває системний аналіз (дослідження) того, яким чином британське інженерне формування здійснює інституційну адаптацію, інтегрує інноваційні технології та модернізує концепти і практики інженерного забезпечення для реалізації стратегічних інтересів Великої Британії на глобальному рівні.

Для України концептуалізація, критична рефлексія та селективна імплементація дослідженого досвіду Корпусу може слугувати методологічною основою (інструментом) у процесі подальшого планування розвитку інженерних підрозділів і системи військової інфраструктури як у внутрішньодержавному вимірі, так і в зовнішньополітичному (в контексті майбутніх миротворчих операцій).

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Стан вітчизняних наукових досліджень даної теми можна охарактеризувати як мало-чисельний. У вже існуючих наукових дослідженнях (Шумлянський, 2025; Светлічний, 2025; Хоменко, 2025) недостатньо узагальнено

й систематизовано закордонний досвід Корпусу з урахуванням його історичного розвитку, еволюції функцій і сучасних безпекових викликів. Зазначене зумовлює потребу комплексного аналізу діяльності Корпусу як чинника забезпечення (підтримки) як військових операцій, так і глобальної міжнародної безпеки.

У вітчизняному науковому дискурсі Корпус позиціонується як структурний компонент Збройних сил Великої Британії, який упродовж трьох століть забезпечував інженерну підтримку під час бойових дій, миротворчих операцій та постконфліктної реконструкції інфраструктури у різних регіонах світу. Наразі “Королівські інженери” демонструють високий рівень ефективності в сферах бойової інженерії, розвитку інфраструктурних спроможностей та надання гуманітарної допомоги у глобальному вимірі (*An Overview, 2024*).

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є вивчення історичного розвитку Корпусу, ключових етапів його формування та визначення основних напрямів діяльності. Завдання дослідження: проаналізувати історичний розвиток Корпусу, визначити основні напрями його діяльності, встановити роль Корпусу у межах системи колективної безпеки, виокремити практичний досвід Корпусу, який може бути застосований в сферах військового будівництва, розмінування та повоєнного відновлення України.

Виклад основного матеріалу дослідження. На момент початку формування інституційних засад Корпусу його генеза пов’язується з 1716 роком, коли були створені підрозділи Королівського артилерійського полку та інженерного компоненту британської армії. Первісно корпус мав елітний офіцерський склад і не включав рядового складу, а необхідні для інженерних робіт робочі контингенти формувалися за потреби (*ad hoc*) з підрозділів піхоти, представників торговельного прошарку та цивільного населення, які здійснювали земляні роботи, фортифікаційне будівництво, мінування, ремонт укріплень і мостів. Указом короля Георга III від 25 квітня 1787 року корпус отримав офіційну назву “Королівські інженери”, що закріпило його окремий інституційний статус у структурі Британської армії.

Як зазначають досліджені джерела, у 1812 році в місті Чатемі (Велика Британія) було створено першу військово-інженерну школу Британської імперії, орієнтовану на професіоналізацію інженерних кадрів. Перші випускники закладу брали участь у Піренейській кампанії 1813 – 1814 років, що показало успішну

оперативну інтеграцію цієї навчальної моделі у практику бойових умов. Надалі цей заклад еволюціонував у Школу військової інженерії (1868), а з 1962 року функціонує як Королівська школа військової інженерії (*The Royal, n.d.; Rose, 1996*).

У XIX столітті "Королівські інженери" зробили величезний внесок у розвиток військової інфраструктури Британської імперії. Так, під час Першої світової війни, у період масового розгортання військ на фронтах, інженерні підрозділи відповідали за будівництво та утримання таборів, складів та депо, забезпечували водопостачання, будували та експлуатували доки та залізниці, забезпечували метеорологічне спостереження та поштовий зв'язок.

Поступове ускладнення умов ведення бойових дій та зростання інтенсивності військових операцій зумовили істотне посилення потреби у фаховій інженерній підтримці. У ході Другої світової війни Корпус продемонстрував високу результативність, забезпечуючи прориви через ворожі мінні поля, виконуючи масштабні завдання з розмінування та фортифікаційного облаштування районів бойових дій. Підрозділи Корпусу здійснювали будівництво та ремонт аеродромів, мостів, у тому числі понтонних, підтримували функціонування ліній комунікацій і об'єктів військової інфраструктури. Вони проводили інженерну та топографічну розвідку, створювали детальні карти місцевості, що були критично важливими для планування й проведення операцій іншими родами військ на різних театрах воєнних дій (*A Brief, n.d.*).

Розширення технічних спроможностей Корпусу в післявоєнний період зумовило вихід за межі традиційних інженерних завдань і залучення його до науково-дослідницької та оборонно-технологічної діяльності. Після 1945 року Корпус королівських інженерів забезпечив основну частину внеску сухопутних військ у реалізацію британської програми розробки атомної зброї, яка стала ключовим елементом формування національного ядерного потенціалу (*The Corps, n.d.*).

Після завершення Другої світової війни у 1945 році Велика Британія була змушена переглянути зовнішньополітичні пріоритети, оскільки зіткнулася з гострим дефіцитом фінансових і людських ресурсів та масштабними завданнями повоєнної відбудови. У цих умовах пріоритетного значення набули оперативне реагування на міжнародні події, швидке розгортання підрозділів за кордоном, тривалі закордонні відрядження, функціонування тимчасових

таборів і розширення спектра службових завдань. Це спричинило дефіцит особового складу, особливо в підрозділах, які тривалий час виконували завдання за межами країни.

З метою стабілізації ситуації та відновлення укомплектованості збройних сил у повоєнний період уряд був змушений запровадити додаткові законодавчі механізми. Парламент ухвалив Закон про національну службу 1948 року (National Service Act 1948, 11 & 12 Geo. 6 с. 64), який отримав королівську згоду й набув чинності 1 січня 1949 року. Закон встановлював обов'язок для придатних до служби чоловіків віком від 17 до 21 року проходити 18 місяців дійсної військової служби з подальшим перебуванням у резерві упродовж чотирьох років, протягом яких вони могли періодично призиватися на короткострокові навчальні збори.

У ході відновлення та модернізації армії зростає потреба в інженерному забезпеченні як на території Великої Британії, так і в її закордонних зобов'язаннях. Роботи з розчищення військових укріплень і споруд часів війни, а також значний обсяг завдань з відновлення інфраструктури виконувалися Корпусом королівських інженерів на території країни. Перед Корпусом постали нові завдання, пов'язані з відновленням безпеки, зокрема проведення широкомасштабних робіт з очищення місцевості від мін і вибухонебезпечних боєприпасів, що залишилися після бойових дій. (*A Brief, n.d.*)

Крім цього, після завершення війни Корпус продовжив виконувати важливі технічні функції у складі британської армії. До 1965 року він відповідав за залізничний і внутрішній водний транспорт, організацію роботи портів, операції та управління трафіком, поки ці функції не були передані новоствореному Королівському транспортному корпусу (*Royal, n.d.*)

Корпус брав активну участь у більшості післявоєнних операцій британської армії, включаючи Північну Ірландію (1969–2007), провівши операції з виявлення та знешкодження вибухонебезпечних предметів. Накопичений досвід виявився корисним, коли інженери виконували завдання з виявлення та знешкодження саморобних вибухових пристроїв (далі – СВП) в Афганістані (2001 – 2014) та Іраку (2003 – 2009). Також інженерні підрозділи виконували проєктування та спорудження укріплень навколо громадських будівель, казарм.

Діяльності Корпусу протягом 1980 – 2000 років здійснювалася за такими основними напрямками.

1. Інженерне забезпечення військових підрозділів на європейському континенті. Корпус королівських інженерів відіграв важливу роль в інженерному забезпеченні оборони НАТО в Західній Європі, зокрема у складі британських сил у ФРН (Західній Німеччині) в 1980 – 1990 рр., а після 1990 р. – у складі британських сил у Німеччині. Підрозділи Корпусу планували й готували маршрути маневру, облаштовували та підтримували переправи через водні перешкоди, а також здійснювали будівництво й відновлення мостів, забезпечуючи безперервний рух бронетехніки й інших механізованих підрозділів на операційному напрямку. Крім того, Корпус брав участь у багатонаціональних навчаннях, відпрацьовуючи взаємодію з інженерними підрозділами союзників, уніфікацію стандартів та процедури спільних оборонних операцій (*The british army review, n.d.*).

2. Участь у війнах і гуманітарних операціях. Корпус залучався до бойових дій, миротворчих місій і гуманітарних операцій у різних регіонах світу, зокрема, брав безпосередню участь у двох війнах (Фолкленди і Перська затока), в яких інженерна складова відіграла вирішальну роль. Під час Фолклендської війни 1982 року Корпус здійснював інженерне забезпечення, а саме – відновлення аеродромів, будівництво баз, доріг і укріплень у складних кліматичних умовах, забезпечували розгортання плацдарму та польової інфраструктури (зокрема паливне забезпечення й підготовку майданчиків), а також виконували інженерне забезпечення штурмових дій і проходів у мінних полях. У ході війни в Перській затоці 1990 – 1991 рр. інженерні підрозділи виконували завдання з будівництва й утримання баз у пустельній місцевості, прокладання маршрутів для військ, інженерної розвідки, розмінування та відновлення критичних сервісів у Кувейті (*The British Army and the..., n.d.*).

У 1969 – 2007 роках підрозділи Корпусу королівських інженерів залучалися до операції Operation BANNER у Північній Ірландії як елемент загального угруповання сил безпеки, виконуючи спеціалізовані інженерні завдання в інтересах військ і правоохоронних органів. У межах кампанії інженери, зокрема, залучалися до робіт із розчищення/демонтажу укріплень. Паралельно вони надавали інженерну підтримку поліції та військовим формуванням, зокрема під час виявлення й знешкодження вибухонебезпечних пристроїв. Після підписання Белфастської угоди 1998 р. характер завдань поступово змінився з безпекових на від-

новлювальні та стабілізаційні. Діяльність підрозділів Корпусу була зосереджена на демонтажі укріплень, скороченні військової інфраструктури та підтримці переходу регіону до мирного життя, військова присутність була зведена до формату підтримки поліції (*Operation banner, n.d.*).

У 1992 – 2000 роках у межах миротворчих операцій на Балканах підрозділи Корпусу залучалися до відбудови у регіонах, що зазнали наслідків збройних конфліктів. Королівські інженери брали участь у відновленні об'єктів цивільної інфраструктури, сприяючи поверненню населення до нормальних умов життя. Одним із завдань інженерних підрозділів було розмінування територій, яке створювало безпечні умови для цивільного населення та міжнародних організацій. Під час операцій у Косово в 1999 році підрозділи Корпусу забезпечували функціонування тимчасових таборів для переміщених осіб, облаштовуючи інфраструктуру, водопостачання та безпечні умови проживання.

У 2000–2002 роках у Сьєрра-Леоне підрозділи Корпусу були залучені до забезпечення стабілізаційних і гуманітарних операцій з відновлення безпеки, створюючи умови для розгортання та функціонування миротворчих сил, надаючи інженерну підтримку місії ООН UNAMSIL. Діяльність підрозділів Корпусу сприяла безпеці, покращенню логістики гуманітарних операцій та реалізації мандату міжнародної спільноти з підтримання миру.

Таким чином, у межах миротворчих операцій особлива увага приділялася розмінуванню, відновленню цивільної інфраструктури та створенню безпечних умов для місцевого населення. Крім того, Корпус виконував гуманітарні завдання, зокрема ліквідацію наслідків стихійних лих, будівництво тимчасового житла та забезпечення доступу до води й базових комунікацій.

3. Топографо-геодезичне забезпечення. Топографо-геодезичні підрозділи Корпусу забезпечували картографічне й геодезичне супроводження військових і логістичних операцій, що було важливим для планування та управління діями військ. Вони здійснювали збір і оновлення просторових даних, створювали детальні карти місцевості, визначали маршрути пересування та розміщення підрозділів. Особливого значення така діяльність набула під час операції з виведення британських військ з Гонконгу у 1997 році, коли точні геодезичні вимірювання та картографічні матеріали були необхідні для безпечної та поетапної передислокації сил та майна.

4. Технічна модернізація та професійна підготовка. Корпус активно змінював свою структуру, щоб відповідати сучасним вимогам оборонної політики Великої Британії, зокрема шляхом оновлення техніки та підвищення кваліфікації інженерних фахівців (*Military engineering, 2025*).

Регулярні спільні навчання інженерних підрозділів Корпусу з іншими підрозділами Сухопутних військ, а також багатонаціональні тренування з союзниками по НАТО (зокрема з інженерними підрозділами Бундесверу під час відпрацювання наведених переправ) і взаємодія з цивільними/державними інфраструктурними структурами в межах окремих проєктів і вправ сприяли підвищенню взаємосумісності та розширенню спектра інженерних спроможностей. Оновлювалася організаційно-штатна структура підрозділів, створювалися нові спеціалізовані групи, посилювався взаємозв'язок між бойовими, інженерними та логістичними елементами.

5. Залучення до ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій
Упродовж 2007 – 2020 років Корпус неодноразово залучався до ліквідації природних надзвичайних ситуацій у Великій Британії, виконуючи як технічні, так і гуманітарні завдання. Так, під час повеней 2007 року, що охопили центральні та північні регіони Англії, інженери брали участь у зміцненні дамб, відкачуванні води, відновленні зруйнованих ділянок інфраструктури та забезпеченні доступу рятувальних служб до ізольованих районів. У період сильних снігопадів і морозів 2010 – 2011 років підрозділи Корпусу допомагали очистити транспортні шляхи, забезпечували можливість проїзду до населених пунктів та підтримували роботу важливих об'єктів, включно з лікарнями та енергетичними системами (*Fact Sheet 14, n.d.*).

Після шторму 2015 року (шторм “Десмонд”, який у грудні 2015 року спричинив масштабні повені насамперед у північній та північно-західній частині Англії, зокрема у графствах Камбрія і Ланкашир, а також у Південній Шотландії) інженерні підрозділи Корпусу були залучені до робіт із посилення берегових ліній, відновлення та інспекції пошкоджених мостів, розчищення завалених транспортних артерій і розгортання тимчасових захисних укріплень у районах, що неодноразово потерпали від затоплень.

У 2019 – 2020 роках, коли північні та центральні регіони Англії, зокрема Йоркшир та Мідлендс, в черговий раз зазнали руйнівних повеней, підрозділи Корпусу забезпечували віднов-

лення дорожньої інфраструктури, встановлювали тимчасові водо-захисні бар'єри та надавали підтримку у проведенні евакуаційних заходів для місцевого населення.

Сукупно такі операції продемонстрували здатність Корпусу оперативно реагувати на природні катастрофи, підтримувати безпеку цивільного населення та забезпечувати відновлення критично важливих об'єктів інфраструктури в умовах тривалих і повторюваних повеней, природних та техногенних катастроф тощо.

Участь Корпусу у міжнародних операціях

Важливою складовою діяльності Корпусу королівських інженерів у кінці ХХ – на початку ХХІ століття стали миротворчі та стабілізаційні операції, зокрема в Іраку, Афганістані, Південному Судані та секторі Гази. У цих операціях інженерні підрозділи поєднували суто військово-інженерні завдання з розбудовчими, гуманітарними та логістичними функціями.

Під час війни в Іраку (операція Telic, 2003 – 2009) та в Афганістані (операція Herrick, 2001 – 2014) Корпус набув значного досвіду у виконанні широкого спектра інфраструктурних робіт: будівництва і розширення військових баз, зведення фортифікацій, об'єктів медичної та соціальної інфраструктури (лікарень, пунктів медичної допомоги, шкіл), а також буріння свердловин для забезпечення підрозділів і місцевого населення водою. Інженерні команди здійснювали розмінування місцевості, очищення маршрутів від СВП, забезпечували мобільність військ і безпеку цивільних, поєднуючи тактичні завдання з елементами відновлення пост-конфліктної інфраструктури. Сучасні технології істотно підвищили ефективність цих місій: застосовували броньовану інженерну техніку для прокладання проходів та руйнування ворожих укріплень, роботизовані системи для знешкодження вибухонебезпечних предметів, а також безпілотні літальні апарати для повітряної розвідки, моніторингу маршрутів і створення оновлених карт місцевості.

У Південному Судані та інших миротворчих операціях інженерні підрозділи Корпусу зосереджувались на будівництві доріг, вертолітних майданчиків, медичних об'єктів і баз для контингентів ООН, поєднуючи військову присутність з довгостроковою підтримкою цивільної інфраструктури та безпеки місцевого населення (*Ministry of Defence, 2023*).

Після початку міжнародної воєнної кампанії в Афганістані восени 2001 року Велика Британія розгорнула контингент у межах

Operation VERITAS (жовтень 2001 – липень 2002), що здійснювалася на підтримку операції США Operation Enduring Freedom проти Талібану та мережі «Аль-Каїда». Стабілізаційні завдання у Кабулі виконувалися у складі Міжнародних сил сприяння безпеці (ISAF) під британською назвою Operation FINGAL, початковою роллю яких було забезпечення безпеки столиці. Підрозділи Корпусу діяли у складі британського контингенту та залучалися до виконання спеціалізованих інженерних завдань у межах відповідних операцій. Діяльність підрозділів Корпусу королівських інженерів була спрямована на інженерну підтримку розгортання та функціонування британського контингенту (у т. ч. облаштування інфраструктури військових баз і передових опорних пунктів), фортифікаційне облаштування елементів захисту та вогневих позицій, а також на відновлення й розвиток окремих об'єктів транспортної та інженерної інфраструктури. Здійснені інженерні та протимінні заходи (зокрема очищення маршрутів від ВНП та відновлення переправ) сприяли підвищенню рівня безпеки на ключових комунікаціях та відновленню шляхів сполучення.

Діяльність Корпусу королівських інженерів в Афганістані в межах операції Herrick полягала у забезпеченні участі британських сил у місії ISAF, а також у підтримці операції Enduring Freedom. Надалі підрозділи Корпусу діяли переважно в найбільш напружених районах, насамперед у провінції Гільменд, виконуючи завдання під постійним тиском з боку збройних формувань талібів (*Strategic Defence, 2025*).

У 2013 році, під час завершальної фази операції Herrick, інженерні підрозділи зосередилися на демонтажі, консервації та передачі афганським силам об'єктів військової інфраструктури, а також на відновленні доріг, забезпеченні доступу до районів проведення останніх операцій і організації вивезення техніки та матеріальних засобів. Після завершення бойової фази та виходу основних сил з Гільменда, Корпус долучився до тренувальної місії НАТО в Афганістані (Operation Toral), у межах якої британські підрозділи до 2021 року надавали підтримку в підготовці та менторстві афганських сил безпеки.

Загалом діяльність королівських інженерів в Афганістані відіграла вирішальну роль у забезпеченні безпеки особового складу, контролю шляхів сполучення, а також у співпраці з місцевими громадами для відновлення інфраструктури і систем водопостачання.

Їхня робота стала прикладом ефективного поєднання бойових та цивільно–гуманітарних завдань.

У березні 2003 року підрозділи Корпусу увійшли до Іраку. Їхнім першочерговим завданням стало забезпечення просування підрозділів. Уже протягом перших чотирьох тижнів операції TELIC основну частину завдань було виконано завдяки оперативному розгортанню сил у зоні бойових дій та належному логістичному забезпеченню. Необхідність дотримання секретності та швидкого розгортання сил обмежувала можливості Міністерства оборони завчасно координувати роботу з оборонними підприємствами, що ускладнювало своєчасне постачання необхідного обладнання (*Ministry of Defence Annual, 2024*).

Погіршення безпекової ситуації на півдні Іраку в 2006 – 2008 рр. спричинило необхідність для Корпусу зосередити зусилля на протидії СВП, що становили найбільшу загрозу для особового складу та цивільних. У 2008 – 2009 роках, на завершальному етапі британської місії, інженерні підрозділи долучалися до передачі контролю над регіоном іракським силам безпеки, демонтажу елементів військової інфраструктури та завершення ключових інженерних проєктів. У квітні 2009 року місія Великої Британії в Іраку була офіційно завершена, після чого основна частина підрозділів Корпусу повернулася додому.

Після закінчення війни в Іраку у 2009 році Корпус продовжив виконувати завдання у міжнародних операціях, а з 2016 року долучився до місії UNMISS у Південному Судані. Для ефективності виконання завдань до Корпусу додали підрозділи: медиків, піхоти, зв'язку, логістики та розвідки. Упродовж чотирьох років Корпус надавав інженерну підтримку, зосереджуючись на будівництві оборонної інфраструктури баз, спорудженні двох лікарень і модернізації доріг і мостів (*Defence's response, 2023*). Під час місії Корпус відіграв важливу роль у стабілізації ситуації в регіоні: створив умови для діяльності миротворців ООН, відновлював важливі об'єкти та сприяв покращенню інфраструктури, надавав гуманітарну допомогу цивільному населенню. Попри складний рельєф та сезонні затоплення, підрозділи забезпечили функціонування основних маршрутів і об'єктів, що суттєво полегшило гуманітарну ситуацію у країні.

Протягом 2022 – 2023 років королівські інженери брали участь у допомозі біженцям із охопленого війною Сектора Гази. Так, Корпус здійснив спільно з Королівськими військово–повітряними силами

чотири рейси до Єгипту, під час яких доставлено 74 тонни гуманітарної допомоги для населення Гази, включаючи намети, ковдри та комплекти для догляду за ранами та понад 10 тонн харчових продуктів, включаючи воду, рис та дитячу суміш (*Corps of Royal, n.d.*).

Королівські інженери в умовах російсько-Української війни

Широкомасштабне вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року спричинило зміни у стратегічних підходах Великої Британії до оборони та безпеки. Погіршення безпекової ситуації в Європі зумовило необхідність зміцнення готовності британської армії. У відповідь на ці виклики у Великій Британії було розпочато операцію „Мобілізація”, метою якої є підтримання високої бойової готовності британських збройних сил.

Під впливом російської збройної агресії система національної безпеки Великої Британії зазнала істотних змін, що проявилися у переоцінці стратегічних пріоритетів та механізмів оборонної політики. Нова оборонна стратегія SDR 2025 передбачає нарощування фінансування збройних сил британської армії та підрозділів Корпусу. Затверджено план поступового підвищення частки оборонних видатків до 2,5 % ВВП до 2027 року. Передбачено закупівлю сучасної бронетехніки, засобів ППО з елементами штучного інтелекту та спеціальним програмним забезпеченням. З метою забезпечення боєздатності удосконалюється штатна структура особового складу армії та Корпусу, при цьому планується утримувати чисельність особового складу не нижче 10 000 військово-службовців (*Investment in infrastructure, 2018*).

Широкомасштабна збройна агресія Росії проти України демонструє змагально-протиборчий (адверсаріальний) характер сучасної війни та актуальність комплексного, узгодженого підходу до планування й застосування сил, що спирається на дані та розвідку з відкритих джерел (OSINT) і закритих каналів. Безпілотні літальні апарати (Бпла, дрони), за оцінкою J. Brazier, стали основним засобом ураження у війні в Україні й можуть спричиняти близько 80% усіх втрат (з уточненням, що роль артилерії з українського боку могла б бути більшою за умови достатнього забезпечення боєприпасами) (*Brazier, 2025*).

Розвиток подій 2025 року в Європі, Латинській Америці, Арктичному регіоні та інших зонах напруженості, включаючи війну в Україні, доводять важливість адекватної модернізації (розвитку) сил і засобів Корпусу та збройних сил Великої Британії, аби

відповідати сучасним технологічним вимогам і розвиватися для протидії майбутнім загрозам (*The Journal, n.d.*; *Шумлянський, 2025*; *Светлічний, 2025*). Нині ключовою доктриною НАТО з військової інженерії, яка охоплює планування та проведення інженерного забезпечення операцій є AJP-3.12, Allied Joint Doctrine for Military Engineering (*Scribd, n.d.*).

З огляду на загрози майбутнього Сполучене Королівство послідовно відіграє ключову роль у зміцненні обороноздатності України. Велика Британія виділила £2,3 млрд на військові витрати Україні у 2022 та 2023 роках, а підрозділи Корпусу залучені до навчання українських військових. Президент Володимир Зеленський і Прем'єр-міністр Великої Британії у січні 2025 року підписали Угоду про сторічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством. Водночас досвід цієї війни став важливим джерелом уроків для союзників, особливо у сфері розвитку військових технологій. Військові формування, які не адаптуються до темпів розвитку сучасних технологій, можуть втратити можливість ефективно виконувати свої завдання (*British Army trains, n.d.*).

Висновки. Упродовж 1787 – 2025 рр. Корпус залишається одним із ключових інституційних елементів сухопутних сил Великої Британії. Проведений аналіз засвідчує, що функціонування Корпусу демонструє комплексний та послідовний підхід до участі у забезпеченні міжнародної безпеки, поєднуючи застосування сил (засобів) із виконанням гуманітарних, відновлювальних і стабілізаційних завдань (функцій) у багатонаціональному (мультикультурному) середовищі.

У різні історичні періоди впродовж XVIII–XXI століть спрямованість діяльності Корпусу трансформувалася відповідно до еволюції стратегічних пріоритетів та оборонних потреб Великої Британії. Така гнучкість і функціональна універсальність дозволяють Корпусу адаптуватися до зміни типів загроз, інтенсивності бойових дій і умов операційного середовища, зберігаючи високу ефективність застосування на різноманітних ТВД. Географія його діяльності охоплює низку регіонів світу (зокрема Європу, Близький Схід, Північну Африку та Тропічну Африку, Південну Азію та інші зони), де підрозділи залучаються до протидії терористичним загрозам, охорони критичної інфраструктури й шляхів сполучення.

Крім вищенаведеного слід зауважити, що закордонна діяльність Корпусу включає, зокрема, співпрацю з Україною, що створює підґрунтя для імплементації напрацьованих підрозділами Корпусу

практик у сферах військового та інженерного будівництва, розмінування, відновлення інфраструктури та реалізації гуманітарних проєктів. У контексті повоєнного відновлення України та формування довгострокової архітектури безпеки такий досвід може бути використаний як модель для розроблення інтегрованих підходів до повоєнної відбудови України.

Подяки. Автори висловлюють щирю подяку кандидату технічних наук С. В. Костирі та аспіранту Інституту держави і права НАН України І. В. Светлічному за надані ідеї, наукові консультації та методологічні підходи, які були використані для підготовки цієї статті.

Використані посилання

Светлічний І. В., Нестеров Д. В., Примаченко В. Ф., Хоменко Є. В., Бесараб П. М. (2025). Освітня та наукова діяльність як засіб модернізації військової інституції: досвід корпусу інженерів. *Модернізація вищої освіти України в контексті глобалізації* : кол. моногр. Подільський Державний Університет. Baltija Publishing. м. Рига, Латвія 2025. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-560-0-35>.

Хоменко Є. В., Светлічний І. В., Чеханюк Б. Є., Бондар В. Ю. (2025). Історичний розвиток корпусу інженерів армії США. *Наука онлайн. Міжнародний електронний науковий журнал*. 2025. № 2. С. 6–21. URL: [10.25313/2524-2695-2025-2-06-21](https://doi.org/10.25313/2524-2695-2025-2-06-21).

Шумлянський С. В. (2025). Інституційна адаптація спеціалізованого військового формування (ДССТ): чинники збройної агресії та євроатлантичної інтеграції. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 30.10.2025 С. 328-329. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-confproceed.2025>.

An Overview of The Royal Engineers. (2024). *Defence Advancement*. URL: <https://www.defenseadvancement.com/resources/the-royal-engineers-uk-an-overview/> [Date accessed 09.01.2026].

A Brief History of the Royal Engineers. (n.d.). *MK Bartlett*. URL: <https://www.mkbartlett.co.uk/data/rac/re/0203MK01LC.pdf> [Date accessed 09.01.2026].

Brazier, J. (2025) ‘Unshackling Training with Drones in the Army’, Royal United Services Institute (RUSI). URL: <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/unshackling-training-drones-army> [Date accessed 09.01.2026].

British Army trains Ukrainian soldiers in mine disposal skills. (n.d.). *British Army*. URL: <https://www.army.mod.uk/news/british-army-trains-ukrainian-soldiers-in-mine-disposal-skills/> [Date accessed 09.01.2026].

Corps of Royal Engineers. (n.d.). *National Army Museum*. URL: <https://www.nam.ac.uk/explore/corps-royal-engineers> [Date accessed 09.01.2026].

Defence’s response to a more contested and volatile world. (2023). *Ministry of Defence*. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/64b55dd30ea2cb000d15e3fe/Defence_Command_Paper_2023_Defence_s_response_to_a_more_contested_and_volatile_world.pdf [Date accessed 09.01.2026].

Fact Sheet 14: Military Aid to the Civil Authorities. (n.d.). *Ministry of Defence*. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a795d6b40f0b642860d779f/Fact_sheet14-Military-Aid-Civil-Authorities.pdf [Date accessed 09.01.2026].

Investment in infrastructure and employment in Afghanistan. (2018). *Institute for Statecraft*. URL: <https://www.instre.org/wp-content/uploads/2016-April-Afghanistan-Professional-Paper.pdf> [Date accessed 09.01.2026].

Military engineering – the Royal Engineers. (2025). *Institution of Civil Engineers*, Chatham, United Kingdom. URL: <https://www.ice.org.uk/what-is-civil-engineering/infrastructure-projects/military-engineering-the-royal-engineers> [Date accessed 09.01.2026].

Ministry of Defence: Operation TELIC – United Kingdom military operations in Iraq. (2004). *Committee of Public Accounts, House of Commons*. URL: <https://publications.parliament.uk/pa/cm200304/cmselect/cmpublicacc/273/273.pdf> [Date accessed 09.01.2026].

Ministry of Defence Annual Report and Accounts 2023–24. (2024). *Ministry of Defence*. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/66aa3e400808eaf43b50db19/Ministry_of_Defence_annual_report_and_accounts_2023_to_2024.pdf [Date accessed 09.01.2026].

Operation Banner, Northern Ireland. (n.d.). *The Royal Irish Regiment*. URL: <https://www.royal-irish.com/events/operation-banner-northern-ireland> [Date accessed 09.01.2026].

Rose, E. P. F. (1996) Geologists and the army in nineteenth century Britain. *Proceedings of the Geologists' Association*, 107(1). 1996, pp. 57–69. DOI: 10.1016/S0016-7878(96)80006-X.

Royal Engineers. (n.d.). *Worshipful Company of Masons*. URL: <http://www.masonslivery.org/Masons/media/PDFfiles/2-5-2-1-A-BRIEF-HISTORY-OF-THE-CORPS-OF-ROYAL-ENGINEERS-v3.pdf> [Date accessed 09.01.2026].

Scribd (n.d.) T-33 Presentation: The main NATO documents strategic and operational command level, which are relative to GES. [PowerPoint presentation] Scribd. URL: <https://www.scribd.com/document/721924242/T-33-Presentation> [Date accessed 09.01.2026].

Strategic Defence Review. (2025). *Militaryni*. URL: <https://militaryni.com/uk/articles/strategic-defence-review-2025-yak-brytaniya-gotyetsya-do-vijny-majbutnogo/> [Date accessed 09.01.2026].

The British Army and the Falklands War. (n.d.). *National Army Museum*. URL: <https://www.nam.ac.uk/explore/british-army-and-falklands-war> [Date accessed 09.01.2026].

The British Army Review. (2023). *British Army*. URL: https://www.army.mod.uk/media/22266/bar_spr23_for-web.pdf [Date accessed 09.01.2026].

The Journal of Military History and Defence Studies. (n.d.). *Maynooth University*. URL: <http://ojs.maynoothuniversity.ie/ojs/index.php/jmhds> [Date accessed 09.01.2026].

The Royal Engineers. (n.d.). *British Cemetery Elvas*. URL: <https://www.british-cemetery-elvas.org/en/battles-e-regiments/regiments/the-royal-engineers> [Date accessed 09.01.2026].

References

Svietlichnyi, I. V., Nesterov, D. V., Prymachenko, V. F., Khomenko, Ye. V. & Besarab, P. M. (2025). Osvitnia ta naukova diialnist yak zasib modernizatsii viiskovoi instytutsii: dosvid Korpusu inzheneriv. Modernizatsiia vyshchoi osvity Ukrainy v konteksti hlobalizatsii: kolektyvna monohrafiia. Podilskyi Derzhavnyi Universytet. Riga: Baltija Publishing. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-560-0-35>. (ukr.).

Khomenko, Ye. V., Svetlichnyi, I. V., Chekhaniuk, B. Ye. & Bondar, V. Yu. (2025) Istorychnyi rozvytok korpusu inzheneriv armii SShA. Nauka online. Mizhnarodnyi elektronnyi naukovyi zhurnal, 2, 6–21. URL: <https://doi.org/10.25313/2524-2695-2025-2-06-21>. (ukr.).

Shumlianskyi, S. V. (2025). Instytutsiina adaptatsiia spetsializovanoho viiskovoho formuvannia (DSST): chynnyky zbroinoi ahresii ta yevroatlantychnoi intehratsii. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen, Kyiv, 30.10.2025, 328–329. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-confproceed>. (ukr.).

An Overview of The Royal Engineers. (2024). *Defence Advancement*. URL: <https://www.defenseadvancement.com/resources/the-royal-engineers-uk-an-overview/> [Date accessed 09.01.2026].

A Brief History of the Royal Engineers. (n.d.). *MK Bartlett*. URL: <https://www.mkbartlett.co.uk/data/rac/re/0203MK01LC.pdf> [Date accessed 09.01.2026].

Brazier, J. (2025) ‘Unshackling Training with Drones in the Army’, Royal United Services Institute (RUSI). URL: <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/unshackling-training-drones-army> [Date accessed 09.01.2026].

British Army trains Ukrainian soldiers in mine disposal skills. (n.d.). *British Army*. URL: <https://www.army.mod.uk/news/british-army-trains-ukrainian-soldiers-in-mine-disposal-skills/> [Date accessed 09.01.2026].

Corps of Royal Engineers. (n.d.). *National Army Museum*. URL: <https://www.nam.ac.uk/explore/corps-royal-engineers> [Date accessed 09.01.2026].

Defence’s response to a more contested and volatile world. (2023). *Ministry of Defence*. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/64b55dd30ea2cb000d15e3fe/Defence_Command_Paper_2023_Defence_s_response_to_a_more_contested_and_volatile_world.pdf [Date accessed 09.01.2026].

Fact Sheet 14: Military Aid to the Civil Authorities. (n.d.). *Ministry of Defence*. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a795d6b40f0b642860d779f/Factsheet_14-Military-Aid-Civil-Authorities.pdf [Date accessed 09.01.2026].

Investment in infrastructure and employment in Afghanistan. (2018). *Institute for Statecraft*. URL: <https://www.instre.org/wp-content/uploads/2016-April-Afghanistan-Professional-Paper.pdf> [Date accessed 09.01.2026].

Military engineering – the Royal Engineers. (2025). *Institution of Civil Engineers*, Chatham, United Kingdom. URL: <https://www.ice.org.uk/what-is-civil-engineering/infrastructure-projects/military-engineering-the-royal-engineers> [Date accessed 09.01.2026].

Ministry of Defence: Operation TELIC — United Kingdom military operations in Iraq. (2004). *Committee of Public Accounts, House of Commons*. URL: <https://publications.parliament.uk/pa/cm200304/cmselect/cmpubacc/273/273.pdf> [Date accessed 09.01.2026].

Ministry of Defence Annual Report and Accounts 2023–24. (2024). *Ministry of Defence*. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/66aa3e400808eaf43b50db19/Ministry_of_Defence_annual_report_and_accounts_2023_to_2024.pdf [Date accessed 09.01.2026].

Operation Banner, Northern Ireland. (n.d.). *The Royal Irish Regiment*. URL: <https://www.royal-irish.com/events/operation-banner-northern-ireland> [Date accessed 09.01.2026].

Royal Engineers. (n.d.). *Worshipful Company of Masons*. URL: <http://www.masonslivery.org/Masons/media/PDFfiles/2-5-2-1-A-BRIEF-HISTORY-OF-THE-CORPS-OF-ROYAL-ENGINEERS-v3.pdf> [Date accessed 09.01.2026].

Scribd (n.d.) T-33 Presentation: The main NATO documents strategic and operational command level, which are relative to GES. [PowerPoint presentation] Scribd. URL: <https://www.scribd.com/document/721924242/T-33-Presentation> [Date accessed 09.01.2026].

Strategic Defence Review. (2025). *Militarnyi*. URL: <https://militarnyi.com/uk/articles/strategic-defence-review-2025-yak-brytaniya-gotuyetsya-do-vijny-majbutnogo/> [Date accessed 09.01.2026].

The British Army and the Falklands War. (n.d.). *National Army Museum*. URL: <https://www.nam.ac.uk/explore/british-army-and-falklands-war> [Date accessed 09.01.2026].

The British Army Review. (2023). *British Army*. URL: https://www.army.mod.uk/media/22266/bar_spr23_for-web.pdf [Date accessed 09.01.2026].

The Journal of Military History and Defence Studies. (n.d.). *Maynooth University*. URL: <http://ojs.maynoothuniversity.ie/ojs/index.php/jmhds> [Date accessed 09.01.2026].

The Royal Engineers. (n.d.). *British Cemetery Elvas*. URL: <https://www.british-cemetery-elvas.org/en/battles-e-regiments/regiments/the-royal-engineers> [Date accessed 09.01.2026].

Yemelianova S., Khomenko Y., Shumlianskyi S.

FOREIGN OPERATIONS OF THE ROYAL ENGINEERS OF THE BRITISH ARMY: HISTORY AND CONTEMPORARY PRACTICE

The article examines the historical evolution and activities of the Corps of Royal Engineers of the British Army in the United Kingdom and abroad between 1787 and 2025. The development of the Corps' overseas engagement is analysed, highlighting its role in enabling combat operations, peacekeeping missions and humanitarian activities across different historical periods. The study identifies the main stages in the institutional formation of the Corps, the evolution of its functions and the specific features of its employment (as part of engineer units) in armed conflicts and post-conflict reconstruction in various countries. The core, priority lines of the Corps' engineering activity are outlined, including combat engineering, demining, logistical support and geospatial/topographical support, as well as the training of its personnel. The article demonstrates the role and importance of the Corps within the system of global security and its ability to adapt to contemporary armed conflicts and humanitarian crises. It is shown that the Corps applies a comprehensive approach to supporting international security by combining the use of military force with humanitarian and stabilisation tasks. Over different historical periods, the main vectors of the Corps' activity shifted in line with the defence needs of the United Kingdom, while its flexibility and functional versatility enabled effective responses to changing threats and operational environments. The Corps is shown to play a key role in promoting stability, ensuring the security of civilians and protecting the strategic interests of the United Kingdom and its allies. The article also emphasises that the Corps' overseas activities include cooperation with Ukraine and its defence forces. It is concluded that the Corps' experience, particularly in demining, reconstruction and the provision of humanitarian assistance to civilians, is highly relevant for Ukraine's post-war recovery.

Keywords: Royal Engineers, military engineering, engineer support, peacekeeping operations, humanitarian engineering, armed conflicts, international security.

Дата першого надходження рукопису до видання: 15.01.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 03.02.2026

Дата публікації: 24.04.2026

РОЛЬ ЗМІ У ПРОПАГАНДІ ПІД ЧАС ВІЙНИ У ХОРВАТІЇ У 1991-1995 РОКАХ

У статті показано ключову роль, яку відіграли ЗМІ у впливі на громадську думку суспільства та на розвиток конфлікту в майбутньому під час війни у Хорватії в 1991 – 1995 роках. З’ясовано, що усі сторони конфлікту перебували під етнічними і політичними впливами та активно були задіяні для поширення націоналістичної пропаганди. Ще задовго до початку війни сербські та хорватські медіа готували свою аудиторію до насильства й майбутнього збройного протистояння, поширюючи розповіді про злочини Другої світової війни, нібито скоєні іншою стороною. Сербські та хорватські пропагандистські кампанії взаємно підсилювали одна одну, а обидва політичні керівництва повністю взяли ЗМІ під свій контроль і використовували їх для розпалювання ворожнечі. У Боснії та Герцеговині медіапростір також був поділений за етнічною ознакою, що впливало на продовження війни та перешкоджало досягненню миру. Сербська влада активно використовувала медіа під час воєнної агресії: формувалася нова сербська ідентичність, мова ненависті толерувалася й заохочувалася, а також утверджувалося переконання, що прояв ненависті до представників несербських національностей є свободою слова, а вбивства представників інших народів, які публічно демонстрували незгоду із сербською політикою, не є злочинами, що підлягають покаранню. Хорватські медіа вели пропаганду як під час війни у Хорватії, так і під час війни у Боснії та Герцеговині, наголошуючи на моральній перевазі хорватських жертв, водночас ігноруючи сербські втрати, а також використовуючи фальсифікації фактів геноциду проти хорватів для виправдання власної агресії. Наслідками інформаційно-психологічного впливу на населення сторін конфлікту стали численні воєнні злочини, етнічні чистки, масові вбивства, релігійна ворожнеча та вкрай агресивне ставлення до представників інших народів.

Ключові слова: пропаганда, війна у Хорватії, ЗМІ, Югославія, операцій під фальшивим прапором.

Постановка проблеми та її актуальність. Під час розпаду Югославії (1991 – 1992 рр.) ЗМІ відіграли вирішальну роль у впливі громадської думки на розвиток конфлікту в майбутньому. Медіа, які були контрольовані державними режимами, допомогли створити середовище, яке уможливило війну, атакуючи громадянські принципи, підживлюючи страх перед етнічним насильством і створюючи згоду. Попри те, що сторони югославських війн

Сороківська-Обіход Аріадна Ігорівна, доктор філософії, старший викладач кафедри воєнної історії, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Сороківська-Обіход А. І., 2026.

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

ISSN 2313-5603

використовували пропаганду, режим Слободана Мілошевича відіграв провідну роль у її поширенні. Ще у 1987 році С. Мілошевич почав використовувати державне телебачення, щоб зобразити Соціалістичну Федеративну Республіку Югославію як «анти-сербську», що викликало конкурентну пропаганду з боку Хорватії, Боснії та Герцеговини. Більшість ЗМІ використовували цю тактику, піддалися етнічним і політичним впливам та діяли як інструменти для націоналістичної пропаганди. Практичне значення дослідження полягає у можливості використання фактичного матеріалу наукової розвідки для поглибленого вивчення інформаційно-психологічного впливу на населення конфліктуючих сторін, наслідками якого стали численні військові злочини, етнічні чистки, масові вбивства, релігійна ворожнеча, вкрай агресивне ставлення до представників інших народів.

Аналіз попередніх досліджень. Науковий доробок про роль ЗМІ у розпалюванні війни представлений працями Івани Поліч, яка проаналізувала, та порівняла специфіку пропаганди основних ЗМІ в Сербії і Хорватії, що використовували дітей як знаряддя для розпалювання війни (Polić, 2018: 103), Реана Сенькович ґрунтовно проаналізувала як під час війни хорватські масмедіа, державні інституції та установи культури створювали й закріплювали образи героїв, воїнів, мучеників і ворогів, формуючи колективну свідомість і мобілізуючи населення (Senjković, 2001: 33), Ігор Каніжай дослідив, як хорватські та сербські медіа висвітлювали початок війни у Хорватії, створюючи образи “своїх” і “чужих”, журналістика переставала бути об’єктивною і перетворювалась у знаряддя війни, маніпулюючи громадською думкою (Kanižaj, 2011: 179), Кеті Сміт аналізує британські ЗМІ, які формували західне сприйняття подій, показуючи етнічні чистки, жорстокість, щодо цивільного населення, зображуючи сербів як агресорів, а хорватів як жертв і борців за незалежність (Smith, 2007: 2).

Мета статті: на основі опрацьованих матеріалів дослідити вплив ЗМІ у пропаганді сторін конфлікту та його наслідки.

Виклад основного матеріалу. Хорватська війна або Вітчизняна війна (1991 – 1995 рр.) – оборонно-визвольна війна за незалежність і цілісність Республіки Хорватія проти агресії об’єднаних так званих великосербських сил: екстремістів з Хорватії (Сербської Країни), Боснії і Герцеговини (Республіки Сербської), Сербії та Чорногорії. На початку війни важливу роль у нападах на Республіку Хорватію

відіграла Югославська народна армія (ЮНА), яка на той час ще принаймні номінально була спільною військовою силою всіх членів Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія (СФРЮ). Протягом кількох місяців ЮНА була реорганізована у три армії, які були пов'язані спільним командуванням і постачанням – Сербська армія Країни в Хорватії, Армія Республіки Сербської в Боснії та Герцеговині (БіГ) та Армія Югославії в Сербії та Чорногорії. Хорватській війні передувало повстання частини сербського населення в Хорватії – так звана «Революція колод», яка спалахнула 17 серпня 1990 року і спричинила незначні збройні інциденти з кількох сторін (*Вікіпедія, 2025: 1*).

У стратегічному плані війна складалася з трьох етапів. На першому етапі, до січня 1992 року здійснювалася «повзуча» військова агресія проти Хорватії, яка була змушена оборонятися. Хорватське керівництво сподівалося вирішити конфлікт політико-дипломатичними засобами та одночасно вжило необхідних заходів для забезпечення виживання хорватської держави, спочатку посиливши поліцейські сили. Зіткнувшись з міжнародною ситуацією під час розпаду комуністичного блоку та суперечливих інтересів народів Югославії, які призвели до її повного розпаду, ЮНА ще в 1990 році розпочала реорганізацію, у рамках діяльності під назвою «Єдність-3», в мирний час систематично зміцнювалися сили ЮНА, які були розгорнуті в тих частинах СФРЮ, де очікувалися зіткнення, і скорочувалися у районах, де не передбачалися проблеми та підтримувалися її дії. На початку 1991 року ЮНА вирішує за допомогою абсолютно незаконної масової роздачі зброї цивільному населенню озброїти етнічних сербів у Хорватії та Боснії і Герцеговині. Також на цих територіях сербські екстремісти звели барикади та організували паралельну систему управління (*Pavkovic, 2000: 131*).

З квітня 1991 року розпочалися збройні конфлікти, а сербські повстанці займали нові території у районах, населених етнічними сербами. З серпня 1991 року ці конфлікти переросли в пряму агресію з боку Сербії, яка прагнула консолідувати та розширити територію, захоплену місцевим силам, що склалися з сербів-повстанців за підтримки ЮНА. У свою чергу, Хорватія чинила досить сильний і наполегливий опір агресії. З цього часу і до завершення війни на окупованих сербами територіях Хорватії діяла самопроголошена держава під назвою Республіка Сербська

Країна (РСК), яка не отримала міжнародного визнання, і так звані президенти якої – Мілан Бабич, Горан Хаджич та Мілан Мартич – були засуджені Міжнародним трибуналом для колишньої Югославії (МТКЮ) до тривалих термінів ув'язнення через здійснення масових воєнних злочинів проти військовополонених і цивільного населення (*Pavkovic, 2000: 152-153*).

На другому етапі, з січня 1992 р. по травень 1995 р. сталася пауза в агресії та розгортанні миротворчих сил Організації Об'єднаних Націй (ООН) уздовж ліній припинення вогню. Для Хорватії це був етап дипломатичних зусиль і переговорів, зміцнення сил разом із проведенням операцій тактичного рівня, під час яких були звільнені менші частини території – узбережжя Дубровника. На цьому етапі розпочалася війна в Боснії та Герцеговині, яка, ймовірно, не вижила би без значної підтримки Хорватії; однак під час цієї війни виник боснійсько-хорватський конфлікт (*Pavkovic, 2000: 201*).

На третьому етапі, у травні-серпні 1995 року, були проведені військово-морські бойові дії, під час яких у ході операції «Буря» було остаточно звільнено найбільшу частину окупованої території в Посавині, західній Славонії, Бановині, Кордуні, Ліці, північній Далмації. Протягом кількох місяців після них тривали воєнні дії на території Боснії та Герцеговини. Спільні сили Боснії та Герцеговини та підрозділів хорватської армії в ході операції «Маестраль» підійшли до Баня-Луки і уможливили проведення мирних переговорів у Дейтоні в 1995 році, що призвели до тривалого миру (*Tanner, 2001: 57*).

На четвертому етапі окуповану територію хорватського Дунайського регіону було реінтегровано без застосування воєнної сили за допомогою перехідної міжнародної адміністрації (1996 – 1998 рр.). Укладення Ердутської угоди в листопаді 1995 року зробило непотрібним проведення запланованої хорватської операції «Грім» і дозволило припинити воєнні дії без подальших втрат і руйнувань (*Tanner, 2001: 89-90*).

У війні загинуло понад 21 000 людей: зі сторони Хорватії – 13 583 (включаючи зниклих безвісти) за даними Іво Гольдштейна (професора Загребського університету) або 15 970 за даними Дражена Живіча (наукового співробітника Інституту соціальних наук «Іво Пілар») і з сербської сторони – 8 039, з них 6 760 на території, підконтрольній повсталим сербам, та 1 279 військово-службовців ЮНА згідно з офіційними даними Сербії. Війна та

воєнні руйнування охопили 54% хорватської території, де проживало 36% хорватського населення. Під сербською окупацією перебувало 14 760 км² або 26% території Хорватії. Жоден хорватський військовослужбовець не увійшов на територію Сербії. У грудні 1991 р. в Хорватії було близько 550 000 тимчасово переміщених осіб і біженців, 150 000 осіб емігрували за кордон. Лише, починаючи з 1995 року, почалося масове повернення тимчасово переміщених осіб та біженців на території, які знову опинилися під контролем хорватської влади. В обороні Хорватії брали участь 5% жінок, тобто 23 080, з яких 127 загинуло, а 1 113 стали інвалідами. Згідно з даними Державного аудиту, прямі збитки від війни у Хорватії в період 1990 – 1999 рр. становили 236 млрд кун або 65 млрд німецьких марок, було зруйновано 180 000 будинків і 25% хорватської економіки (*Tatalović & Jakešević, 2008: 213*).

Особливістю хорватської війни стало те, що агресор прагнув не лише завоювання території, а й знищення самобутності Хорватії та хорватів – народу, культури та історії, про що свідчать обстріли кафедрального собору Шибеника та Задарського собору, які розташовані далеко від будь-яких законних військових цілей чи інфраструктури. Міжнародне співтовариство намагалося виступити посередником у досягненні миру: пропозиції включали відмову від частини території Хорватії або принаймні значне зменшення суверенітету Хорватії над частинами її території. Лише після того, як хорватська армія здобула перевагу у воєнній сфері в 1995 р. було досягнуто мирної угоди, яка включала амністію для учасників збройного повстання, гарантії дотримання громадянських прав для етнічних сербів – громадян Хорватії (*Armatta, 2003: 1*).

Фактично Хорватську війну не можна розглядати цілком окремо від війни у Боснії та Герцеговині, яка проходила в той же час та з тим же агресором, який мав мету – створення так званої Великої Сербії та розглядав території сусідніх країн як нероздільне поле битви. Сербія організовувала, озброювала та командувала сербськими силами в Республіці Хорватії та Боснії й Герцеговині, через що проти неї були застосовані міжнародні економічні санкції. Після завершення війни у Словенії (Десятиденної війни) у липні 1991 р. Югославська народна армія відвела свої сили та військову техніку до ліній, визначених Слободаном Мілошевичем як кордони «Великої Сербії». По-перше, за допомогою таємних дій Міністерства внутрішніх справ і управління безпеки ЮНА та сербської меншини в Хорватії було здійснено серію терористичних акцій, які пізніше назвали

«Революцією колод». Перед початком цієї підривної діяльності було розпочато проведення кількох секретних операцій, які керувалися напряму з Белграда, з метою повалення новообраного демократичного уряду Хорватії та зникнення Хорватії як держави. Частиною операцій зі створення терористичних центрів в Хорватії керувала Служба державної безпеки Республіки Сербії на чолі з Йовіцею Станішичем, військовою складовою цих операцій керувала ЮНА під командуванням генерал-майора Александра Васильєвіча. Основними операціями стали «Щит», «Прорив» і «Лабрадор» (*Buljan, 2017: 1*).

Після того, як 23 травня 1990 року хорватські комуністи на чолі з Івіцею Рачаном дозволили ЮНА захопити зброю хорватської територіальної оборони, ЮНА розпочала операцію «Щит», головною метою якої було будь-якою ціною запобігти озброєнню Хорватії та створити перешкоди на її шляху до здобуття незалежності. Для цього було застосовано типову непрямую стратегію: за допомогою зовнішніх маневрів припинити легальне озброєння шляхом введення ембарго, а потім внутрішніми маневрами припинити незаконне озброєння, аби Хорватія залишилася лише з поліцейськими гвинтівками, кийками та мисливськими карабінами. У рамках цієї операції ЮНА заарештувала Антуна Кікаша в Загребі, коли він прибув на транспортному літаку «Uganda Air», заповненому протитанковою зброєю. Згодом частину цієї операції, генерали Велько Кадієвіч і Александар Васильєвіч показали у фільмі «Останні події в Югославії» (*Buljan, 2017: 2*).

У той же час проводилася операція «Прорив», у ході якої сербські МВС і ЮНА таємно озброювали представників сербської меншини, щоб стимулювати тероризм. Операція «Прорив-1» проводилася з аеропорту Желява поблизу Біхача (Хорватія). Щодня щонайменше три-чотири вантажівки, зі зброєю, виїжджали зі складу з допоміжного приміщення, яке називали «Мисливським будинком», за заздалегідь підготовленим планом і за допомогою сербської коопераційної мережі. Вантажівками керували військовослужбовці ЮНА, яких у супроводі військової поліції відвозили до сербських сіл. Зброю розвантажували, а потім роздавали селянам. Операція «Прорив-2» проводилася таким же чином у Східній Славонії, Барані та Сремі – зброя транспортувалася зі складів сербських МВС і ЮНА в Сербії. Така транскордонна контрабанда зброї для терористів за нормами міжнародного права є доказом воєнної агресії (*Buljan, 2017: 3*).

Задовго до початку війни сербські та хорватські ЗМІ готували свої аудиторії до насильства та збройного конфлікту, транслуючи історії про злочини Другої світової війни, вчинені іншою стороною. У хорватських ЗМІ сербів називали четниками (югославська монархістська партизанська організація в роки Другої світової війни), а в сербських ЗМІ хорватів називали усташами (хорватське початково сепаратистське, націоналістичне, таємне товариство, яке згодом переросло у фашистський політичний рух у 1920 – 1940-х рр.). Коли розпочалися бойові дії, це були ярлики, які регулярно використовувалися в медіа-звітах про війну з обох сторін та роздмухували ненависть і страх серед населення. Сербська та хорватська пропагандистські кампанії також посилювали одна одну. Націоналістична риторика президента Хорватії Франьо Туджмана та інших хорватських громадських діячів до та після хорватських парламентських виборів 1990 року допомогла президенту Сербії Слободану Мілошевичу. Так само політика С. Мілошевича в Хорватії викликала посилення націоналістичних настроїв серед хорватів, які Ф. Туджман використав на свою користь. Обидва лідери взяли під свій контроль ЗМІ, використовуючи газетні, радіо- та телевізійні повідомлення для розпалювання ворожнечі. У Боснії та Герцеговині ЗМІ також були розділені за етнічною ознакою, що сприяло продовженню війни та перешкоджало досягненню миру. Ворогуючі сторони використовували різні тактики, наприклад, повідомлення про воєнні злочини, про вбивства власних громадян іншою стороною, демонстрували документальні фільми (*Polić, 2018: 117*).

Колишній співробітник контррозвідувальної служби (КОС) Військово-повітряних сил Югославії Мустафа Чандіч підтвердив факт проведення операцій під фальшивим прапором «Лабрадор» і «Опера» (тобто дії, скоєної з метою приховати фактичну належність нападників, уникнути відповідальності та покласти провину на іншу сторону). Ці спецоперації служби контррозвідки ЮНА проводилися на початковому етапі війни у Загребі з 19 серпня 1991 року, у ході яких було закладено і приведено в дію вибухові пристрої в приміщенні єврейської громади міста та на єврейській частині кладовища Мірогой. Операції були задумані як серія терористичних атак, спрямованих на створення іміджу Хорватії як профашистської держави. Такі дії стали різновидом сербської психологічної операції, а також формою неоголошеної війни проти

Хорватії. У рамках цієї антихорватської пропаганди телевізійні зображення потерпілих хорватів подавалися, як зображення сербських жертв хорватських злочинів. Операція «Лабрадор» була доповнена операцією «Опера» (альтернативна назва «Східна Опера») – пропагандистською кампанією, розробленою контррозвідувальною службою ЮНА для подачі дезінформації ЗМІ. Кодову назву «Опера» мала оперативна група пропагандистської роботи групи юго славської військової розвідувальної служби КОС, яка діяла у Департаменті безпеки ВПС у Земуні. Група була сформована в жовтні-листопаді 1991 року за ініціативи генерала Звонка Юрєвіча, тодішнього командувача ВПС і ППО ЮНА (*Kanižaj, 2011: 179*).

В операції «Лабрадор» головною метою сербів стало зміцнення існуючої шпигунської мережі та створення нової із залученням хорватських чиновників, співробітників служби безпеки, поліції, новоствореної армії та високопосадовців. Під час операції сербське керівництво та ЮНА організували серію терористичних актів, викрадень людей і пропагандистських операцій, спрямованих на те, щоб представити новообраний хорватський уряд та президента Ф. Туджмана як автократичного, антисемітського, профашистського. Протягом 1990-1991 рр. багато відібраних груп сербів таємно вирушали до Белграда, де їх навчали виготовляти та користуватися вибуховими пристроями у відділі безпеки у Земуні (*Kanižaj, 2011: 180*).

Операцію «Лабрадор» очолив генерал-лейтенант Слободан Ракочевіч, голова КОС ВПС Югославії, що базувалася в Земуні. У Загребі оперативний контроль операції було доручено підполковнику Івану Саболовічу та майору Чедо Кнежевічу. Підполковник Раденко Радойчіч відповідав за зберігання значної кількості вибухівки у Загребі та його околицях і подальше розміщення вибухових пристроїв у визначених місцях. 19 серпня 1991 року в рамках операції «Лабрадор» ці підготовлені особи організували вибухи на вулиці Палмотічева, біля будівлі єврейської громади, та на єврейському кладовищі Мірогой у Загребі, тоді обійшлося без жертв, однак вибухи завдали матеріальних збитків. Відповідальність за напади публічно не взяла жодна сторона. Інші атаки були спрямовані на підрив частини залізниці Загреб-Белград біля Вінковців і залізниці між Гліною та Войнічем та вказували на причетність президента Хорватії до цих подій. 7 жовтня 1991 року відбулося невдале вбивство Ф. Туджмана та інших хорватських посадовців під час сербського авіанальоту на Банські двори.

8 жовтня 1991 року в Шубічеві було прийнято рішення про розрив усіх державно-правових зв'язків з комуністичною Югославією, а парламент Хорватії висловив вотум довіри новообраному міністру оборони Гойко Шушаку. Причетність МВС Сербії до організації тероризму в Хорватії, транскордонного озброєння бойовиків і терористичних дій, які мали бути діями під «фальшивим прапором» (тобто дії, які мали виглядати як дії хорватських терористів) стали достатніми доказами сербської агресії. Подальші дії в рамках операції «Лабрадор» були припинені у вересні 1991 року після того, як хорватська влада захопила регіональний штаб ВПС Югославії в Загребі та конфіскувала документи, пов'язані з операцією. Владі знадобився майже місяць, щоб проаналізувати захоплені документи, що дало час головним агентам, причетним до вибухів, втекти (*Kanižaj, 2011: 186*).

До проведення операція «Опера» було залучено п'ятнадцять журналістів, відеооператорів і технічних фахівців, які мали брати участь у пропагандистській війні проти Хорватії. Вони надсилали факси та листи до ЗМІ за фальшиво підготовленими меморандумами різних фіктивних організацій, наприклад, «комуністичної секції Хорватського демократичного союзу» (ХДС) або реальних організацій. На основі справжніх друкованих матеріалів Хорватських оборонних сил (ХОС) у Белграді були створені листівки, у яких звинувачувалися хорватська національна гвардія і хорватська поліція у нібито співпраці з ЮНА. Крім того, члени такої «редакції» готували звіти командування ЮНА. З посиланням на слова іноземних журналістів у ЗМІ поширювалися сфабриковані історії, наприклад, про загибель німецьких військових інструкторів під час ракетного обстрілу і підроблені хорватські документи, які містили деякі правдиві елементи, часто взяті з хорватських ЗМІ або даних розвідки КОС. Також розповсюджувалися листівки, що розпалювали розбрат серед хорватів: «Брати з Герцеговини, поки ми захищаємо нашу прекрасну країну на полях битв у Хорватії, жителі Загреба та інші втекли за кордон...» В іноземних ЗМІ було поширено телефонну розмову командувача оборони Вуковара Міле Дедаковича Ястреба за підписом так званого «Комітету захисту Ястреба» для маніпулювання громадськістю. Для пропагандистської роботи група «Опера» збирала великий обсяг інформації для створення спотвореного медіа-контенту, спрямованого на шкоду Хорватії. Велика кількість мікрофільмів, створених для потреб КОС навесні 1990 р. шляхом таємного копіювання документів Центрального комітету Союзу

комуністів Хорватії містила різноманітну конфіденційну інформацію про осіб, установи та події в Хорватії протягом останніх років. Особливу увагу приділяли інформації поліції та спецслужб про осіб, які обіймали високі державні посади у Хорватії в 1991 році. Також використовували інформацію, зібрану в 1991 році шляхом прослуховування військових і цивільних засобів зв'язку в Хорватії розвідувальними структурами ЮНА. У березні-квітні 1994 року колишній співробітник КОС Раденко Радойчич викрив мережу сподвижників КОС ЮНА у партійній верхівці та оприлюднив імена осіб. Хоча хорватські спецслужби викрили 63 агентів КОС у хорватських містах, однак мережа КОС продовжувала діяти й надалі (*Smith, 2007: 14*).

Восени 1991 року хорватські спецслужби розпочали операцію «Яничар», метою якої було зламати мережу КОС, що залишилася в Хорватії. Це була спільна операція всіх хорватських спецслужб, яку санкціонували Іван Векіч і Гойко Шушак, тодішні міністри внутрішніх справ і оборони, а керівник служби державної безпеки Йосип Перковіч очолював ланцюжок прийняття рішень. До кінця 1991 року були заарештовані п'ятнадцять причетних осіб, проте згодом вони були звільнені в результаті обміну полоненими. Операція також призвела до виявлення списку підозрюваних оперативників КОС у Хорватії з 1789 іменами та псевдонімами. П'ятьох агентів КОС, які брали участь в операції, судили в Союзній Республіці Югославія за звинуваченнями в тероризмі та виправдали. Хорватська влада затримала двох агентів, які брали участь в операції, і засудила їх разом із сімома іншими агентами, яких судили заочно. Тих, хто перебував під вартою, виправдали, а тих, кого судили заочно, засудили (*Smith, 2007: 24*).

У 1991-1995 рр. влада Сербії активно використовувала ЗМІ під час воєнної агресії. Зокрема, великосербська шовіністична та ксенофобська ідеологія ґрунтувалася на історичному міфі, який частково базувався на поразці Сербії від Османської імперії в битві на Косовому полі у 1389 році, а іншою частиною – на геноциді сербів, скоєному хорватськими усташами-фашистами під час Другої світової війни, які у 1941 – 1945 рр. керували маріонетковою Незалежною Державою Хорватія. Зростання хорватського націоналізму та прагнення хорватів до незалежності викликало страх, особливо в районах Хорватії із переважаючим сербським населенням. Для цього було створено нову сербську ідентичність. У підконтрольних владі сербських ЗМІ хорватів

називали «неоуасташами», «фашистами», які прагнуть вбити всіх сербів та вигнати їх з віковічних місць проживання; албанців зображували дикою групою, здатною лише для продовження роду, називали «антиюгославськими контрреволюціонерами» та «мусульманськими гвалтівниками черниць», завжди наполягаючи на тому, що Косово знову має стати Сербією; словенців показували цинічними та егоїстичними, які не цінують належно допомоги сербів під час Другої світової війни; боснійських мусульман зневажливо називали «баліями» (брудними мусульманами) та зображали екстремістами, фундаменталістами, ісламістами, які тільки й мріють про джихад та невдячні сербам, з «генетичного коду» яких вони походять (Somerville, 2012: 189).

Сербська влада допускала і заохочувала мову ворожнечі в ЗМІ, створювалися переконання, що вираження ненависті до представників несербської нації означає свободу слова, а вбивства представників інших народів, які публічно демонструють свою опозицію до сербської політики, не є злочинами, за які потрібно карати, що усі народи колишньої Югославії мають менші права на суверенітет та самовизначення, на відміну від Сербії та сербських етнічних громад, які проживають у інших республіках.

Основні приклади сербської воєнної пропаганди під час Югославських війн (1991 – 1995 рр.) були такими:

Боснійці годували левів сербами. Зокрема TV Белград, посилаючись на дані Незалежної асоціації журналістів Сербії, повідомило, що боснійська влада Сараєво живою кинула сербську дівчинку для годівлі левів у зоопарку «Піонінська долина».

40 убитих немовлят у Вуковарі. Під час битви за Вуковар сербські ЗМІ повідомили про те, що 40 убитих з перерізними горлами сербських дітей віком від п'яти до семи років були знайдені в підвалі дитячого садка у с. Борово біля Вуковара. Ці дії нібито вчинили члени Хорватської національної гвардії перед капітуляцією міста. Хоча вбитих сербських дітей ніхто не бачив, а висновки судово-медичних експертів з Белграду встановили неправдивість інформації, згодом її було офіційно спростовано ЗМІ, однак ця дезінформація призвела до передбачуваної помсти, включно з різаниною у Вуковарі, що відбулася 20-21 листопада 1991 р., під час якої військовослужбовці ЮНА та сербські сили на приміській фермі Овчара розстріляли 264 хорватських військовополонених і цивільних осіб, захоплених у підвалі міської лікарні.

30 000 усташів у Дубровнику. У 1991 році державні ЗМІ Сербії та Чорногорії напередодні облоги міста свідомо та навмисно поширювали інформацію про ситуацію та перебільшували «небезпеку» нападу Хорватії на Чорногорію, якій нібито загрожували «30 000 озброєних усташів і 7 000 терористів, включаючи курдських найманців». Насправді місто захищав лише один місцевий підрозділ чисельністю 1500 осіб без танків і важкої артилерії, також не було жодних найманців.

Палаючі шини в Дубровнику. Під час облоги міста, коли з'явилася інформація про обстріл, радіо і телебачення Сербії показали зображення Дубровника зі стовпами диму, пояснили це тим, що місцеві жителі навмисно підпалюють автомобільні шини з метою імітації руйнувань міста від воєнних дій.

Підробка картини Уроша Предіча. У 1994 р. сербське видання «Вечірні новини» опублікувало картину сербського художника XIX століття У. Предіча «Сирота на могилі матері», як актуальну фотографію сербського хлопчика зі Сребрениці «на могилі батьків, яких убили мусульмани».

Обстріли ринку Маркале у Сараєво. Два випадки обстрілу мирних жителів 5 лютого 1994 р. і 28 серпня 1995 р. вчинені армією Республіки Сербської під час облоги міста, внаслідок яких загинули понад 100 людей і сотні були поранені. Сербські ЗМІ стверджували, що боснійський уряд навмисно обстрілював власних мирних жителів, щоб залучити західні держави до втручання проти сербів.

Кастрація дітей чоловічої статі. У місті Прієдорі (Боснія і Герцеговина) з травня 1992 року місцеве сербське радіо транслювало повідомлення, у яких зобов'язували несербів розвішувати білі простирадла біля своїх будинків і носити білі пов'язки для демонстрації їхньої лояльності до сербської влади. Також місцеві просербські ЗМІ повідомляли, що хорватські і боснійські лікарі навмисно вводили сербським жінкам наркотики, щоб зробити їх нездатними до зачаття дітей чоловічої статі, спричиняли аборти у сербських жінок, які виношували дітей чоловічої статі та кастрували сербських немовлят чоловічої статі. Описані події стали одним з приводів проведення етнічних чисток серед несербського населення міста у 1992 – 1993 роках відомих під назвою «Різанина у Прієдорі», жертвами яких стало близько 3500 мирних жителів.

«Четвертий рейх» і «Ватиканська змова». Сербські ЗМІ повідомляли про нібито змову іноземних держав з метою знищення Югославії. Зокрема «ТБ Белград» показало, як президент Хорватії Ф. Туджман потискає руку канцлеру Німеччини Гельмуту Колю, звинувачивши їх у змові, а Папу Івана Павла II звинувативши у підтримці неофашизму в Хорватії». Як наслідок, у вересні 1991 року сербські демонстранти обстріляли посольства Німеччини та Ватикану.

Цитата Ф. Туджмана 1992 року про «Хорватію, яка хоче війни». Сербські ЗМІ неодноразово згадували виступ президента Хорватії Ф. Туджмана у Загребі 24 травня 1992 року, у якому він нібито сказав, що війни не було б, якби Хорватія її не хотіла, таким чином перекладаючи відповідальність за початок бойових дій на президента Хорватії. Під час процесу в Гаазькому трибуналі президент Сербії Слободан Мілошевич і президент Республіки Сербська Країна (1994 – 1995 рр.) Мілан Мартич також часто вдавалися до цитати Ф. Туджмана, щоб довести свою невинність. Однак, під час судового процесу над М. Мартичем 23 жовтня 2006 р. було доведено перекручування слів Ф. Туджмана, який насправді сказав: «так, війни не було б, якби ми відмовилися від мети створення суверенної та незалежної Хорватії».

Справа «боснійських моджахедів». Сербська пропаганда зображала боснійських мусульман жорстокими екстремістами та ісламськими фундаменталістами, яких підтримували численні загони найманців-моджахедів з Близького Сходу та Північної Африки, що здійснювали воєнні злочини. Хоча Міжнародний трибунал для колишньої Югославії не висунув звинувачення жодному з іноземних добровольців, однак є задокументовані випадки вчинення підрозділами моджахедів військових злочинів – вбивств, катувань та обезголовлень сербських і хорватських військовослужбовців та мирних громадян. Колишній командувач армії БіГ Расім Деліч був засуджений МТКЮ до трьох років ув'язнення частково за злочини, вчинені загonom моджахедів, який входив до його підрозділу.

Справа «Пакрацького геноциду». Пакрацький конфлікт (Західна Славонія) виник 1 березня 1991 року коли після розпочатих звільнень сербів з органів МВС поліцейські-сербі захопили дільницю поліції та муніципальні установи, взявши у полон кількох хорватських правоохоронців. У відповідь хорватський загін поліції спеціального

призначення взяв місто штурмом, витіснивши сербів. Для запобігання подальшим зіткненням у місто було введено частини ЮНА. 2 березня 1991 року сербська газета «Вечірні новини» повідомила, що хорватські сили вбили близько 40 сербських мирних жителів. Ця історія набула поширення серед громадськості, завдяки заяві прем'єр-міністра Сербії Драгутіна Зеленовича про її правдивість, порівнюючи дії хорватів проти сербів із нацистськими злочинами. Достовірність цієї інформації не була підтверджена в інших ЗМІ з усіх семи муніципалітетів з назвою Пакрац у колишній Югославії.

Бійня у Кравиці спровокувала помсту у Сребрениці. За повідомленням сербських джерел, одне з масових вбивств сербів сталося в Кравиці 7 січня 1993 року, коли мусульманські сили Армії Республіки Боснії та Герцеговини чисельністю 3000 військовослужбовців під командуванням Насера Оріча атакували і зайняли поселення, яке захищали близько 300 бійців місцевого сербського спротиву. Під час події загинули 49 місцевих жителів, 7 зникли безвісти, 82 були поранені. У той час як мусульманський анклав Сребрениці перебував в облозі Армії Республіки Сербської, командувач угрупованням військ Армії Республіки БіГ Н. Оріч керував кількома нападами на прилеглі сербські села, багато з яких були боснійськими до війни, але були захоплені сербськими силами протягом перших місяців облоги. Ці операції призвели до численних втрат серед сербів. Пізніше МТКЮ висунув Н. Орічу звинувачення у тому, що регулярні боснійські військові підрозділи в Сребрениці часто не могли стримувати великі групи голодуючих мирних жителів, які нападали на сербські села, щоб отримати їжу. Деякі сербські ЗМІ назвали ці напади головним приводом для сербської атаки на Сребреницю в липні 1995 року. Різанина у Сребрениці стала одним із наймасштабніших воєнних злочинів і визнана МТКЮ геноцидом – це сплановане масове вбивство боснійськими сербами близько 8 000 боснійських мусульман чоловічої статі віком від 12 до 77 років, яке було вчинено після захоплення міста Армією Республіки Сербської під командуванням генерала Ратка Младича за співучасті воєнізованого формування «Скорпіони» під контролем МВС Сербії (Polić, 2018: 115-120).

У Хорватії медіа включали головного державного мовника «Хорватське радіо і телебачення», яке перебувало під контролем Ф. Туджмана та його партії «Хорватського демократичного союзу». Хорватські ЗМІ вели пропаганду як під час війни у Хорватії (1991-1995 рр.), так і під час війни у Боснії та Герцеговині (1992-1995 рр.). У

хорватських ЗМІ сербів називали четниками чи партизанами. Починаючи з 1990 року, правляча партія «Хорватський демократичний союз» посилила свій вплив на хорватське телебачення, радіо та друковані ЗМІ, відповідно західні медіа, що базувалися в Хорватії, також піддалися цьому впливу. Влітку 1991 року Хорватія найняла американську компанію зі зв'язків з громадськістю «Ruder Finn», послуги якої включали комунікацію з представниками уряду США, міжнародними ЗМІ для зміцнення суспільного іміджу країни. Стратегія також передбачала мобілізацію 2,5 мільйонів хорватів у США для лобіювання своїх представників у Конгресі. Компанія організовувала поїздки до Хорватії американських представників і поєднала ці візити з відеозаписами смертей та руйнувань. Саме тому, домінуючою точкою зору в західному дискурсі залишалося те, що причиною конфлікту був сербський експансіонізм, а не хорватський сепаратизм (*Jowett & O'Donnell, 2018: 54-65*).

У вересні 1991 року 300 співробітників «Хорватського радіо і телебачення» були звільнені з «міркувань безпеки» через те, що вони були сербської національності, або одружені з сербками, або їхні батьки були членами ЮНА, або не були прихильниками ХДС. З наближенням війни телевізійні трансляції із Загреба звинувачували югославський комуністичний режим у підкреслюванні хорватської усташської спадщини, а ЗМІ Хорватії показували громадян жертвами комуністичної змови, яка хотіла назавжди їх затаврувати. Після першого повстання хорватських сербів у 1990 році хорватські ЗМІ почали називати сербів «бородатими четницькими ордами», «терористами та змовниками» та «народом, погано схильним до демократії». Президента Сербії С. Мілошевича називали «сталіністом і більшовиком», «сталінським виродком», «грабіжником банків», «авторитарним популістом». Президента Хорватії Ф. Туджмана зображали як «мудрого», «гідного», «стабільного», «зрілого державного діяча». Після початку війни хорватська пропаганда зіграла на моральній вищості жертв, показуючи руйнування в таких містах як Дубровник і Вуковар, водночас залишаючи поза увагою знищені сербські села (*Tatalović & Jakešević, 2008: 212*).

Хорвати також використовували пропаганду проти сербів і боснійців під час Хорватсько-боснійської війни (1992-1994 рр.), яка була частиною війни у Боснії (1992-1995 рр.). Хорватські ЗМІ називали боснійських мусульман «агресорами». Наприклад, видання «Вісник» повідомило, що 9 серпня 1993 року 35 хорватів були повішені біля католицької церкви в Зеніці, згодом виявилась

неправдивість цього факту. Під час війни хорватські сили захопили телевізійну станцію у Скрадно, створили власні місцеві радіо- та телевізійні станції в Киселяку, Мостарі та Горні Вакуфі-Ускопле для трансляції націоналістичної пропаганди, видавалася хорватська щоденна газета «Вечірній лист», транслювалося «Хорватське радіо і телебачення». Зокрема, журналісти «Хорватського радіо і телебачення» причетні до різанини у Враніці у 1993 році за підбурювання до масових вбивств боснійських військовополонених після трансляції неправдивого репортажу про нібито терористів, які нападали на хорватських мирних жителів. Також телебачення представило напад хорватських сил на Мостар, як напад боснійських мусульман на хорватів, які були на боці сербів (*Shrader, 2003: 145*).

Хорватські ЗМІ навіть на піку хорватсько-боснійської війни, все ще вважали сербів головним ворогом, називаючи їх «завойовниками, воєнними злочинцями, грабіжниками, терористами». Новини були сфабриковані для розпалювання ненависті, а контролюване державою телебачення та радіо поширювало антибоснійську пропаганду, посилювало напруженість між боснійцями та хорватами, звинувачувало мусульман у спробі захопити Балкани та Європу. Наприкінці 1992 року офіційні хорватські ЗМІ зосереджувалися переважно на нібито співпраці боснійців з югославською контррозвідкою і, відповідно, з сербами. Пізніше пропаганда перейшла до конкретних нападів на іслам, регулярно засуджувала небезпеку фундаменталістського екстремізму, заявляла про існування ісламської змови, повідомляла про підготовку 11 000 боснійців-бойовиків у Каїрі. Ф. Туджман виправдовував хорватське втручання в Боснію та Герцеговину, заявляв, що боснійський уряд збирався «створити ісламську державу в Європі, використовував фальсифікації фактів як докази планування вбивств хорватів боснійським урядом, закликав до насильства проти боснійців. Напади на боснійських біженців та їх переслідування посилювалися в 1993 році. Навіть після підписання Вашингтонської угоди про припинення вогню у 1994 році, хорватська преса продовжувала стверджувати, що боснійці знищать свою національну самобутність багатонаціональним федералізмом. Хоча хорватські незалежні газети «Вільна Далмація» та «Feral Tribuna» висловлювалися критично, показавши масштаби шкоди, яку хорватські сили завдали об'єктам ісламської спадщини під час війни у травні 1994 року, а їхня критика президента Ф. Туджмана призвела до публічних погроз журналістам та їхнім родинам (*Somerville, 2012: 155*).

Висновок. Ще задовго до початку війни сербські та хорватські ЗМІ готували свої аудиторії до насильства та майбутнього збройного конфлікту, поширюючи історії про злочини Другої світової війни, вчинені іншою стороною. Сербська та хорватська пропагандистські кампанії посилювали одна одну, обидва політичні лідери взяли під повний контроль ЗМІ, які використовували для розпалювання ворожнечі. У Боснії та Герцеговині ЗМІ також були розділені за етнічною ознакою, що впливало на продовження війни і перешкоджало досягненню миру. Всі сторони конфлікту використовували пропаганду, знаходилися під етнічними і політичними впливами, діяли як інструменти для поширення націоналістичної пропаганди. Влада Сербії активно використовувала ЗМІ під час воєнної агресії, було створено нову сербську ідентичність, допускалася і заохочувалася мова ворожнечі, переконання у тому, прояв ненависті до представників несербської національності означає свободу слова, а вбивства представників інших народів, які публічно демонструють свою опозицію до сербської політики, не є злочинами, за які потрібно карати. Хорватські ЗМІ вели пропаганду як під час Хорватської війни, так і під час війни у Боснії і Герцеговині, акцентуючи увагу на моральній вищості хорватських жертв, водночас залишаючи поза увагою сербські втрати, використовували фальсифікації фактів геноциду проти хорватів для виправдання власної агресії. Наслідками інформаційно-психологічного впливу на населення конфліктуючих сторін стали численні воєнні злочини, етнічні чистки, масові вбивства, релігійна ворожнеча, вкрай агресивне ставлення до представників інших народів.

Використані посилання

Револуція колод (2025). *Вікіпедія*: URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Револуція_колод (Дата звернення: 25.07.2025)

Armatta Judith (2003). Milosevic's Propaganda War. *Institute of War and Peace Reporting*. 27 February 2003. URL: <https://universityofleeds.github.io/philtaylorpapers/vp017e58.html> (Дата звернення: 25.07.2025)

Buljan Joško (2017). Tajne srpske operacije koje nisu mogle zaustaviti put prema nezavisnosti. *Hrvatski tjednik*. 18 listopada 2017. URL: <https://www.hkv.hr/hrvatski-tjednik/27818-j-buljan-tajne-srpske-operacije-koje-nisu-mogle-zaustaviti-put-prema-nezavisnosti.html> (Дата звернення: 25.07.2025)

Jowett Garth, O'Donnell Victoria (2018). *Propaganda & Persuasion (7th ed.)*. SAGE Publications, 400 p.

Kanižaj Igor (2011). Propaganda Versus the Truth: Portrayals of the War in the Media in 1991. *Kultura sjećanja: 1991. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti* (Cipek Tihomir). Zagreb: Disput, p. 179-198.

Pavkovic Aleksandar (2000). *The Fragmentation of Yugoslavia: Nationalism and War in the Balkans*. Springer, 257 p.

Polić Ivana (2018). Testing the Limits of Manipulation: Children as a Propaganda Tool in Serbian and Croatian Media during the Yugoslav Wars (1991-95). *Remembrance and Solidarity*. Nr 6, p. 103-121.

Senjković Reana (2001). Propaganda, the Media, Heroes, Myths and Warriors. *Polemos*. Vol. IV No. 8, p. 33-79.

Shrader Charles (2003). *The Muslim-Croat Civil War in Central Bosnia: A Military History, 1992–1994*. College Station, Texas: A&M University Press, 248 p.

Smith Katie (2007). Framing the War in Croatia: Propaganda, Ideology and the British Press. *E-International Relations*. 22 December 2007, p. 1-37.

Somerville Keith (2012). *Radio Propaganda and the Broadcasting of Hatred: Historical Development and Definitions*. Springer, 275 p. <https://doi.org/10.1057/9781137284150>

Tanner Marcus (2001). *Croatia: A Nation Forged in War*. New Haven: Yale University Press, 384 p.

Tatalović Siniša, Jakešević Ružica (2008). Terrorism in the Western Balkans – The Croatian Experience and Position. In Prezelj, Iztok (ed.). *The Fight Against Terrorism and Crisis Management in the Western Balkans*. Ljubjana: IOS Press, 223 p.

References

Log Revolution (2025). *Wikipedia*: URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Революція_колод (Access date: 25.07.2025) (ukr.).

Armatta Judith (2003). Milosevic's Propaganda War. *Institute of War and Peace Reporting*. 27 February 2003. URL: <https://universityofleeds.github.io/philtaylorpapers/vp017e58.html> (Access date: 25.07.2025) (eng.).

Buljan Joško (2017). Secret Serbian operations that could not stop the path to independence. *Hrvatski tjednik*. 18 October 2017 (Access date: 25.07.2025) (hr.).

Jowett Garth, O'Donnell Victoria (2018). *Propaganda & Persuasion (7th ed.)*. SAGE Publications, 400 p. (eng.).

Kanižaj Igor (2011). Propaganda Versus the Truth: Portrayals of the War in the Media in 1991. *Kultura sjećanja: 1991. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti* (Čipek Tihomir). Zagreb: Disput, p. 179-198 (eng.).

Pavkovic Aleksandar (2000). *The Fragmentation of Yugoslavia: Nationalism and War in the Balkans*. Springer, 257 p. (eng.).

Polić Ivana (2018). Testing the Limits of Manipulation: Children as a Propaganda Tool in Serbian and Croatian Media during the Yugoslav Wars (1991-95). *Remembrance and Solidarity*. Nr 6, p. 103-121(eng.).

Senjković Reana (2001). Propaganda, the Media, Heroes, Myths and Warriors. *Polemos*. Vol. IV No. 8, p. 33-79 (eng.).

Shrader Charles (2003). *The Muslim-Croat Civil War in Central Bosnia: A Military History, 1992–1994*. College Station: A&M University Press, 248 p. (eng.).

Smith Katie (2007). Framing the War in Croatia: Propaganda, Ideology and the British Press. *E-International Relations*. 22 December 2007, p. 1-37 (eng.).

Somerville Keith (2012). *Radio Propaganda and the Broadcasting of Hatred: Historical Development and Definitions*. Springer, 275 p. (eng.). <https://doi.org/10.1057/9781137284150>

Tanner Marcus (2001). *Croatia: A Nation Forged in War*. New Haven: Yale University Press, 384 p. (eng.).

Tatalović Siniša, Jakešević Ružica (2008). Terrorism in the Western Balkans – The Croatian Experience and Position. In Prezelj, Iztok (ed.). *The Fight Against Terrorism and Crisis Management in the Western Balkans*. Ljubjana: IOS Press, 223 p. (eng.).

Sorokivska-Obikhod A.

THE ROLE OF THE MEDIA IN PROPAGANDA DURING THE WAR IN CROATIA IN 1991-1995

The article shows the key role played by the media in influencing public opinion and the future development of the conflict during the war in Croatia in 1991-1995. It is found that all parties to the conflict used propaganda, were under ethnic and political influence and actively acted as tools for the spread of nationalist propaganda. Long before the war began, Serbian and Croatian media prepared their audiences for violence and future armed conflict by spreading stories about the crimes of World War II committed by the other side. Serbian and Croatian propaganda campaigns reinforced each other, and both political leaders took full control of the media, which they used to incite hostility. In Bosnia and Herzegovina, the media was also divided along ethnic lines, which influenced the continuation of the war and hindered the achievement of peace. All sides of the conflict used propaganda, were influenced by ethnic and political factors, and acted as tools for the dissemination of nationalist propaganda. The Serbian authorities actively used the media during the military aggression, a new Serbian identity was created, hate speech was tolerated and encouraged, and the belief was created that expressing hatred towards representatives of non-Serb nationality meant freedom of speech, and that the murders of representatives of other nations who publicly demonstrate their opposition to Serbian policy were not crimes that should be punished. The Croatian media conducted propaganda both during the Croatian War and during the war in Bosnia and Herzegovina, emphasizing the moral superiority of Croatian victims, while ignoring Serbian losses, and used falsifications of the facts of genocide against Croats to justify their own aggression. The consequences of the informational and psychological impact on the population of the conflicting parties were numerous war crimes, ethnic cleansing, mass murders, religious hostility, and an extremely aggressive attitude towards representatives of other nations.

Keywords: propaganda, war in Croatia, media, Yugoslavia, false flag operations.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.09.2025

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 18.11.2025

Дата публікації: 24.04.2026

УДК 94:[355+623.41/.43]"20/21"

СІВАК О. І.

<https://orcid.org/0000-0002-2451-1863>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.45.2026.276-296>

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ САМОХІДНИХ АРТИЛЕРІЙСЬКИХ УСТАНОВОК НА АВТОМОБІЛЬНОМУ ШАСІ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

У статті досліджується процес розвитку артилерійського озброєння на автомобільному шасі в межах концепції Truck-Mounted Gun (TMG) як одного з ключових напрямів трансформації сучасної артилерії. На прикладі колісних самохідних артилерійських систем CAESAR, Hawkeye та G6 Rhino проаналізовано еволюцію підходів до поєднання вогневої потужності, мобільності та стратегічної транспортельності артилерійських засобів.

Особливу увагу приділено конструктивним і тактико-технічним особливостям зазначених систем, зокрема застосуванню автомобільних шасі різної вантажопідйомності, автоматизованих систем управління вогнем, технологій зменшеної віддачі та гідравлічних стабілізаторів. У статті показано, що CAESAR репрезентує важкий сегмент TMG, орієнтований на далекобійну вогневу підтримку у конфліктах високої інтенсивності; Hawkeye – легкий експедиційний напрям, спрямований на забезпечення повітряно-мобільних і швидкореагуючих підрозділів; G6 Rhino – приклад важкої колісної артилерії з підвищеним рівнем захищеності, призначеної для дій у високоінтенсивному бойовому середовищі.

Колісні артилерійські системи типу TMG сформували окремий і стійкий напрям розвитку сучасної артилерії, що зумовлений зростанням вимог до оперативної та стратегічної мобільності, скороченням часу розгортання і підвищенням живучості артилерійських підрозділів в умовах сучасної контрбатареїної боротьби.

На основі порівняльного аналізу зроблено висновок, що концепція TMG не є уніфікованим рішенням, а реалізується у кількох функціональних варіантах залежно від військово-доктринальних потреб держав-розробників. Узагальнення бойового та експлуатаційного досвіду свідчить про зростання ролі колісних самохідних артилерійських установок, як ефективного доповнення до гусеничних САУ та буксированої артилерії у сучасних і майбутніх збройних конфліктах.

Ключові слова: артилерія, самохідна артилерія, колісні САУ, стратегічна мобільність, бойові дії.

Постановка проблеми та її актуальність. Локальні війни, збройні конфлікти у світі та широкомасштабне вторгнення військ російської федерації в Україну внесли суттєві зміни у форми й способи застосування збройних сил. Незмінним залишається факт,

---

Сівак Олександр Ігорович, ад'юнкт штатний науково-організаційного відділу, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Сівак О.І., 2026.

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

ISSN 2313-5603

що перемагає той, хто може завдати великих втрат противнику в живій силі та техніці. Незважаючи на розвиток БпЛА, головна роль у виконанні завдання щодо масованого вогневого ураження ворога належить артилерійським засобам. За чотири роки широко-масштабної російсько-Української війни артилерія продовжує бути панівною силою на полі бою. Аналіз збройних конфліктів останніх десятиріч та ведення бойових дій проти російських окупаційних військ свідчать про неухильне підвищення ролі вогневого ураження противника засобами артилерії, важливості маневреності артилерії, швидкості виконання завдання та збереження техніки від ворожих обстрілів та БпЛА.

Аналіз попередніх досліджень. Як показує історичний аналіз локальних війн та збройних конфліктів, основна роль при виконанні завдань прикриття та наступу підрозділів і частин Сухопутних військ належить артилерії, зокрема артилерійським системам на автомобільних шасі (модифікація ТМГ). Однак, вітчизняна воєнна історіографія до останнього часу цьому аспекту приділяла невинуватно мало уваги. Застосування самохідної артилерії та окремі підходи до підвищення точності артилерійських гармат вивчали: (Петушков, 2021; Зубарєв, 2021; Щетін, 2021); основні напрямки розвитку колісних самохідних артилерійських установок (САУ) сучасних армій та їх технічні характеристики дослідники (Грубель, 2017; Крайник, 2017; Харук, 2020; 2024; 2025); бойове застосування ракетних військ і артилерії (Кожєвніков, 2005; Репіло, 2023) та ін.

Мета та завдання дослідження. Зважаючи на відсутність комплексного історичного дослідження та рекомендацій стосовно застосування САУ на автомобільних шасі при обороні й наступі за різних умов, а також продовження воєнних дій на території України, постає об'єктивна необхідність вивчення розвитку колісних САУ сучасних армій та їхніх технічних характеристик на основі досвіду збройних конфліктів останніх десятиліть. Метою дослідження є простеження історичних передумов і етапів розвитку артилерійського озброєння на автомобільному шасі в межах концепції ТМГ та аналіз трансформації підходів до застосування колісної артилерії у кінці ХХ – на початку ХХІ століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досвід ведення збройних конфліктів останніх десятиліть у світі та бойові дії на території України свідчать, що артилерія продовжує посідати одне з

провідних місць у протистоянні ворогу. Серед головних переваг колісної самохідної артилерії наступні: мобільність, дальність і точність ведення вогню, швидкість маневру та можливість здійснення кількосткілометрового маршу в умовах бездоріжжя. Сучасні зразки САУ (модифікація ТМГ), що мають броньований корпус і башту, не потребують логістичних витрат на переміщення, мають високу прохідність, можуть продовжувати рух навіть після підриву на міні.

Перші у світі САУ для протиповітряної оборони з'явилися ще до Першої світової війни, під час франко-пруської війни у німецьких військах були двохосові візки, запряжені кінями, у центрі яких на металевій тумбі було встановлено першу у світі гармату (36-тт-Ballonabwehrkanone Modell 1870 von Krupp) (*Широкорад, 1998:37*). Її призначення – боротьба з повітряними цілями, за необхідності можна було навіть переслідувати аеростати різних модифікацій. Збільшення далькобійності артилерії, необхідність корегування артилерійського вогню, інтенсивне використання аеростатів під час російсько-японської війни сприяли появі у 1906 р. першої бронемашини і зенітної САУ, сконструйованої німецьким конструктором Генріхом Ерхардтом (*Широкорад, 1998:38*). Це був невеликий автомобіль вагою 3,2 т на бензиновому двигуні й ланцюговою передачею на задню вісь, швидкістю до 45 км/год. Екіпаж із 5 осіб захищав зроблений зі сталі корпус, 50-мм гармата фірми «Райнметал» мала сектор горизонтального обстрілу 60°, а вертикального – до 70°. У середині корпусу в спеціальних ящиках знаходився бойовий комплект кількістю 100 снарядів. Дальність польоту снаряда при початковій швидкості 500 м/с становила 3,75 км. У подальшому подібні конструкції з'явилися в різних арміях світу: 77-мм зенітна гармата L/30 на шасі повнопривідного автомобіля та 77-мм зенітна гармата L/35 Круппа (Німеччина); 37-мм зенітна гармата на відкритій платформі автомобіля (Австро-Угорщина); 47-мм гармата Шнайдера на броньованому авто (Франція); 47-мм гармата Віккерса на автомобільних шасі (Велика Британія); 75-мм швидкострільна гармата Депорта (Італія) тощо (*Широкорад, 1998*). Саме французький інженер Депорт вперше спробував створити складну універсальну польову гармату, яка здатна обстрілювати як наземні, так і повітряні цілі. З часом автомобілі в таких установках удосконалювалися (повнопривідні двигуни, 4-ступінчасті коробки передач, зміцнення підвіски напівеліптичними

ресорами, литі колеса з масивними резиновими шинами тощо). Швидкість зміни позицій, маневреність артилерії призводять до створення у 30-рр ХХ ст. САУ з польовими гарматами, проте вони не були широкого застосування у Другій світовій війні та у повоєнні роки, на полі бою застосовувалися САУ на гусеничній основі. «Однак у 70-х роках ХХ століття простежується своєрідний ренесанс колісних САУ, який стає особливо помітним починаючи з 90-х років» (*Широкоград, 1998*).

У 1980-х рр. у Південно-Африканській Республіці (ПАР) було поставлено на серійне виробництво колісну САУ G6 Rhino. Ця установка була розроблена через воєнні дії в Анголі, ПАР в часи апартеїду перебувала в міжнародній ізоляції й не могла закуповувати зброю через заборону купівлі в 70-х рр. ХХ ст., тому уряд країни вирішив розробити власну зброю для захисту державних кордонів. САУ G6 Rhino забезпечувала вогневу підтримку та відповідала рельєфу місцевості (*Бойко, 2014:17*). Взнявши за основу 155-мм гаубицю зі стволом 45 калібру G-5 та поставивши її на шасі компанії Romah OMC, місцева компанія Denel Land Systems у 1978 р. створила перший макет САУ, а у 1981 р. представила її перший прототип. Це була перша колісна гаубиця бхб, яка забезпечувала відповідну швидкість пересування та прохідність, захищала бронею особовий склад від стрілецької зброї та осколкових снарядів, мала захищене днище, відома своєю дальністю та точністю стрільби. Пройшовши випробування у 1987 р. у реальних бойових діях проти Анголи, у 1988 р. G6 Rhino офіційно була взята на озброєння та серійне виробництво. Перші екземпляри було скеровано на підтримку механізованих підрозділів в Анголу (*Харук, 2025*).

Перші зразки G6 були оснащені 155-мм гаубицею калібру 45, включаючи підвищену скорострільність. Південноафриканські підрозділи були вдосконалені багатьма елементами G6 M1A3 та перейменовані на GV6.

Згодом гармату 45 калібру було замінено на довший ствол 52 калібру, що дозволило уражати цілі на більшій відстані. Система заряджання боєприпасів повністю автоматизована, а скорострільність значно збільшена. Вона була доступна з камерами об'ємом 23 та 25 літрів. Камера об'ємом 25 літрів дозволяла використовувати більше зарядів та збільшувати дальність стрільби, але зараз найбільш активно просувається варіант об'ємом 23 літри, що відповідає стандартам НАТО. Відповідно існує 2 різновиди цієї САУ G6-45 і G6-52.

G6 – унікальна бойова машина та одна з найважчих колісних САУ. Зовні вона дійсно нагадує носорога. Місце водія-механіка розташоване у центрі передньої частини корпусу, а за ним моторно-трансмісійне відділення. У башті, позаду знаходяться командир, навідник, заряджаючий, замковий і піднощик. Довжина САУ становить 10 м 4 см, а ширина – 3,5 м, висота – 3,4 м. Вага становить 46,5 т. Через колісні шасі опускаються виносні опори для забезпечення стабільної вогневої платформи (Харук, 2025).

Базова модель G6 обладнана 155-мм гаубицею з нарізним стволом 45-го калібру, також встановлено дульне гальмо. Це забезпечує велику дальність стрільби та хорошу точність. Стандартні снаряди стріляють на відстань 30 км, базові снаряди з відбором повітря – 39 км. САУ може вести вогонь прямим наведенням і вражати цілі до 3 км, скорострільність 3-4 постріли за хвилину, у бойову готовність переходить за 1 хвилину. Комп'ютерна система управління вогнем дозволяє максимальну скорострільність у 45 снарядів. G6-52 оснащений боєприпасами L/52 та покращеною напівавтоматичною системою заряджання, яка містить гідравлічний досилач з електронним управлінням. Спочатку встановлюється снаряд, а потім – заряд. САУ може перевозити 45 снарядів і 50 зарядів, 32 снаряди розміщуються в задній частині бойового відділу і 12 в спеціальній камері, розташованій на місці водія. Вертикально гармата наводиться від -5° до 75° . Навідник знаходиться у башті з лівого боку, для наведення цілі він використовує оптичний приціл, а також нічний. Також САУ обладнана лазерним далекоміром і балістичним розрахунком. У командирській башті встановлено 6 перископів з оглядом 360° . Спереду башти з двох боків від гармати встановлено по 4 димових гранатомети. Кулемет встановлений на даху башти для самооборони. У G-6 можна використовувати всі 155 мм снаряди за стандартами НАТО: осколково-фугасні, димові, освітлювальні, запалювальні й тренувальні. Максимальна дальність осколково-фугасними снарядами становить 30 км, активно-реактивними – до 39 км. У 2001 р. пройшов випробування новий снаряд Vlab з підвищеною дальністю стрільби та новий заряд до нього M64, у результаті дальність – 57 км, а початкова швидкість польоту снаряда – 910 м/с. У 2019 р. на базі версії G6-52 компанія Rheinmetall Denel Munition провела випробування із новим снарядом, який здатен вражати цілі на відстані 76 км. Покращена модель G6-52 2003 р. має більш легкий двигун, колеса більшого розміру, покращену систему заряджання, що підвищила скорострільність до 6-8 пострілів

на хвилину, оновлено бронювання корпусу, збільшено боєкомплект до 48 снарядів, 40 із яких знаходяться в башті, а 8 снарядів так і залишилися біля водія, кількість зарядів збільшилася до 52. Перехід із бойового в похідне положення становить 30 с, і навпаки – 45 с.

G6 керується з-під повного броньованого захисту. Сталевий корпус захищає екіпаж від вогню стрілецької зброї та осколків снарядів. Лобова дуга захищає від 14,5-20 мм снарядів. У кабіні водія встановлене куленепробивне скло, з можливістю огляду 180°. Також по 2 невеликих броньованих вікна знаходяться з боків САУ, що дає можливість екіпажу відстрілюватись із середини. Окрім дверей з правого боку корпусу, у днищі також є аварійний люк, яким може скористатися екіпаж, якщо виникне необхідність швидко залишити САУ (Харук, 2025).

Повний привід та колісні шасі забезпечують G6 дуже хорошу маневреність, прохідність по пересіченій місцевості як у полі, так і на дорозі, запас ходу 700 км. Вона може долати урвища до 1 м і схил до 30°. Автоматична коробка передач має 6 швидкостей для руху: 4 вперед і 2 назад. Від початку масового виробництва загалом випущено 145 одиниць техніки: близько 40 САУ перебуває на озброєнні в ПАР, інші викуплені країнами Близького Сходу (ОАЕ та Оман).

У 90-х рр. XX ст. французька державна компанія GIAT розробила новий тип самохідної гаубиці на колісному шасі на основі перевірених артилерійських систем: самохідної гаубиці AMF3, самохідної гармати 155 GCT AUF1 та причіпної гармати 155 TRF1. САУ отримала назву CAmion Equipé d'un Système d'ARtillerie – вантажівка, оснащена артилерійською системою CAESAR. Вона поєднала оптимальні характеристики сучасної артилерійської системи: універсальність, мобільність, простоту в експлуатації, боєготовність і живучість. Розробники орієнтувалися на стандарти НАТО, тому нова система мала ствол 155-мм/52-каліберної збройової системи.

Виготовлення подібної САУ на колесах було зумовлено вирішенням нагальних проблем, пов'язаних з попередніми гусеничними САУ, а саме: мобільність, технічне обслуговування, велика вага, розміри конструкції тощо. Інноваційні рішення CAESAR відповідають оперативним вимогам незалежно від рівня конфлікту, театру військових дій та характеру залучених сил. CAESAR може підтримувати всі типи моторизованих, механізованих та броньованих підрозділів, включаючи сили швидкого розгортання. Більша дальність і підвищена точність забезпечують

підвищену вогневу потужність, сприяють ініціативі, маневреності та швидкій реакції, мінімізуючи ризики.

САУ CAESAR ефективна під час здійснення прямої вогневої підтримки, а також застосування вогневої підтримки в глибині, веденні контрбатарею вогню і навіть виконання оборони з узбережжя.

Компанія GIAT Industries, яка у 2006 р. пройшла реорганізацію і стала Nexter, розробила проєкт «гармати на колесах», для якого сконструювали підрамник і задню анкерну платформу для амортизації віддачі гармати (Харук, 2020). Разом з компанією Lohr Industrie (нині Soframe), яка є виробником вантажівок Unimog, було спроектовано інтерфейс між підрамником та вантажівкою, на яку встановили 155-мм гармату. Демонстраційна версія CAESAR (1994 р.) пройшла полігонні випробування й стрільби у Франції з метою: перевірки концепції колісної самохідної артилерії (155 мм гармата на вантажному шасі); демонстрації мобільності, швидкості розгортання, стабільності при стрільбі; маркетингового та військово-технічного обґрунтування для армії Франції та іноземних замовників. Самохідний технологічний демонстратор концепції TMG під назвою CAESAR вперше було представлено на міжнародній виставці у Франції в червні 1994 року.

Після випробувань цієї системи компанія прийняла рішення про будівництво передсерійної версії CAESAR, яка відома двома зразками 1998 р. і 1999 р. На відміну від демонстраційного зразка 1994 р., який не виходив за межі полігонних і презентаційних випробувань, передсерійні зразки САУ CAESAR проходили військові випробування у підрозділах Збройних сил Франції та під час оціночних програм за кордоном у Малайзії. Французькі військові мали вирішити чи потрібне подібне озброєння армії, з цією метою були проведені військово-польові випробування на артилерійських полігонах, вивчалася мобільність та здійснювалася інтеграція в систему управління вогнем. У Малайзії пройшли успішні випробування в тропічних умовах; перевірка надійності шасі та роботи артсистеми у спеку й вологість.

У вересні 2000 р. французька Délégation Générale pour l'Armement (DGA) уклала з компанією контракт на поставку партії з п'яти 155-мм/52-каліберних САУ CAESAR (6×6). Виробництво самохідних гаубиць розпочалося на заводі Nexter Systems у Буржі, кабіна була поставлена компанією SOFRAME (раніше LOHR) і встановлена на модифікованому шасі вантажівки Mercedes-Benz

(6×6). Усі реальні військові випробування в умовах наближених до бойових, вплинули на доопрацювання третьої моделі CAESAR, яка і стала передсерійною версією.

Вона оснащена переробленою повністю закритою кабіною екіпажу з поліпшеною системою кондиціонування та оновленим програмним забезпеченням. Ця модель CAESAR стала основою для версії французької армії, яка має комп'ютеризовану систему управління вогнем ATLAS та наземну навігаційну систему, яка зараз встановлена на модернізованій самохідній артилерійській системі AUF1 французької армії.

Перші системи CAESAR були поставлені французькій армії наприкінці 2002 р., а остаточні поставки відбулися на початку 2003 р. Французька армія використовувала їх для формування одного повного артилерійського підрозділу з чотирьох систем CAESAR, а п'яту систему використовували для навчання та в якості резерву. Цей підрозділ CAESAR використовувався для оцінки оперативних процедур розгортання системи французькою армією (*Крайник, 2017*).

Наприкінці 2002 р. Школа та центр польової артилерії армії США прийняли близько 200 осіб для спостереження за демонстрацією вогневої потужності CAESAR у Форт-Сіллі, штат Оклахома. Усього 100% снарядів, випущених у Форт-Сіллі, впали на відстані менше 50 м від цілі, а 20% з них влучили у ціль. З вогневої позиції французький екіпаж випустив шість снарядів M107 за 57 секунд (*Крайник, 2017*).

У 2003 р. передсерійні зразки пройшли повномасштабні військові випробування у підрозділах Сухопутних військ Франції, що включали вогневі, тактичні та експлуатаційні перевірки. Результати цих випробувань стали підставою для ухвалення рішення про серійне виробництво та подальше прийняття системи на озброєння.

У грудні 2004 р. французька DGA уклала з компанією контракт на поставку 72 самохідних артилерійських систем CAESAR калібру 155 мм/52 для французької армії. Загальна вартість цього контракту становила 300 млн євро, що включало боєприпаси, п'ятирічний пакет логістичної підтримки та модернізацію деяких систем CAESAR, вже поставлених французькій армії.

Серійні системи CAESAR базувалися на новому шасі Renault Trucks Defense Sherpa (6×6), були оснащені повністю броньованими кабінами, також поставленими Renault Trucks Defense. Перша серійна система CAESAR на шасі Sherpa (6×6) була виготовлена в середині 2006 р.

У Сухопутних військах Франції САУ CAESAR надійшла на озброєння у кількості 77 одиниць у межах першого серійного контракту, реалізованого у 2008-2011 рр. Надалі чисельність цих систем зазнавала змін під впливом експлуатаційних, організаційних та військово-політичних чинників, зокрема передачі частини установок союзникам. Водночас Франція зберігає курс на відновлення та розвиток парку CAESAR як основи своєї колісної артилерії.

САУ CAESAR набула значного поширення на міжнародному ринку озброєнь і була закуплена низкою держав Європи, Азії та Близького Сходу. Географія експорту охоплює як країни – члени НАТО, так і держави позаблокового статусу, що свідчить про універсальність цієї артилерійської системи та її адаптивність до різних доктринальних і географічних умов застосування.

Таблиця 1

Міжнародне поширення TMG-концепції на прикладі САУ CAESAR

Країна	Регіон	Статус щодо CAESAR	Основна мотивація вибору (аналітично)
Франція	Західна Європа	Розробник і базовий оператор	Формування мобільної колісної артилерії як альтернативи гусеничним САУ
Данія	Північна Європа	Закупівля та експлуатація	Підвищення експедиційних можливостей і швидкості розгортання
Бельгія	Західна Європа	Закупівля	Модернізація артилерії та посилення сумісності в межах НАТО
Литва	Східна Європа / Балтія	Закупівля	Посилення вогневої підтримки в умовах колективної оборони
Чехія	Центральна Європа	Закупівля	Перехід на стандарти НАТО та колісні артилерійські платформи
Україна	Східна Європа	Отримання та бойове застосування	Реальна бойова перевірка TMG-концепції у війні високої інтенсивності
Саудівська Аравія	Близький Схід	Закупівля	Розвиток далекобійної мобільної артилерії для маневрених операцій
Марокко	Північна Африка	Закупівля	Підвищення мобільності та оперативної гнучкості артилерії
Таїланд	Південно-Східна Азія	Закупівля	Модернізація артилерії з урахуванням кліматичних і дорожніх умов
Індонезія	Південно-Східна Азія	Закупівля	Маневрена артилерія для дій на розгалуженій острівній території
Вірменія	Південний Кавказ	Закупівля	Диверсифікація джерел озброєння та оновлення артилерійського парку

Представлені дані свідчать, що поширення TMG-концепції у вигляді САУ CAESAR охоплює держави з різним військово-політичним статусом, географічними умовами та доктринальними підходами до застосування артилерії.

У 2023 р. французька оборонна компанія Nexter збільшила темпи виробництва CAESAR до шести одиниць на місяць у зв'язку зі збройною агресією російської федерації та підвищенням попиту.

Слід зазначити, що CAESAR базується на шасі вантажівки 6×6, яке, крім високої маневреності в польових умовах, забезпечує збереження мобільності за несприятливих ґрунтово-дорожніх умов, особливо це стосується логістики, оскільки можна швидко переміщати САУ без необхідності використання танкових транспортерів і напівпричепів.

Для використання в умовах високих температур навколишнього середовища кабіна САУ оснащена системою кондиціонування повітря. Повністю закритий відсік для екіпажу розташований у передній частині, а 155-мм/52-каліберна артилерійська установка – у задній. У стандартній комплектації встановлена центральна система регулювання тиску в шинах, яка дозволяє водієві регулювати його відповідно до рельєфу місцевості, по якій рухається транспортний засіб. Також передбачено гідропідсилювач керма.

Оскільки CAESAR встановлений на колісному шасі, загальні витрати на його життєвий цикл значно нижчі, ніж у аналогічних гусеничних транспортних засобів. Це стає все більш важливим, оскільки багато користувачів зараз звертають увагу на загальні витрати на життєвий цикл систем озброєння, а не тільки на початкову вартість придбання (Харук, 2020).

Повністю закрита кабіна встановлена в передній частині транспортного засобу, у ній розташовані сидіння для екіпажу з п'яти осіб. Вікна кабіни мають товщину 26 мм, кабіна виготовлена зі зварної сталеві броні, підвищує стійкість до вогневого впливу стрілецької зброї калібром до 7,62 мм й осколків снарядів.

У задній частині CAESAR встановлена модернізована версія буксируваної артилерійської системи TRF1 калібру 155 мм, з довжиною ствола 52 калібри. Ця гармата оснащена подвійним дульним гальмом, під час руху утримується в положенні затискачем, розташованим безпосередньо за кабіною, який керується дистанційно. Коли система розгортається в бойову позицію, ззаду опускається на ґрунт сошник з гідравлічним приводом, щоб

забезпечити більш стабільну платформу для стрільби. Задні чотири колеса піднімаються над землею, щоб сошник поглинав усі навантаження під час стрільби. Мінімальний час розгортання САУ – до 1 хвилини, перехід у похідне положення з дії за аналогічний проміжок часу. За даними компанії, менш ніж за дві хвилини ця система може випустити шість снарядів, вийти з батареї і почати переміщатися в інше положення.

САУ CAESAR оснащена системою наведення з гідравлічними приводами та резервним ручним управлінням, що забезпечує приведення гармати у бойове положення як в автоматизованому, так і в ручному режимі. До складу штатного обладнання входять: балістична радіолокаційна станція RDB4, бортовий комп'ютер CS 2002-G системи управління вогнем Sigma-30, інтегрований із приймачем супутникової навігаційної системи NAVSTAR, а також автоматизований механізм подачі снарядів. Процеси наведення і прицілювання виконуються переважно автоматично з використанням системи управління вогнем, при цьому зберігається можливість ручного прицілювання за допомогою оптичних приладів.

Гармата оснащена гвинтовим затвором із автоматичним відкриванням та обертовим механізмом подачі капсулів, розрахованим на 14 одиниць, а електричний запальний пристрій входить до стандартної комплектації. Максимальна дальність стрільби при використанні активно-реактивних та далекобійних боєприпасів типу ERFB-BB становить до 42 км, а гранична технічна скоро-стрільність досягає 6 пострілів за хвилину. Для вимірювання початкової швидкості снаряда над стволом гармати встановлено радіолокаційний датчик «Intertechnique RDB4», дані з якого надходять до бортового комп'ютера управління вогнем (Кобзар, 2025).

Бортовий обчислювальний комплекс CS 2002-G розміщений у кабіні, здійснює приймання цілевказання від командного пункту батареї та виконує повний цикл балістичних розрахунків. Крім того, система забезпечує відображення тактичної обстановки, контроль технічного стану гармати та боєприпасів, а також управління процесами поповнення боєкомплекту. У складі обладнання передбачено систему контролю температури, призначену для запобігання перегріванню боєприпасів і підвищення безпеки експлуатації.

Для зменшення фізичного навантаження на особовий склад та підвищення темпу вогню з правого боку казенної частини гармати встановлено автоматичний механізм подачі снарядів, тоді як

метальні заряди подаються вручну. Практичні випробування засвідчили можливість ведення інтенсивного вогню з темпом до трьох пострілів протягом 18 секунд.

Конструкція CAESAR передбачає застосування спеціалізованих транспортно-заряджаючих засобів, оснащених гідравлічними кранами, які забезпечують перевезення та оперативне розвантаження контейнерів із боєприпасами. Загальний боєкомплект, що транспортується однією машиною, становить 72 постріли калібру 155 мм. Система підтримує використання як модульних, так і традиційних картузних металевих зарядів.

У порівнянні з буксированими артилерійськими системами аналогічного калібру, CAESAR характеризується скороченим часом приведення в бойове і похідне положення, що сприяє підвищенню живучості підрозділів у ході контрбатареїної боротьби. Експлуатація установки здійснюється розрахунком із п'яти військовослужбовців, що є меншим показником у порівнянні з традиційними артилерійськими системами цього класу.

Модульний принцип побудови дозволяє адаптувати CAESAR до вимог конкретного замовника шляхом вибору засобів зв'язку, системи управління вогнем, навігаційного обладнання та рівня захисту кабіни. САУ придатна до транспортування повітряним, морським і залізничним транспортом, що розширює можливості її оперативного застосування в межах національних і коаліційних операцій.

У ході операцій в Афганістані САУ CAESAR застосовувалася підрозділами Сухопутних військ Франції з метою вогневої підтримки наземних сил. Система використовувалася для ураження визначених цілей противника на значній відстані, забезпечуючи високу точність і достатню інтенсивність вогню. Застосування САУ сприяло підвищенню ефективності бойових дій та зменшенню ризиків для підрозділів коаліційних сил, зокрема завдяки можливості швидкого розгортання і зміни вогневих позицій (*Кожевников, 2005*).

Під час виконання миротворчих завдань у Лівані CAESAR продемонструвала придатність до застосування в умовах складного рельєфу та обмеженої інфраструктури. Артилерійська система використовувалася як елемент стримування і підтримки сил, задіяних у стабілізаційних заходах. Її експлуатація забезпечувала вогневу підтримку як оборонних, так і потенційних наступальних дій, що розглядається в літературі як чинник підвищення загального рівня контролю над оперативною обстановкою.

У ході операцій у Малі та Центральноафриканській Республіці французька гаубиця застосовувалася в умовах асиметричних конфліктів проти іррегулярних збройних формувань. Дослідники відзначають, що поєднання високої мобільності, значної дальності стрільби та точності вогню дозволяло ефективно уражати мобільні та приховані цілі. У цих операціях CAESAR розглядалася як важливий інструмент підтримки місій зі стабілізації безпекової ситуації та забезпечення оперативної гнучкості контингентів.

Згідно з публічною відомою інформацією, Україна отримала щонайменше 78 цих гармат, починаючи з весни 2022 року. У травні 2025 р. комітет національної оборони і збройних сил парламенту Франції опублікував публічний звіт, який засвідчив, що французька самохідна гаубиця CAESAR чудово показала себе в реаліях російсько-Української війни. Зазначається, що на Українському фронті було втрачено менше 10% поставлених Україні гармат CAESAR. У звіті наголошується, що рівень втрат САУ виявився в 2-3 рази нижчим, ніж у деяких інших артилерійських систем аналогічної архітектури. Аналітики пояснюють це тим, що менші габарити сприяють маскуванню на позиції. Крім того, його польовий ремонт простіший, а машина має «аварійні системи», які дозволяють відійти з позиції після ураження. Відомий факт, коли українські військові розміщували САУ CAESAR на баржі, щоб обстрілювати російську армію на Зміїному. У такий спосіб острів потрапляв у радіус дії французьких гаубиць (Кобзар, 2025).

Активний розвиток артилерійських систем у низці держав, поєднаний із впровадженням нових технологій і доктринальних підходів, призводить до поступового відставання американських артилерійських можливостей. У працях аналітичних центрів і державних дослідницьких структур наголошується, що наземні бойові системи США, включно з артилерією, за окремими параметрами поступаються сучасним зразкам інших держав, насамперед Російської Федерації, а в окремих випадках – і можливостям союзників.

Донедавна визначення масштабів артилерійського розриву ускладнювався обмеженням доступом до повної технічної інформації та відсутністю можливості безпосереднього зіставлення бойової ефективності, в умовах реального протистояння у російсько-Українській війні можливо проаналізувати ефективність вогневої міці, мобільності та транспортабельності артилерійських систем.

З появою САУ модифікації TMG у науково-аналітичних та військово-професійних джерелах фіксується зростання зацікавленості Корпусу морської піхоти США у нових легких і компактних артилерійських платформах. Одним із перших практичних проявів такого пошуку стала демонстрація у вересні 2017 р. 105-мм артилерійської системи, змонтованої на багатоцільовому колісному шасі типу HMMWV, відомої під назвою Hawkeye. Представлення цієї установки на спеціалізованому форумі Modern Day Marine 2017 р. засвідчило, що ключовою особливістю даної системи є застосування технології зменшеної (м'якої) віддачі, яка дозволяє розміщувати артилерійське озброєння на легкому автомобільному шасі без суттєвого підсилення його конструкції. Такий підхід відповідає загальній логіці розвитку легких колісних артилерійських систем у межах TMG-концепції (Харук, 2024).

Сучасна версія артилерійської системи 2-СТ Hawkeye має ствол завдовжки 27 калібрів 105 мм позиціонується у науково-аналітичних джерелах як легка, модульна та високоефективна гаубиця, призначена для інтеграції з різними типами транспортних і бойових платформ (Ян, 2024). Її розробка ґрунтується на впровадженні сучасних технологічних рішень, що спрямовані на поєднання вогневої ефективності з підвищеною тактичною мобільністю, стратегічною транспортабельністю та автоматизацією управління вогнем. У цьому контексті Hawkeye SRT розглядається як один із перспективних напрямів розвитку легкої артилерії експедиційного типу.

Завдяки технології зменшеної (м'якої) віддачі (Soft Recoil Technology SRT) артилерійська установка може монтуватися на широкий спектр платформ, зокрема колісні та гусеничні транспортні засоби, залізничні платформи, плавзасоби, авіаційні носії, а також буксировані системи. Такий підхід розширює можливості застосування артилерії в наземному, морському та повітряному середовищах, що раніше було малодоступним для систем калібру 105 мм.

Модульний характер конструкції дозволяє адаптувати систему до різних експлуатаційних вимог, зокрема шляхом використання стволів різної довжини залежно від пріоритету дальності стрільби. У літературі підкреслюється, що зменшені сили віддачі дають змогу знизити масу несучих конструкцій до 50% у порівнянні з традиційними артилерійськими системами з класичною схемою віддачі. Це розглядається як один із ключових чинників, що забезпечують сумісність «Hawkeye» із легкими тактичними платформами.

Використання SRT також має експлуатаційні переваги. Конструкція гармати забезпечує збереження казенної частини позаду несучої конструкції у всіх діапазонах кутів підйому та повороту, що спрощує процес заряджання і ведення вогню стандартними натівськими унітарними боєприпасами калібру 105 мм. Інтеграція автоматизованої цифрової системи управління вогнем у поєднанні з напівунітарними пострілами сприяє скороченню часу розгортання та зменшенню інтервалу до відкриття першого пострілу.

Артилерійська система Hawkeye SRT була базовою технологічною платформою легкої 105-мм гаубиці зі зниженою віддачею. На її основі створено мобільну артилерійську систему Hawkeye MHS, а конфігурація 2-СТ Hawkeye реалізує двомашинний варіант застосування, що відповідає концепції TMG та принципу швидкого маневреного вогню.

Окремо в джерелах наголошується на здатності системи забезпечувати круговий сектор обстрілу (360°) під час монтажу на легких тактичних транспортних засобах. При цьому логістичні вимоги до експлуатації 2-СТ Hawkeye оцінюються як менш обтяжливі у порівнянні з традиційними 105-мм артилерійськими системами, що пояснюється спрощеною конструкцією, зменшенням чисельності обслуги та скороченням часу технічного обслуговування (*Mandus..., 2017*).

Стійкість артилерійської платформи під час ведення вогню забезпечується чотирма гідравлічними стабілізаторами, що дозволяє зменшити динамічні навантаження на шасі та підвищити точність стрільби. Наведення гармати в горизонтальній площині здійснюється в межах 180° , з можливістю розширення сектора до 360° залежно від конфігурації установки та умов застосування.

Штатний розрахунок артилерійської системи складається з чотирьох військовослужбовців, водночас конструкція установки та рівень автоматизації дозволяють здійснювати ведення вогню скороченим розрахунком у складі двох осіб, що підвищує гнучкість бойового застосування в умовах обмежених ресурсів. Проте потрібна ще одна машина, щоб підвозити боєприпаси та особовий склад, що може створити додаткові проблеми на полі бою (*Харук, 2024*).

Максимальна дальність стрільби при використанні стандартних 105-мм боєприпасів становить до 11,6 км, тоді як застосування активно-реактивних снарядів дозволяє збільшити цей показник до 19,5 км (*Mandus..., 2017*). Гранична технічна скорострільність

гармати досягає восьми пострілів за хвилину протягом обмеженого проміжку часу (до трьох хвилин), тоді як практичний темп вогню оцінюється на рівні трьох пострілів за хвилину. Для стрільби може використовуватися повна номенклатура 105-мм боєприпасів, які перебувають на озброєнні Сухопутних військ США, що спрощує логістичне забезпечення та сумісність із союзницькими системами.

Система побудована на базі двох автомобільних платформ без використання причіпних засобів, що забезпечує рівень мобільності, повністю узгоджений із ходовими можливостями транспортних засобів.

Застосування цифрової системи управління вогнем у поєднанні з бортовими засобами зв'язку усуває потребу в попередньо підготовлених (прив'язаних) вогневих позиціях, прицільних колах і дротових лініях зв'язку. Артилерійська система 2-СТ Hawkeye здатна виконати вогневе завдання з двох пострілів і залишити позицію протягом приблизно трьох хвилин, при цьому час до відкриття першого вогню становить близько півтори хвилини.

Повна допустима маса транспортного засобу становить 6395 кг. Корисне навантаження залежно від конфігурації може змінюватися: у варіанті з комплектом A-Kit – до 1420 кг; у варіанті з комплектами A- та B-Kit – до 803 кг. Трансмсія представлена чотирьохступеневою автоматичною коробкою передач, у поєднанні з двошвидкісною роздачі коробкою. Передній і задній ведучі мости оснащені гіпоїдними диференціалами. Транспортний засіб обладнаний антиблокувальною гальмівною системою (ABS) та має місця для двох військовослужбовців. Колісна формула реалізується через шини, що забезпечують високі показники прохідності (*Mandus...*, 2017). Машина здатна долати водні перешкоди глибиною до 76 см без спеціальної підготовки. Платформа оснащена V-подібним 8-циліндровим дизельним двигуном об'ємом 6,5 л з турбонадувом, максимальна потужність якого становить 153 кВт при 3400 об/хв (*Mandus...*, 2017).

У відкритих джерелах з'явилася інформація про початок експлуатації українськими військовими американської експериментальної САУ 2-СТ Hawkeye калібру 105 мм. Факт наявності цієї системи у складі підрозділів ЗСУ було підтверджено після оприлюднення відповідних фотоматеріалів компанією AM General, яка виступає одним із промислових партнерів проєкту.

За наявними даними, передача тестового зразка артилерійської установки відбулася у квітні 2024 р., однак її практичне застосування було публічно зафіксовано лише згодом. У такий спосіб

Україна стала першою країною, де дана система проходить випробування в умовах реальних бойових дій, що має особливе значення для оцінки ефективності нових технологічних рішень у сфері легкої колісної артилерії.

Керівник проєкту з боку розробника М. Еванс зазначав, що підготовка артилерійського розрахунку для експлуатації системи 2-СТ Hawkeye тривала приблизно два тижні, що свідчить про відносну простоту освоєння комплексу. За його словами, передана в Україну установка розглядається як одна з перших бойових артилерійських систем зі зниженою віддачею, які залучаються до перевірки своїх можливостей у реальному бойовому середовищі (Ян, 2024).

У публічних заявах представників компанії-розробника підкреслюється, що постачання 105-мм системи Hawkeye до України має на меті випробування установки проти реальних цілей, а також збір емпіричних даних щодо її надійності, мобільності та відповідності вимогам сучасного поля бою. Таким чином, застосування 2-СТ Hawkeye в Україні розглядається не лише як елемент військово-технічної допомоги, а й як важливий етап бойової валідації концепції легкої артилерії з використанням технології зниженої віддачі.

На думку А.І. Харука, передача 2-СТ Hawkeye для випробувань в Україні може бути «маркетинговим кроком, спрямованим на завоювання нових ринків» (Харук, 2024).

Узагальнюючи, в історіографії 2-СТ Hawkeye 105 мм розглядається як приклад трансформації легкої артилерії у напрямі підвищення мобільності та універсальності застосування. Система не позиціонується як повноцінна заміна важчих САУ, однак розглядається як потенційно ефективне доповнення до існуючих засобів вогневої підтримки, зокрема в межах експедиційних, повітряно-мобільних та швидкореагуючих формувань. У цьому сенсі Hawkeye SRT логічно вписується в загальну концепцію розвитку TMG та легкої колісної артилерії у збройних силах провідних держав.

Висновки. В умовах воєнних конфліктів кінця ХХ – початку ХХІ ст. дедалі більшого значення набуває проблематика колісної самохідної артилерії та концепції TMG. TMG-системи можуть частково компенсувати виявлені обмеження причіпної артилерії, поєднуючи достатній рівень вогневої потужності зі скороченим часом розгортання, підвищеною оперативною мобільністю та кращою транспортабельністю. Колісна артилерія розглядається як

потенційний компроміс між традиційними буксированими системами та гусеничними САУ.

Водночас низка фахівців застерігає від абсолютизації ТМГ концепції, наголошуючи, що підвищення мобільності не завжди супроводжується адекватним рівнем захищеності та вогневої стійкості. У зв'язку з цим колісна артилерія розглядається не як універсальна заміна існуючих систем, а як складова багатокomпонентної артилерійської структури, придатна для виконання специфічних завдань у межах експедиційних і маневрових операцій.

САУ CAESAR, Hawkeye та G6 Rhino репрезентують різні концептуальні підходи в межах ТМГ, що відображає відсутність універсальної моделі колісної артилерії: CAESAR орієнтована на поєднання далекобійності, автоматизації та експедиційного застосування; Hawkeye реалізує концепцію надлегкої колісної артилерії з використанням технології зменшеної віддачі, акцентуючи на повітряній мобільності та швидкому циклі «розгортання – вогонь – згортання»; G6 Rhino представляє важку колісну самохідну артилерію, здатну діяти в умовах високої інтенсивності бойових дій із підвищеним рівнем автономності та захищеності.

Ключовими перевагами ТМГ-систем є висока мобільність, скорочений час приведення в бойове положення та можливість швидкої зміни вогневої позиції, що безпосередньо впливає на підвищення живучості артилерії. Усі розглянуті системи демонструють реалізацію принципу shoot-and-scoot, який став визначальним для артилерії XXI століття.

Використання цифрових систем управління вогнем і автономних навігаційних засобів істотно змінює підходи до застосування артилерії, зменшуючи залежність від підготовлених вогневих позицій, зовнішніх геодезичних підрозділів і дотових засобів зв'язку. Це особливо характерно для CAESAR та Hawkeye, де автоматизація є одним із ключових елементів концепції.

Обмеження колісних артилерійських систем пов'язані насамперед із рівнем захищеності та залежністю від дорожньо-грунтових умов, що не дозволяє розглядати ТМГ як повну заміну гусеничних САУ. Натомість такі системи доцільно розглядати як складову багатокomпонентної артилерійської структури, де вони доповнюють гусеничні САУ та буксировану артилерію.

Досвід бойового застосування розглянутих САУ в сучасних конфліктах підтверджують практичну життєздатність ТМГ-концепції, особливо у війнах маневрового типу та операціях проти іррегулярних формувань. Це свідчить про поступовий перехід від

експериментальних рішень до серійного впровадження колісних артилерійських систем.

У стратегічній перспективі розвиток артилерії на автомобільному шасі відображає загальну тенденцію трансформації вогневих засобів, де пріоритет надається не лише максимальній вогневій потужності, а й швидкості реагування, логістичній гнучкості та інтеграції в цифрові системи управління військами.

Використані посилання

Бойко Г.О., Лапицький С.В. (2014). Деякі дані стану і перспектив розвитку артилерії 21 століття. Військово-технічна політика. № 3. С. 15-19.

Бондаренко С., Семів Г., Бородавченко В., Федор Б., Звонко А. (2021). Проблеми балістичної підготовки і можливі шляхи вирішення. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2021/05/arta.html>. [Дата звернення: 30.09.2025].

Вакал А. А., Бойко Г.О. (2014). Тенденції розвитку самохідних артилерійських систем провідних у військовому відношенні країн світу. Озброєння та військова техніка. № 1. С.19-24. [https://doi.org/10.34169/2414-0651.2014.1\(1\).19-24](https://doi.org/10.34169/2414-0651.2014.1(1).19-24)

Кісліцин А., Дорофєєв М. (2021). Напрями розвитку вітчизняних самохідних артилерійських систем на основі аналізу зразків артилерійського озброєння провідних країн світу. Journal of Scientific Papers Social Development and Security. Vol. 11. No. 6. P. 98–107. <https://doi.org/10.33445/sds.2021.11.6.7>

Кобзар Ю. (2025). Франція озвучила втрати САУ Caesar в Україні та оцінила їхню ефективність. URL: <https://www.unian.ua/weapons/vtrati-sau-caesar-v-ukrajini-sklali-menshe-10-12996315.html>. [Дата звернення: 12.11.2025].

Кожевніков В.М. (2005). Застосування артилерії у війнах в Афганістані (1979 – 1989 рр.) і Чечні (1994 - 1996, 1999 – 2000 рр.) 20.02.22. – Військова історія. Дис. на здоб. наук ст. к.іст.н. – К. – 170 с.

Крайник Л.В., Грубель М.Г. (2017). Концепція самохідних артсистем нової генерації. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2017/05/concept-of-new-generation-self-propelled-artillery-system.htm>. [Дата звернення: 23.10.2025].

Петушков В.В., Зубарев О.В., Щетінін В.О. (2021). Окремі підходи до підвищення точності стрільби артилерійських гармат. Озброєння та військова техніка. Артилерійське та стрілецьке озброєння. №2(30). С.24-29. [https://doi.org/1034169/2414-0651.2021.2\(30\).24-29](https://doi.org/1034169/2414-0651.2021.2(30).24-29)

Репіло Ю., Головченко О. (2023). Аналіз базових концепцій і понять вогневої підтримки артилерійськими підрозділами в бою армій країн НАТО. Грааль науки. № 27. С. 209-211. <https://doi.org/10.36074/GRAIL-OF-SCIENCE.12.05.2023.030>

Сорокоумов Г.В. (2010). Аналіз стану та розвитку ракетно-артилерійського озброєння передових країн світу. Системи озброєння і військова техніка. № 1(21). С. 85–87.

Харук А. (2024). Самохідна 105 мм гаубиця Hawkeye MHS. URL: <https://military.com/uk/blogs/samohidna-105-mm-gaubysya-hawkeye-mhs/>. [Дата звернення: 15.09.2025].

Харук А. (2025). G6 Rhino: «носоріг» з Півдня Африки.

URL: <https://military.com/uk/blogs/g6-rhino-nosorig-z-pivdnya-afryky/>. [Дата звернення: 17.09.2025].

Харук А. (2020). Гармати на автомобілях: Самохідні артилерійські установки формату TMG. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2020/05/tmg.html>. [Дата звернення: 17.09.2025].

Широкоград А. (1998). Наперегонки с авиацией. Техника и вооружение. № 7. С.м36-42.

Ян О. (2024). Американські гаубиці Hawkeye вже в Україні. URL: <https://military.com/uk/news/amerykanski-gaubytsi-hawkeye-vzhe-v-ukrayini/> [Дата звернення 12.11.2025].

Mandus Group. (n.d.). (2017). Hawkeye SRT 105mm. URL: <https://mandusgroup.com/hawkeye/>. [Дата звернення: 14.10.2025].

References

Boiko, H.O. and Lapytskyi, S.V. (2014). Some data on the state and prospects of artillery development in the 21st century. *Viiskovo-tekhnichna polityka*, 3, pp. 15–19. (ukr.).

Bondarenko, S., Semiv, H., Borodavchenko, V., Fedor, B. and Zvonko, A. (2021). Problems of ballistic preparation and possible ways to solve them. Available at: <https://www.ukrmilitary.com/2021/05/arta.html> [Date accessed 30.09.2025]. (ukr.).

Vakal, A.A. and Boiko, H.O. (2014). Trends in the development of self-propelled artillery systems of the world's leading military powers. *Ozbroiennia ta viiskova tekhnika*. №1, pp. 19–24. [https://doi.org/10.34169/2414-0651.2014.1\(1\).19-24](https://doi.org/10.34169/2414-0651.2014.1(1).19-24) (ukr.).

Kislytsyn, A. and Dorofieiev, M. (2021). Directions for the development of domestic self-propelled artillery systems based on the analysis of artillery weapons of leading countries of the world. *Journal of Scientific Papers Social Development and Security*, 11(6), pp. 98–107. <https://doi.org/10.33445/sds.2021.11.6.7> (ukr.).

Kobzar, Yu. (2025). France announced the losses of CAESAR self-propelled howitzers in Ukraine and assessed their effectiveness. Available at: <https://www.unian.ua/weapons/vtrati-sau-caesar-v-ukrajini-sklali-menshe-10-12996315.html> [Date accessed 12.11.2025]. (ukr.).

Kozhevnikov, V.M. (2005). The employment of artillery in the wars in Afghanistan (1979–1989) and Chechnya (1994–1996, 1999–2000). PhD thesis (Candidate of Historical Sciences). Kyiv: Institute of History of Ukraine. 170 p. (ukr.).

Krainyk, L.V. and Hrubel, M.H. (2017). The concept of a new generation of self-propelled artillery systems. Available at: <https://www.ukrmilitary.com/2017/05/concept-of-new-generation-self-propelled-artillery-system.html> [Date accessed 23.10.2025]. (ukr.).

Petushkov, V.V., Zubaryev, O.V. and Shchetinin, V.O. (2021). Approaches to improving the accuracy of artillery gun fire. *Armament and Military Equipment. Artillery and Small Arms Systems*, 2(30), pp. 24–29. [https://doi.org/1034169/2414-0651.2021.2\(30\).24-29](https://doi.org/1034169/2414-0651.2021.2(30).24-29) (ukr.).

Repilo, Yu. and Holovchenko, O. (2023). Analysis of basic concepts and terminology of artillery fire support in combat operations of NATO armies. *Grail of Science*, 27, pp. 209–211. <https://doi.org/10.36074/GRAIL-OF-SCIENCE.12.05.2023.030> (ukr.).

Sorokoumov, H.V. (2010). Analysis of the state and development of missile and artillery armament of leading countries of the world. *Systemy ozbroiennia i viiskova tekhnika*, 1(21), pp. 85–87. (ukr.).

Kharuk, A. (2024). Self-propelled 105 mm howitzer Hawkeye MHS. Available at: <https://military.com/uk/blogs/samohidna-105-mm-gaubytsya-hawkeye-mhs/> [Date accessed 15.09.2025]. (ukr.).

Kharuk, A. (2025). G6 Rhino: the 'rhinoceros' from South Africa. Available at: <https://militaryni.com/uk/blogs/g6-rhino-nosorig-z-pivdnya-afryky/> [Date accessed 17.09.2025]. (ukr.).

Kharuk, A. (2020). Guns on vehicles: Truck-Mounted Gun (TMG) self-propelled artillery systems. Available at: <https://www.ukrmilitary.com/2020/05/tmg.html> [Date accessed 17.09.2025]. (ukr.).

Shirokorad, A. (1998). Racing against aviation. *Tekhnika i vooruzhenie*, 7, pp. 36–42. (ukr.).

Yan, O. (2024). American Hawkeye howitzers are already in Ukraine. Available at: <https://militaryni.com/uk/news/amerykanski-gaubycsi-hawkeye-vzhe-v-ukrayini/> [Date accessed 12.11.2025]. (ukr.).

Mandus Group. (n.d.). Hawkeye SRT 105 mm. Available at: <https://mandusgroup.com/hawkeye/> [Date accessed 14.10.2025]. (eng.).

Sivak O.

THE HISTORY OF THE SELF-PROPELLED ARTILLERY SYSTEMS DEVELOPMENT ON WHEELED AUTOMOTIVE CHASSIS (LATE 20TH – EARLY 21ST CENTURY)

The article deals with the artillery systems development mounted on wheeled automotive chassis within the framework of the Truck-Mounted Gun (TMG) concept as one of the key directions in the transformation of modern artillery. Using the wheeled self-propelled artillery systems CAESAR, Hawkeye, and G6 Rhino as case studies, the paper analyzes the evolution of approaches to combining firepower, mobility, and strategic transportability in artillery assets.

Special attention is paid to the design and tactical-technical characteristics of these systems, including the use of automotive chassis with varying payload capacities, automated fire control systems, reduced-recoil technologies, and hydraulic stabilizers. The article demonstrates that CAESAR represents the heavy segment of the TMG concept, oriented toward long-range fire support in high-intensity conflicts; Hawkeye embodies a lightweight expeditionary approach aimed at supporting air-mobile and rapid reaction units; while G6 Rhino serves as an example of heavy wheeled artillery with an enhanced level of protection, intended for operations in high-intensity combat environments.

Wheeled artillery systems of the TMG type have formed a distinct and sustainable direction in the development of modern artillery, driven by increasing requirements for operational and strategic mobility, reduced deployment times, and enhanced survivability of artillery units under conditions of contemporary counter-battery warfare.

Based on a comparative analysis, the study concludes that the TMG concept does not constitute a unified solution but is implemented in several functional variants depending on the military-doctrinal requirements of the developer states. The synthesis of combat and operational experience indicates the growing role of wheeled self-propelled artillery systems as an effective complement to tracked self-propelled howitzers and towed artillery in contemporary and future armed conflicts.

Keywords: artillery, self-propelled artillery, Truck-Mounted Gun, strategic mobility, combat operations.

Дата першого надходження рукопису до видання: 15.12.2025

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 04.02.2026

Дата публікації: 24.04.2026

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

- Дем'янюк О. Й.* Українська національна ідея в працях військових і політичних діячів доби Української революції 1917 – 1921 років..... 3
- Нижніков Д. І.* Військові навчальні заклади в українських губерніях (друга половина ХІХ – перші десятиліття ХХ ст.): розвиток та виклики.... 18
- Трофимович В. В., Трофимович Л. В.* Спецслужби ОУН(Б) і УПА у період прифронтової діяльності та адаптації до нових умов боротьби (1943 – 1945)..... 33

ІСТОРІЯ ВІЙНИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ

- Гула Р. В., Передерій І. Г.* Концепція: "терористичної війни" та її практична реалізація під час повномасштабного вторгнення рф в Україну (у період 11 вересня 2022 р. – 12 березня 2023 р.)..... 57
- Долганова М. В., Долганов О. Ю.* Військове капеланство в умовах постсоціалістичних трансформацій: історіографічний вимір..... 78
- Кривизюк Л. П., Заболотнюк В. І.* Весняно-літня кампанія збройних сил російської федерації 2025 року в російсько-Українській війні (війні за незалежність України): стратегічні цілі, перебіг і результати..... 91
- Понипаляк О. Д., Чванов О. С.* Курська операція Сил оборони України: міжнародний аспект..... 125
- Рудько С. О.* Шведська модель військової підтримки України у 2022 – 2025 роках..... 148
- Харук А. І., Мельник В. В.* Висвітлення військово-технічної допомоги Україні в галузі авіації в часописах Air Forces Monthly та Combat Aircraft Journal (2022 – 2024)..... 166
- Скорич Л. В., Місюра О. В.* Історія створення, розвитку та діяльності хорунжої служби 1-го корпусу «АЗОВ» Національної Гвардії України..... 181

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

- Аулін О. А.* Громадянська війна в Іспанії (1936 – 1939) як головний військовий полігон інтербелуму..... 197
- Баранов С. М., Марцінко Н. М.* Оцінка діяльності приватних військових компаній у контексті гібридної війни: воєнно-економічний вимір безпеки держави..... 213
- Беспєка В. Ю.* Китайська модель когнітивного протиборства у воєнно-політичній стратегії кінця ХХ – початку ХХІ століття..... 225
- Ємел'янова С. М., Шумлянський С. В., Хоменко Є. В.* Закордонна діяльність корпусу королівських інженерів Британської армії: історія та сучасність..... 240
- Сороківська-Обіход А. І.* Роль ЗМІ у пропаганді під час війни у Хорватії у 1991 – 1995 роках..... 257

ІСТОРІЯ ОЗБРОЄННЯ ТА ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ

- Сівак О. І.* Історія розвитку самохідних артилерійських установок на автомобільному шасі (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)..... 276

C O N T E N T S

HISTORY OF UKRAINE

<i>Demianiuk O.</i> The ukrainian national idea in the works of military and political figures of the Ukrainian revolution of 1917–1921	3
<i>Nyzhnikov D.</i> Military educational institutions in ukrainian provinces (second half of the 19 – early decades of the 20th century): development and challenge..	18
<i>Trofymovych V., Trofymovych L.</i> Special services of the OUN(B) and UPA during the period of front-line activities and adaptation to new conditions of struggle (1943 – 1945)	33

HISTORY OF UKRAINE'S WAR FOR INDEPENDENCE

<i>Hula R., Perederii I.</i> The concept of «terrorist warfare» and its practical implementation during the full-scale invasion of the russian federation into Ukraine (between 11 September 2022 and 12 March 2023)	57
<i>Dolhanova M., Dolhanov O.</i> Military chaplaincy in the context of post-socialist transformations: a historiographical perspective	78
<i>Kryvyzyuk L., Zabolotnyuk V.</i> Spring-summer offensive of the russian armed forces in 2025 in russia's large-scale aggression against Ukraine: is it really a failure	91
<i>Ponnypaliak O., Chvanov O.</i> The kursk operation of the defense forces of Ukraine: the international aspect.....	125
<i>Rudko S.</i> The swedish model of military support for Ukraine in 2022 – 2025...	148
<i>Kharuk A. Melnyk V.</i> Coverage of military-technical assistance to Ukraine in the field of aviation in Air Forces Monthly and Combat Aircraft Journal (2022 – 2024).....	166
<i>Skorych L., Misiura O.</i> History of the establishment, development, and activities of the khorunzhyi service of the 1st corps Azov of the National Guard of Ukraine.....	181

WORLD HISTORY

<i>Aulin O.</i> Civil war in Spain (1936-1939) as a key military testbed of the interwar period.....	197
<i>Baranov S., Martsinko N.</i> Assessment of the activities of private military companies in the context of hybrid warfare: the military-economic dimension of state security	213
<i>Bespeka V.</i> China's model of cognitive warfare in military-political stratgy at the turn of the 20th and 21st centuries	225
<i>Yemelianova S., Khomenko Y., Shumlianskyi S.</i> Foreign operations of the royal engineers of the British army: history and contemporary practice	240
<i>Sorokivska-Obikhod A.</i> The role of the media in propaganda during the war in Croatia in 1991 – 1995.....	257

HISTORY OF WEAPONS AND MILITARY EQUIPMENT

<i>Sivak O.</i> The history of the self-propelled artillery systems development on wheeled automotive chassis (late 20th – early 21st century)	276
--	-----

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

«Військово-науковий вісник» внесений до переліку наукових фахових видань України у галузі історичних наук. Збірник видається Національною академією сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного двічі на рік (весна – осінь). Статті публікуються українською та англійською мовами.

Статті, що подаються до публікації у Віснику, повинні відповідати високому науковому рівню, не бути раніше опублікованими, містити елементи новизни. Вони мають бути структурно побудовані згідно з вимогами Постанови Президії ВАК України від 15.01.03 р. № 7-05/1. Тобто включати наступні елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у Цьому напрямку.

Обов'язковими елементами статті є:

індекс УДК (універсальний десятковий класифікатор). Розташовують окремим рядком, у лівому верхньому куті;

прізвище та ініціали автора. Розташовують окремим рядком, у лівому верхньому куті, під УДК;

обліковий запис автора ORCID (має відповідати стандартам ORCID та мати вигляд повного URL (наприклад, <http://orcid.org/0000-0003-1856-0045>). У лівому верхньому куті, під прізвищем та ініціалами автора;

заголовок статті;

анотація українською мовою (не менше 600 знаків з пробілами);

ключові слова (не більше 5-ти) українською мовою.

текст статті (до 40 тис. знаків);

список використаних джерел та літератури;

references;

анотація англійською мовою (не менше 1800 знаків з пробілами).

Журнал використовує Harvard Referencing Style (варіант Великої Британії (GB)) для оформлення списку використаних джерел, а також для упорядкування внутрішньотекстових посилань. Приклади оформлення списку літератури можна знайти за посиланнями: <http://www.nbu.gov.ua/node/868> та <http://www.emeraldgroupublishing.com/authors/guides/write/harvard.htm?part=2>

Окремо подається інформація про автора (авторів): прізвище, ім'я, по батькові, повна назва організації, посада, вчений ступінь, наукове звання, поштова адреса, телефон, e-mail.

Автор несе відповідальність за додержання вимог чинного законодавства при підготовці матеріалів, норм авторського права та достовірність наведених фактичних даних, зокрема цитат, посилань на джерела, імен і назв.

Рукописи, що не відповідають вказаним вимогам, не приймаються до публікації. Редакційна колегія залишає за собою право проводити редакційну правку рукопису, відхилити його, якщо науковий рівень статті недостатній або не відповідає напряму Вісника. Рукописи авторам не повертаються. Редакційна колегія не здійснює поштову пересилку збірників авторам статей.

Інформація щодо надання матеріалів та вимоги до оформлення статей відображені на офіційному сайті видання - vov.asv.gov.ua.

Редакційна колегія «Військово-наукового вісника».

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ВІЙСЬКОВО-НАУКОВИЙ ВІСНИК

ВИПУСК 45

Відповідальний за випуск *А. Харук*
Технічний секретар *Н. Кравець*
Редактори: *Л. Актімова, Т. Животова, Н. Хмелюк*
Коректори: *Н. Іщук, О. Мінеєва*
Комп'ютерний набір і верстка: *Н. Кравець, А. Патрушева*

Підписано до друку 16.04.2026 р.
Формат 60x90/16. Папір офсетний.
Гарнітура Century Schoolbook. Офсетний друк.
Умов. друк. арк. 19,00
Обл.-вид. арк. 18,00
Тираж 100 прим.
Замовлення № 12

Видавець та виготовлювач – Національна академія
сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
79026, м. Львів, вул. Героїв Майдану, 32
тел.: (032) 258-44-12

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3939 від 14.12.2010 р.